ROMAN

bölük pörçük yaşamlar

İNGİLİZCE ASLINDAN ÇEVİREN: KEMAL ATAKAY

1997 Orange Prize

DÜNYA EDEBİYATI

TİMAŞ

anne michaels

BÖLÜK PÖRÇÜK YAŞAMLAR
Anne Michaels

TİMAŞ YAYINLARI | 3154
Dünya Edebiyatı Dizisi | 2

GENEL YAYIN YÖNETMENİ
Emine Eroğlu

EDİTÖR
Ayşe Tuba Ayman

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1. BASKI
Ekim 1998, Adam Yayınları

3. BASKI
Haziran 2013, İstanbul

ISBN
ISBN 978-605-08-1136-0
9 "786050" 811360"

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24 Faks: (0212) 512 40 00
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Neşe Matbaacılık A.Ş.
Akçaburgaz Mah.
Mehmet Kopuz Cad. No: 17
Esenyurt/İstanbul
Telefon: (0212) 886 83 30
Matbaa Sertifika No: 22861

YAYIN HAKLARI
1996 © Anne Michaels, *Fugitive Pieces* orijinal adıyla McClelland & Stewart - Random House of Canada Ltd tarafından yayınlanan bu kitabın Türkiye'deki tüm yayın hakları The Wylie Agency Ltd UK) ile anlaşmalı olarak Timaş Yayınları'na aittir. İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

BÖLÜK PÖRÇÜK YAŞAMLAR

Anne Michaels

Çeviri: Kemal Atakay

ANNE MICHAELS

Anne Michaels 1958'de Kanada, Toronto'da doğdu. İki ciltlik şiir derlemesi *The Weight of Oranges* (1986) Amerika'da Commonwealth Prize'ı kazandı. *Miner's Pond* (şiir-1991) adlı kitabı Kanadalı Yazarlar Birliği Ödülü'ne layık görüldü; Governor General s ve Trillium ödüllerine aday gösterildi. İlk kitabı *Fugitive Pieces*, on dokuz dile çevrildi ve şu ödülleri kazandı: Chapters/Books First Novel Award (1997), City of Toronto Book Award (1997), Lannan Literary Award (1997), Guardian Fiction Award (1997), Orange Prize for Fiction (1997), Trillium Prize (1997), Martin & Beatrice Fischer Award (1997), Jewish Quarterly Prize for Fiction (1998). *Fugitive Pieces*, aynı isimle 2007'de sinemaya uyarlandı. *Skin Divers* (şiir-2007) ve *The Winter Vault* (roman-2009) kitaplarının da yazarı olan Anne Michaels halen Toronto'da yaşıyor; tiyatro oyunları için partisyon besteliyor ve yaratıcı yazarlık dersleri veriyor.

J. için

İkinci Dünya Savaşı sırasında, sayısız el yazması -günceler, anılar, yazıya geçirilmiş tanıklıklar- kayboldu ya da yok edildi. Bu anlatılardan bazılarını bilerek sakladı insanlar: Arka bahçelere gömdü, duvarlara ve döşemelerin altına yerleştirdi; ama onları ortaya çıkarmaları mümkün olmadı, yaşamlarını yitirdikleri için.

Bazı öyküler ise bellekte gizlendi, ne yazıya döküldü ne söze. Yine bazıları, yalnızca rastlantı sonucu ele geçirildi.

Şair Jakob Beer'in bir uğraşı da savaştan kalan yayımlanmamış yazıları çevirmekti; 1993 baharında, Atina'da, altmış yaşındayken, bir araba kazasında öldü. Karısı yanında, kaldırımda duruyordu; kocasının ölümünden sonra iki gün yaşayabildi. Çocukları yoktu.

Beer ölümünden kısa bir süre önce anılarını yazmaya başlamıştı. "İnsanın savaş deneyimi" diye yazmış bir zamanlar, "savaşla sona ermez asla. İnsanın eseri, tıpkı yaşamı gibi, asla tamamlanmış değildir."

I

SULAR ALTINDA KALAN ŞEHİR

Zaman, kör bir kılavuz.

Ben bataklık çocuğu, sular altında kalan şehrin çamurlu sokaklarından yüze çıktım. Bin yıldan uzun bir süre, Biskupin'in tahta kaldırımlarında yalnızca balıklar dolaşıyordu. Güneşe bakan evler, Gasawaka Nehri'nden taşan alüvyon karanlığı altında kalmıştı. Su altı sessizliğinde büyük bir rahatlıkla bahçeler boy vermişti: Zambaklar, sazlar, tatulalar.

Hiç kimse yalnızca bir kez doğmaz. Talihliysen, bir başkasının kolları arasında yeniden beliriverirsin; talihin yoksa, korkunun uzun kuyruğu kafatasının içine dokunduğunda uyanırsın.

Çamurlu toprakta Tollund İnsanı gibi, Grauballe İnsanı gibi kıvranarak hareket ediyordum, yolu onarırlarken Franz Josef Sokağı'nın ortasından çekip çıkardıkları çocuk gibi, boynunda altı yüz tarak kabuğu boncuk, çamurdan bir miğfer. Turba sızdıran bataklığın kuru erik rengi suları akıyordu üzerinden. Toprağın yeniden doğuşu.

Acı sıvılara bulanmış toprakta bir adamın diz çöktüğünü gördüm. Kazıyordu. Aniden ortaya çıkıvermem tedirgin etti onu.

Bir an Biskupin'in yitik ruhlarından biri ya da öyküdeki çocuk olduğumu düşündü: O, dünyanın öbür ucundan yeryüzüne çıkacak kadar derin bir çukur kazan çocuk.

Biskupin neredeyse on yıldır özenle kazılıyordu. Arkeologlar yumuşak, kahverengi turba kümelerinden taş ve demir çağının kalıntılarını özenli bir çalışmayla çıkarmaya devam ediyorlardı. Bir zamanlar Biskupin'i ana karaya bağlayan, saf meşeden yüksekçe yol yeniden kurulmuştu, ustaca yapılmış çivisiz kâgir evler, setler ve yüksek kuleli şehir kapıları da. İki bin beş yüz yıl önce tüccarlar ve zanaatkârlarla dolup taşan ahşap yollar, bataklık göl dibinden ortaya çıkarılıyordu. Askerler geldiğinde, son derece iyi korunmuş kilden çömlekleri incelediler; cam boncukları, bronz ve kehribar bilezikleri tuttular, toprağın üzerinde ezip parçalamadan önce. Neşeli adımlarla, bir zamanlar yüz ailenin yaşadığı, ahşap yapılardan oluşmuş bu olağanüstü şehirde gezdiler. Sonra askerler Biskupin'i kuma gömdüler.

*

Kız kardeşim çoktan gizlendiğimiz yere sığmaz olmuştu. On beş yaşındaydı Bella ve ben bile güzel olduğunu kabul ediyordum: Kalın kaşları, yoğun, bol, koyu bir şurubu andıran harika saçları vardı, beline dökülen upuzun bir demet. "Bir sanat eseri." diyordu annemiz, iskemlede oturan Bella'nın saçlarını fırçalarken. Ben henüz büfedeki duvar kâğıdının arkasında gözden yitecek kadar küçüktüm, başımı boğucu sıva ile kirişler arasına sokuşturup kirpiklerimi sürterek.

Duvar içinde geçirdiğim o anlardan beri, ölülerin işitme dışında her duyuyu yitirdiklerini düşledim.

Parçalanan kapı. Menteşelerden sökülen, çığlıklar arasında buz gibi çatırdayan tahtalar. Babamın ağzından kopup çıkan, daha önce hiç duymadığımız gürültüler. Sonra sessizlik. Annem gömleğimin bir düğmesini dikiyordu. Düğmelerini kırık bir fincan tabağında saklardı. Tabağın yerde halkalar çizerek yuvarlandığını duydum. Düğmelerin saçıldığını duydum: Küçük beyaz dişler.

Karanlık sardı içimi, başımın arkasından gözlerime yayıldı, sanki beynime iğne batırılmış gibi. Karnımdan bacaklarıma yayıldı. Yutkundum, bir daha yutkundum, tümüyle yuttum karanlığı. Duvar dumanla doldu. Zorlayıp dışarı attım kendimi ve havanın tutuşmasını seyrettim.

Annemle babama gitmek, onlara dokunmak istedim. Ama kanlarının üzerine basmadan gidemezdim yanlarına.

Ruh birden bırakıverir bedeni, sanki özgür olmayı daha fazla bekliyormuş gibi: Annemin yüzü onun yüzü değildi. Babam yere düşünce iki büklüm olmuştu. Et yığını içinde iki şekil, babamın elleri.

Düşe kalka koştum, koştum. Sonra nehir: O kadar soğuk ki bıçak gibi.

Nehir içimdeki karanlığın aynısıydı, şu an yalnızca derimin ince zarı üzerinde tutuyordu beni.

Karşı kıyıdan, karanlığın şehrin üzerinde eflatun-turuncu bir ışığa dönüşmesini izledim; ruha dönüşen et rengi. Havaya uçtular. Ölüler üzerimden geçti, yıldızları örten tuhaf aylalar, kıvılcımlar. Ağaçlar, ağırlıkları altında eğiliyordu. Gece ormanda hiç yalnız kalmamıştım, çıplak yabanıl dallar donmuş birer yılandı. Toprak kayıyor ve ben ayakta duramıyordum. Onlara katılmaya, onlarla yükselmeye, kenarından ikiye ayrılan kâğıt gibi topraktan kopmaya çalıştım. Ölülerimizi neden gömdüğümüzü ve neden yeri taşla, düşünebileceğimiz en ağır, en kalıcı şeyle işaretlediğimizi biliyorum: Ölüler toprak dışında her yerde olduğu için. Olduğum yerde kaldım. Soğuk kemiklerime işlemiş, toprağa yapışıp kalmıştım. Yakardım: Havaya yükselemiyorsam, bari gömüleyim, bir mührün balmumuna gömüldüğü gibi gömüleyim ormanın içine.

Sonra -sanki saçımı alnımdan çekmiş, sanki sesini duymuş gibi- birden annemin içimde olduğunu hissettim. İliklerimde, derimin altında dolaştığını, tıpkı geceleri evde dolaştığı gibi, etrafta bırakılmış şeyleri kaldırıp, ortalığa çekidüzen vererek. Elveda demek için durmuş ve yakalanıvermişti, o acıyla, havaya yükselmek isterken, kalmak isterken. Onu bırakmam gerekiyordu, yükselmesini engellemem doğru olmazdı. Elbiselerimi parçaladım, saçlarımı. Gitti. Başımın çevresinde kendi hızlı soluğum.

Nehrin sesinden bir kutunun içi kadar karanlık ormana koştum. İlk gün ışığı yıldızların son pusunu alıp götürünceye,

ağaçlar arasına kirli bir ışık düşürünceye kadar koştum. Ne yapacağımı biliyordum. Bir sopa alıp yeri kazdım. Bir şalgam gibi toprağa yerleşip, yüzümü yapraklarla örttüm.

Dallar arasında başım, babamın sakalı gibi diken diken keskin uçlar. Güven içinde gömülmüştüm yere, ıslak giysilerim bir zırh kadar soğuktu. Köpekler gibi kesik kesik soluyordum. Kollarım sımsıkı duruyordu göğsümün üzerinde, boynum geriye kaykılmış, böcekler gibi kulaklarıma sızan gözyaşları. Dimdik yukarı bakmaktan başka seçeneğim yoktu. Şafak göğü yeni ruhlarla süt beyazıydı. Bir süre sonra, gözlerimi kapasam da anlamsız gün ışığından kaçamıyordum. Üzerime saplanıyordu ışık, kırık dallar gibi, babamın sakalı gibi batıyordu.

Sonra hayatımın en büyük utancını duydum: Açlıktan kıvranıyordum. Ve birden fark ettim, sessiz yanan boğazım - Bella.

*

Yapılacak işlerim vardı. Geceleri yürüyüş. Gündüzleri yatağımı kazmak. Ne bulursam yemek.

Topraktaki günlerim, uykuyla dikkatin iç içe geçtiği bir çılgınlık nöbetiydi. Birinin kayıp düğmemi bulduğunu ve beni aramakta olduğunu görüyordum düşümde. Çatlamış tohum zarflarının içlerindeki beyaz maddeyi sızdırdığı bir kayranda ekmeği düşledim; uyandığımda, havayı çiğnemekten çenem ağrıyordu. Hayvanların korkusuyla, daha da çok insanların korkusuyla uyanıyordum.

Bu gündüz uykusunda, kız kardeşimin sevdiği romanların sonunda ağladığını anımsıyordum; babamın tek tutkusu: Romain Rolland ya da Jack London. Kız kardeşim okurken roman karakterleri yüzüne yansır, bir parmağı sayfanın kenarında gezinirdi. Ben, okumayı öğrenmeden önce dışarıda bırakıldığım için öfkelenir, onu kollarımla sıkar, yanağımı yanağına dayardım, sanki küçücük siyah harflerde Bella'nın gördüğü dünyayı görebilecekmişim gibi. Bella beni bir kenara iter ya da iyiliği tutup durur, kitabı ters çevirip kucağına bırakır, bana olay örgüsünü açıklardı: Sendeleyerek evin yolunu tutan sarhoş baba... Merdivenin altında boşuna bekleyen aldatılmış âşık... Kuzey kutbunun karanlığında uluyan kurtların saçtığı, elbisem içinde kemiklerimi titreten dehşet. Gece bir vakit, Bella'nın yatağının ucuna otururdum, o da parmağıyla sırtıma sözcükler yazarak imlamı sınar, sözcüğü öğrendiğimde hafif elinin bir hareketiyle nazikçe silerdi.

Sesleri engelleyemiyordum: Kırılıp açılan kapı, yere saçılan düğmeler. Annem, babam. Ama bu seslerden daha kötüsü, Bella'nın sesini işittiğimi anımsamamamdı. İçim onun sessizliğiyle dolu, tek yapabileceğim yüzünü düşlemekti.

*

Gece ormanı anlaşılmaz: İtici ve sonsuz, fırlamış kemikler, yapış yapış saçlar, balçığımsı, pelteli kokular, tel tel damarları andıran sığ kökler.

Kıvrım kıvrım sümüklü böcekler katran gibi ilerliyor eğreltiotlarında, etten siyah sarkıtlar.

Gün boyunca kayaların üzerinde altın tozunu andıran likeni görebiliyorum.

Beni fark eden bir tavşan başımın hemen yanında durup, bir çimen yaprağının ardında saklanmaya çalışıyor.

Ağaçlar arasından keskin ışın demetleriyle iniyor güneş, öylesine parlak ki pullar kararıp yanık bir kâğıt gibi gözlerimde yüzüyor.

Otların sivri uçları, bükülgen, küçük balık kılçıkları gibi dişlerimin arasına giriyor. Yaprakları, tükürüğümü yeşile dönüştüren acı, tel tel bir ezme haline gelinceye kadar çiğniyorum.

Bir keresinde, hafif bir esinti için, ormanın yoğun neminden kurtulmak için, yatağımı otlağın yakınlarında kazma tehlikesini göze alıyorum. Toprağa gömülmüş, tok sesler çıkararak tarladan geçen sığırların titrek kara şekillerini seçiyorum. Uzakta, ileri uzanmış kafaları sanki yüzüyormuş gibi gösteriyor onları. Çite birkaç metre kalana kadar koşup duruyor, sonra bana doğru yöneliyorlar, başları ağır böğürlerinin her utkulu adımıyla yavaş kilise çanları gibi sallanıyor. Zayıf buzağılar, korkuyla, arkadan geliyorlar. Ben de korkuyorum -sürünün kilometrelerce öteden herkesi saklandığım yere getireceğinden- hayvanlar hep birlikte kocaman başlarını çite dayayıp kıpır kıpır gözleriyle bana baktıklarında.

Ceplerime ve ellerime taş doldurup nehre yürüyorum, yalnızca ağzım ve burnum, pembe zambaklar, havayla temas halinde oluncaya kadar. Derimdeki ve saçımdaki çamur çözülüyor, giysilerimden çıkan kalın bit köpüzünün suyun üzerinden

köpük gibi akıp gittiğini görmek memnun ediyor beni. Dibe basıyorum, botlarım çamura batmış, akıntı çevremi dolanıyor, su esintisinden bir harmaniye. Uzun süre kalmıyorum su altında. Sırf soğuk yüzünden değil, kulaklarım su altındayken hiçbir şey duyamadığım için de. Bu, karanlıktan daha korkutucu benim için, artık sessizliğe dayanamadığım anda da, ıslak tenimden süzülüverip sese çıkıyorum.

Biri beni izliyor, bir ağacın arkasından. Kıpırdamadan, gizlendiğim yerden gözlerimi dikip bakıyorum, sonunda göz yuvarlarım kasılıyor, beni gördüğünden emin değilim artık. Neyi bekliyor? Tam kaçacağım sırada, birden gelen ışıkla, gece boyunca bir ağacın tutsağı olduğumu fark ediyorum, ay ışığının işlediği ölü, kalın gövdesinin.

Gün ışığında bile, çiseleyen soğuk yağmurda, ağacın soluk görüntüsü tanıdık. Bir üniforma üzerindeki yüz.

Orman toprağı bronz lekeleri, yanık şeker yapraklarda. Dallar, bembeyaz göğe çizilmiş gibi duruyor. Bir sabah bir ışık çizgisinin toprak boyunca bilerek bana doğru hareket ettiğini görüyorum.

Birden anlıyorum, kız kardeşim öldü. Tam bu anda, Bella sel basmış toprak oluveriyor. Ay altında kıpırdayan bir su kitlesi.

*

Boz bir güz günü. Gücün sonunda, inancın umutsuzluğu en çok andırdığı yerde, Biskupin'in sokaklarından sıçrayıverdim, yeraltından havaya.

Ona doğru topallayarak yürüdüm, bir Golem gibi katı; çamur dizlerimin arkasında sertleşmiş. O adamın kazmakta olduğu yerin birkaç metre ötesinde durdum -sonradan bana sanki cam bir kapıya, saf havadan oluşmuş mutlak bir yüzeye çarpmış gibi olduğumu söyledi- "Çamur maskende gözyaşlarının oluşturduğu çatlaklar vardı, insan olduğunu biliyordum: Henüz küçük bir çocuk. Senin yaşındakilerin kendini bırakışıyla ağlayan."

Benimle konuştuğunu söyledi. Ama sağırlığımdan çılgına dönmüştüm. Turba tıkalı kulaklarım.

Öylesine açtım ki. Birkaç dilde bildiğim tek sözü haykırdım sessizliğe, Lehçe, Almanca ve Yidce bağırarak yineledim, yumruklarımı göğsüme güm güm vurarak: Pis Yahudi, pis Yahudi, pis Yahudi.

*

Biskupin'de çamurda kazı yapan adam, adının Athos olduğunu öğrendiğim adam, giysileriyle sardı beni. Bacaklarım onun güçlü bacaklarıyla kollarında birer kemik gölgesi, başım boynuna gömülü, ikimiz de ağır bir paltonun altında. Boğulacak gibiydim, ama ısınamıyordum. Athos'un paltosu içinde, araba kapısının kenarından süzülen soğuk hava. Motorun ve tekerleklerin uğultusu, arada bir geçen bir kamyonun sesi. Tuhaf bir ikili olmuştuk, kafamın içinde Athos'un sesi. An-

lamıyor, o yüzden kendi kendime uyduruyordum: Doğru, gerekli kaçmak...

Arabanın arka koltuğuna oturmuştum, karanlığın içinden gittiğimiz kilometrelerce yol boyunca, nerede olduğumuz ya da nereye gittiğimiz konusunda hiçbir fikrim yoktu. Biri daha vardı arabada, durmamız işaret edildiğinde, Athos bir battaniye çekti üzerimize. Yunanca aksanıyla, ama çok iyi konuştuğu Almancasıyla Athos hasta olduğundan yakındı. Yalnızca yakınmakla kalmadı. Sızlandı, inledi. Israrla hastalığının belirtilerini ve gördüğü tedavileri anlatıyordu. Bizi durduranlar, tiksinti ve can sıkıntısı içinde, geçmemizi işaret ettiler sonunda. Her duruşumuzda, her yanım uyuşmuş, onun güçlü bedenine yaslanıyordum, korkuyla gerilmiş bir kabartı.

Ateşten başım ağrıyordu, saçımın yandığını duyuyordum. Günlerce, gecelerce, annemle babamdan hızla uzaklaşıyordum. Nehir kıyısında, en iyi arkadaşım Mones'le geçirdiğimiz uzun öğle sonralarından. Kafa derimden hızla çekilip çıkarılıyorlardı. Ama Bella sımsıkı tutunuyordu. Rus bebekleriydik. Ben Athos'un içinde, Bella benim içimde.

Bu şekilde ne kadar yolculuk ettiğimizi bilmiyorum. Bir keresinde, uyanıp, uzaktan İbraniceyi andıran akıcı bir yazıyla yazılmış işaretler gördüm. Sonra Athos eve geldiğimizi söyledi, Yunanistan'a. Biraz daha yaklaştığımızda, sözcüklerin yabancı olduğunu gördüm; Yunan harflerini hiç görmemiştim daha önce. Gece olmuştu, ama kare evler karanlıkta bile beyazdı ve hava yumuşaktı. Açlıktan ve arabada o kadar uzun süre yatmaktan gözlerim kararmıştı.

Athos dedi ki, "Koumbarosun olacağım senin, manevi baban, senin ve çocuklarının nikâh babası..."

Athos dedi ki, "Birbirimize destek olmak zorundayız. Bunu da yapmazsak, neye yararız ki..."

Zakinthos adasında, Athos -bilim adamı, hoca, orta karar dil uzmanı- en şaşırtıcı başarısını gerçekleştiriyordu. Pantolonundan yedi yaşındaki sığınmacı Jakob Beer'i çıkarıyordu.

TAŞ TAŞIYICILAR

Hiç olmamış ne varsa o şekillendirir gölge geçmişi. Göze görünmeksizin, yağmurun karstı eritmesi gibi eritir şimdiyi. Bir özlem yaşamöyküsü. Bizi manyetizma gibi, ruhsal bir döndürme gücü gibi yönlendirir. Bir koku, bir sözcük, bir yer, bir ayakkabı yığınını gösteren resim böyle allak bullak eder insanı. Bir adı çağırmadan ağzını kapayan sevgi.

Yaşamımdaki en önemli olaylara tanık olmadım. En derin öykümü kör bir adam, bir ses tutsağı anlatmak zorunda. Bir duvarın arkasından, yeraltından. Denizin derisinden bir kemik gibi uç veren küçük bir adadaki küçük bir evin köşesinden.

Zakinthos'ta göğe yakın yaşıyorduk. Aşağıda, çok uzakta, sürekli devinen dalgalar sarıyordu çevremizi. Efsaneye göre, yanlış bir aşk yakasını bırakmaz Ion Denizi'nin.

Yukarı katta iki oda ve iki farklı manzara vardı. Küçük yatak odasının penceresi tümüyle denize açılıyordu. Öteki oda, Athos'un çalışma odası, kayalık tepemizden uzaktaki kasabaya ve limana bakıyordu. Amansız ve yağmurlu bir rüzgârın estiği kış geceleri, bir geminin kaptan köşkünde gibi hissederdik kendimizi, kepenkler gemi direkleri ve arması gibi gıcırdardı;

Zakinthos kasabası ışıltılı, titrekçe parıldardı, sanki dalgaların altındaymış gibi. Yaz gecelerinin en karanlık anlarında, yatak odası penceresinden dışarı tırmanır, çatıya uzanırdım. Gün boyunca, küçük yatak odasında kalır, derimin zeminin tahta dokusuna, halının ya da yatak örtüsünün desenine bürünmesini arzulardım, sessizlikle gözden yitebileyim diye.

Saklanarak geçirdiğim ilk Paskalya sırasında, geceyarısı, Anastasimi Ayini'nin doruk noktasında, Athos'un çalışma masasındaki pencereden bakıyordum. Tören alayı mumlarla yürüyordu, sokaklarda pırpır eden yılankavi ince bir çizgi, epitafios yolunu izleyip sonra çıplak tepelere dağılan. Kasabaya ulaşıldığında, tapınanlar tek tek evlerine yürürken, ışık çizgisi kıvılcımlar halinde dağılıyor. Alnımı cama dayamış, kendi köyümü seyrediyordum, oradaydım; kış akşamları, fenerlerimizin fitillerini yakan, sonra bizi su dolu bir oluktan aşağı akıp giden oyuncak gemiler gibi sokağa salıveren öğretmenim. Sıcak kürelere çarpıp tıngırdayan tel tutamaçlar. Islak paltolarımızdan yükselen kokular. Kollarını sallayan Mones, yeri sıyıran lambası, aşağıdan gelen ışıkla parlayan beyaz soluğu. Paskalya alay törenini seyrediyor ve bu koşut görüntüyü, diğer belirsiz ikili fotoğraf kareleri gibi özenle yörüngesine yerleştiriyordum. Ulaşılamayacak kadar yüksekteki bir içsel rafın üzerine. Şimdi bile, yarım yüzyıl sonra, bunu farklı bir Yunan adasında yazarken, aşağıya, kasabanın uzaktaki ışıklarına bakıyor ve yenimden yukarı yayılan bir lambanın ısısını hissediyorum.

Akşamları çalışma masasında kitap okuyan Athos'u seyrediyor ve masada dikiş diken annemi, günlük gazeteleri gözden geçi-

ren babamı, dikkatle notaları inceleyen Bella'yı görüyordum. Herhangi bir an -ne kadar rastlantısal, ne kadar sıradan olursa olsun- belirsizlik içinde, yaşam boşluklarıyla dolu. Yüzlerini anımsayamıyorum artık, ama son saniyede bir ömürlük sevgiyi tüketmeye çalışan yüz ifadeleri kuruyorum hayalimde. Yüzün yaşı ne olursa olsun, ölüm anında hâlâ tüketilmemiş bir ömürlük duygu yüzü gençleştiriyor yeniden.

Athos'un öykülerindeki, yollarını boylamın keşfinden önce belirleyen ve asla tam olarak nerede olduklarını bilmeyen insanlar gibiydim. Yıldızlara bakıyor ve bilgilerinin yetersiz olduğunu biliyorlardı, terra nullius tüylerini ürpertiyordu.

Zakinthos'ta sağlam kaya üzerinde yaşıyorduk, bol ışıklı, yüksek ve rüzgârlı bir yerde, içimde birer yara gibi yükselen görüntülere katlanmayı öğreniyordum. Ama sürekli olarak, parçalanan kapının, günde kaç kez birden ağzımı dolduran kan tadının bekleyişi içinde, korkudan daha güçlü bir duygu düşünemiyordum. Ne daha güçlüdür korkudan; Athos, kim daha güçlüdür korkudan?

Zakinthos'ta yerdeki bir ışık karesinde bir oğulotu ve fesleğen bahçesi yetiştiriyordum. Denizin düşüncelerini canlandırıyordum hayalimde. Günü ölülere mektubumu yazmakla geçiriyor ve geceleri uykumda yanıt alıyordum.

*

Athos -Athanasios Roussos- kendini özel bir üçlemeye adamış bir yerbilimciydi: Turba, kireçtaşı ve arkeolojik orman. Ama birçok Yunan gibi kökleri denizdeydi. Babası denizcilikle uğra-

şan son Roussos olmuş, ailenin Rus gemilerinin Karadeniz'den Türk Boğazlarını geçerek Ege'ye yolculuk ettikleri 1700'lere uzanan deniz taşımacılığı işine son vermişti. Athos hiçbir geminin bir nesne olmadığını, halatlara ve tahtaya bir ruhun can verdiğini, batmış bir geminin kendi hayaletine dönüştüğünü biliyordu. Çiğ balık çiğnemenin susuzluğu bastırdığını biliyordu. Deniz suyunda kırk dört element olduğunu biliyordu. Bitümenle kalafatlanmış, ipek ya da parlak keten yelkenlerle donatılmış, sedirden eski Yunan kadırgalarını betimliyordu. Bana Perululuların balsa sallarını ve Polinezyalıların kamış teknelerini anlatıyordu. Dev Sibirya sallarının taygadan elde edilen ladin ağacı kullanılarak donmuş nehirler üzerinde nasıl inşa edildiğini ve baharda buz eridiğinde suya bırakıldığını açıklıyordu. Bazen iki sal birbirine bağlanıyor, öyle büyük bir tekne ortaya çıkıyordu ki, taş fırınlı bir evi taşıyabiliyordu. Babasından Athos'a deniz haritaları miras kalmıştı; kaptanlardan ve deniz topografyacılarından temin edilen ve bir kuşaktan ötekine aktarılan bu haritaların sayısı zamanla artmıştı. Siyah bir yazboz tahtası ders küresine büyük büyükbabasının ticaret yollarını çiziyordu. Çocuk olmama, kan geçmişim benden çekilip alınmasına karşın, kabul edebilecek güçte olursam bana ikinci bir tarihin sunulduğunu anlıyordum.

Bir saklanma yerini paylaşmak, ister fiziksel ister psikolojik bir yeri, sevgi kadar birbirine yakın olmak demektir. Bir odadan ötekine Athos'un ardı sıra gidiyordum. Güveneceği tek bir kişisi olan birinin korkması gerektiği gibi korkuyordum; yalnızca bağlılıkla yatıştırabildiğim bir kaygıydı bu. Yazı masasında yazı yazarken onun yanında oturuyor, denizleri

taşa, taşı suya dönüştüren güçlere bakıyordum. Beni yatağa göndermeye çalışmaktan vazgeçmişti. Çoğu zaman, bir kedi gibi ayaklarına uzanıyordum, sandalyesinin yanında yere dizili, hep daha yükseklere ulaşan kitaplarla çevrili olarak. Gece geç saatte, o çalışırken -beni uykuya daldıran dikkatli bir yoğunlaşma- kolları bir iskandil ipi gibi sallanırdı. Ciltlerle pipo tütününün kokusu ve onun başımdaki güvenli, güçlü elinin ağırlığı beni avuturdu. Sol kolu aşağı yere doğru, sağ kolu, avucu göğe dönük yukarı uzanırdı.

Uzun aylar boyunca, Athos'un yalnızca gemicilik tarihini anlatışını -aile büyüklerine ilişkin öyküler, kitaplar ve haritalardan resimlerle dramatik gücü artan bir anlatım- değil, yeryüzünün tarihini anlatışını dinlerdim. Imgelemimin önüne dönüşüm halindeki büyük terra mobilisi yığıyordu: "Sert kayanın yahni gibi fokurdadığını düşün; koca bir dağın alev topu gibi patladığını ya da yağmurla yavaş yavaş aşındığını, bir elmadan ısırılıp koparılan parçalar gibi..." Yerbilimden paleontolojiye oradan şiire geçiyordu: "İlk ışığa yönelimli bitkiyi düşün, herhangi bir hayvanın aldığı ilk soluğu, birleşen ve yeniden üremek üzere bölünmeyen ilk hücreleri, ilk insanın doğuşunu..." Lucretius'u alıntılardı: "İlk silahlar ellerdi, tırnaklar ve dişler. Sonra taşlar geldi ve ağaçlardan koparılan dallar ve ateş ve kıvılcım..."

Athos'la ben, birbirimizin dilini gün geçtikçe öğrendik. Biraz benim Yidcem, ortak olarak çat pat bildiğimiz Lehçe. Onun Yunancası ve İngilizcesi. Yeni sözcükleri yabancı yiyecekler gibi alırdık ağzımıza; kuşkulu, sonradan kazanılmış tatlar.

Athos unutmamı istemiyordu. İbrani alfabesini yeniden gözden geçirtiyordu bana. Her gün aynı şeyi söylüyordu: "Anımsadığın, geleceğindir." Bana süslü Yunan yazısını öğretti, İbranicenin büklümlü ikizi gibi. Athos, hem İbranicede hem Yunancada kalıntıların eski yalnızlığının olduğunu söylemekten hoşlanırdı, "zeytin ağaçlarıyla kaplı bir tepenin yamacından, uzaklardan duyulan bir kaval gibi."

Yavaş yavaş dilim hüzünlü yeni güçlerini öğreniyordu. Ağzımı anılardan arıtmaya can atıyordum. Athos'un güzel ve çetrefil Yunancasını, Yunancanın kalın sessizlerini, kayadan akan su gibi güç ve zarif hecelerini konuşurken ağzımın benim ağzım olduğunu hissetmeye can atıyordum. Adadaki farklı su kaynaklarını birbirinden ayırt edecek hale gelinceye kadar Yunan yemekleri yiyip, Zakinthos'un pınarlarından içtim.

Her geçen gün artan bir sevgi bağına giriyorduk, kapkara ve uçsuz bucaksız bir okyanusta yalnız, iki yitik ruh, evin her köşesinde uğuldayan rüzgâr, bize yol gösterecek hiçbir ışık yok, yerimizi gösterecek hiçbir ışık.

Sabah erken saatlerde çoğu zaman Athos'un güzel nesline ya da geleceğe duyduğu hayranlıkla gözleri doluyordu: "Senin koumbarosun olacağım, manevi baban, senin ve çocuklarının nikâh babası olacağım... Birbirimize destek olmak zorundayız. Bunu da yapmazsak, neye yararız ki? Bedende ruh, kadehteki şarap gibidir; döküldüğünde, havaya, toprağa ve ışığa sızar... Büyük şeyleri değil, küçük şeyleri denetleyebildiğimizi düşünmek yanlıştır, tam tersi! Küçük bir oluşumu durduramayız, yazgının oluşturucusu küçücük ayrıntıyı: Unutulmuş bir şey

için geriye koştuğun o fazladan ânı, kazadan kurtulmanı sağlayan -ya da kazaya uğramana yol açan- ânı. Ama en büyük düzene egemen olabiliriz, gün be gün daha büyük insan değerlerine, görebileceğimiz büyüklükteki tek düzene."

Biskupin'de birbirimizi bulduğumuzda Athos elli yaşındaydı. Göz alıcı ölçüde yakışıklıydı, tıknazdı, ama şişman değildi, saçları ağarmaya başlamıştı, güzel bir gümüş filizi tonu. Kafasına yapışmış ıslak saçlarını tarayışını izliyordum, derin çizgiler halinde, irdelemeyi sürdürüyordum, bilimsel bir deneyi izlercesine, saçlarının köpük kuruduğunda ağırlaştığı gibi ağırlaşmasını, başının yavaşça genişlemesini.

Çalışma odası kaya örnekleri, fosiller, bana birbirinin aynı gibi görünen yerlerin fotoğraflarıyla doluydu. Sıradan görünüşlü iri bir parçayı ya da küçük bir parçacığı alır, onunla oyalanırdım. "Ah, Jakob, elinde tuttuğun şey, bir mastodonun çenesine ait bir kemik parçası... O elindeki, otuz beş milyon yaşındaki bir ağacın kabuğu..."

Zamanın ısısı bedenimi sarar, hemen elimde tuttuğum her neyse bırakıverirdim. Athos bana gülerdi: "Merak etme, bir çocuğun ilgilenmesiyle bunca uzun süre hayatta kalan bir taşa bir şey olmaz."

Çalışma masasında her zaman bir fincan kahve -skhetos- olurdu, koyu ve sert. Savaş sırasında kahvesiz kaldığında, artık hiç tat alamadığını söyleyinceye kadar aynı kahve telvesini tekrar tekrar kullandı. Sonra, hindiba tozu, karahindiba ve nilüfer tohumlarından oluşmuş lezzetsiz harmanla pirinç cezvesinde

her defasında bir fincanlık kahve hazırlamayı sürdürüp, boş yere lezzetsizliği gizlemeye çalıştı: Farklı oranlardaki maddelerle deney yapan bir kimyager.

Bella olsa Athos'un her fincan için tam altmış kahve tanesi sayan Beethoven gibi olduğunu söylerdi. Bella, ustası hakkında her şeyi bilirdi. Bazen saçlarını başının üzerinde toplar, babamın paltosunu giyer (Bella'nın üzerinde, kolları Bella'nın parmak uçlarından aşağı sarkan bir palyaço paltosu), onun yakılmamış piposunu ödünç alırdı. Annem bir iyilik edip bestecinin en sevdiği yemekleri hazırlardı: Peynirli (Parma peyniri olmasa da) erişte ya da balık (Tuna balığı olmasa da), yanında patates. Bella, anlaşıldığı kadarıyla Ludwig'in litre litre içtiği memba suyundan içerdi—babam bestecinin bu tutkusunu takdir eder ve bu maskeli oyunlarda sınırı Beethoven'ın bira içmesi olarak çizerdi.

Akşam yemeğinden sonra, Bella sandalyesini masadan iter ve piyanoya koşardı. Babamın uzun paltosunu çıkardığında, bütün gülünçlüğü üzerinden atmış olurdu. Oturur, toparlanır, piyano lambasının kehribarında kabartma taşlı bir mücevher gibi sıkışık dururdu. Akşam yemeği sırasında neyi çalacağına gizlice karar vermiş olurdu, genellikle yavaş, romantik, hüzün dolu bir parça; bazen, benimle arası iyiyse, "Ay Işığı". Sonra kız kardeşim, esrik ve şaşmaz, çalardı, bir yandan kurumla yürürken bir yandan düz çizgi üzerinde kalmaya çalışarak; annem elindeki bulaşık kurulama bezini gururla ve duygulanarak sıkar, bön Bella'mızdaki dönüşümden şaşkınlığa uğramış bir halde annem, babam ve ben otururduk.

*

Ben uyuyana kadar bekliyor sonra, yüzücüler gibi yorgunluktan bitip tükenmiş, boş ağaçlar arasında boz. Perçemli saçları, bir zamanlar kulakların olduğu yerde açık yaralar, göğüslerini saran kurtçuklar. Yarım kalmış yaşamların kaba gülünç kalıntıları, sonsuza dek yadsınan arzuların bedenlenmiş karmaşıklığı. Daha ağır hale gelinceye kadar yükselir, yürümeye başlarlardı, insan biçimine bürünerek; sonunda hayaletten daha çok birer insana dönüşünceye ve gösterdikleri çabayla terlemeye başlayıncaya kadar. Onların çabası ter olarak boşanırdı derimden, ta ki ölümleriyle dolup taşarak uyanıncaya kadar. Tiksindirici bir sıklıkla yinelenen gündüz düşleri—sonsuzcasına anımsanan sıradan bir jest. Hükümetin aldığı kararlardan sonra, bir dükkân sahibi annemi içeri sokmuyor; annem yere eğilip, kapı önünde düşürdüğü eşarbını alıyor yerden. Zihnimde, annemin bütün yaşamı o tek an içinde sıkışıp birleşiyor, üzerinde lacivert paltosu tekrar tekrar yere eğilirken. Babam kapıda durup, ayakkabılarımı bağlamamı bekliyor, saatine bakıyor. Mones'le nehirde taş sektiriyor, ayakkabılarımızın çamurunu uzun otlarla siliyoruz. Bir kitabın sayfalarını çeviren Bella.

Sıradan ayrıntıları anımsamaya çalışıyordum, Bella'nın yatağı yanındaki müzik notaları, giysileri. Babamın çalışma mekânının neye benzediği. Ama kâbuslarda, gerçek görünüm bakacağım kadar uzun süre durmuyor, her şey eriyip iç içe geçiyordu. Ya da bir sınıf arkadaşımın adını anımsıyor, yüzünü anımsayamıyordum. Bir kumaş parçasını anımsıyor, rengini anımsayamıyordum.

Uyandığımda, içimdeki kaygı belirgin bir nitelik taşıyor olurdu: Benim onları anımsamamın acı verici olması gibi onlar için de anımsamanın acı verici olması olasılığı; çağrımla annemi, babamı ve Bella'yı tedirgin ediyor, onları kara yataklarında sarsarak uyandırıyor olmam olasılığı.

*

Athos'un İngilizce, Yunanca, sonra yine İngilizce olarak anlattıklarını dinliyordum. İlk başlarda, belirli bir uzaklıktan duyuyordum bu anlatılanları, uzun öğleden sonralarında kaygılı ya da üzgün, halının üzerinde yüzükoyun uzandığımda kulağıma gelen anlaşılmaz bir mırıldanma olarak. Ama bir süre sonra aynı sözcükleri tanıyor ve Athos'un sesinde erkek kardeşi hakkında konuşurken aynı duyguyu seçmeye başlıyordum. Yüzünü görebilmek için karnım üzerinde dönüyor, sonra olanları öğrenmek için kalkıp oturuyordum.

Athos bana babasından söz ediyordu: Yaşamının büyük bir kesimi boyunca geleneği küçük görmüş, oğullarını birer Yunan gibi değil, daha çok birer Avrupalı gibi yetiştirmiş bir adam. Babasının anne tarafından akrabaları Odessa'daki kalabalık Yunan cemaatinin seçkin üyeleri olmuşlardı, amcaları da Viyana ve Marsilya'nın toplumsal ortamlarında bulunmuşlardı. Odessa: Babamın doğduğu köyden çok uzak değil; Athos bunları anlatırken, otuz bin Yahudinin üzerlerine benzin dökülerek yakıldığı Odessa. Athos'un ailesi Ossa Dağı'ndan Avusturya'ya gemiyle değerli kırmızı ayakkabı ve kumaş boyası getirip zengin olmuştu. Athos, babasından her nehrin bir ticaret dili olduğunu öğrenmişti; önce jeolojik, sonra ekonomik zaafı bulan,

sonra kendini karalara kabul ettiren. Akdeniz de, diye anımsatıyordu Athos bana, kayalardan kazımıştı yolunu—"kara denizi", Avrupa'nın ana rahmi. Athos'un ağabeyi Nikolaos on sekiz yaşında Le Havre'daki bir trafik kazasında ölmüş; kısa bir süre sonra da babası hastalanmış ve hayatını kaybetmişti. Athos'un babası kendi günahı yüzünden, Roussos kökenlerini göz ardı ettikleri için ailenin cezalandırıldığından emindi. Bu yüzden kendi doğduğu, babasının doğmuş olduğu köye dönmüştü. Orada, kasaba meydanını yaptırmış ve Nikos'un adına bir çeşme inşa ettirmişti. Athos'un beni getirdiği yerdi burası: Depremlerin derin izler bıraktığı Zakinthos adası. Adanın kıraç batısı ile verimli doğusu. Zeytin, incir, portakal ve limon ağacı koruları. Kengerotu, yabani kadife, buhurumeryem. Görmediğim şeylerdi bunlar. İki küçük odamdan, bir başka boyut gibi ulaşılmazdı ada.

Zakinthos: Homeros'un, Strabo'nun, Plinius'un sevgiyle söz ettiği yer. Yirmi beş mil uzunluğunda, yirmi mil genişliğinde, denizden bin beş yüz metre yükseklikte tepeleri. Venedik ile İstanbul arasındaki deniz ticaret yolu üzerinde bir liman. Zakinthos çok sevilen üç şairin doğduğu adaydı: Foscolo, Kalvos ve yirmi beş yaşındayken burada ulusal marşın sözlerini yazan Solomos. Solomos'un bir heykeli var meydanın ortasında. Nikos şairi biraz andırıyordu ve Athos çocukken, heykelin erkek kardeşinin anısını yaşatmak için dikilmiş olduğunu düşünüyordu. Belki de Athos'un taşlara olan sevgisinin başlangıcıydı bu.

Athos'la babası, Nikos'un ve Athos'un annesinin ölümünden sonra Zakinthos'a döndüklerinde, deniz kaplumbağalarının

yumurtalarını kıyıya bırakışlarını seyretmek için Gerakas Burnu'na bir gece yolculuğu yapmışlardı. "Alikes'teki tuzlaları, Vrakhionas Dağları'nın gölgesindeki kuşüzümü bağlarını ziyaret ettik. Babam ve ben, tek başımıza. Teselli bulamıyorduk. Mavi mağarada ve çam korularında sessizce duruyorduk." İki yıl boyunca, Athos'un okula gitmesi artık zorunlu hale gelene kadar, babasıyla ayrılmaz birer parça olmuşlardı.

"Babam Keri Körfezi'ndeki gemi yapımcılarıyla iş yaparken yanında götürürdü beni. Siyah kıyıda fokurdayan zift kaynaklarından aralıkları kalafatlamalarını izlerdim. Babamı tanıyan birini gördüm doklarda. Kollarındaki kaslar dev sekiz rakamları gibi çıkıntı yapıyordu, meyankökü rengindeki saçları terle karışmıştı, üstünde zift lekeleri vardı. Ama bir kral gibi Katharevusa konuşuyordu, yüksek Yunanca. Sonra babam kabalığımdan ötürü azarladı beni, adama bakıyormuşum. Ama sesi sanki karnından konuşan birinin sesi gibi çıkıyordu! Bunu söylediğimde, babam gerçekten çok öfkelendi. Hiç unutmadığım bir dersti bu. Bir keresinde, Selanik'te, babam liman şefiyle iş konuşmaya gittiğinde beni bir hamala, yükleme-boşaltma işinde çalışan bir rıhtım işçisine emanet etmişti. Bir iskele babasına oturup hamalın olağanüstü hikâyelerini dinledim. Bana tamamen batıp sonra yeniden ortaya çıkan bir gemiyi anlatıyordu. Kendi gözleriyle görmüştü bunu. Geminin yükü tuzdu ve gemi ambarındaki tuz eridiğinde gemi yukarı çıkıvermişti. Bu, tuzun büyüsüyle ilk karşılaşmamdı. Babam gelip beni aldığında, bana gözkulak olduğu için hamala para vermek istedi. Adam kabul etmedi. Babam, 'Bu adam Yahudi ve halkının gururunu taşıyor.' dedi. Sonradan, Selanik'te

doklarda çalışanların birçoğunun Yahudi olduğunu ve Yahudi mahallesinin liman bölgesinde kurulduğunu öğrendim...

Biliyor musun başka ne dedi bana hamal, Jakob? 'Tahtanın büyük sırrı yanması değil, su üstünde yüzmesidir.'"

*

Athos'un anlattıkları yavaş yavaş geçmişimden uzaklaştırıyordu beni. Gecelerce, güçlü sanrılar uyandıran maddesi imgelemime akıyor, belleğimi seyreltiyordu. Yidce: Sessizliğin yavaş yavaş aşındırıp yok ettiği bir melodi.

Athos raflardan kitaplar alıp bana okuyordu. Ben çok sayıdaki resmin içine dalıyordum. Athos'unki yaşlı bir kitaplıktı, olgun bir kitaplık, ciddiliğin gençlik arzularına kendini açtığı. Hayvan taşımacılığı üzerine, hayvan kamuflajı üzerine, camın tarihi üzerine, jibonlar üzerine, Japon tomar resmi üzerine, ikonlar üzerine, böcekler üzerine, Yunan bağımsızlığı üzerine kitaplar vardı. Botanik, paleontoloji, bataklık ormanları. Şiir, hipnoz etkisi yaratan kapak içi kâğıtlarıyla Solomos, Seferis, Palamas, Keats. John Masefield'in *Tuzlu Su Baladları* adlı kitabı, Athos'a babasının bir armağanı.

Bana on altıncı yüzyıl Felemenk botanikçisi Clusius'un bir yaşamöyküsünden parçalar okurdu: Clusius, bitki keşif gezileri için İspanya ve Portekiz'e gitmiş, Portekiz'de bacağını kırmış; sonra atıyla giderken bir kayalıktan yuvarlanıp kolunu kırmış, kendini dikenli bir çalının içinde buluvermişti. Çalıya Erinacea -kirpimsi katırtırnağı- adını vermişti. Benzeri şekilde, rastlantılarla iki yüz yeni tür bulmuştu. On sekizinci yüzyıl

botanikçisi John Sibthorpe'nin yaşamöyküsünden de parçalar okuyordu Athos: Sibthorpe, Dioscorides'in betimlediği altı yüz bitkiyi bulmak üzere Yunanistan'a gitmişti. İlk yolculuğunda, veba, savaş ve ayaklanmayla karşılaşmıştı. İkincisinde, İtalyan meslektaşı Francesco Boroni'yle (boroni çalısı ile adı ölümsüzleşen botanikçi) yola çıkmıştı. İstanbul'a ateşler içinde ulaşmış, bitki aramalarıyla Olympos Dağı'nın doruğuna kadar varmış ve Berberi korsanların elinden zor kurtulmuşlardı. Sonra Boroni, Atina'da, açık bir pencere kenarında uykuya dalıp, aşağı düşmüş ve boynunu kırmıştı. Sibthorpe ikisinin yürüttüğü çalışmalara tek başına devam etmişti, Nikopolis harabelerinde hasta düşünceye kadar. Zar zor yurduna dönüp Oxford'da ölmüştü. Yapıtları ölümünden sonra yayımlanmış, yanlışlıkla çöp diye yakılan mektupları ise yayımlanamamıştı.

Dört yıl boyunca küçük odaların dört duvarı arasında yaşamıştım. Ama Athos bana yerküre kadar büyük, zaman kadar geniş bir başka yaşama alanı vermişti.

Athos sayesinde, sanki denizden çıkmışçasına, üzerinden damlalar akarak su yüzüne çıkan başka dünyalarda saatler geçirmiştim. Athos sayesinde, küçük evimiz bir gözcü yerine, Vinland'daki bir turba evine dönüşmüştü. Kafatası kovuğumda dev gibi buz kütleleriyle kaplı okyanuslar yüzüyordu, hayvan derisinden yapılmış bir teknenin seyrettiği. Mizana direklerinden sarkan denizciler, denizaygırı derisinden yapılmış halatlar. Vikingler, Rusya'nın görkemli nehirlerinden ilerliyorlardı tekneleriyle. Buzullar yüzlerce mil boyunca korkunç yollarını açarak geliyordu. Marco Polo'nun on iki bin köprülü "semavi

şehri"ni ziyaret ediyor ve onunla Güzel Kokular Burnu'ndan öteye yolculuk ediyordum. Timbuktu'da altın verip tuz alıyorduk. Üç milyar yıllık bakteriler olduğunu; sfagnum yosununun bataklıklardan alındığını, bakteri içermediği için askerlerin yaralarının pansumanında kullanıldığını öğreniyordum. Theophrastus'un balık fosillerinin dağların tepelerine yeraltı nehirleri yoluyla yüzdüklerini düşündüğünü öğreniyordum. Kuzey Kutbu'nda fil fosillerinin, Güney Kutbu'nda eğreltiotu fosillerinin, Fransa'da Ren geyiği fosillerinin, New York'ta misk sığırı fosillerinin bulunduğunu öğreniyordum. Athos'un adaların oluşumuna ilişkin anlattıklarını dinliyordum: Ana karanın en zayıf yerlerinden kırılıncaya kadar uzayabileceğini, bu zayıf yerlere fay adı verildiğini. Her ada bir utkuyu ve bir yenilgiyi temsil ediyordu: Ya kendini çekerek kurtarmış, ya da kendini fazlaca çekip yalnız kalmıştı. Daha sonra, bu adalar yaşlandıkça, talihsizliklerini erdeme dönüştürmüş, girintili çıkıntılı, koptukları noktalarda pürüzlü, biçimsiz kıyılarını benimsemeyi öğrenmişlerdi. Güzel bir görünüm kazanmışlardı—biraz yeşillik, gelgitlerin düzleştirdiği bir kıyı.

Zamanın eğilip bükülüşü, katlarla kıvrımlar arasından yolunu buluşu karşısında hayretten kalakalıyordum; bir kitapta Bronz Çağı'ndan kalma bir çengelli iğnenin resmine bakıyordum: Binlerce yıl değişmemiş yalın bir tasarım. Kayaya işlemiş gece göğünü andıran, deniz lalesi adı verilen bitki fosillerine bakıyordum. Athos diyordu ki, "Bazen gözlerine bakamıyorum; içi yanıp kül olmuş, dış duvarları hâlâ duran bir bina gibisin." Tarihöncesi çömleklerin, kaşıkların, tarakların resimlerine

bakıyordum. Bir iki yıl geriye gitmek olanaksızdı, saçmaydı. Binlerce yıl geriye gitmek—ah! Bu... hiçbir şeydi.

Athos anlamıyordu, ben kapının eşiğinde durup, arkada kalmasın diye Bella'ya yol verdiğimde. Yemek yerken duruyor, sessizce bir büyüyü mırıldanıyordum: Bir lokma bana, bir lokma sana, bir lokma da Bella'ya. "Jakob, ne kadar ağır yiyorsun yemeğini; aristokratların davranışlarını andırıyor davranışların." Gece uyumaz, Bella'nın soluk aldığını ya da karanlıkta yanımda şarkı söylediğini duyardım, biraz huzurlu, biraz da korkarak: Kulağım canlılar ile ölüleri ayıran ince duvara yaslı durduğu için, onlar arasındaki titrek zar son derece narin olduğu için. Bella'nın varlığını her yerde hissediyordum, gün ışığında, boş olmadığını bildiğim odalarda. Dokunuşunu sırtımda, omuzlarımda, saçlarımda duyuyordum. Orada mı diye bakmak için, onun bakıp bakmadığını görmek için, tetikte olup olmadığını görmek için dönüyordum; başıma bir şey gelse, bunu önleyemeyecek olsa da. Örümcek ipliğinden duvarın kendi durduğu tarafından ilgiyle, sevgiyle bakarak.

Athos'un evi dış dünyadan ayrı, dik bir tepe üzerindeydi. Uzaktan eve doğru gelen herhangi bir kimseyi görüyorduk gerçi, ama biz de görülebiliyorduk. Kasaba, yürüyerek iki saatlik uzaklıktaydı. Athos ayda birkaç kez inerdi kasabaya. O yokken, kulak kesilir, yerimden kıpırdamazdım. Biri tepeyi çıkacak olursa, bir gemici sandığına saklanırdım, yüksek, eğik kapaklı bir sandık; her defasında bir şeylerimi yitirmiş olarak çıkardım dışarı.

Erzak ve haberler için tek bir tüccara, Yaşlı Martin e bağlıydık. Martin, Athos'un babasını ve çocukluğundan beri Athos'u tanıyordu; oğlu İoannis'in karısı Yahudiydi. Bir gece, Ioannis, Allegra ve küçük oğulları kapıda beliriverdiler, kucakları eşyalarıyla doluydu. Avramakis'i -kısaca Match- bir çekmeceye gizledik. Alman askerleri bacaklarını Zakinthos Oteli'ndeki masaların altına uzatırken.

*

Athos'un gerçek aşkı paleobotanik olduğu için, kahramanları insanların yanı sıra kayalar ve ormanlar olduğu için, yalnızca insanların tarihini değil, yerin tarihini de öğrendim. İnsan zamanını koruması için kayalara verdiğimiz enerjiyi öğrendim. On Emrin taş tabletlerini. Kurganları, tapınak kalıntılarını. Mezar taşlarını, dikili taşları, Rosetta'yı, Stonehenge'i, Parthenon'u. (Golleschau'daki kireçtaşı madenlerinde tutukluların kesip taşıdıkları blokları. Yahudi mezarlıklarında parçalanıp, Polonya kaldırımları için yağmalanan mezar taşlarını; bugün canı sıkılmış şehir sakinleri, otobüs beklerken ayaklarına doğru baktıklarında hâlâ okuyabilirler yazıtları.)

Gençliğinde Athos radyoaktivite ölçme aracının icadına hayranlık duyarmış; savaş bittikten hemen sonra, bana kozmik ışınları ve Libby'nin yeni karbon tarihlendirme yöntemini açıkladığını anımsıyorum. "Ölçü olarak aldığımız şey, ölüm anı."

Athos'un kireçtaşına -bu ezik anı döküntüsüne, bu yaşayan taşa, dev dağ mezarları halinde toplanmış organik tarihe- özel bir sevgisi vardı. Öğrenciyken, Yugoslavya'daki karst alanları

üzerine bir ödev hazırlamıştı. Basınçla yavaş yavaş mermere dönüşen kireçtaşı—Athos öyle anlatıyordu ki bu süreci, ruhsal bir yolculuk gibi geliyordu kulağa. Fransa'daki Causses ile İngiltere'deki Pennine sıradağlarından coşkuyla söz ederdi; Smith ve Abraham Werner "katmanları"ndan, bu insanlar, Athos'un deyişiyle, kanalları ve madenleri araştırırken, cerrahlar gibi "zamanın derisini açmışlardı."

Athos yedi yaşındayken, babası ona Lyme Regis'ten fosiller getirmişti. Yirmi beş yaşındayken, Avrupa'nın yeni sevgilisi aklını başından almıştı—topraktan eksiksiz olarak yükselen kireçtaşından bir bereket tanrıçası: "Willendorf Venüsü".

Ama bizim için doruk noktası haline gelecek şey, Athos'un Cambridge'te öğrenciyken başlayan Güney Kutbu hayranlığıydı. Yaşamlarımızın seyrini belirleyecekti bu.

Athos, Güney Kutbu'nda Kaptan Scott'a eşlik etmiş olan bilim adamı Edward Wilson'a hayrandı. Başka uğraşlarının yanında Wilson, tıpkı Athos gibi, bir suluboya ressamıydı. Renkleri -koyu eflatun buz, yeşil-sarı gece göğü, siyah lav üzerindeki beyaz katman bulut- güzel olmakla kalmıyordu, bilimsel açıdan da doğruydu. Hava olayları -yalancı güneşler, yalancı aylar, aylalar- ile ilgili resimleri, güneşin kesin derecelerini betimliyordu. Athos, Wilson'ın en tehlikeli koşullarda da suluboya eskizlerini yapmış olmasından, sonra geceleyin çadırında şiir ve Sherlock Holmes'un serüvenlerini okumasından büyük bir zevk duyuyordu. Wilson'ın şiir yazmayı denemiş olması ilgimi çekiyordu—alçakgönüllülükle söylediğine göre "belki de kutup anemisinin erken bir belirtisi" olan bir etkinlik.

Kendimiz de hep aç, açlıktan ölmek üzere olan kâşiflere acıyorduk. Uğultulu çadırlarında, yorgunluktan bitmiş insanlar sanrısal yemeklerini yiyorlardı. Buzlarla kaplı karanlıkta kızarmış et kokusu duyuyor ve kurumuş azıklarını yutarken imgelemlerinde her lokmanın tadını çıkarıyorlardı. Geceleyin, uyku tulumlarında kaskatı yatarken, çikolatadan söz ediyorlardı. Keşif gezisindeki tek Kanadalı Silas Wright elma görüyordu düşünde. Athos bana Cherry-Garrard'ın yiyecek kâbuslarına ilişkin yazdıklarını okuyordu: Sağır garsonlara seslenmeler, ağzına kadar dolu sofralarda kolları bağlı oturmalar, tam sofraya getirildiği an yere düşen tabak. Son olarak, tam ilk lokmalarını tadarlarken bir buzul yarığından aşağı düşmeleri.

Uzun kış gecesi boyunca Cape Evans'taki üslerinde, keşif gezisinin her üyesi kendi uzmanlık alanı üzerine bir konferans veriyordu: Kutupta deniz yaşamı, koronalar, parazitler... Bu gerçek bir bilgi edinme tutkusuydu; bir keresinde bir biyolog fazladan yerbilim dersleri karşılığında kalın bir çift çorabını vermişti.

Yerbilimcilik hemen bir saplantı haline geliyordu, bilim adamı olmayanlarda da. Güç göstericisi Birdie Bowers bir taş koleksiyoncusu haline geliyor ve ne zaman ne olduğunu saptamamız gereken bir örnek getirse aynı şeyleri söylüyordu: "İşte, feldispatlı bazalt ile olivin rampant üzerine oturmuş bir gabroit parçası."

Cape Evans'taki konferanslar gibi, Athos bu öyküleri anlatıyordu akşamları, yerde aramızda duran fenerle. Işık, Karbonifer Dönem göletlerinin ve göz alabildiğine uzanan, boş, ıssız

kutup bölgelerinin taş basmalarını hareketlendiriyor, üzerinde mineral ve ağaç örneklerinin durduğu cam kaplı rafları, kimyasal madde kavanozlarını aydınlatıyordu. Sözcükleri öğrendikçe, ayrıntılar yavaş yavaş açıklık kazanıyordu. Geceye doğru yerde bir sürü kitap olurdu: Resimlerin, şekillerin olduğu sayfaları açılmış kitaplar. Lamba ışığında, herhangi bir yüzyıla ait olabilirdik.

"Düşün," diyordu Athos, solgun sesi karanlık odada bir ışık yayıntısı gibi, "kutba varıyor, bir de bakıyorsun ki Amundsen senden önce ulaşmış oraya. Koskoca yerküre ayaklarının altında asılı durmuş. Neye benzediklerini bilmiyorlardı artık, ne giysileri altındaki uzak beyaz tenlerini biliyorlardı, ne de güneşten kavrulmuş yüzlerini. Kendi çıplak bedenlerinin görüntüsü, İngiltere kadar uzaktı onlara. Aylarca yürümüşlerdi. Hep aç halde. Kar gözlerini çıraya döndürmüştü ve yüzleri soğuktan morarmıştı. Bir uyarı, bir ses olmaksızın onları yutmaya hazır, görünmez yarıkların böldüğü uçsuz bucaksız alan boyunca. Isı sıfırın altında kırk dereceydi. Bin mil boyunca, insana ilişkin tek bir kanıt görmüşlerdi -yalnızca bir kumaş parçası, Amundsen'in bayrağı- ve eve dönüş yolculuğunun her aşamasında kendilerini büyük zorlukların beklediğini biliyorlardı. Yine de Wilson'ın, dünyanın bu en uç noktasındaki kamplarında çekilmiş bir fotoğrafı var; fotoğraf makinesi onu başı geriye kaykılmış olarak yakalamış. Gülerken."

Beardmore Buzulu'nun baş tarafında, seyrek görülen yer yüzeyinden, Wilson bir iç denizin kıyısından üç milyon yıllık fosiller toplamıştı. Daha sonra bu kayalar, Antarktika'nın

çok büyük bir kıtadan tektonik olarak koptuğunu kanıtlamaya yaramıştı: Avustralya, Hindistan, Afrika, Madagaskar ve Güney Amerika'nın kırılıp, parçalanıp, uzaklaşıp ayrıldığı bir kıta. Hindistan, Asya'ya çarpmış, çarpışmanın örselenmiş noktası Himalayalar haline gelmişti. Bütün bunları yeryüzü büyük bir sabırla -yılda birkaç santimetre- gerçekleştirmişti.

Kendilerini zar zor taşıyan bu insanlar, Beardmore'dan yirmi kiloya yakın fosil taşımaya devam etmişlerdi. Artık iyileşmeyecek derecede tükendikleri bir anda, Wilson gözlemlerini kaydetmeyi sürdürüyordu: Yurduna kavuşma özlemi içindeki gözlerine karaçalı ya da denizkestanesi gibi görünen buz. Keşif ekibinin kalanları, kutba son yürüyüşü yapan beş kişiyi bekliyordu. Kış bastırdığında, arkadaşlarının geri dönemeyeceklerini biliyorlardı. Baharda, bir arama ekibi çadırı buldu. Kar kazılıp bedenler ortaya çıkarıldığında, Scott'un kolu Wilson'ın beline dolanmıştı ve fosil çantası yanlarında duruyordu. Çantayı son âna kadar yanlarında taşımışlardı. Bu, Athos'u son derece üzüyor ve heyecanlandırıyordu; ama benim açımdan, Wilson'ın soyluluğunu kanıtlayan bir başka ayrıntı vardı: Wilson, kutba son yürüyüş için Tennyson'ın bir şiir kitabını ödünç almış ve en küçük bir ağırlık bile bacaklarıyla omuzlarına büyük bir baskı yaparken, kitabı, ödünç aldığı kişiye geri vermek için taşımakta ısrar etmişti. Sırf çok sevdiğim sahibini yeniden göreceğime inanmamı sağlasa bile, gözde bir nesneyi dünyanın bir ucuna kadar taşıyabileceğimi hayal edebiliyordum rahatlıkla.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, Athos yeni İskoç Kutup Araştırma Enstitüsü'nü ziyaret etmek için Cambridge'e dönmüştü. İngiltere'yi anlatırken, şatolardan ya da şövalyelerden söz etmezdi asla. Bunun yerine, dikitleri, sarkıtları ve öteki olağanüstü mağara oluşumlarını anlatırdı; zamandaki kasılmaları. Taşlaşmış esintilerle bel veren mermer perdeler, alçıtaşı tomurcukları, taş üzüm salkımları, solukla parıldayan kireçtaşı dilbalıkları. İskoç Enstitüsü'nü gösteren küçük bir kartpostal getirmiş, bana göstermişti. Ve çalışma masasının üzerinde asılı duran özellikle değer verdiği bir şey vardı; Wilson'ın "McMurdo Sound'da Yalancı Ay" resminin bir röprodüksiyonu; ilk gördüğümde şoka uğratmıştı beni bu resim. Sanki Wilson benim ruh dünyası anımı resmetmişti. Ön planda seyrek ve hayal meyal bir ormanı andıran bir kayaklar çemberi vardı, yukarıda da kıvrılarak dönen, duman gibi havada asılı kalmış, yalancı ayın soluk kesen kutsal haleleri.

Aylarca görüp gördüğüm yıldızlardı. Dış dünyaya ilişkin uzun süreli tek deneyimim gece geç vakitte oluyordu; Athos yatak odası penceresinden dışarı tırmanıp çatıda yatmama izin veriyordu. Sırt üstü uzanıp, gece göğünde bir gedik açıyordum. Başım dönünceye kadar denizi içime çekiyor, adanın üzerinde yüzüyordum.

Uzamda tek başıma, Antarktika'ya özgü renkli ışıkları, gök kaligrafisinin dalgalar halinde yükselen desenlerini, resimli bir elyazmasının köşesi gibi küçük gök parçamızı canlandırıyordum hayalimde. Ben pamuklu bir şiltenin üzerine yayılmış; bir kutup kışının karanlığında bir buz kütlesi üzerine uzan-

mış, penguenlere şarkı söyleyen Wilson'ı düşünüyordum. Yıldızlara bakarak, denizde sürüklenen, bir geçidi açan ya da kapayan dev buz adalarını görüyordum, yüzlerce mil öteden buz kütlelerini hareket ettiren rüzgârı; Athos'un "uzak nedenler" derslerinden biri. Ay ışığıyla buz alanlarının soluk altın rengine büründüğünü görüyordum. Çadırda açlık çeken Scott ile adamlarını düşünüyordum, yalnızca on bir mil ötede, ulaşılması olanaksız, bol bol yiyeceklerin beklediğini bilerek. O daracık alanda geçirdikleri son saatlerini canlandırıyordum hayalimde.

*

Almanlar, meyve bahçelerinden toplanmış meyveleri yağmalıyorlardı. Zeytin yağı, sanki çok soğuk bir bitki örtüsü üzerinde yaşıyormuşuz gibi son derece kıttı. Bereketli Zakinthos'ta bile turunçgillerin özlemiyle yaşıyorduk. Athos büyük bir dikkatle bir limonu ikiye bölüyor ve o ekşi tadı kabuğuna kadar emip, kabuğu yiyor, sonra ellerimizi kokluyorduk. Ben hâlâ küçük olduğumdan, yiyecek kısıtlamaları beni Athos'tan daha fazla etkiliyordu. Bir süre sonra dişetlerim kanamaya başladı. Dişlerim sallanıyordu. Athos eriyip gittiğimi görüyor, kaygıyla ellerini sıkıyordu. Ekmeğimi lapa haline gelinceye kadar sütün ya da suyun içinde yumuşatıyordu. Zamanla, kimsenin satacak bir şeyi kalmamıştı. Yetiştirebildiğimiz şeyleri yetiştiriyor, Athos da denizde ve çalılıklarda ne var ne yok bulup getiriyordu, ama asla yetmiyordu yiyecek.

İnsanların gözünden kaçan denizdeki bezelye taneleri ve burçaklarla, sümbül taneleri ve latin çiçeği kabuklarıyla hayatta

kaldık. Athos yemeğimizi hazırlarken, çıktığı bitki arayışını anlatırdı bana. Kireçtaşındaki çatlaklarda yetişen gebre otlarını zorla çekip koparıyor, bunları salamuraya yatırıyordu; kayalarda bitiveren ve özellikle volkanik topraktan hoşlanan bu bitkinin direngen inatçılığı bize şevk veriyordu. Athos, Teophrastus ve Dioscorides'in kitaplarındaki yemek tariflerine bakıyordu; Plinius'un *Doğa Tarihi*'ni bir yemek kitabı olarak kullanıyordu. Topraktan sarı çirişotlarını çıkarıyor ve biz "Plinius usulü pişirilmiş yumru kökler" yiyorduk. Acılığını gidermek için çirişotu saplarını, tohumlarını ve köklerini haşlıyor, ekmek yapmak için bu ezilmiş karışıma bir patates ekliyordu. Çiçekten içecek bile yapabiliyor, akşam yemeğinden sonra da köklerden yapılmış bir yapışkanla ayakkabılarımızın altına taban yapıyor ya da bir kitabı ciltliyorduk. Athos, Parkinson'ın *Bitkiler Dünyası*'nı büyük bir dikkatle okuyordu: Yalnızca akşam ne pişireceğinizi anlatmakla kalmayıp, mutfakta başınıza bir kaza gelirse yaralarınıza nasıl pansuman yapacağınızı da anlatan yararlı bir kitaptı bu. Ve yemek tam bir felaket ise Parkinson en iyi mumyalama nasıl yapılır, onu da anlatırdı size. Athos, Parkinson'ın kitabından hoşlanıyordu, çünkü kitap ilk olarak 1640 yılında basılmıştı; Athos'un açıkladığı üzere bu, "Viyana'da ilk kahvenin açıldığı yıl"dı. Athos, berbat görünen yeşil bir çorbayı sofraya servis yaparken, uzun Latince adlara uyak düşürmekten büyük bir zevk alırdı. Tam kaşığı ağzıma götürdüğümde, "Çorbada gebre otu var, hayli zehirli olan benzeri bir türle karıştırmamak gerek." diye muzip yorumlar yapardı. Sonra, yarattığı etkiyi beklerdi. Kaşığı ağzımın dışında döndürürken, öylesine eklerdi: "Talihsiz hatalar olmuştur elbette..."

*

Zakinthos'ta devriye gezen İtalyan askerlerinin Yahudi gettosundaki Yahudilerle bir alıp veremedikleri yoktu. Uç yüz yıllık cemaati rahatsız etmek için herhangi bir neden görmüyorlardı: İstanbul, İzmir, Girit, Korfu ve İtalya'dan gelmiş Yahudilerin oluşturduğu huzurlu bir topluluktu bu. En azından Zakinthos'ta, İtalyanlar Alman gündemi karşısında hayrete düşmüş görünüyorlardı; öğleden sonra sıcağında aylaklık ediyor ve dalgalar üzerindeki kırış kırış günbatımına şarkı söylüyorlardı. Ama İtalyanlar teslim olduğunda, adadaki yaşam büyük bir değişim geçirdi.

5 Haziran 1944 gecesi. Tarlaların hışırtılı karanlığı içinde, gece yarısı sesler: Bir kadın, çoktan uyumuş kocasına dönüp Noel'de bir çocukları daha olacağını söylüyor; bir anne uzaklardaki oğlunu geçiriyor aklından; Zakinthos kasabasındaki kahvede Alman askerlerinin sarhoş vaatleri ve tehditleri.

Yahudi gettosunda, gümüş kapaklı, sırtı menteşeli, İspanyolca *siddur*, mutfak döşemesinin altına saklanıyor. Gidip dönmemiş evlatlara gönderilmiş mektuplar, fotoğraflar toprağa gömülüyor. Bu değerli eşyalarını toprağa gömen erkeklerle kadınlar, daha önce hiç yapmadıkları halde, ellerine yön veren yüzlerce yıllık deneyimle yineliyorlar hareketleri: Sebt günü kadar bildik bir ayin töreni. Mutfak döşemesindeki bu yüklüğe koymak için en sevdiği oyuncağı -küçük tahta tekerlekli bir köpek- getirmek için koşup giden çocuk bile bilerek hareket ediyor sanki. Avrupa'nın her yerinde böyle gömülü hazineler

var. Bir dantel parçası, bir çanak. Asla bulunamamış getto günlükleri.

Kitapları ve tabakları, çatal bıçakları ve fotoğrafları gömdükten sonra, Zakinthos gettosunun Yahudileri ortadan yok oluyor.

Tepelere süzülüp mercan gibi bekliyorlar orada; yarı et, yarı taş. Mağaralarda, Hıristiyan dostların çiftliklerindeki barakalarda ve hayvan ağıllarında. Daracık gizlenme yerlerinde, anne babalar çocuklarına anlatabilecekleri ne varsa anlatıyorlar: Aceleyle bir araya getirilmiş aile öyküleri demeti, akrabaların adları. Babalar beş yaşındaki oğullarına evlilik hayatıyla ilgili öğütler veriyorlar. Anneler yalnızca Seder yemeğindeki haroseth'in değil, mezedhes'in, kolent'in, ahlahdi sto fourno'nun -fırında ayva-, haşhaş tohumlu kekin ve ladhera'nın da tariflerini aktarıyorlar kızlarına.

Bütün gece, gündüz ve gece, gemici sandığının yanındaki yerde, Athos'tan işaret bekliyorum. İçeri girip kapağı kapatmak için bekliyorum. Sıcak sessizlikte okuyamıyor, düşünemiyorum, dinliyorum yalnızca. Uyuyuncaya kadar dinliyorum, yeniden uyanıp dinlemeye koyuluyorum yeniden.

Yaşlı Martin'in oğlu İoannis ve ailesi bize, Yahudi gettosu ailelerinin saklandığı gece geldiler. Ertesi gece İoannis onları adanın öte tarafında daha iyi saklanabilecekleri bir yere götürdü. Hafta sona erdiğinde yeniden geldi, haberlerle. Son derece kötü durumdaydı. Dar yüzü daha da dar görünüyordu, sanki bir borudan geçirilmiş gibi. Athos'un çalışma odasında

oturuyorduk. Athos, İoannis'e çok az kalan son uzoyu koyup, bardağını suyla doldurdu.

"Gestapo, Belediye Başkanı Karrer'e tek tek her Yahudinin adını ve mesleğini yazmasını emretmiş. Karrer, listeyi Başpiskopos Khrysostomos'a götürmüş. Başpiskopos 'Yak bu listeyi.' demiş. Sonra Yahudi gettosunu uyarmışlar. Sizi görmeye geldiğimiz gece hemen herkes kaçmayı başardı. Ertesi gün, sokaklar boştu. Babamın evine giderken gettodan geçtim. Gün ışığında, yüzlerce insanın bu kadar çabuk ortadan yok olması imkânsızmış gibi görünüyordu. Yalnızca ağaçların hışırtısı duyuluyordu."

İoannis, başının tek hareketiyle bardağı boşalttı.

"Athos, karımın ailesinin Korfulu olduğunu biliyor muydun? Velissariou Sokağı'nda oturuyorlardı, Solomou yakınlarında..."

Athos'la ben bekledik. Güneş girmesin diye kepenkler yarı kapalıydı. Oda çok sıcaktı.

"Gemi ağzına kadar dolmuştu. Gözlerimle gördüm. Gemi Korfulu Yahudilerle o kadar tıkabasa doluydu ki Zakinthos limanına ulaştığında, askerler kimseyi bindiremediler gemiye. Yakaladıkları birkaç zavallı, öğle sıcağında bekliyordu. Bayan Serenos, yaşlı Constantine Caro! Platia Solomou'da, Meryem heykelinin dibinde, elleri başlarının üzerinde, ölüm tehdidi altındaydılar. Ama sonra gemi durmadı. Babamla ben meydanın ucunda bekliyorduk, Almanların ne yapacağını görmek için. Bay Caro ağlamaya başladı. Kurtulduğunu düşünüyordu, anlıyor musun, hepimiz öyle düşünüyorduk; yanlıştı düşün-

cemiz, üstelik düşünmediğimiz bir şey daha vardı: Bizim Yahudilerimiz kurtulmuşsa, onların yerine Korfulu Yahudiler alındığı içindi bu.

İoannis durdu, oturdu. Yeniden ayağa kalktı.

"Gemi limanı terk edip yola çıktı. Başpiskopos Khrysostomos dua etti. Bayan Serenos bağırmaya başladı, bütün arkadaşlarının ona baktığı meydanda değil, kendi evinde öleceğini haykırarak yürümeye başladı. Ve vurdular onu. Oracıkta. Hepimizin gözü önünde. Alışveriş ettiği Argyros'un dükkânının önünde... Bazen küçük bir oyuncak getirirdi Avramakis'e. Yolun karşı yakasında otururdu."

Athos ellerini kulaklarına koydu.

"Ötekiler bir kamyona tıkıştırıldı, bütün öğleden sonra yakıcı meydanda durdu kamyon, çevresinde limonata içen SS'ler vardı. Ne yapacağımızı düşünmeye, bir şeyler yapmaya çalışıyorduk. Sonra birden kamyon Keri'ye doğru yola çıktı."

"Ne oldu onlara?"

"Kimse bilmiyor."

"Ya gemideki insanlar? Onları nereye götürüyorlardı?"

"Babam, Larissa'daki tren istasyonuna götürüldüklerini tahmin ediyor."

"Peki ya Karrer?"

"Nerede olduğunu kimse bilmiyor, babam size geldiğimiz akşam kayıkla kaçtığını duymuş. Başpiskopos Yahudilerin yanında kalmış, onlarla kamyona binmek istemiş, ama askerler izin vermemişler. Bütün gün kamyonun yanında durup, içerideki çaresiz insanlarla konuşmuş..."

İoannis sözüne ara verdi.

"Belki de Jakob'un bundan sonrasını duymaması iyi olur."

Athos kararsız görünüyordu.

"Ioannis, zaten duydu duyacağı kadar."

İoannis'in ağlamak üzere olduğunu düşünüyordum.

"Hania gettosunu arayacak olursanız, Girit'in iki bin yıllık gettosunu, Polegandros'tan yüz mil ötede arayın, denizin dibinde..."

O konuşurken, odayı haykırışlar dolduruyordu. Su çevremizde yükseliyor, boğulması çok uzun sürenlere sıkılan kurşunlar deniz yüzeyini parçalıyordu. Sonra Ege'nin dingin mavi parıltısı yeniden kapanıyordu.

Bir süre sonra Ioannis gitti. Athos'a baktım, İoannis'i geçirmek için onunla tepeden aşağı yürürken. Athos döndüğünde, yazı masasına gidip İoannis'in bize söylediklerini yazdı.

*

Athos artık geceleri çatıya çıkmama izin vermiyordu.

Düzeni korumaya büyük bir özen göstermişti. Düzenli öğünler, günlük dersler. Ama artık günlerimiz bir biçimden yoksundu. Yine öyküler anlatıyor, bizi neşelendirmeye çalışıyordu; neşelendiriyordu da, ama öykülerin bir amacı yoktu artık. Nikos'la Çin uçurtması yapmayı öğrenmiş, Spinari Burnu'nda kendi yaptıkları bir ejderha uçurtmayı uçurmuşlar, bu arada köyden çocuklar kıyıya oturmuş, uçurtma ipinin çekişini hissetmek için sıralarını bekliyorlarmış. Athos'un bütün anlattıkları daha yarısına bile gelmeden tavsıyor ve bize denizi anımsatıyordu.

Athos'u sakinleştiren tek şey çizim yapmaktı. Umutsuzluğu ne kadar fazlaysa, o kadar büyük bir hırsla çizim yapıyordu. Blossfeldt'in *Temel Biçimler*'inin iyice yıpranmış bir nüshasını kitaplıktan alıp, mürekkepli kalemle, sapları perdahlanmış kurşun-kalay alaşımına, tomurcukları dolgun balık ağızlarına, tohum zarlarını ipince akordeon kıvrımlarına dönüştüren büyütülmüş bitki fotoğraflarını kopya ediyordu. Athos gelincik, lavatera, fesleğen ve katırtırnağı toplayıp bunları çalışma masasının üzerine yayıyordu. Sonra, suluboyayla bunların kesin çizimlerini yapıyordu. Wilson'ı alıntılıyordu: "Doğanın uyumlarını tahmin etmek olanaksızdır." Resim yaparken açıklıyordu: "Katırtırnağının, *Kitabı Mukaddes*'te önemli bir yeri vardır. Hacer İsmail'i bir katırtırnağı çalısına bırakır, İlya ölmeyi istediğinde katırtırnağına uzanır. Belki de yanan çalılıktı o; ateş söndüğünde bile iç dallar yanmaya devam eder." Bitirdiğinde yenebilecek olanları toplardı, bunları akşam yemeği için kullanırdık. Önemli dersler: Dikkatle bak,

gördüklerini kaydet. Güzelliği gerekli kılmanın yolunu bul, gerekliliği güzel kılmanın yolunu bul.

Yaz sonunda, Athos derslere yeniden başlamamız konusunda ısrar edecek kadar toparlanmıştı. Ama ölüler kuşatıyordu çevremizi, mavi su üzerinde bir fecir.

Geceleyin Bella'nın yuvarlak yüzü karşısında nefes alamıyordum, bir taş bebek yüzü, hareketsiz, cansız, saçları beline dökülüyor. Annem, babam ve kız kardeşimin Giritli Yahudilerle birlikte boğulduğu bu kâbuslar yıllarca sürdü, Toronto'ya taşındıktan sonra da uzun bir süre devam etti.

Zakinthos'ta, sonra Kanada'da sık sık yitip giderdim dakikalarca. Toronto'daki evimizin mutfağında buzdolabının yanında dururken, öğleden sonra ışığı yere çaprazlamasına düşerken. Anımsayamayacağım bir şeyin karşılığını veriyordu Athos. Belki de o zaman bile yanıtın soruyla hiçbir ilgisi yoktu. "Kendini incitirsen Jakob, ben de incinirim. Sana olan sevgimin yararsız olduğunu kanıtlamış olursun bana."

Athos dedi ki, "Yanan bir binadan bir çocuğu kurtaramam. Oysa o, bu girişimden kurtarmalıdır beni; yere atlamalıdır."

*

Ben Athos'un adasındaki pırıl pırıl ışıkta saklanırken, binlerce insan karanlıkta boğuluyordu. Ben rahat bir odada saklanırken, binlerce insan fırınlara, lağımlara, çöp kutularına tıkıştırılıyordu. Asma tavan boşluklarına, ahırlara, domuz

ağıllarına, tavuk kümeslerine. Benim yaşımdaki bir çocuk bir sandığın içine saklanmış; on ay sonra görme ve konuşma yetisini yitirmiş, bacakları, kolları körelmişti. Bir kadın bir buçuk yıl, hiç oturmadan, bir yüklükte saklanmış, damarlarından kan boşanmıştı. Ben Athos'la Zakinthos'ta yaşarken, Yunanca, İngilizce, yerbilim, coğrafya ve şiir öğrenirken, Yahudiler Avrupa'nın köşelerini ve yarıklarını dolduruyordu, var olan her alanı. Yabancı mezarlarda saklanıyorlardı, bedenlerine uyacak herhangi bir yerde, kendilerine dünyada verilenden daha fazla yeri işgal ederek. Ben Zakinthos'tayken, bir Yahudinin iki şişe konyak karşılığında satın alınabileceğini bilmiyordum, belki de iki kilo şeker, sigara karşılığında. Atina'da "Özgürlük Meydanı"nda toplanıp sıraya dizildiklerini bilmiyordum. Vilna manastırındaki rahibelerin, yeraltına mühimmat sağlamak için erkekleri rahibeler gibi giyindirdiklerini bilmiyordum. Varşova'da, bir hemşire çocukları etekliğinin altında saklıyor, getto kapılarından geçiyormuş, sonunda bir akşam -tifonun kol gezdiği, bitli sokaklar üzerine düşen hafif bir akşam karanlığı- hemşire yakalanmış, çocuk havaya fırlatılıp bir teneke kutu gibi kurşunlanmış; hemşireye de "Nazi hapı" verilmiş: Boğazına bir kurşun. Athos bana anabatik ve katabatik rüzgârları, Kuzey Kutbu dumanını ve Brocken Hayaleti'ni öğretirken, Yahudilerin halk meydanlarında başparmaklarından asıldığını bilmiyordum. Fırınlara sığmayacak kadar çok ceset olduğunda, cesetlerin açık çukurlarda yakıldığını, kepçe kepçe insan yağıyla beslenen alevlerin yükseldiğini bilmiyordum. Dünyanın (karla kaplı, tuzla çevrili) temiz yerlerinde keşif gezisi yapan ve temiz bir yerde uyuyan kâşiflere ilişkin anlatılanları dinlerken, insanların ellerinde dağılıveren, birbirine karışmış

kollarla bacakları, arkadaşların ve komşuların, karıların ve kız evlatların etini çözdüklerini bilmiyordum.

*

Eylül 1944'te Almanlar Zakinthos'tan ayrıldılar. Tepelerde, kasabadan gelen müzik, uzaklardaki bir radyonun sesi gibi zayıf, yayılıyordu havaya. Bir adam atıyla adayı bir uçtan bir uca geçiyor, yüksek sesle bağırıyor, başının üzerinde Yunan bayrağı dalgalanıyordu. O gün dışarı çıkmadım, yine de aşağı inip sorgulayan gözlerle bahçeye baktım. Ertesi gün Athos onunla kapının önünde oturmamı istedi. İki sandalye taşıdı dışarı. Her yanı parlak güneş ışığı kaplamıştı. Göz yuvarlarım çın çın ötüyordu kafatasımda. Sırtımı eve verip oturdum ve kendime baktım. Bacaklarım benim değildi; dizlerde düğümlenmiş ip parçaları gibi ince; bir zamanlar kasın olduğu yerde sarkan deri, güçlü ışıkta yumuşak. Sıcak iyice bastırmıştı. Athos bir süre sonra, güneşten gözleri kamaşmış, içeri götürdü beni.

Gittikçe güçleniyordum, her gün tepeyi daha çok inip çıkabiliyordum. Sonunda, Athos'la Zakinthos kasabasına yürüdüm, kasaba sanki göz alıcı Venedik yapıları üzerinde bir yumurta kırılmış da sarı-beyaz sıvanın üzerinden parlayarak akıyormuş gibi parıldıyordu. Athos defalarca anlatmıştı kasabayı: Ayva, nar ve selvi ağaçlarıyla çevrili yol. Kuruması için demir çubuklu balkonlara asılmış çamaşırlarla dar sokaklar, eteklerindeki Panayia Skopotissa manastırıyla Skopos Dağı'nın görünüşü. Meydanda Solomos'un heykeli, Nikos'un çeşmesi.

Athos beni Yaşlı Martin'le tanıştırdı. Artık satacak o kadar az şey vardı ki küçücük dükkânı neredeyse boştu. Birkaç kirazın fildişi rengi kâğıt üzerine yakutlar gibi saçıldığı bir rafın yanında durduğumu anımsıyorum. İşgaller sırasında, Yaşlı Martin müşterilerinin isteklerini yerine getirmeye çalışmıştı. Bu onun özel direnişiydi. Bir müşterisinin çok sevdiği, az bulunan bir yiyecek maddesi için gemi kaptanlarıyla gizlice pazarlık ediyordu. Böylece, kurnazca davranarak, moralleri yüksek tutmuştu. Cemaatin kilerlerinin durumunu dikkatle izlemiş, iyi bir otelin yiyecek-içecek müdürü gibi verimli çalışmıştı. Martin, getto terk edildikten sonra, kimlerin gizlenmekte olan Yahudiler için yiyecek satın aldığını biliyor ve küçük çocukları olan ailelere fazladan meyveyle yağ ayırmaya çalışıyordu. Bakkalların Koruyucu Azizi. Yaşlı Martin'in kısa dik saçları birkaç yöne doğru uzamıştı. Athos'un saçı gümüş cevheri idiyse, Martin'inki kuvars gibi pürüzlü ve beyazdı. Düğüm düğüm olmuş artritli elleri titriyordu, bir incire ya da bir limona yavaşça uzanıp, her defasında bir tanesini tuttuğunda. O kıtlık günlerinde, onun titrek özeni -tek bir eriğin bile değerinin teslim edilmesi- yerinde görünüyordu.

Athos'la kasabayı boydan boya yürüdük. Gettodan son Yahudilerin ölümü bekledikleri meydanda durduk. Bir kadın, Zakinthos Oteli'nin basamaklarını yıkıyordu. Limanda, ipler gemi direklerine çarpıyordu hafifçe.

Dört yıl boyunca, Athos'la gizli diller paylaştığımızı hayal etmiştim. Şimdi Yunancayı her yerde duyuyordum. Sokakta, farmakio -eczane- ya da kafeino -kahve- tabelalarını okurken,

kutsal şeylere saygısızlık gösterircesine korumasız, açıkta kalmış hissediyordum kendimi. Küçük evimize dönmek için can atıyordum.

Hindistan'da katlanmış kanatları kuru yaprakları andıran kelebekler vardır. Güney Afrika'da, taşlar arasında yetişen ve yetiştiği yerdeki taşlardan ayırt edilemeyen bir bitki vardır: Taş öykünücüsü bitki. Dallara benzeyen tırtıllar, ağaç kabuğuna benzeyen pervaneler vardır. Görünmez kalmak için, pisi balığı güneş ışığı vurmuş suda ilerlerken renk değiştirir. Bir hayaletin rengi nedir?

Hayatta kalmak, yazgıdan kaçmak demekti. Ama insan yazgısından kaçtığında, kimin hayatına adım atmış olur?

*

Zohar diyor ki, "Bütün görünen şeyler, görünmez olarak doğacaklardır yeniden."

Şimdi, bir manzara gibi, gizemli bir anlatının küçük bir parçası yalnızca. Bir felaketin, yavaş birikimin anlatısı. Kurtulmuş her yaşam: Bir sonraki kuşakta yeniden doğacak olan genetik özellikler. "Uzak nedenler."

Athos, görünmez bir dünya olduğunu doğruluyordu, belirgin dünya kadar gerçek. Durgun ve sessiz koca ormanlar, koca şehirler, bir çamur göğü altında. Turba insanlar dünyası, heykeller gibi korunmuş. Yaşamlarını yitirip toprağa giren herkesin yüze çıkmayı bekledikleri yer. Yeraltından ve sual-

tından, demir sandıklardan, tuğla duvarların arkasından, ağaç gövdelerinden ve denk sandıklarından...

Athos yazı masasına oturup, ağaç örneklerini polietilen glikole batırıp, eksik liflerin yerini mumsu bir maddeyle doldururken; ben -çalışırkenki yüzünü seyrederek- aslında, yok olan, upuzun Karbonifer Dönemi ormanlarında yorgun argın dolaştığını görebiliyordum, girift brokarları andıran ağaç kabuğuyla: Herhangi bir dokumadan daha güzel desenler. Orman, tarihöncesi bir güzde başının otuz metre üzerinde uzanıyordu.

Athos bir gizli kalmış ve terk edilmiş yerler uzmanıydı. Kozmolojisi benim kozmolojim haline geldi. Yavaş yavaş nüfuz ettim bu kozmolojiye. Bu yolla, görevlerimiz aynı hale geldi.

Athos'la ben yere ilişkin gizlerimizi paylaşıyorduk. O bataklık bedenlerini anlatıyordu. Yüzyıllarca su içinde kalmışlardı, esmerleşip koyu renk bir meşine dönen deriler, el ayaları ve tabanlardaki çizgilere işlemiş toprak rengi sular. Güz olduğunda, karanlık bulutlardaki kar kokusuyla, insanlar kurbanlık adak olarak kırlık alana götürülürdü. Orada, asitli toprakta boğulmaları için kayın ağacı dalları ve taşlarla sımsıkı bağlanırlardı. Zaman dururdu. "Bataklık insanlarının," diye açıklıyordu Athos, "bunca dingin olmalarının nedeni budur. Yüzyıllar süren bir uykuya dalmış bataklık insanları hiç bozulmamış olarak çıkarılmıştır topraktan; böylece onları öldürenlerden -bedenleri çoktan toprağa karışmış olanlardan- daha uzun yaşamışlardır."

Buna karşılık, ben de ona adak yerleri kovuklar gibi toprağın altında olan Polonya havralarından söz ediyordum. Devlet

havraların kiliseler kadar yüksek yapılmasını yasaklamış, ama Yahudiler inşaat yasalarının inançlarına duydukları saygıyı azaltmasını kabul etmemişlerdi. Kemerli tavanlar yine inşa ediliyordu; cemaat ise yerin altında dua ediyordu.

Athos'a annemle babamın evinin yanındaki bir havrayı süsleyen büyük tahta atlardan söz ettim: Kutsallıkları hiçe sayılarak parçalanan bu atlar toprağa gömülmüştü artık. Bir gün belki de sanki hiçbir şey olmamış gibi bir çayırda yeniden ortaya çıkacak, bir Polonya tarlasında otlayacaklardı.

Olanları tersine döndürmenin gücü üzerinde hayaller kuruyordum. Sonraları, Kanada'dayken, kamplarda Kanada'da dağ gibi yığılmış kişisel eşyaların fotoğraflarına bakarken, her çift ayakkabının her sahibinin adı söylenebilse, bu insanların canlanacaklarını hayal ediyordum. Kişisel eşyalardan bir klonlanma, mistik bir pangram.

Athos bana Biskupin'i anlatıyordu, Biskupin'i yöredeki bir öğretmenin bir akşam gezintisi sırasında keşfedişini. Gasawaka Nehri alçalmıştı ve dev tahta kazıklar gölün yüzeyini çok büyük kamışlar gibi delip geçiyordu. İki bin yıldan fazla bir süre önce, Biskupin son derece iyi örgütlenmiş, zengin bir topluluktu. Buğday ekiyor ve hayvan yetiştiriyorlardı. Zenginlik paylaşılıyordu. Rahat evleri düzenli sıralar halinde düzenlenmişti; ada tahkimatı modern bir şehir yerleşimini andırıyordu. Çatı altlarında üçgen yan duvarları olan evlerin hepsi hem bol ışık alıyordu, hem de mahremiyete olanak tanıyordu; bir sundurma, bir ocak, yatak odasının bulunduğu bir çatı katı. Biskupin tüccarları Mısır ve Karadeniz kıyısıyla

ticaret yapıyordu. Ama sonra iklim değişmişti. Çiftlik arazisi kıra, sonra bataklığa dönüşmüştü.

Taban suyu düzeyi karşı konulmaz bir biçimde yükselmiş, sonunda insanlar Biskupin'i terk etmek zorunda kalmışlardı. Şehir, Gasawaka Nehri yüzeyinin alçaldığı 1933 yılına kadar sualtında kalmıştı. Athos 1937'de kazılara katılmıştı. Görevi, aşırı su emmiş yapıların korunma sorunlarını çözmekti. Athos beni kendisiyle birlikte eve götürmeye karar verdikten kısa bir süre sonra, askerler Biskupin'i yerle bir etmişti. Bunu savaştan sonra öğrendik. Kayıtları ve andaçları yakmışlardı. Binlerce yıl ayakta kalan antik savunma yapılarını ve evleri yıkmışlardı. Sonra, şehri kuşatan ormanda Athos'un beş meslektaşını vurmuşlardı. Ötekiler ise Dachau'ya gönderilmişti.

Athos'un birbirimizi kurtardığımıza inanmasının nedenlerinden biri de buydu.

*

Athos'un öykülerindeki görünmez yollar: Derinin pürüzlü yollarını izleyen gözyaşları gibi toprağın değişken yollarını izleyen nehirler. Sualtı yaratıklarını savuran rüzgâr ve akıntılar, kuşların kıyıyı bulmalarını sağlayan biyolojik ışıldamalı bahçeler. Batı rüzgârları ve alize rüzgârlarıyla her yıl Kuzey Kutbu'ndan Güney Kutbu'na uçan, sonra aynı yolu geri dönen Kuzey Kutbu deniz kırlangıcı. Beyinlerinde, dönen takımyıldızlar, özlemin ve uzaklığın izi. Bizonun çayırdaki sabit yolu, öyle aşınmış bir yol ki raylar oraya döşenmiş.

Tren yolunun böldüğü coğrafya. Yaşamdan ölüme o feryatlarla yüklü göçün siyah ek yeri, toprak boyunca çizilmiş çelik

çizgiler, artık cinayetle ünlü şehirlerin ve kasabaların içine giren: Berlin'den Breslau'ya, Roma'dan, Floransa, Padova ve Viyana'ya, Vilna'da Grodno ve Lodz'a, Atina'dan Selanik ve Zagreb'e. Ne olduğunu anlamaksızın tutuklanmış olsalar da duyuları pis koku, dualar ve çığlıklarla, korku ve anılarla allak bullak olsa da bu yolcular evlerine giden yolu bulabildiler. Nehirlerden, havadan.

Tutuldular büyük toplu mezarları kazmaya zorlandıklarında, ölüler gözeneklerinden onların içine girdi; damarlarından akan kan onları beyinlerine ve yüreklerine taşıdı. Ve onların kanlarından da öteki kuşağa. Kolları dirseklerine kadar ölümün içindeydi, ama yalnızca ölümün değil—müziğin içinde, bir babanın ya da oğlun akşam yemeği üzerine eğilişinin anısı içinde, küvetteki çocuğunu seyreden annenin yüzündeki ifadenin içinde, inançların içinde, matematik formüllerinin, düşlerin. Çukurları kazanlar, bir başkasının, sonra birinin daha kana bulanmış saçlarına parmaklarıyla dokunduklarında, onlardan bağışlanmalarını dilediler. Ve o yitik yaşamlar, moleküler bir akışla ellerine geçti.

Bırakın beş, on, bin ya da on bin insanı, yalnızca tek bir kişinin bile anılarını nasıl üstlenebilir insan; her biri tek tek nasıl kutsanabilir? Düşünmüyor artık. Kırbaç üzerinde yoğunlaştırıyor zihnini, elindeki bir yüze dokunuyor, saçları adeta tutkuyla kavrıyor, parmakları arasında saçın keçeleşmiş yoğunluğu, kendine doğru çekiyor, elleri adlarla dolu. Kutsal elleri hareket ediyor, kendi başına.

Golleschau ocağında, taş taşıyıcılar bir tepeden ötekine dev kireçtaşı bloklarını taşımaya zorlanmışlardı. Bu işkence sırasında, yaşamlarını taşıyorlardı ellerinde. Bu akıldışı iş boşuna değildi, yalnızca inancın boşuna olmadığı anlamında.

Bir kamp tutuklusu yıldızlara bakıyor ve birden bir zamanlar bu yıldızların kendisine güzel göründüğünü anımsıyordu. Bu güzellik anısına ani, tuhaf bir minnettarlık duygusu eşlik ediyordu. Bunu ilk okuduğumda, aklımda canlandıramıyordum. Ama sonraları anladığımı hissettim. Kimi zaman beden, başka her olanağı bir yana bırakmış olduğu için bir aydınlanma yaşar.

*

Dünyada ölülerin etkisini duymak bir eğretileme değildir, radyokarbon ölçerini, elli bin yıllık kayaların cılız soluğunu ölçen radyoaktivite ölçerini duymak da bir eğretileme değildir. (Dölyatağı duvarının arkasındaki cılız vuruş gibi.) Milyonlarca yıl sonra bile manyetik kutbu gösteren manyetize olmuş minarellerin şaşırtıcı bağlılığına tanık olmak bir eğretileme değildir, soğuması onlarda sonsuz bir arzu bırakan magmayı asla unutmamış mineraller. Bir yere özlem duyuyoruz; ama yerin kendisi de özlem duyuyor. İnsan belleği, hava akımlarında ve nehir tortusunda şifreli. Kül yığınları boşaltılmayı bekliyor, yaşamlar yeniden kurulmayı.

Ruh, kaç yüzyıl unutur bedeni? Ne kadar süre kaya yüzeyi üzerinde dalga dalga yayılan hayalet derimizi hissedeceğiz, manyetik güç çizgilerindeki nabzımızı? Cinayet ile ölüm arasındaki fark yitip gidinceye kadar kaç yıl geçmeli?

Üzüntü zaman gerektirir. Bir kaya parçası kendi benini, soluğunu bu kadar uzun süre yayıyorsa, ruh ne kadar inatçı olmalı. Ses dalgaları sonsuza kadar sürüyorsa, nerede onların çığlıkları şimdi? Galakside bir yerde olduklarını düşünüyorum, sonsuza dek mezmurlara ilerlediklerini.

•

O geceler çatıda yalnız başıma, Athos'un yerbilimciler, kâşifler, haritacılar ve denizciler üzerine anlattığı öykülerin karakterleri arasında yıldızlara acımış olmam şaşırtıcı değil. Çok geç oluncaya kadar sinyallerine gözlerimiz kapalı olsa da binlerce yıl bize doğru özlemle yönelen yıldızlar, yıldız ışığı eski bir çığlığın beyaz soluğu yalnızca. Milyonlarca yıl bize ak iletilerini gönderen yıldızlar: Sonunda dalgaların ezdiği iletilerini.

"Athos'la üniversitede tanıştım." dedi Kostas Mitsialis. "Aynı ofisi paylaşıyorduk. Ne zaman ofise gelsem, ister erkenden, ister geç bir saatte, o çoktan gelmiş, pencere kenarında okuyor olurdu. Pencere pervazına dizilmiş kitaplarla yazılar! İngiliz şiiri. Yaprak kalıntılarını korumanın yolları. Kutup yontularının anlamı. Babasından kalma güzel bir saati vardı. Saatin kapağında ve ön yüzünde kakma bir desen: Saat on bir çevresinde kıvrılmış kuyruğuyla bir deniz canavarı. Athos, hâlâ duruyor mu o saat?"

Athos gülümsedi, ceketini açtı, saati zincirinden sallandırdı. "Daphne'ye ondan söz ettim: Ofisimde özel yaşamımı elimden alan utangaç adamdan! Kendi gözleriyle görmek istedi onu. Bir öğleden sonra beni almaya geldi, hâlâ yapmaktan hoşlandığı gibi kulaklarıma asılarak beni selamladı. Daphne daha yirmi yaşındaydı o zaman ve hep keyifliydi. Akşam yemeğe gel, dedi Athos'a. Athos sordu: 'Müzikten hoşlanır mısınız?'

Çarpışmaların hüküm sürdüğü o günlerde, tavernalarda bir tango müziğidir gidiyordu, ama bizim İspanyol müziğine ihtiyacımız yoktu, çünkü kendi müziğimiz vardı: Yavaş hasa-

piko ile buzuki eşliğinde söylenen, doklardaki denizcilerden, hamallardan ve erik suyu satıcılarından gelen şarkılar."

"Bir de uyuşturucu batakhanelerinden..." diye göz kırptı Athos. "Adrianou Caddesi'nde küçük bir yere götürdü bizi. Orada ilk kez Vito'yu dinledik. Sesi bir ırmaktı. Glikozdu, siyah ve tatlı. Athos, hatırlıyor musun? Vito aynı zamanda aşçıydı. Yemeği hazırladıktan sonra, parmaklarındaki biberiyeyi ve yağı önlüğüne silerek mutfaktan gelir, sonra masalar arasında durup, orada uydurduğu bir rembetikoyu söylerdi. Rembetiko, Jakob, hep kalp yarası ve sevgiyle dolu bir öyküyü anlatır."

"Bir de yoksullukla, haşhaşla..." dedi Athos.

"Vito şarkısını söyledikten sonra, aşağı yukarı aynı öyküyü anlatan santuri müziği çaldı. Bir gece, önce şarkı söylemeyip, son derece gizemli bir şey çaldı. Bildiğim, anımsadığım bir öyküye benziyordu. Çok eski, belirsizliklerle yüklü bir duygu uyandırdı bende, güneşin bulutlardan bir görünüp bir yok olduğu bir bahçe gibi... Ve o akşam Daphne'yle evlenmeye karar verdik."

"Ya şarkıyı duymamış olsaydınız?" diye sordum ben.

Güldüler.

"O zaman mehtap ya da sinema ya da bir şiir neden olurdu." dedi Kostas.

Athos saçımı okşadı. "Jakob şiir yazıyor." dedi.

"Öyleyse senin de insanları evlendirme gücün var." dedi Daphne.

"Haham ya da rahip gibi mi?" diye sordum.

Yine güldüler.

"Hayır," dedi Athos, "bir kahvedeki aşçı gibi."

Atina'da, Daphne ve Kostaslarda -Profesör Mitsialis ile karısında- kalıyorduk: Likavittos sırtlarında, giriş basamaklarının olduğu yerde şimdi bir moloz yığınının bulunduğu küçük bir evde yaşayan Athos'un eski dostları. Daphne, yığının üzerine çiçek dolu bir saksı koymuştu. Arkada bir sebze ve ot bahçesi vardı. Kolonaki Meydanı'nı geçince, Kiphissia ile Tatoi arasında, yabancı elçilikleri, palmiyeleri ve selvileri, parkları geçince, uzun beyaz binaları geçince. Bir Atinalının 1942 yılında diz çöküp Solomos'un ulusal marşını söylediği ve vurulduğu devrimci Mavrokordatos heykelini geçince.

Athos'la Zakinthos'tan Atina'ya savaşın acı izlerini taşıyan manzarayı aşmamız yaklaşık iki hafta sürmüştü. Kapalı yollar, yıkık köprüler, harabeye dönmüş köyler. Ekim alanları ve bahçeler yerle bir edilmişti. İşleyecek bir karış toprakları ve karaborsadan alışveriş edecek paraları olmayanlar açlıktan ölüyordu. Yıllarca sürecek bir durumdu bu. Ve elbette, savaşın sonunda barış gelmedi Yunanistan'a. Atina'da komünistler ile Ingilizler arasındaki çatışma sona erdikten yaklaşık altı ay sonra, hâlâ geçici bir hükümetin iş başında olduğu bir sırada, Athos'la Zakinthos'taki evi kapayıp ana karadaki Kilinni'ye ulaşmak üzere kanalı geçtik.

Atina'da, Athos, Bella'dan ve ailenin bildiğim tek öteki üyesinden -hiç karşılaşmadığım teyzem: Varşova'da yaşayan, annemin kız kardeşi İda- haber almak için araştırmalara başlayacaktı. Benim vazgeçebilmem için Athos'un araştırması gerektiğini anlıyorduk ikimiz de. Onun inancını katlanılmaz buluyordum.

Gemide, Athos kahvaltı için ekmekle bir kaşık bal çıkardı, ama yiyemiyordum. Porthmos Zakinthou'nun dalgalarına bakarak, hiçbir şeyin artık tanıdık olmayacağını düşünüyordum.

Her bulduğumuzda çeşitli vasıtalara biniyorduk, at arabalarına, U dönüşleriyle yukarı tırmanıp yeniden aşağı kıvrılırken toz kaldıran, zangır zangır titreyen kamyonların arkalarına. Me ta podhia -yaya olarak- uzun mesafeler kat ettik. Bir tepeyi tırmanıp Killini'yi ardımızda bıraktığımızda, Athos bana Yunanistan'da yürümenin iki kuralı olduğunu öğretti. Asla keçilerin ardından gitme, yoksa kendini bir kayanın ucunda buluverirsin. Her zaman katırların ardından git, gece olduğunda bir köye varırsın. Sık sık durup dinleniyorduk, o günlerde Athos'tan çok benim yararıma verilen molalardı bunlar. Ikimiz de yorgunluktan bittiğimiz anlarda sırt çantalarımızı yolun kenarına koyup bekliyorduk, birinin gelip bizi bir sonraki köye götüreceğini umarak. Üzerinde yıpranmış tüvit ceketi ve tozlu şapkasıyla Athos'a bakıyor, onu tanıdığım son birkaç yıl içinde ne kadar yaşlanmış olduğunu görüyordum. Bana gelince, Athos'un evine giren çocuk gitmişti, on üç yaşındaydım. Athos yürürken sık sık kolunu omuzlarıma koyardı. Onun dokunuşu doğaldı benim için, ama kalan her şey bir düş gibiydi. Ve beni fazlasıyla içime kapanmaktan kurtaran

onun dokunuşu oldu. Zakinthos'tan Atina'ya bu yolculuk sırasında, o çökmüş yollarda ve o kıraç tepelerde fark ettim ne hissettiğimi: Yalnızca her şeyi Athos'a borçlu olmakla kalmayıp, onu sevdiğimi de.

Peloponnesos'un görünümü bozulup birçok kez düzelmişti, üzüntü karartıyordu gün ışığıyla aydınlanan toprağı. Her üzüntü çok eski gibi gelir insana. Savaşlar, kuşatmalar, depremler: yangın ve kuraklık. Vadilerde durup tepelerin üzüntüsünü canlandırıyordum hayalimde. Kendi üzüntümün orada dile geldiğini hissediyordum. Bir manzarayla bu yoğun duygu birlikteliğini yaşamam için aradan neredeyse elli yıl geçmesi ve başka bir ülkede olmam gerekecekti.

Killini'de, büyük Ortaçağ şatosunun Almanlarca dinamitlenmiş olduğunu gördük. Açıkhava okullarından geçtik, kaya parçalarını sıra olarak kullanan üstü başı yırtık çocuklar gördük. Manzaraya bir utanç duygusu egemendi, bedenleri yakılmış ya da boğulmuş ya da yalnızca bir yana fırlatılıp atılmış ölülerini bile gömemeyen kadınların yoksulluğu.

Vadiyi inip Velia Dağı'nın yamacındaki Kalavrita'ya ulaştık. Killini'de gemiden indiğimizden beri, konuştuğumuz herkes katliamdan söz etmişti bize. Kalavrita'da, Aralık 1943'te, Almanlar köyde on beş yaşın üzerindeki herkesi -bin dört yüz erkek- katledip sonra kasabayı ateşe vermişlerdi. Kasaba halkının andarte'lere -Yunan direnişçileri- yataklık ettiğini öne sürüyordu. Vadide, kömür haline gelmiş kalıntılar, siyahlaşmış taş, korkunç bir sessizlik. Hayaletlerin bile uğramayacağı kadar boş bir yer.

Korinthos'ta, başka yolcularla tıkış tıkış dolu bir kamyona bindik. Nihayet, Temmuz'un sonlarına doğru sıcak bir öğleden sonra Atina'ya vardık.

Üstümüz başımız toz içinde ve yorgun, Daphne'yle Kostas'ın oturma odasında oturduk, duvarda Daphne'nin şehir resimleri asılıydı—ışıklı, köşeli resimler hepsi de, Yunanistan'da gerçekçiliğe yakın bir ışıltılı kübizm. Küçük, cam bir masa. İpek yastıklar. Ayağa kalktığımda, kirli giysilerimin açık renk divanda iz bırakacağından korkuyordum. Masada küçük bir şekerleme tabağı dikkatimi dağıttı, acı dolu bir işaret verdi bana, yarı uykuya dalıp, sonra kanınızın yerine döndüğünde olduğu gibi. Kendimi iyileştirebileceğimi anlamıyordum. Dirseklerim gömleğimin kollarına sürünüyordu, bacaklarım da şortuma. Gümüş çerçeveli büyük bir aynada, başımın bir sap gibi ince boynum üzerinde beliriverdiğini görüyordum.

Kostas beni odasına götürdü, Athos'la birlikte benim için bir iki giysi çıkardılar. Beni ilk gerçek saç tıraşımı olmam için bir berbere götürdüler. Daphne beni kendine çekiyordu, elleri omuzlarımda. Benden çok uzun değildi ve neredeyse benim kadar inceydi. Geriye baktığımda farkına varıyorum, çok yaşlı bir genç kız gibiydi. Kuş desenli bir giysi vardı üzerinde. Saçları başının tepesinde topuz yapılmıştı, küçük, gri bir bulut. Bana fasulye ve sarımsaklı stifhado servisi yapıyordu. Dışarıda Kostas'la karpuz yiyordum, Kostas bana karpuz çekirdeklerini nasıl bahçenin en uç köşesine kadar tükürüp fırlatacağımı gösteriyordu.

Kibarlıkları, tuhaf ağaçlarıyla, göz kamaştırıcı beyaz duvarlarıyla şehrin kendisi gibi gizemli ve canayakındı benim için.

Geldiğimizin ertesi günü, Daphne, Kostas ve Athos konuşmaya başladılar. Büyük bir açlık içinde konuşmaya daldılar, sanki dipte resmedilmiş bir hakikat bulacaklarmış gibi temizliyorlardı tabaklarını. Bütün konuşmaların boş sandalyeyi dolduramadığı bir şivadaymış, bir ölü bekleme nöbetindeymiş gibi konuşuyorlardı. Daphne arada bir kalkıp bardakları dolduruyor, ekmek getiriyordu, küçük çanaklarda balık, biber, soğan, zeytin. Konuşulan her şeyi takip edemiyordum: Andarteler, EAM, ELAS, komünistler, Venizelos yanlıları ve Venizelos karşıtları... Ama anladığım birçok şey de vardı—açlık, ateş etme, sokakta bedenler, nasıl birden bildik her şeyin dile getirilemez olduğu. Öyle dikkatli dinliyordum ki Kostas'ın dediği gibi, tarih beni bitkin düşürmüştü ve saat dört civarında, bahçeye geçtiğimizde, yeni kesilmiş saçımın üzerinde esinti ve güneşle, uykuya daldım. Uyandığımda, akşam karanlığı çökmüştü. Onlar sessiz bir hüzünle sandalyelerinin arkalarına yaslanmışlardı, sanki uzun Yunan günbatımı sonunda yüreklerinden her anıyı çekip çıkarmış gibi.

Kostas başını salladı.

"Theotokas'ın söylediği gibi: 'Bir bıçakla kesilmiş zaman.' Tanklar Vasilissis Sofias'a geldi. Tek bir Alman bile bir Yunan sokağında yürüdüğünde, ellerinizi yakacak kadar soğuk bir demir çubuk gibidir yürüyüşü. Radyoda duyduk bunu. Her sabah siyah arabalar şehirde bir barut çizgisi gibi dolaşıyormuş."

"İçeri güneş girmesin diye perdeleri kapatıyorduk ve Kostas'la karanlıkta masaya oturuyorduk. Sirenleri, uçaksavar silahlarını duyuyorduk, yine de kilise çanları sabah ayini için çalmaya devam ediyordu."

... Babamı ittiklerinde, hâlâ sandalyesinde oturuyormuş, sonradan anlayabiliyordum bunu, yere düşüş şeklinden.

"Komşumuz Aleko arka kapıya gelip Kostas'la bana anlattı: Biri Amalias'ta balkonlardan gamalı haçların sallandığını görmüş. Sarayın, Likavittos'taki küçük kilisenin üzerinde uçuşuyormuş gamalı haçlar. Akşam olup bayrakları, Akropolis üzerindeki bayrağı da kendi gözlerimizle gördüğümüzde gözyaşlarımızı tutamadık."

... Düşüş şeklinden anlayabiliyordum.

"Önceleri tavernaya gitmeye devam ettik, insanlarla bir arada olmak, bilgi almak için. Yiyecek-içecek hiçbir şey yoktu. Başlangıçta, garson hâlâ bir şeyler varmış gibi davranıyor, menüyü getiriyordu; kalıplaşmış bir şaka haline geldi bu. İnsanlar hâlâ espri yapıyordu, değil mi Daphne? Bazen, son derece yoksul olduğumuz ve içimizden birinin garsona 'Dokuzumuz için bir yumurta pişiriver!' diye seslendiği öğrencilik günlerimizden bir espriyi bile duyuyorduk."

... Yerde uzanmış, başım karıncalanırken, annemin saçımdan bitleri temizlediğini görüyordum düşümde. Mones'le nehrin üzerinde taş sektirişimiz canlanıyordu zihnimde. Mones bir keresinde parmağını kapıya sıkıştırmış ve tırnağı kopmuştu, ama yine de taşları daha çok zıplatabiliyordu.

"Daphne'nin erkek kardeşi, Korizis'i bulduklarında bir elinde bir silah, öteki elinde ise bir ikon olduğunu duymuş."

"İtalyanlar gittikten sonra ve Almanlar gelmeden önce, her yerde Ingilizler ve Avusturyalılar vardı. Üstlerini çıkarıp güneş banyosu yapıyorlardı."

"Zonar'ın yerinde oturup, *Oz Büyücüsü*'nden şarkılar söylüyorlardı. En küçük bir olayda şarkı söylemeye başlıyorlardı, Floca ile Maxim'in yerleri birden birer operet sahnesi gibi görünüyordu. King George'da pipo tütünü bakmaya gidiyordum. Belki orada hâlâ biraz tütünleri vardır diye düşünüyordum, ama yoktu. Belki bir *Kathemerini*, bir *Proia*, bulabileceğim herhangi bir gazeteyi alırım diye. Lobide bir İngiliz askeri bir sigara ikram etti bana, uzun uzun Yunan, İngiliz ve Fransız tütünü arasındaki farklardan konuştuk. Ertesi gün Daphne kapıyı açtığında karşımızda duruyordu, bize konserve et getirmişti."

"Bir tek o zaman gördük Kostas'ın kötü alışkanlıklarının yararını..." diye sesleniyordu Daphne, bana bir bardak süt koyduğu mutfaktan.

... Mones'in annesi Bayan Alperstein peruk yapardı. Çalışırken bu perukları yumuşak tutmak için ellerine losyon sürerdi. Biz ders çalışırken bize süt verirdi, bardak her zaman losyon kokar, o koku sütün tadına tat katardı. Babam işten eve geldiğinde, elleri siyah olurdu, sanki elinde eldiven varmış gibi, neredeyse pembeleşinceye kadar ellerini ovardı, yine de hâlâ ayakkabı boyasının kokusu duyulurdu (en iyi çizmeleri o yapardı); teneke kutularda gelen ve siyah tereyağını andıran yumuşak cilanın kokusu da duyulurdu.

"Bir Alman askeri ağırlamak zorunda bıraktılar bizi. Her şeyimizi çalıyordu. Her gün bir şeyi aldığını görüyorduk: Bıçak, çatal, iğne, iplik. Eve tereyağı, patates, et getirirdi—kendisi için. Eti pişirmemi izlerdi, ona sofraya servis yapmak zorun-

daydım, bu arada Kostas'la ben yalnızca havuç yerdik, yağsız, hatta tuzsuz haşlanmış. Bazen asker, Kostas'ın karşısında bana yemeğinden verir, ama Kostas'a yedirtmezdi..."

Kostas, Daphne'nin eliyle kendi yanağını okşuyordu.

"Sevgilim, sevgilim... Alman askeri beni çıldırtacağını düşünüyordu, ama aslında senin arada bir de olsa yeterince yemek yemen mutlu ediyordu beni."

"Geceleyin, sokağa çıkma yasağından sonra, Kostas'la ben yatmaz, devriyelerin Kolonaki'den bir aşağı bir yukarı yürüdüklerini duyardık, sanki bütün şehir bir hapishaneymiş gibi."

"Athos, hatırlarsın, savaştan önce kromumuzu nasıl istediklerini. Eh, artık hiçbir şeye para ödemeleri gerekmiyordu ya, istediklerini alıyorlardı madenlerden: Pirit, maden filizi, nikel, boksit, manganez, altın. Deri, pamuk, tütün. Buğday, sığır, zeytin, yağ..."

"Evet, Almanlar Sintagma Meydanı çevresinde durur, zeytinleri çiğneyip çekirdeklerini tükürüp atarlardı, küçük çocukların seğirtip onları yerden kapmasını ve kalan kısmı emmesini görebilmek için. Kamyonlarını Akropolis'e sürüp, Parthenon'un önünde birbirlerinin hatıra fotoğraflarını çekiyorlardı."

"Athos, Atina'mızı bir dilenciler şehrine çevirdiler. O çok kar yağan 1941'de hiçbirimizin kömürü ya da odunu yoktu, insanlar battaniyelere sarınıyor ve Omonia Meydanı'nda durup yardım bekliyorlardı. Çocuklu kadınlar..."

"Bir keresinde, Almanlar Larissada bir treni yükledikten sonra, bir yurtsever yükü kurtarmaya karar verdi. Tren istasyondan çıkarken infilak etti. Portakallarla limonlar havaya uçup yağmur gibi yollara yağdı. Barutun kokusuna karışmış utkulu bir tatlı koku. Balkonlar parlıyordu, limon suyu akıyordu güneş ışığında! Günler sonra, insanlar bir heykelin kıvrımında, kurutmak için asılmış bir gömleğin cebinde bir portakal buluyorlardı. Biri, bir arabanın altında bir düzine limon buldu..."

"Tavuğun altındaki yumurtalar gibi."

... Babamla Bayan Alperstein'in el sıkıştığını görüyor, merak ediyordum kokularını birbirlerine geçirip geçirmediklerini, bütün ayakkabıların çiçekler gibi, bütün perukların da ayakkabılar gibi kokup kokmayacağını.

"Komşumuz Aleko, Kolonaki'nin ortasında bir adamı bir tas sütle hayata döndürdü. Aleko'nun paylaşacağı bir parça ekmeği bile yoktu. Ama bir süre sonra, insanlar sokakta çöküp kaldıklarında bir daha kalkamıyor, açlıktan ölüyorlardı."

"Kostas'la ben, bir paket kuşüzümü ya da bir çuval un için öldürülen aileler olduğunu duyuyorduk."

"Bir akşamüstü Omonia Meydanı'nda duran bir adamdan söz etmişlerdi. Bir başka adam, elinde bir paketle ona doğru koşmuş. 'Çabuk, çabuk,' demiş, 'taze bir kuzum var, ama hemen satmak zorundayım, eve karıma dönmek için tren bileti almam lazım.' Taze kuzu düşüncesi... Taze kuzu!.. Karısını, düğün yemeklerini ve savaştan önce onca doğal karşıladıkları bütün o öğünleri düşünen köşe başındaki adam buna karşı

koyamamış. Anımsadığı güzel tatlar aklındaki bütün öteki düşünceleri kovmuş, adam elini cebine atmış. Yüklü bir meblağ ödemiş, elinde ne varsa. Kuzu değermiş buna! Adam tren istasyonuna doğru aceleyle uzaklaşmış. Köşe başındaki adam tersi yöne doğru, doğrudan evine koşmaya başlamış. 'Bir sürprizim var!' diye haykırıp paketi karısına vermiş. 'Mutfakta aç paketi.' Heyecanla, gazete kâğıdından bohçaya eğilmişler, karısı ipi kesmiş. Paketin içinde ölü bir köpek bulmuşlar."

"Athos, sen, Kostas'la benim kardeşim sayılırsın. Yıllardır tanıyorsun bizi. Kim inanırdı böyle sözler edeceğimize?"

"İngilizler henüz buradayken, bir şeyler bulabiliyorduk. Biraz margarin, bir parça kahve, şeker, bazen bir parça et!.. Ama Almanlar geldiğinde, buzağılamak üzere olan ineklerimizi bile çalıp, hem anneyi hem yavruyu katlettiler. Anneyi yiyip yavruyu fırlatıp attılar..."

Daphne Kostas'ın koluna dokunup susturdu onu, başını benden yana eğerek.

"Kostas, çok korkunç bu."

"İngiliz bombaları sokaklarımıza düştüğünde Daphne'yle ben 'Englezakia!' diye sevinçle haykırıyorduk, duman Pire'nin üzerindeki gökyüzünü siyaha boyasa, sirenler ötse, evimiz sarsılsa bile."

"Ben bile hangi uçakların onlara, hangilerinin İngilizlere ait olduğunu öğrenmiştim. Stukalar çığlık atar. Gümüş renginedirler ve kırlangıçlar gibi pike yaparlar—"

"Ve bok gibi bırakırlar bombalarını."

"Kostas," diye payladı onu Daphne, "Jakob'un önünde böyle konuşma."

"Uyuyor o."

"Hayır, uyumuyorum!"

"Daphne senin yanında küfretmeme izin vermediğine göre, Jakob, her ne kadar küfretmeyi bilmeni haklı kılacak kadar çok şey görmüş olsan da bir başka şey anlatacağım sana: Savaş sıradan bir insanı bile bir şaire döndürebilir. Şehri gamalı haçlarıyla kirlettikleri gün ne düşündüğümü söyleyeceğim sana: Güneş doğduğunda ettir Parthenon. Ay ışığında kemik."

"Jakob'la birlikte Palamas'ı okuduk."

"Öyleyse Jakob, pedhi-mou, Palamas'ın en sevdiğimiz şair olduğunu biliyorsun. Palamas öldüğünde, savaşın ortasında, bir başka şairi izlemeye başladık: Atina'da uzun siyah harmaniyle dolaşan Sikelianos'u. Binlercemiz, bütün şehir, kiliseden mezarlığa Palamas'ın cenazesine eşlik ettik. Mezarlıkta, Sikelianos 'ülkeyi bir özgürlük çığlığıyla sarsmak, tepeden tırnağa sarsmak' zorunda olduğumuzu haykırdı ve çevremizde askerler, ulusal marşı söyledik! Sonradan Daphne bana dedi ki—"

"Palamas dışında hiç kimse böyle uyandırıp birleştiremezdi bizi. Mezarından bile başarmıştı bunu."

"Işgalden sonraki ilk hafta sonu, Almanlar şehirde bir alay töreni düzenlediler. Zırhlı araçlar, bayraklar, upuzun askerî birlikler. Ama Yunanlara dışarı çıkmamaları emredilmişti.

İzlememiz yasaktı. Evden bir şeyler görebilen az sayıdaki birkaç kişi, kepenklerin arasından bakıp çılgın alayın boş sokaklarda yürüyüşünü gözlemişti."

"Sokak köşelerinde, lokantalarda, bir oyun sahnelenircesine, karaborsacılar çantalarından çiğ balık, ceplerinden yumurtalar, şapkalarından kayısılar, gömlek kollarından patatesler çıkarıyorlardı."

... Nehrin üzerinde kaydıracak kadar düz taşlar bulamayınca, kıyıda oturduk. Mones'in yanında çikolata vardı. Annesi çikolatayı, sinemaya, Amerikan kovboyu Butski Jonas'ı ve beyaz atını görmeye gittiğimiz gün vermişti. Nehre yapacağımız bir sonraki gezimizi planladığımızdan yemeyip saklamıştık. Çikolatanın içinde, paketin altında, her zaman bir kart olurdu, üzerinde de ünlü bir yerin resmi. Daha önceden birkaç sarayımız, Eiffel Kulemiz ve birkaç ünlü bahçemiz olmuştu. O gün, Elhamra Sarayı çıktı, kartı katlayıp ikiye böldük ve her zaman yaptığımız gibi ebedî bağlılık yeminimizi ettik, Mones bir yarısını sakladı, ben de öteki yarısını; birlikte iş yapacağımız zaman bunları, dünyanın ona ait olan yarısı ile bana ait olan yarısını bir araya getirip duvara iğneleyecek, her şeyi yarı yarıya paylaşmış olacaktık.

"Almanların Atina'yı terk etmelerinden önceki gece: 11 Ekim, Çarşamba. Daphne'yle ben tuhaf bir ses duyduk, rüzgâr sesine benzemiyordu pek, çok hafif geliyordu. Dışarı çıktım. Bin kuşun kanat çırpışını andıran bir titreme vardı havada. Sokak ıssızdı. Sonra yukarı baktım. Başımın üzerinde, bütün çatılardan ve balkonlardan insanlar sarkıyordu, şehrin bir ucundan öteki ucuna sessizce birbirlerine sesleniyor, haberi

yayıyorlardı. Daha bir saniye öncesine kadar bir hapishane gibi olan şehir, şimdi fısıltılarla dolu bir yatak odası gibiydi; yine karanlıkta, bulabildiğimiz her ne varsa doldurduğumuz bardaklarımızın tınısı ve gecenin içinde aniden yükselen alevler gibi 'yiamas, yiamas' -sağlığına- sesleri."

"Daha sonra, ama, dekemvriana'dan, Aralık çarpışmalarından önce, başka yerlerde olanlar hakkında daha fazla bilgi edinmeye başladık..."

"Daphne'nin Hania'daki kız kardeşi bir mektup gönderdi: 'Toprağı yeni sürülmüş bir tarlanın ortasında, ıpıssız bir yerde, birinin bir levha koyduğunu görürsün: Burası Kandanos'tu. Burası Skines'ti. Köylerden geriye kalan tek şey.'"

"Jakob'la ben de bir zamanlar köylerin bulunduğu yerleri gösteren levhalar gördük. Peloponnesos'un bir ucundan öteki ucuna."

"Binden fazla köyün yıkılıp yok olduğu söyleniyor."

"Jakob'la Kalavrita'daydık. Turistleri yakılmış köylere göndermeli. Tarihsel sitlerimiz bunlar artık. Turistler yeni harabeleri gezsinler."

"Burada, insanlar uzun kuyruklar oluşturuyordu ölülerini gömmek için. Sokakları temizleyenler cesetleri topluyorlardı. Herkes sıtmadan korkuyordu. Çocukların Alman askerlerinin şarkısını söylediklerini duyuyorduk: 'Cırcırböcekleri öter, cip cüp cip cüp cer...'"

"'Tapınak kapılarına yığılmış yüzlerce cenaze.'"

"Athos, Jakob'u çok iyi yetiştirmişsin. Pedhi-mou, dizenin nereden olduğunu hatırlıyor musun?"

"Ovidius'tan mı?"

"Aferin. Kalanını anımsıyor musun? Dur, bir bakayım kitaptan." Kostas, kitabı açıp yüksek sesle okumaya başladı:

"'Bu arada ölüler yığılıp kalıyordu her yanımda
Alışılmış törenlerle de gömülmüyorlardı:
Tapınak kapılarına yığılmış yüzlerce cenaze...
... ve kimse kalmamıştı
Yitirdiklerine ağlayacak: Yaşlı kadınların, gelinlerin,
Delikanlıların ve ihtiyarların ruhlarına ağlayan yoktu,
Hepsi rüzgârın amansız yabanıllığında yitip gittiler...'"

Uzun bir sessizlik oldu. Athos bacak bacak üstüne atıp, masaya çarptı. Tabaklar tıngırdadı. Kostas ellerini uzun beyaz saçlarının arasından geçirdi. Alçak masadan Athos'a doğru eğildi.

"Son Alman şehri terk ettiği gün, sokaklar ağzına kadar dolmuş, Sintagma tıklım tıklımdı, çanlar çalıyordu. Sonra, kutlamaların tam ortasında, komünistler sloganlar atmaya başladılar. Yemin ederim sana Athos, kalabalık susuverdi. Herkes bir saniye içinde kendine geldi. Ertesi gün, Theotokas dedi ki, 'Atina'nın bir benzin deposu gibi alev alması için bir kibrit bile yeterli.'"

"Amerikalı çocuklar yiyecek ve giysi getirdiler, ama komünistler Pire'deki depolardan sandıkları çaldılar. Her iki taraf da çok hata yaptı. Kim gücü bir an bile eline geçirse, bir suç işliyor."

"Burjuvaları yataklarında ele geçirip vuruyorlardı. Demokratların ayakkabılarını alıyor, onları çıplak ayak ölünceye kadar tepelere yürütüyorlardı. Andarteler ve Englezakia, daha birkaç hafta öncesine kadar dağlarda yan yana çarpışmışlardı. Şimdi şehirde birbirlerine ateş ediyorlardı. Nasıl olabilirdi bu; köprüleri uçuran ve dağlarda direnişin öncülüğünü yapan, bir yerde yok olup yüz mil ötede bir başka yerde bitiveren cesur andartikomuz—"

"Kumaştaki iğneyle iplik gibi."

"Zakinthos'ta bir komünist, yaşlı bir adam olan erkek kardeşini polise teslim etmişti, on yıl önce krala kadeh kaldırmış olduğu için! Komünistler bizim evlatlarımız, herkesin ne yaptığını biliyorlar, vadilerdeki yolları, dağ geçitlerini, her koruyu ve koyağı da."

"Şiddet, sıtma gibi."

"Bir virüs."

"Almanlardan kaptık onu."

... Mones'le eve yürümeye başladığımızda, hava pusluydu ve yağmur çiseliyordu, yün çoraplarımıza su dolmuştu ve ayaklarımız Nemen'deki balıklar kadar soğuktu. Botlarımız çamurla ağırlaşmıştı. Her ev dumandan bir iple semaya bağ-

lıydı. Sonsuza kadar çok iyi iki arkadaş olarak kalacaktık. Birlikte bir kitapçı dükkânı açacak ve biz gidip film seyrederken dükkânı Mones'in annesine bırakacaktık. Evlerimizde su tesisatı ve her odada elektrik olacaktı. Yağmur yağdığı için, yolumuz uzun olduğu için ve paltomun altında terlediğim için ellerim üşüyordu, sırtım üşüyordu. Kırık çitler, üzerlerinde yük arabalarının bıraktığı derin izlerle çökmüş yollar. Çoraplarımızın uçları kalıp gibi sertleşmişti. Ama eve çok çabuk dönmeyi istemiyorduk. Mones'in tahta kapısı önünde uzunca bir süre durduk. Babalarımız gibi inançlı olacaktık. Gotkin kardeşlerle evlenecek ve Lasosna'daki bir yazlık evde birlikte oturacaktık. Oradaki koylarda sandalla dolaşacak ve karılarımıza yüzmeyi öğretecektik...

"Komünistler, Daphne'nin kuzenleri Thanos ile Yiorgios'u ve yüzlerce başka insanı, savaştan önce durumlarının iyi olduğunu düşündükleri herkesi Kolonaki Meydanı'nda toplamışlardı."

... Mones'in kapısında, erkekler gibi el sıkıştık. Kepi altında Mones'in saçları başına yapışmıştı. İliklerimize kadar ıslanmıştık, ama akşam yemeği vakti gelmemiş olsa daha konuşacaktık. Birlikte Crinik'i ve Bialystok'u, hatta Varşova'yı ziyaret edeceğiz! İlk çocuklarımız aynı yıl doğacaklar! Birbirimize verdiğimiz bu sözleri asla unutmayacağız...

"Daphne dışarı çıkıp biraz şeker almaya çalıştı, doğumgünüm için bir ikram. Şeker yerine, Kiriakon'daki akasya ağaçlarında asılmış sallanan Aleko'yla üç kişiyi buldu karşısında..."

*

Daphne'yle Kostas'ın evindeki ilk sabah; yabancılarla kahvaltı etmekten sıkılıyordum. Herkes kahvaltıya giyinik geldi. Bununla birlikte, sonraki günlerde, Kostas giderek daha az giyinik gelmeye başladı; önce kravatsız, sonra ayağında terliklerle, en sonunda ucu püsküllü bir kuşağı olan robdöşambrıyla. Athos ile Kostas, gazetenin sayfalarını bölüşüp masaya otururlar, yüksek sesle birbirlerine gazeteyi okurlardı. Daphne, frenk soğanlı ve kekikli yumurta hazırlardı. İki erkekle bir çocuk için yemek pişirmekten mutluydu, yiyecek kıtlığı yaratıcılık gerektirse de. Athos her yemekte Daphne'nin yemeklerine iltifat ederdi. Sevgilerinin bolluğu duygulandırıyordu beni; geçerken saçımı karıştırıveren bir el, Daphne'nin birden kucaklayıp sarışı. Daphne masaya getirmeden önce erikleri yeşil bir çanağa koymakla, sarı bir çanağa koymak arasındaki farkı gösteriyordu bana. Beni resim odasına götürüyor ve zarif kalem çizgileriyle yüzümün bir eskizini yapıyordu. Athos'un Kanada yolculuğumuzu beklediği öğleden sonraları, Daphne'ye resim fırçalarını temizlemesi ya da yemeği hazırlaması için yardım ediyor ya da Kostas'la sıcak bahçede İngilizcemi ilerletmek için konuşuyordum; bazen içimiz geçiyor, dalıyorduk.

Athos'la Kostas'ın politika tartışmalarının inip yükselen seyrine kulak veriyordum. Her zaman beni konuşmaya dahil etmeye çalışıyorlardı; önce görüşümü sorarak, sonra kendimi bir bilge kişi, onların bir akranı gibi hissedinceye kadar benimle ciddi ciddi tartışarak.

İlk kâbuslarımı gördüğümde, hepsi, üçü birden yanıma gelip yatağıma oturur, Daphne nazikçe sırtımı kaşırdı. Birbirleriyle konuşurlardı, sonunda ben alçak seslerinin rahatlığında,

yeniden uykuya dalıncaya kadar. Sonra mutfağa giderlerdi. Sabahleyin, gece yarısı partilerinden kalan tabakları görürdüm masanın üzerinde.

Bir keresinde, Daphne yemek hazırlarken, bazı otlar alıp getirmem için beni dışarı göndermişti. Dışarı, bahçeye bile, yalnız gitmekten korkuyordum. Arka kapıda dururken Kostas sıkıntımı fark edip gazetesini indirdi. "Oturmaktan bacaklarım uyuşmuş Jakob, gel bir bakalım akşam havası nasılmış." Ve birlikte çıktık dışarı.

Kanada'ya gidişimizin arifesinde, yatağa oturmuş, Daphne'nin valizimi hazırlamasını izliyordum; Kostas ayağa fırlayıp valizime koyacak ek bir şeyler getirmeye gidiyordu, bir kitap ya da bir çift çorap daha. Daphne her şeyi özenle yerine yerleştiriyordu. İkisi de Kanada'yı görmemişti. İklimin, insanların nasıl olacağı üzerine yorumlar yapıyorlardı, her yorum bir başka tuhaf şeyin eklenmesiyle sonuçlanıyordu: Bir pusula, bir kravat iğnesi.

Daphne'yi anımsıyorum, o son gece, iyi geceler diledikten sonra odamın kapısından geri dönüşünü ve gelip bir kez daha beni sevgiyle kucaklayışını. Soğuk ellerinin pamuklu pijamamın altında sırtımda gezinişini anımsıyorum, beni avutup uykuya daldıran onun, annemin, Bella'nın nazik kaşıyışını.

*

Zakinthos'tan ayrılmadan önce, Athos dedi ki, "Bir tören yapmamız gerekiyor. Annen ve baban için, Giritli Yahudiler için, adlarını anacak kimsesi olmayanlar için."

Gümüş rengi denize papatya ve gelincik attık. Athos dalgalara temiz su döktü, "ölüler içebilsin diye."

Athos, Seferis'ten okuyordu: "Burada denizin görevi, aşkın görevi sona eriyor. Burada bir gün yaşayacak olan sen... Kan belleğini karartacak olursa, unutma bizi."

Düşündüm: Denizi hareket ettiren, özlem.

Zakinthos'ta bazen sessizlik içinde arıların uyumlu sesleri duyulurdu. Bedenleri havada döner dururdu, altın yükleriyle toz gibi. Tarla papatya, hanımeli ve katırtırnağıyla dolup taşardı. Athos dedi ki, "Yunan ağıdı dili yakar. Yunan gözyaşları, ölülerin yaşamlarını yazacakları mürekkeptir."

Otların üzerine çizgili bir örtü yayıp, deniz kıyısında oturmuş, koliva, ekmek, bal yemiştik—"ölüler aç kalmasın diye."

Athos dedi ki, "Anımsa. İyi işlerin, ölülerin ahlaksal gelişimine yardım eder. Onlar adına iyilik et. Onların kemikleri sonsuza kadar dalgaların ağırlığını taşıyacak; tıpkı yurttaşlarımın kemiklerinin toprağın ağırlığını taşıyacağı gibi. Görenek uyarınca, topraktan çıkaramayacağız onları; kemikleri, köylerindeki kemik gömütlüğünde ailelerinin kemikleriyle birleşmeyecek. Kuşaklar birbirine bağlanmayacak; denizin altında eriyip gidecekler, ya da toprakta, tek başlarına..."

Zihnimde çığlıklarını duyuyor ve dalgalarda parlak, neredeyse insana özgü derilerini gördüğümü kuruyordum, tuzlu su emmiş saçlarını. Ve kâbuslarımda olduğu gibi, annemle babamı dalgaların altına, suyun mavi, berrak olduğu yere koyuyordum.

Athos bir lamba yakıyor -zeytin yağıyla doldurulmuş bir kavanoz- ve sıkıca bağlanmış bir kuru ayva demetini fitil olarak kullanıyordu.

Athos dedi ki, "Çobanlar onlara nasıl ağıt yakacaklarını bilmeyecekler, uzak tarlalardan koyunlarla keçilerin bağırışları arasında hiçbir dua duyulmayacak. Bu yüzden kolivayı geçirip mumu yakalım ve 'Ölüm gözlerimi yedi'yi söyleyelim... Eğer onlara gösterdiğimiz kathikonda -saygı- onlara anakoufisi -huzur- getirirse, o zaman ölüler bize kuşların kanatlarında bir mesaj göndereceklerdir."

Gerçekten de hava leylekler, kırlangıçlar ve yaban güvercinleriyle doluydu. Biberiyeyle fesleğen, öğleden sonra sıcağında buhurdanlıklar gibi bir o yana bir bu yana yatıyordu.

Athos dedi ki, "Jakob, seni anımsayacak olan toprağa gömülmeye çalış."

Zakinthos kasabasındaki yüksek tepenin üzerinde durduğumuzda, aşağıdaki çakıllı kıyıya denizin sürüklediği odun parçalarının vurduğunu düşünüyorum; ama suyun yükselmesiyle kıyıya vuran odun parçaları değil, onların uzun kemikleri, eğik kemikleri. Kaba kum cilalı kalıntılarla parıldıyor. Kuşlar gelmiyor, onlara hiçbir şey bırakılmamış. Yalnızca kafatasları kalıyor denizde. Fazla ağır olduklarından dibe çöküyorlar; okyanusun dibinde beyaz kubbelerden bir şehir. Derinlikte ışıldıyorlar. Kemiklere işlemiş son düşünceler kaplıyor kafataslarını. Sessizce, balıklar gözlerden, ağızlardan geçip yuvalarına dönüyor.

*

Savaştan sonra yıllarca, en küçük karar bile büyük bir acıydı. Adımlarımı atmadan tartıyordum, en önemsiz geziden önce bile. Dükkâna daha sonra değil de şimdi gidersem ne olacak? İnceden inceye düşünüyordum. "Jakob, seni her beklediğimde, Homeros destanlarının yarısını okuyabilirim..."

Hiçbir şey birden olmaz. Bir patlama da -tasarlanmış, zamanı ayarlanmış, dikkatle telleri bağlanmış- parçalanıp açılan kapı da. Nasıl yer, depremlerini görünmeksizin hazırlıyorsa, tarih de aşamalı andır.

Athos'la Kanada'ya yola çıkmadan haftalar önce, Kostas'la Vasilissis Sofias'a uzun bir yürüyüşe çıktık, Amalias'tan Plaka'ya. Kostas'ın elinde pek kullanmadığı bir sopa vardı; bir söğüt dalı kadar narin kolunu ara sıra koluma geçirirdi. Bana Daphne'nin İngilizce öğrettiği Öğretim Fakültesi'ni gösterdi. Eski bir otelin avlusunda bir gazozu paylaştık.

"Athos, bir zamanlar evli olduğunu söyledi mi sana? Hayır, yüzünden söylemediğini anlayabiliyorum. Bize bile çok seyrek olarak söz eder Helen'den. Bazı taşlar öyle ağırdır ki yalnızca sessizlikle taşıyabilirsin. İlk savaşta öldü Helen."

Utanç duyuyordum, Athos'a ihanet etmiş hissediyordum kendimi, bir biçimde onun için bana bu sırrını açacak kadar değerli olmadığımı.

"Athos birçok kez bıraktı bizi, yıllarca Yunanistan'dan uzakta yaşadı. Ama şimdi farklı durum. Gitmek istiyor. Yunanistan bir daha asla aynı yer olmayacak. Belki daha iyi bir yer olacak.

Ama seni alıp götürmesi doğru, Jakob. Athos, benim en iyi dostumdur. Kırk yıldır tanırız birbirimizi—şimdi bunun ne anlama geldiğini anlayamazsın. Sana söylemek istediğim şu: Bazen Athos çok kederlenir, anlıyor musun, aylarca kederli olabilir ve senin ona destek olmana ihtiyaç duyacağı anlar olabilir."

Gözlerim yanıyordu.

"Pedhi-mou, kaygılanma. Athos, çok sevdiği kireçtaşı gibidir. Deniz onda oyuklar açsa, delikler oluştursa da o yine ayakta kalır."

Eve dönerken, siyah boyayla dev bir V -Vinceremo, kazanacağız- çiziktirilmiş duvarların yanından geçtik. Ya da M—Mussolini Merda. Kostas, neden kimsenin bu simgeleri silmek istemediğini açıkladı. İşgal sırasında, duvar yazıları çabukluk ve cesaret gerektiriyordu. Duvar yazıları yazanlar yakalandığında, yakalandıkları yerde Almanlarca öldürülüyordu. Tek bir harf bile büyük bir coşku kaynağıydı, baskıcıların yüzüne tükürülmüş bir şeydi. Tek bir harf bile bir ölüm-kalım meselesiydi.

Bir kilisenin yanından geçtik ve Kostas bana tam durduğumuz yerde ilk kez Demotikos dilinde İncil okunduğunda ayaklanma çıktığını anlattı. "Tanrı'nın yalnızca Katharevusa anladığını mı düşünüyorlardı?"

"Evet, pedhi-mou, tam olarak öyle!" Ve *Oresteia* ilk kez Demotikos dilinde sahneye koyulduğunda, Kostas gösteriden sonra çıkan dalaşta seyircilerden bazılarının öldüğünü söyledi.

Zakinthos'ta, Solomos'un heykeli vardı. Atina'da, Palamas ile kahramanlıkları dil olan duvar yazısı yazıcıları vardı. Dilin yok etme, silme, unutturma gücünü biliyordum önceden. Ama şiir, dilin iyileştirme gücü: Hem Athos'un hem Kostas'ın bana öğretmeye çalıştıkları şey buydu.

*

Athos, Ingiltere'de, Fransa'da, Viyana'da, Yugoslavya'da, Polonya'da çalışmıştı; ilginç işlerin onu götürdüğü yerlere gitmişti. Mesleğinde gerek eklektizmi, gerek aşırı su emmiş ağaçların korunmasındaki kesin uzmanlığı dolayısıyla ün kazanmıştı. Ama Kanada'ya çağrılmamızın nedeni tuzdu.

Athos'un, Scott'un Güney Kutbu gezilerine olan ilgisinin yansız bir ilgi olmadığını öğrenecektim. Gerçekten de Athos bu keşif gezisine başvurmayı düşünmemiş değildi, çünkü o dönemde Cambridge'teydi ve birçok Akdenizli gibi o da kutupla ilgili şeylere büyük bir ilgi duyuyordu. Ama Athos yeni evlenmişti ve Scott'un Londra'daki işe alma ofisine gitmemişti; buna hiçbir zaman pişman da olmamıştı, çünkü sonradan ortaya çıkacağı üzere Helen'le, Helen ölmeden birlikte geçirecekleri beş yılları vardı yalnızca. Keşif gezisinde iki yerbilimci vardı: Frank Debenham ile Griffith Taylor. Athos, Debenham ya da Taylor'la Cambridge'te tanışmamıştı. Debenham'la daha sonra, Birinci Dünya Savaşı sırasında tanışmıştı. Debenham Selanik'teydi ve Athos'un tuz üzerine verdiği bir konferansı dinlemişti. Debenham dünyanın dört bir yanını dolaşmış, çok şey görmüş, tehlikeli yerlerde bir araya gelen insanların yüreklerini tanımıştı; şimdi ise bir tavan

vantilatörünün altında insanın üzerine basan bir konferans salonunda oturmuş, Athos'un tutkulu iyon bağı betimlemelerini büyük bir ilgiyle dinliyordu. Kara toprakta yoğun sis gibi sodyum yatakları. Madenciler, sevgililer, o eskil tatla rengi değişmiş deniz. Thaikan'ın yüksek tuz tepeleri, Kain-du'da para olarak kullanılan fırınlanmış tuz kalıpları.

Çarpışmalar arasında Debenham, İskoç Kutup Enstitüsü'nün kurulmasına destek olmuştu. Athos'la ara sıra yazışmışlar, Athos'a Toronto Üniversitesi'nde Griffith Taylor'ın yeni bir coğrafya bölümü kurduğunu söyleyen de Debenham olmuştu.

Griffith Taylor, Toronto hakkında bir şeyler biliyordu, çünkü Scott'un ekibinin bir başka üyesi Silas Wright, orada doğup büyümüştü. Taylor ile Wright, Cambridge'ten St. Paul's'teki işe alma ofisine kadar yürümüşlerdi: İradelerinin gücü konusunda Scott'u ikna etmek için girişilmiş muzip bir gösteriydi bu. Yirmi dört saat süren yürüyüşleri boyunca güçlerini korumak için katı pişmiş yumurtalarla bol bol çikolata taşımışlardı yanlarında. Kuzey Ontario ile İngiliz Kolumbiyası'nın ıssız yerlerinde kanoyla gezmeye ve yürüyüş yapmaya alışkın olan Wright, bilim adamlarının denizciler kadar kaslı olmaması gerektiği savına karşı özellikle duyarlıydı ve güneye yolculuk sırasında, en iyi gemicilerle camadan küçültüp ip çekiyordu. Gerçekten de Antarktika'daki güç koşullardan geri döner dönmez Wright, Debenham'ı kuzeybatı Kanada'da bir kamp gezisine çıkarmıştı.

Büyük Britanya Güney Kutup topraklarının tam ortasında, Wright Kanada kökenini vurgulamış, bu yüzden epey ala-

ya alınmıştı. Taylor, Wright'a "Amerikalı" diye seslenmeye bayılıyordu, ama bu yorumu cezasız kalmamıştı. Taylor'ın günlüğünde yazdığı üzere: "Wright üzerime atılıp cebimi yırtmayı başardı."

Taylor'ın Antarktika günlüğü, ünlem işaretleriyle doludur, sanki yazdığından sürekli olarak hayrete düşüyormuş gibi, sanki bütün bu buzlar ortasındaki deneyim bir sanrıymış gibi. Wright'la çıktıkları günlük gezileri anlatır; Shackelton'ın terk edilmiş kulübesini bulmak üzere Cape Royds'a yaptıkları bir yürüyüş de bunlar arasındadır. Kapıyı açmış, tertemiz bir odayla karşılaşmışlar. İki yıl öncesinden bir öğle yemeği onları bekliyormuş, kurulu bir sofra ve üzerinde çeşit çeşit yiyecekler: Bisküvi, reçel, çörekler, zencefilli kek, soğuğun koruduğu yoğunlaştırılmış süt. Taylor ile Wright bu hayaletsi odaya girip, oturmuş, yemek yemişlerdi, sanki uzun süredir görünmeyen ev sahibinden bir davet almış da iki yıl sonra tam zamanında oraya ulaşmışlar gibi...

Athos'un en çok üzüldüğü şeylerden biri, Toronto'ya varışımızdan bir hafta önce Taylor'la Toronto'yu ziyaret eden Wright'la tanışamamış olmasıydı. İki Antarktika kâşifi Kanada Ulusal Sergisi'ne gitmişler, orada dondurma yemişler, gösterilerin yapıldığı alanı gezmiş ve at gösterisini izlemişlerdi. Bunları yapanlar, Antarktika'daki Kuru Vadi'yi, iki milyon yıldan uzun bir süre boyunca tek bir nem damlası düşmemiş bu gizemli bölgeyi birlikte geçen ilk insanlardı. Wright şimdi yurduna dönmüş, Taylor'a çocukluğunda gittiği fuarı gösteriyordu.

Taylor bölümünde ders vermek üzere Cambridge'li hocaları işe alma fikrinden hoşlanmıştı, Athos'un adını da Debenham'den

duymuştu. 1938 yılında Taylor Cambridge'te "Nedensel Bağıntılar ve Kültür" konulu konuşmasını yapmaya giderken Yunanistan'a uğradığında, Athos'la Atina'da kısa bir görüşme yapmıştı. Şehirde yürürken, coğrafya ile barışçılık konularında aynı fikirleri paylaştıklarını keşfetmişlerdi; ikisi de bilimin bir barış ölçüsü olarak kullanılması gerektiği inancında birleşiyordu: Taylor'ın "jeo-barışçılık" adını verdiği şeydi bu. Özel olarak, Nazizmin "Kuzey fetişi"nden ve Yahudi karşıtlığından söz etmiş, coğrafyanın politikaya özgü tehlikeli uydurmalara karşı nasıl kullanılabileceğini konuşmuşlardı. Birbirlerini etkilemişlerdi, aynı tutkulu kanıları paylaşan insanların çoğu zaman birbirlerini etkilemeleri gibi.

Taylor, Athos'u hocalık yapması için Toronto'ya çağırmış, Athos da kabul etmişti; ama sonradan görüldüğü gibi savaş nedeniyle öneriyi umduğu kadar çabuk yerine getirememişti. Taylor'a kanser teşhisi konduğunda, biz Toronto'ya geleli birkaç yıl olmuştu. Kısa bir süre sonra, Taylor emekliye ayrılıp yurdu Avustralya'ya gitti.

Torontolu Wright'ın Taylor ve Debenham'la güneye gitmesi, Debenham'in Selanik'te olması ve tuz: İşte bunlar yüzünden, Athos'la kendimizi Kanada'ya giden bir gemide bulmuştuk.

*

Athos, koruların ve koyunların güzelleştirdiği engebeli tepelerini seviyordu ülkesinin. Çantasında Zakinthos'taki evden çekilmiş bir tepe manzarası fotoğrafını taşıyordu.

"Sevgi, bir yeri farklı olarak görmeni sağlar, tıpkı sevdiğin bir insana ait olan bir nesneyi farklı bir biçimde tuttuğun gibi. Bir manzarayı iyi bilirsen, öteki bütün manzaralara farklı bir gözle bakarsın. Ve bir yeri sevmeyi öğrenirsen, bazen bir başkasını sevmeyi de öğrenebilirsin."

Zakinthos'tan ayrılmadan önce, Athos'un kitaplarını kutulara koyup, kutuların üzerine adres olarak Atina'daki Mitsialisleri yazmıştık. Athos kutulara işaret koymuştu, Kostas hangi kutuları Kanada'ya göndereceğini, hangilerini İdhra adasındaki Roussos ailesinin evine teslim edeceğini bilsin diye. İdhra, Atina'ya çok daha yakındır, Pire'den bir günden az sürer yolculuk. Athos kaç yıl uzakta olacağımızı bilmiyordu; kitapları taşımak depremlere karşı bir önlemdi.

Zakinthos'ta, sonuncusu yüzyıl başında olmak üzere, son yüz yılda üç deprem olmuştu. 1953'te, Kanada'ya taşınmamızdan birkaç yıl sonra, toprak Zakinthos'u bir kriko gibi ani sarsılmalarla kaldırmış, sonra bütün kasabayı yere fırlatmıştı. Sonuçta kasabada ne var ne yok yerle bir olmuştu, Athos'un küçük evi de. Yaşlı Martin bize İoannis'in Yahudi gettosunda çektiği bir fotoğrafı gönderdi: Fotoğrafta yıkıntılar arasında tek bir palmiye ağacı görünüyordu, yok olmuş sokakta nerede durduğunun korkunç bir göstergesi. Zamanla Zakinthos kasabası yeniden inşa edildi, limana hâkim Venedik mimarisi büyük uğraşlarla yeniden kuruldu. Ama Athos, Nikos'un çeşmesini yeniden yaptırmamaya ve evinin taşlarını düştükleri yerde bırakmaya karar verdi.

"Adalıların çoğu kendilerini kurtarabildi," diyordu Athos, "hayvanlarının sezgisine güvendikleri için. Yüzyıllardır mey-

dana gelen depremler Zakinthoslulara uyarıları dikkate almayı öğretti; kuşaklar boyunca bir işaretler listesi oluşturuldu. Toprak sallanmadan yarım gün önce, köpeklerle kediler çadırmışçasına sokaklara koşup ulurlar. Seslerinden hiçbir şey işitemez olur insanlar. Keçiler ahırdaki bölmelerini tekmeler, kurtlar topraktan bitiverir, köstebekler bile yeraltında durmaktan korkarlar. Kazlarla tavuklar ağaçlara uçar, domuzlar birbirlerinin kuyruklarını ısırır, inekler yularlarından kurtulup kaçmaya çalışırlar. Balıklar sudan dışarı sıçrar. Sıçanlar sarhoşlar gibi yalpalar..."

Athos bana bunu anlatmakla, makul bir açıklama getirdiğini düşünüyordu. Ama bu, benim zaten inandığım şeyi pekiştiriyordu: Zakinthoslular, görünmez bir elin koruması altındaydılar. "Hayır." diye üsteliyordu Athos. "Hayır. Yahudi gettosundan ailelerin kaçışında şansın rolü vardı, ama önce Belediye Başkam Karrer'in konuşması gerekiyordu. Adalıların güvende olmak için ana karaya gitmelerinde şansın rolü vardı, ama önce işaretleri dikkate almaları gerekiyordu... Bizim karşılaşmamızda şansın rolü vardı Jakob, ama önce senin kaçman gerekiyordu."

Athos'la İdhra'ya yolculuğumuz kısa sürdü, böylece Athos'un kasabada küçük bir otel ile taverna işleten Bayan Karouzos'u ziyaret etmesi mümkün oldu. Kendisinden önce annesinin yapmış olduğu gibi Bayan Karouzos da Roussosların evine boşken (zaman zaman yıllarca) göz kulak oluyordu. Athos bana bunun adalarda olağandışı bir şey olmadığını açıkladı. Bazen bir oğul geri dönünceye kadar bir ev onyıllarca boş kalıyordu. Aile filoları Napoleon Savaşları sırasında İngiliz

ablukasını kırmış ve Amerika'ya kadar ticaret yapmış olan zengin gemi sahiplerinin liman kıyısındaki eski konakları geçilip tepeye eşekle taşınacaktı Athos'un sandıkları, İdhra'da araba olmadığı için.

Zakinthos'taki ev gibi İdhra'daki ev de bir balkon gibi denizin üzerinde asılı duruyor. "Bu terasta," dedi Athos, "her zaman esintiyi duyarsın, hava ne kadar sıcak olursa olsun. Nikos çocukken, kâğıttan bir uçak yapıp aşağı atmıştı. Uçak, rıhtımdaki bir kahvede uzo içen bir adamın şapkasına konmuştu. Kardeşim kâğıt parçasının üzerine bir not yazmış, kendisini kaçıran adamdan kurtarmaları için yalvarıyor, nerede tutsak tutulduğunu tarif ediyordu. Eve polis geldi; Nikos bir yandan gülüyor, bir yandan da onu tepeden aşağı doğru kovalayan babamın nasıl bir ceza vereceğini düşünüp korkuyordu. O zaman bu olanları izleyen herkes, kardeşimi bir caninin kovaladığını düşünüyordu!"

Athos bana annesiyle babasının ve kardeşinin resimlerini gösterdi. Bayan Karouzos'un açıkhava tavernasında limon ağaçlarının altına oturmuştuk, duvara yaprakların gölgeleri vuruyordu yer yer; sonra, Atina'ya dönüş yolculuğumuz sırasında, arabalı vapurda güneşten yanmış yüzümü Athos'un omuzuna dayayıp uykuya daldım.

İdhra'dan dönüşümüzden birkaç gün sonra, Daphne ile Kostas bizi Pire'den uğurladılar. Kalo taksidhi, kalo taksidhi—iyi yolculuklar. Athos, Kostas'a mühürlü bir kutudaki İngiliz tütününü verdi, Kostas bunun Yunanistan'da kalan son kutu olması gerektiğini söyledi, ben de üzerinde çalıştığım, Atina'nın

kurtuluş arifesi konulu yetersiz bir şiiri verdim: "Fısıldayan Şehir"di adı.

İskelede, Daphne bir sepet yiyecek verdi bize; süt ya da kahveye banılmazsa diş kıran sert boutimata, zeytin ve ekmekle yememiz için bahçesinden topladığı domatesler, iple bağlanmış küçük mercanköşk ve fesleğen demetleri. Bir şişe değerli popolaro. Kostas, Athos'a Silekianos'un savaş dönemi şiirlerinin yer aldığı *Akritika* kitabını verdi, bana da ciltli Yunan şiiri seçkisini, yaşamımın kalanı boyunca serpilecek sözcük dizileri ekerek içime.

Daphne yüzümü avuçlarının arasına alıp güle güle dedi ve ben unlu elleriyle bir sakal yapmak için hafifçe çeneme vuran annemin varlığını hissettim.

Daphne paltomun cebine bir portakal koydu ve ben Mones'i anımsadım: Kokusu için değerli portakal kabuğunu cebinde tutar ve saatler sonra okul bahçesinde ağzını açar, dilinin üzerinde bir inci gibi bir portakal çekirdeği olurdu.

"Ksenetiada—sürgünde," dedi Athos, Daphne ile Kostas'ın bahçesinde onlarla geçirdiğimiz son gece, "yabancı bir toprakta, insan eski şarkıları keşfeder. Kendi kuyusundan çektiği suyu özler, kendi bahçesinden kopardığı elmaları, kendi bağından topladığı misket üzümlerini."

"Nedir ki insan," dedi Athos, "toprağı yoksa? Aynadan ve gelgitten başka bir şey değil."

*

Athos'la güvertede durup, denizin ötesindeki ışıl ışıl şehre baktık. Bu uzaklıktan kimse Yunanistan'ı parçalayan ve yıllarca parçalamaya devam edecek kargaşayı tahmin edemezdi. Akşam olmuştu, ikişer üçer, sonra tuz gibi... yıldızlar. Daphne'nin bizim için valize koyduğu kazakları giydik ve soğuk rüzgârda dışarıda durduk. Athos'un omzumdaki yeninin yün kokusunu duyabiliyordum. Alevler önce kırmızıya sonra maviye dönüştüğü gibi, su da gümüşi bir maviye dönüştü. Sonra kararmaya başladı ve uzakta ışıldayan Atina parlak bir gemi gibi ufukta yüzmeye başladı.

Ormanın gizemi bu, diye fısıldadı Bella.

ARA İSTASYON

Atina gibi, Toronto da canlı bir limandır. Terk edilmiş depoların ve dokların, rıhtım silolarının ve yük ambarlarının, kömür depoları ile şeker rafinerisinin şehridir; içki fabrikalarının: Nemli yaz geceleri gölden yükselen maltın iç bayıltıcı kokusu.

Herkesin bir başka yerden geldiği, kendileriyle birlikte farklı ölme ve evlenme biçimlerini, mutfaklarını ve şarkılarını getirdikleri bir şehirdir: Bir pazar, bir kervansaray. Dönmemecesine bırakılmış dünyaların şehri; dil, bir tür elveda.

Derin vadiler şehridir. Sahranın kalıntıları kalmıştır geride. Bu alçak alandaki büyük bahçeler boyunca, sokakların altındaki şehri bir uçtan bir uca geçebilir, yukarıdaki semtlere, ağaç tepelerinde kurulmuş evlere bakabilirsiniz.

Köprülerle birbirine bağlanan bir vadiler şehridir. Arka avluların yanından bir demiryolu geçer. Gizli geçitleri, çatıları oluklu tenekeden yapılmış tahta kaplamalı garajları, çocukların kendilerine kestirme yollar yaptıkları noktalarında bel vermiş tahta çitleri olan bir şehirdir. Nisan ayında, sık ağaçlarla çevrili sokakları yemişler basar, yeşil bir gelgit. Unutulmuş nehirler, terk edilmiş ocaklar, bir İrokua kalesinin kalıntıları. Belli be-

lirsiz astropikal anılarla yüklü parklar, tarihöncesi bir gölün çukurunda kurulmuş bir kent.

Birçok yol ve tüneliyle Union Station'ın geniş, kireçtaşından holünde, Montreal'deki transatlantik iskelelerinden gelen tren yolcuları Toronto sokağına döküldüler. Eylülün başlarında yağmurlu bir akşam.

İstasyonun kapılarında küçük bir kalabalık vardı, ama o tek kalabalık alandan başlayarak şehir bomboş uzanıyordu, küçük bir ışık huzmesinin ötesindeki uçsuz bucaksız karanlık gibi. Yolcular taksilere dağıldılar ve birkaç dakika içinde istasyonun dışındaki geniş meydan bile boşaldı.

Athos'la sanki boşaltılmış bir şehrin, hayaletsi bir metropolün içinden kuzeye doğru gidiyorduk yağmurda. Üzerlerinden yağmur sularının aktığı taş binaları geçtik: Postane, bankalar, heybetli Royal York Hotel, belediye binası. Belki de babam, babasıyla Varşova'ya ilk kez ulaştığında bunları hissetmişti. Boş sokaklarda tramvaylar, aynı boz çisenti, cam gibi parlayan yapraklar. Athos'la Toronto'ya girdik; kuleler, ışıklar, geniş bulvarlar, büyük arabalar ve bunca iç içe yaşayan bunca çok reklamın gözüpek samimiliği: Diş macunu, saç kremi, fondöten, beni şaşırtan pozlara bürünmüş kadınlar.

Taksimiz St. Clair Avenue West'teki bir adrese götürdü bizi, üniversiteden birinin ikinci elden bize kiraladığı kısmen mobilyalı bir daire. Odaları gözden geçirdik, muslukları, dolapları açtık. Athos, birkaç dakika sineklikli pencere fikrini övdü. "Elektrik, su. Zakinthos'tan sonra bu" dedi Athos, "otelde yaşamak gibi bir şey olacak bizim için."

Valizlerimizi açmadık ve sokağın karşısındaki bir lokantaya gittik, lokantanın girişinde "bütün gece" açık olduğu yazılıydı. İlk Kanada yemeğimi sipariş ettim: Tereyağlı kızarmış ekmek ve sebze çorbası. Athos kabaklı kekten ilk dilimini yedi. Yalnızca pipo içen Athos, Kanada sigarası -paketin üzerinde İskoç kızın olduğu Macdonald's sigarası- ve Toronto'da çıkan *Telegram* gazetesi aldı. Göğsündeki karttan adının Aimee olduğunu öğrendiğimiz bir garson kız Athos'a kahve ısmarladı; ben, aklım kızın "tiryaki fincanı" sözüne takılmış halde, sabırsızlıkla bekledim kahveyi. Athos, fazla sulu kahveyi tatsız bulup yüzünü ekşitti. Her masanın üzerinde epey alçak lambalar asılıydı. Oturduğumuz, kalın camlı pencere bölmesinden, apartmanımızın adının Heathside Gardens olduğunu gördük. Tabakların çıkardığı dostça seslere ve kolalı beyaz önlükler giymiş garson kızların gevezeliklerine rağmen, lokanta hüzünlüydü. İlk kez, insanların toplu halde, tek başlarına yemek yediklerini görüyordum—beni rahatsız eden bir görüntüydü bu, alışmam biraz zaman aldı.

Athos heyecanlı, ama yorgundu. Ertesi sabah erkenden üniversitede Taylor ile buluşacaktık. Heathside Gardens'a geri döndük. Yalnızca tek bir yatak vardı; ben divana uzandım. Paltolarımızı battaniye niyetine kullandık. İnce perdelerden içeri sokak ışıkları sızıyordu. Şehrin yarı karanlığında, kafam İngilizceyle dolu, geceleyin tramvayların gürültüleri ve gıcırtıları sona erdikten epey sonra da uyuyamayıp odaya baktım.

Bir süre sonra Athos'un beni uyandırmamaya çaba göstererek, gıcırtılı döşeme tahtaları üzerinde holden mutfağa yürüdüğünü işittim. Bana baktı. "Uyu Jakob, her şey yolunda. Birazdan

kahvaltıyla döneceğim." Güle güle demek için başımı güçlükle kaldırabiliyor, ağzımı güçlükle açabiliyordum. Başkası olsa bu yeni dünyayı keşfetmeye can atardı, oysa ben sersemletici bir umutsuzluk duyuyordum. Tavana bakıp kounoupiayı, tavan lambasındaki ölü sivrisinekleri sayıyordum, sonunda uykuya dalıp rüyamda Macdonald's sigarasının paketindeki kızı, elektrikli tıraş makinelerini ve Pepsodent diş macununu görünceye kadar.

Üniversitede sınıflar savaştan dönen insanlarla doluydu ve coğrafya bölümünün küçük öğretim kadrosu hummalı bir çalışma içindeydi. Athos vereceği dersleri planlıyor, araştırmalarını yapıyor ve her sabah, hemen hiç uyumadan geçirdiği gecenin ardından evden çıkmayı başarıyordu. Sık sık onun tramvaya bindiğini görürdüm, çantasından dışarı taşan kâğıtlarla ve hâlâ alnının ortasında duran gözlüğüyle. Athos, Bloor Caddesi'ndeki McMaster Binası'nda bütün gün ders verirken, ben Atina Okulu'nda Yunanca ve İngilizce derslere devam ediyordum. Alışveriş ve temizlik işini severek üstlenmiştim. Artık Athos'a bakabilmek, güvenilmek beni mutlu ediyordu. Yemeklerin çoğunu hâlâ Athos yapıyordu; yemek yapmak hoşuna gidiyor, rahatlatıyordu onu. Ve her pazar, hava nasıl olursa olsun, yürüyüşe çıkıyorduk.

Athos, St. Clair Caddesi'ndeki mutfak masasında bana İngilizcenin inceliklerini öğretiyordu. İngiliz diliydi gıdamız. Açlıkla, ağzıma tıkıştırıyordum onu. Bir sıcaklık, ama aynı zamanda bir korku dalgası yayılıyordu bedenime; çünkü her

lokmayla geçmiş daha da susturulmuş oluyordu. Ben çiğneyip yutarken Athos sabırla beklerdi mutfağımızda.

Savaşla ilgili gerçekleri öğrenmeye başlıyorduk, dergiler ve gazetelerden. Küçük dairemizde kâbuslarım Athos'u uyandırır; kötü geçirilen bir geceden sonra, Athos beni omuzlarımdan kavrardı: "Jakob, sen uyurken anılarını senden çalmak, rüyalarını çekip almak için büyük bir özlem duyuyorum."

Bir çocuk bir insanın yüzü hakkında çok şey bilmez, ama çoğumuzun hayatımız boyunca inandığımız şeyi hisseder: İyi bir yüzü kötüsünden ayırt edebileceğini. Annelere kızlarının kesik başlarını -hâlâ yerli yerindeki kurdeleler ve saç tokalarıyla- teslim ederek görevlerini yapan askerlerin yüzlerinde kötülük yoktu. İşlerini yaparken, yüz çizgilerinde bir sapıklığın izi görülmüyordu. Göz çukurlarında görünmezcesine devinen, fazla ileri gitmiş oldukları şeklindeki yadsınmaz gerçeğe odaklanmış gözlerinde bile değilse neredeydi nefretleri, tiksintileri? Olasıdır ki insan yüzde göremiyorsa, harekete geçirilecek vicdan kalmamış demektir. Ama bu açıklamanın yanlış olduğu apaçık; çünkü bazıları, çubuklarla gözleri oyarken, iyi evlerin iyi tuğlası üzerinde bebeklerin kafataslarını ezerken gülüyorlardı. Uzunca bir süre, bir insanın yüzünden hiçbir şey öğrenemeyeceğimize inandım. Athos omuzlarımdan tuttuğunda, iyi olduğuna beni ikna etmek için "Bana bak, bana bak." dediğinde, beni nasıl korkuttuğunu, sözlerinin ne kadar anlamsız olduğunu bilemezdi. Eğer gerçeklik yüzde değilse, nerede? Ellerde! Ellerde.

Görüntülerin üzerine bir perde çekmeyi, onları Yunanca ve İngilizce sözcüklerle, Athos'un anlattıklarıyla, bütün jeolojik çağlarla örtmeye çalıştım. Athos'la her pazar derin vadilere yaptığımız yürüyüşlerle. Yıllar sonra, farklı bir gerçekler yığınını anlamayı deneyecektim: Tren tarifeleri, kamp kayıtları, istatistikler, idam yöntemleri. Ama geceleyin, annem, babam, Bella, Mones, yalnızca dirilir, elbiselerindeki toprağı silkeler ve beklerlerdi.

*

Athos bana balıklı ve sebzeli stifhadolar, yemista -biber dolması- hatta gece yarısı, çalışma masasında, Coğrafi Düşünce Tarihi dersini planlarken yediği boutimata -melaslı ve tarçınlı çörekler- pişirmeyi öğretti.

Athos Toronto'da gördüğümüz ilk karı bir ziyafetle kutlamamız gerektiğine karar verdi. Beni balık satın almak için karla görünümü değişmiş sokağa gönderdi. Tek başıma sokağa çıktığım o ilk aylarda, hiçbir zaman evimizin yakınındaki birkaç mağazadan öteye gitmeye cesaret edemiyordum. O gün, sokak öyle olağanüstü görünüyordu ki biraz daha öteye yürümeye karar verdim. Botlarımı paspasa silip, yeni bir dükkâna girdim, bekledim. Dükkânın arkasından bir adam çıkageldi ve bana baktı, iri elleri tezgâhın üzerinde duruyordu. Önlüğü lekeliydi. Ağır bir aksanla kükredi: "Ne istiyorsunuz?" Bağıran sesi yüzünden yerimde kalakalmıştım. Yeniden kükredi: "Niçin geldiniz buraya?"

"Taze balık..." diye mırıldandım.

"Yok! Kuşkumuz var." Sesini yükseltti. "Kuşkumuz var!"

Kapıdan dışarı attım kendimi.

Athos eviyenin yanında mantarları dilimliyordu. "Ne tür balık aldın? Barbunya mı? Dilbalığı mı? Keşke Daphne olsaydı da kalamar tava yapsaydı bize!" Kapının eşiğinde duruyordum. Athos bir süre sonra başını kaldırıp bana baktı ve yüzümü gördü: "Jakob, ne oldu?"

Söyledim ona. Athos ellerini sildi, terlilderini ayaklarından çıkarıp, kararlılıkla "Gel." dedi.

Dükkânın kapısında bekledim. Bir ses tufanı. Kahkahalar. Athos dışarı çıktı, rahatlamış, gülüyordu. "Anlaşıldı, anlaşıldı. 'Kuşku' demiyormuş, 'tavuk' diyormuş." Athos gülmeye başladı. Yolun ortasında durmuş gülüyordu. Yüzümü sıcak basmış, ona bakıyordum dik dik. "Affedersin Jakob, ama elimde değil... Gülmeyeli çok olmuş... Gel içeri, gel..."

Bir daha asla o dükkândan içeri adımımı atmayacaktım.

Athos'tan ayrılıp eve yalnız dönerken bile gülünç olduğumu biliyordum.

Dil. Uyuşuk dil, öksüz, bağlanabildiği sese bağlanıveriyor: Yapışıyor, dil, soğuk metale. Sonra, en sonunda, yıllar sonra, acı çekerek özgürlüğüne kavuşuyor.

Nesnelerin çevresinde, adlarından ayrı, ağır bir kara dış çizgi var. Bildiğim tek tük birkaç sözcük alışılmış temel nesnelerden -ekmek, peynir, masa, palto, et- oluşuyordu, bunun yanı sıra

daha özel sözcükler de biliyordum. Athos'tan kaya katmanları, sonsuzluk ve evrim sözcüklerini öğrenmiştim, ama banka hesabı ya da ev sahibi sözcüklerini bilmiyordum. Yanardağlar, buzullar ya da bulutlar üzerine Yunanca ya da İngilizce konuşabiliyordum, ama "kokteyl" ya da "kâğıt mendil"in ne demek olduğunu bilmiyordum.

Güney Kutbu öykülerini Griffith Taylor'ın kendisinden dinlemek için çok beklemem gerekmedi. Taylorlar sık sık Forest Hill'deki köşklerinde partiler veriyorlardı, Toronto'da geçirdiğimiz ilk Noel'de coğrafya bölümü de kutlamalara davet edilmişti. Athos'un iş arkadaşlarının bizim hakkımızda ne düşündüklerini bilemiyorum. Başımızdan geçenlerin ne kadarını bildiklerini de. Hemen hemen on dört yaşında, neredeyse Athos kadar uzun boyluydum ve kemiklerim, dudaklarım, esmer kaşlarım yüzümden fırlayıverecekmiş gibi duruyordu. O günlerde, Athos'un dış görünüşü, artık maceralı yaşamını geride bırakmış bir serüvenciyi, akşamlarını bulduğu nesneleri sınıflandırmakla geçirebilecek bir adamı andırıyordu. Bayan Taylor bize "Bekârlar" diyordu.

Açıkhava çay toplantılarına, yılbaşı partilerine, yarıyıl sonu partilerine davet ediliyorduk. Her davet, Griffith Taylor'ın "Waltzing Mathilda" şarkısını söylemesiyle son buluyordu. Taylorların romantik bir havası vardı—yalnızca ev ve hizmetkârlar, mum ışığı ve nefis yiyeceklerle dolup taşan büfe yüzünden değil. Taylorların birbirlerini çok sevdiklerini sanıyorum. O ilk Noel'de, bana bir yün kaşkol verdiler. Ayrılırken

Bayan Taylor elimizi sıkıp içtenlikle gülümsedi. Sonra, Athos'la ben birbirimizi kızarmakla suçladık.

Athos'la birkaç parti de biz verdik. Yurtsuz barksız kimselerdik ikimiz de ve çevremizdeki diğer yurtsuz barksızları topluyorduk.

Athos şehirde bir Yunan fırını keşfetmiş, Poroslu fırıncı Konstantine'in olikis ve oktasporo ekmekleri satarken arada Yunancasından Goethe'nin *Faust*'unu okuduğunu fark etmişti. Konstantine, Atina'da edebiyat hocalığı yapmıştı. Bir süre sonra, zaman zaman, ayda iki üç akşam uğramaya başladı; bize hep bir pasta ya da baklava veya bir kese kâğıdı dolusu tatlı çörek getirirdi. Bir kez ocağımızı tamir etmeye gelen, boş vakitlerinde portreler çizen Joseph ise, son servisi tamamladıktan sonra cumartesi akşamları bize uğramaktan hoşlanırdı. Savaştan önce Bukovina'da avukatlık yapmış, şimdi mobilyacılıkla uğraşan Gregor, ara sıra birlikte konsere gitmemizi önerirdi. Kemancı bir kıza âşıktı, bu yüzden konser salonunda hep kızı en iyi görebileceği yere otururduk.

Çeşitli mesleklerin gizlerini bize ziyarete gelenlerden öğrendim. Leke çıkarma, gereç onarımı, portre çizimi (gözlerin her yerde sizi izlemesi gerekir), sigorta değiştirme, su sızdıran muslukları tamir etme, çabuk kabaran kekler yapma. Sevgiliyle ilk buluşmada ne yapmak gerektiği (kızı evden al, babasıyla el sıkış, kesinlikle eve geç getirme). Athos böyle pratik şeyler öğrenmemden memnun görünüyordu; ruhumla ilgilenmek yine ona düşüyordu.

Ama çoğu zaman baş başa oluyorduk. Koinotita ile, yani Yunan cemaatiyle pek bir ilişkimiz yoktu; yalnızca lokanta işleticisi Konstantine ailesinin öğle yemeği büfelerine ya da yemek salonlarına gidiyorduk sık sık; özellikle Spotlight'a, Majestic'e, Diana Sweets'e ve kırmızı-siyah deri kaplı kanepeleri ve hafif ışıklandırmasıyla Bassel's'e. Athos çok çalışıyordu, sanki zamanı kalmadığını biliyormuş gibi. Bir kitap yazıyordu. Bana gelince, üniversiteyi bitirinceye kadar gerçek bir arkadaşım olmadı. Okul arkadaşlarımla neredeyse görüşmezdik bile. Oysa, yıllar geçtikçe, şehri tanımaya başladım.

Coğrafya bölümünde toprak bilimi dersi veren ve dersleri sırasında uyuyakaldığı bilinen Donald Tupper, coğrafi özelliklere dikkati çekmek üzere alan gezileri düzenlerdi. Athos'la ben çoğu zaman onunla ve öğrencileriyle bu gezilere katılırdık, ta ki Tupper bize buzul birikintilerinin oluşturduğu bir yığını göstermek isterken arabayı bir çukura devirinceye kadar. Neyse ki kendi özel rehberim ve yol arkadaşım vardı, bana yalnızca jeolojik zamanı öğretmekle kalmayıp, ergenlikten yetişkinliğe geçişimde de kılavuzluk eden.

Birkaç sözcükle (Yunanca ya da İngilizce bir büyü sözüyle) ve elinin şöyle bir hareketiyle, Athos bir tepeyi ikiye böler, bir kaldırımı delip geçer, bir ormanı temizlerdi. Bana Toronto'nun kesitlerini göstermişti; kayalıkları taze ekmek gibi böler, pürtüklü jeolojik geçmişi gözler önüne sererdi. Athos kalabalık şehir sokaklarının ortasında durur, Park Plaza Hotel'in kireçtaşı yüzeylerindeki ya da bir elektrik dağıtım istasyonunun duvarlarındaki fosilleri gösterirdi. "Ah, yirmi beş bin yılda bir değerli kadem biriken kireçtaşı!" Aniden, sokaklar bir

astropik deniz seli altında kalırdı. Birden önümüzdeki kırların hazinelerle dolup taştığını hayal ederdim: Denizlaleleri, kolsu-ayaklılar, trilobitler.

Dalgıç kuşları gibi, Athos'la dar ve dik yamaçlı vadilerin karanlık, çıplak sessizliğinde yüz elli milyon yıllık bir tarihin içine dalardık. Tamblyn Mağazası'nın yanındaki reklam panosunun arkasında, amfiteatr şeklindeki mezozoik nemli bir bataklığa girerdik, burada dev yapraklar ile evler kadar yüksek eğreltiotları yoğun bir spor sisi içinde bir o yana bir bu yana sallanırdı. Bir araba parkının altında, bir okulun arkasında; günlük yaşamın hayhuyundan, dumanından, trafiğinden, şehrin güneş ışığı vurmuş alçak alanlarına dalardık. Sonra, andarteler gibi, şehrin ortasından yeniden yüze çıkardık - Stan's Variety yanındaki köprünün altından ya da Honey Dew Restaurant'ın arkasından.

Athos bana tren istasyonundaki kendine özgü ebruli bir yüzeyi olan Zumbro taşı örneklerini gösterir, bunun Tobermoy, Kingston ya da Credit Valley taşından ne gibi farkları olduğunu açıklardı. Nain'den gelen parlak siyah labradoritin Toronto'daki yegâne örneklerini gösterirdi: Eglinton Caddesi'nde, güneş ışığında masmavi parıldardı bu taş.

İlk keşif gezilerimizden biri, Silas Wright'ın ilk buz deneylerini yaptığı yeri görmek için Grenadier Göleti'ne yaptığımız yürüyüştü. Sonra Silas Wright'ın Crescent Drive'daki eski evine gitmiştik. Öyküyü birçok kez duymuştum. Bulunduğu tepenin çok yakınındaki ölümcül tipinin altında kalan Scott'un çadırını ilk gören Wright'tı. Wright, kayak sopasıyla uzaktaki

bembeyaz noktayı gösterip şu ünlü sözleri söylemişti: "İşte çadır." Rüzgârlı bir Kasım sabahı Athos'la caddede durup, kusursuz Kanada İngilizcesiyle "İşte ev." demek, büyük bir tatmin duygusu vermişti bana.

Soğuk bir bahar akşamıydı, Toronto'da geçirdiğimiz ilk bahar. Yağmur yağmaya başladı. Gökyüzünün koyu yeşil bir renge büründüğü ve dünyanın hastalıklı parlak beyaz bir ışıltıyla kaplandığı, bol yağmurlu, gökgürültülü, şimşekli bir Nisan fırtınası. Athos'la Governors Road köprüsünün kalın payanda çatkısı altına sığındık. Yalnız değildik. Bulanık gölet suyuyla dolu kavanozlar taşıyan iki delikanlı, bir de yanında köpeğiyle on üç on dört yaşlarında bir çocuk sığınmak için orada toplanmıştı. Ayakta durmuş, sıkıntıyla, birden taşan lağımları, köprünün suyla dolan metal oluklarını, gök gürültüsünün tok sesini dinlerken kimse konuşmuyordu. Sonra dev alakargaların ötüşünü andıran bir gıcırtı sesi kapladı havayı, sonra bir başkası ve iki gencin ellerine üflediklerini gördük, başparmakları arasında gergin tutulmuş otlar.

Daha büyük olan çocuk izledi onları; ilkel ağızlıklar, köprünün altında yankılanan, azgın kedilerin bağırışlarına benzer bir cıyaklama sesi çıkarıyordu. Sonra aniden bastıran yağmur yavaşladı ve yanımızdakiler teker teker susup, kendilerinden geçmişçesine yağmurlu sisin içine yürüdüler. Tek kelime edilmemişti.

Athos'la pazar yürüyüşlerimiz sırasında, daha önce öğrendiğim sözcükleri kullanıp alıştırma yapmam için, roman kahra-

manlarıyla öyküler uyduruyorduk. Peter Moss ve Peter Bogg adlı iki detektifin yer aldığı bir polisiye dizisi yaratmıştık. Bir bölümde, bu iki detektif "dediğim granit" (en başarılı dil sürçmem) bir suçlunun peşine düşüyorlardı; adam müzeleri soyuyor, çaldığı şeylerden kalan boş yerlere kendi işareti olarak bir kaya parçası bırakıyordu. Athos "İskoçya'daki Haliç ve Rıhtımın Sırrı" başlığını kullanmasına mazeret olarak, limandaki depoları yağmalayan bir İngiliz denizci çetesinin de işin içinde olduğu karmaşık bir hikâye uydurmuştu.

Söz oyunları en önemli kısmıydı işin: Bunlar kavrayışın özüne nüfuz ediyordu, yeni bir dile hâkim olmanın gerçek sınamasıydı. Benim müthiş söz oyunlarımdan her biri kayda değer bir başarıyı gösteriyordu; bunları, Athos'un övgüsünü kazanmak için akşam yemeğinde dile getiriyordum. (Lamları laboratuvarda yere düşürdüğünde ne demiş biyolog? Aman mitoza basmayın demiş!)

Söz oyunlarından şiir denemelerine geçiyordum, sonelerimde İngilizcenin gizinin irdelemelerim karşısında kendini bana açacağını umarak. "Belki de sone," diyordu Athos, "Kabalacıların dil araştırmalarından farklı değil." Ünlü şiirleri kâğıda geçiriyor, her satır arasında yer bırakarak kendi çeşitlememi ya da naziremi yazıyordum. Bitkiler, kayalar, kuşlar üzerine şiirler yazdım. Fiilsiz dizeler yazdım. Yalnız argo sözcükler kullanarak şiirler yazdım. Ta ki bir sözcük gerçek kimliğini edinmiş gibi görününceye ve beklenmedik bir açıklık kendini gösterinceye kadar; Yunanca köpek ile Kanada dilinde köpek, Polonya dilindeki kar ile Kanada dilindeki kar arasındaki fark. Reçineli Yunan çamları ile Polonya çamları arasındaki.

Denizler arasındaki, Akdeniz'in eskil mitsel büyüsü ile keskin Atlantik arasındaki.

Ve sonra, çocukluğumdaki olayları, o olayların yaşanmadığı bir dilde kâğıda dökmeye başladığımda, bir tür aydınlanma gerçekleşiyordu. İngilizce beni koruyabiliyordu; belleği olmayan bir alfabe.

Sanki tarihsel şaşmazlığın belirlediği bir süreç sonucunda, Yunanlarla Yahudiler komşu semtlerde oturuyordu. Yahudi çarşısını ilk keşfettiğimde, bir hüzün kapladı içimi. Rastlantısal olarak, peynir satıcısı ile fırıncının ağızlarından çocukluğumun yakıcı dili yükseliverdi. Ünsüzlerle ünlüler: İç içe geçmiş sevgi ile korku.

Dinledim, zayıf ve çirkin, büyük bir duygu yüküyle. Yaşlı adamların numaralanmış kollarının salamura fıçılarına dalışını, balıkların başlarını kesişini izledim. Çevrelerinde bunca çok yiyecek olması ne kadar gerçek dışı görünmüş olmalı onlara.

Tahta kafeslerden, tavuklar ukalaca bir anlayışsızlıkla bakıyorlardı; sanki İngilizceyi bir tek onlar anlıyormuş da bu yüzden çevrelerindeki anlamsız sesleri kavrayamıyorlarmış gibi.

*

Athos'un geriye bakışı bana geçmişe yönelik bir umut verdi. Felaket yoluyla arınma; bir zamanlar dönüştürülmüş olan, yine dönüştürülebilirdi. Toronto'nun kurumuş, yatakları değişmiş, şimdi ipince bir su yoluna dönüşmüş nehirleri: Bir zamanların el fenerleriyle balık tutulan nehir kolları. Somonlar zıpkınla

avlanır ve hızla akan sudan yukarı çekilirdi; kıpır kıpır gümüş rengi akıntılara ağlar daldırılırdı. Athos haritalar üzerinde buzul çağlarının görkemli yollarını çiziyordu, onlar arazinin ayrıntılarını belirleyip yeniden hızla ilerlerken, toprağı delik deşik ederek tarayarak. "Donmuş giysileri arkalarından sürükleniyordu, buzul sürüntüsünden bir kaya izi bırakarak!" Şehirden önce, diye bağırıyordu Athos -şovmen, çığırtkan- bir kozalaklı ağaçlar, meşeler ormanı vardı, ayılar kadar büyük, kocaman kunduzların yaşadığı dev boyutlu eskil yerler. Akşam yemeğinde, bize çok yabancı yerli mutfaktan yiyecekler -örneğin fıstık ezmesi- deniyor, birbirimize yeni şehrimizle ilgili yazılar okuyorduk. Bir çiftçinin şehir dışındaki tarlasında taş mızrakların, baltaların ve bıçakların bulunduğunu okuduk; Athos St. Lawrence Irmağı halkının Biskupin halkıyla aynı dönemde yaşadıklarını açıkladı. Bir okulun altında bir Yerli yerleşimi olduğunu öğrendik. Bayan Simcoe'nun şaşkınlığını ve aksiliğini anlıyorduk: Bayan Simcoe, Yukarı Kanada sahrasına atanan vali vekilinin, on sekizinci yüzyıl üst tabakasından öncü karısıydı. Bir süre sonra bizim için Bayan Simcoe, oldukça haksız bir biçimde, hoşnutsuzluğun simgesi haline gelmişti. Ne zaman her kültürün özü olan sözsüz işaretler karşısında şaşkınlığa düşüp kendimizi çaresiz hissetsek, yapacağımız esprinin esin kaynağı oluyordu: "Bayan Simcoe ne derdi buna?"

Pazar öğleden sonraları, akşama doğru, tarihöncesi balçıkla kaplı göl dibinden yukarı tırmanır, St. Clair Caddesi'ndeki bir reklam panosunun altından yüze çıkardık; cılız kış güneşinde mat bir renkle parıldayan ya da sokak lambaları ışığında bi-

lenmiş bir ustura gibi parlak tramvay rayları, soğuktan eflatun rengine bürünmüş akşam göğü ya da laciverdimsi yaz mavisi, arka plandaki akşam karanlığının çözülen bromüründe evlerin kararan şekilleri. Çamura bulanmış, üzerimize yapışmış circaea bitkisinin dikenli kabuklarıyla (pantolon bacakları ve giysi kolları üzerindeki kaçak yolcular) sıcak bir akşam yemeği için eve yollanırdık. Dar ve dik yamaçlı vadilerdeki bu haftalık keşifler, ülküsel manzaralara birer kaçıştı; göller ve en eski zamanlara ait ormanlar yok olalı o kadar uzun bir süre olmuştu ki artık onları bizden asla alamazlardı.

Bu yürüyüşlerde yabancılığımı geçici olarak üzerimden atabiliyordum; çünkü Athos'un dünyaya bakışına göre her insan bir yabancıydı.

Athos da ben de Daphne ve Kostas'la mektuplaşmayı sürdürdük. Ben onlara İngilizce şiirlerimi gönderiyor, Daphne'ye okulda derslerimin çok iyi gittiğini, çok güzel yemekler yediğimizi anlatıyor, Konstantin'in pasta tariflerini veriyordum. Kostas'ın Athos'a yazdığı mektuplar politika haberleriyle doluydu. Athos masaya oturup başını sallıyordu. "Bu kadar güzel bir yazıyla bu kadar korkunç haberleri nasıl yazabiliyor?" Kostas'ın el yazısı işlemeli bir ırmak gibi akışkan ve güzeldi.

Kostas'ın beni uyarmış olduğu gibi, Athos zaman zaman depresyona giriyordu, sözcüğün gerçek anlamıyla insanın bir yoldaki derin izlere ayağının girip tökezlemesi gibi. Sendeliyor, sonra kendini toplayıp yoluna devam ediyordu. Karanlık peşini bırakmıyordu. Kitabı *Yalancı Tanıklık Etmek* üzerine çalışmak için odasına kapanıyordu, öyle ya da böyle kitabı

asla bitiremeyeceğini biliyordu, Biskupin'deki meslektaşlarına ödeyemediği bir borçtu bu. Yemek yemeye gelmiyordu. Onu ayartmak için, Konstantine'den çörekler alıyordum. Konstantine, Athos'un yerine beni gördüğünde, Athos'un kendini kötü hissettiğini biliyordu. "Yaptığı işin yol açtığı bir rahatsızlık..." diyordu. "Bayat ekmek adamın karnını ağrıtır. Athos'a Konstantine diyor ki de: 'Tarihi kurcalamak istiyorsan, kapağı yavaşça açmayı, tenceredeki buharı salıvermeyi unutmamalısın.'"

Sabahları saat ikide ya da üçte sık sık mutfağa gidiyor, Athos'u kalın robdöşambrını giymiş ya da yazın üzerinde yeleği ve bol şortuyla, gözlüğü alnında uyuklarken, elinden kalemi düşürmüş buluyordum. Ve çoğu zaman tek başına yemek yemeye alışmış birinin alışkanlıklarına geri dönerek, bir kitabı masanın üzerinde açık bırakmış, arasına boş bir tabak ya da bir çatal koymuş oluyordu.

Yalancı Tanıklık Etmek Athos'u hiç rahat bırakmıyordu. Vicdanıydı o kitap, Nazilerin geçmişi yeniden yaratmak için arkeolojiyi nasıl kötüye kullandıklarının yazıya geçirilmesiydi. 1939'da, Biskupin ünlü bir sitti, çoktan "Polonya'nın Pompei'i" deniyordu buraya. Ama Biskupin, Alman olmayan ileri bir kültürün kanıtıydı; Himmler buranın yok edilmesi emrini verdi. Geleceğe sahip olmak yetmiyordu. Himmler'in SS-Ahnenerbe'sinin, yani Atalar Mirası Bürosu'nun görevi tarihi ele geçirmekti. Yayılmacılık siyaseti -lebensraum- uzamı olduğu kadar zamanı da yutuyordu.

Boğucu derecede sıcak bir yaz sabahı, Athos'la pazar yürüyüşümüze çıktık, olabildiğince ince giyinmiştik, ama beyaz pamuklu gömleklerimizle neredeyse resmî giyinmiş gibiydik. Gideceğimiz yer Baby Point'ti, burası bir zamanlar kaleli bir İrokua yerleşiminin bulunduğu yerdi. Erken yola çıkmamıza rağmen, hava şimdiden aşırı ısınmıştı, sinekler vızıldıyordu.

"Bu hafta, Viyana'da aynı okulda okuduğumuz bir adamın Ahnenerbe'de olduğunu öğrendim."

Athos'un gömleği sırtına yapışmıştı. Yüzü kızarmıştı. Sıcak esintiyle ağaçlar kıpırdıyor, arka plandaki sisli göğün önünde yapraklar damlayan ıslak boya gibi görünüyordu.

"Himmler'den maaş aldığı için birden bu adam her pislikte gamalı haçlar görmeye başlamıştı. Prehistorya sınıfının en iyisi bu adam, 'Willendorf Venüsü'nü Himmler'e 'Hotantoların eski Arilerce fethedildiğinin kanıtı olarak sunuyordu! Yunan uygarlığının neolitik Almanya'da başlamış olduğunu kanıtlamak için kazılarda sahtecilik yapmıştı! Böylece Reich, görkemli başkentleri için tapınaklarımızın kopyalarını yapmaya hakkı olduğunu düşünüyordu."

"Koumbaros, hava sıcak."

"Yok edilen onca şey: Andaçlar, özenle düzenlenmiş belgeler. Bu adamlar, Himmler tarafından çalıştırılmış olsalar da hâlâ mesleklerini sürdüyorlar. Bu adamlar hâlâ hocalık yapıyorlar!"

"Koumbaros, hava çok sıcak bugün..."

"Özür dilerim Jakob, haklısın."

Konstantine'in erkek kardeşinin lokantası Royal Diner'da öğle yemeği yiyip öğleden sonra erken saatte Baby Point'e ulaştık. Hava bulutluydu ve sıcaklığı yağmur kokusu dolduruyordu. Kaldırımda durup İrokua kalesini, İrokuaların zengin bölgeye saldırdıklarını hayalimizde canlandırdık: Avludaki eşyaların üzerinden havada uçuşan alevli oklar, okların resimli pencerelerden oturma odalarına, hemen alev alıveren kahve masalarına düşüşü. Karanlık çökmüş kaldırımda durup, araba cilası ve biçilmiş çimlerin kokularını, kurutulmaya bırakılmış deri ya da tuzlanmış balığa dönüştürüyordum. Athos, kendinden geçmiş, kürk tüccarı Etienne Brule'nin öldürülüşünü anlatmıştı. Yakılarak.

Öğleden sonra sıcağı yanan etle ağırlaşmıştı. Dumanın sarmallar halinde karanlık göğe yükseldiğini görüyordum. Pusuya düşen bellek ansızın açılıveriyor. Kül gibi yüzüme uçuşan acı kalıntı.

"Jakob, Jakob. Bir taksi tutup eve dönelim."

Eve geldiğimizde, yağmur dalga dalga yağıyordu, buğulu kaldırımdan toz kokusu yükseliyordu. Başımı arabanın penceresinden dışarı uzatıp içime çektim kokuyu. Yanık kokusu gitmişti.

Koumbaros, biz zamanın yıldırımsavarlarıyız.

O gece, rüyamda Bella'nın saçlarını gördüm. Lamba ışığında siyah cila gibi parıltılı, filadur gibi sıkı örülmüş.

Sofraya oturduklarında, annem, babam ve Bella sakin süsü veriyorlardı kendilerine, onlar ki sık sık hiç de cesur olmadıklarını öne sürmüşlerdi. İş ona kaldıysa, daha önce tasarlamış oldukları gibi sandalyelerinde dururlardı. Askerler sandalyesinde oturan babamı itmişlerdi. Ve Bella'nın güzelliğini gördüklerinde, korkulu suskunluğunu -Ne yaptılar onun saçlarına, omuzlarından saçını kaldırıp değerini mi hesapladılar; onun nefis kaşlarına ve tenine dokundular mı? Ne yaptılar Bella'nın kestikleri saçını?- o harika saçı parmaklarının arasına aldıklarında, kuruması için onu ipe astıklarında, aşağılanmış hissettiler mi kendilerini?

*

Athos'la birlikte çıktığımız son yürüyüşlerden birinde Don Nehri'nin taşkın ovası boyunca yürüdük, tuğla ocağını ve deniz fosilleri işlemiş kayaları geçtik. Chorley Park'ta, dik yamacın kenarında görkemli bir biçimde inşa edilmiş Hükümet Binasının teraslı bahçelerinde bir süre oturmak istiyorduk. Köşk çok büyüktü, en güzel Credit Vadisi kireçtaşıyla yapılmış bir Loire Vadisi şatosu.

Çıkma kuleler ve üçgen alınlıklar, uzun bacalar ve çerçeveler: yaban ortamın ucuna oturtulmuş bu bina Yeni Dünya'nın çelişkilerinin bir özetiydi. Athos'la ben bu çok büyük konağı ilk keşfettiğimizde, artık vali vekilinin köşkü olarak kullanılmıyordu. Sendikaların desteklediği politikacıların bakım giderleri konusunda şikâyetleri olmuştu. Kısa bir süre sonra şehir meclisi üyeleri vali vekilinin yanmış tek bir ampulü bile değiştirmesine izin verip vermemeyi tartışmışlar, vali vekili bu

tartışmanın verdiği üzüntü ve kızgınlıkla Chorley Park'ı terk etmişti. Sonra bina askerî bir hastane ve Macar sığınmacılar için bir sığınak olarak hizmete açılmıştı. Bina arazisini birçok kez ziyaret etmiştik. Athos, Chorley Park'ın ona bir dağ sanatoryumunu anımsattığını söylüyordu.

Din konusunda tartışıyorduk.

"Ama Athos, insanın inançlı olup olmamasının Yahudi olmakla hiçbir ilişkisi yok ki. Şöyle izah edeyim: Biz hakikat hakkında ne düşünürsek düşünelim, bu hakikati değiştirmez."

Vadiden yukarı çıkıyorduk. Sumak ve sazların bulunduğu sıcaktan kavrulmuş tepeler, cılız devedikeni ve ipekotlarıyla bulanık bir renge bürünmüştü. Terin Athos'un gömleğinde lekeler oluşturduğunu görebiliyordum.

"Dinlenelim mi biraz?"

"Tepeye çok az kaldı... Jakob, Nikos öldüğünde babama Tanrı'ya inanıp inanmadığını sordum. Dedi ki, 'Bir Tanrı'nın olduğunu nasıl biliriz? Hep yok olmasından.'"

Soluk soluğa kaldığını işittim ve birden bir üzüntü beliriverdi içimde.

"Koumbaros..."

"İyiyim, teşekkür ederim Bayan Simcoe."

Tepenin ucundaki çalılıkların arasından geçmek için eğildik. Dar ve dik yamaçlı vadinin çalılığı arasından bahçeye çıktık

ve başlarımızı boşluğa kaldırdık. Kuşaklar boyunca ayakta durmak üzere yapılan Chorley Park yok olmuştu, sanki bir silgi yerini silivermişti.

Athos affallamış, bastonuna yaslanıyordu bütün gücüyle.

"Nasıl yıkabildiler şehirdeki en güzel binalardan birini? Jakob, doğru yerde olduğumuzdan emin misin?"

"Doğru yerdeyiz koumbaros... Nasıl mı biliyorum? Onu yok ettiler de ondan."

Athos bedeninin en derininden gelen bir bitkinlik içindeydi. Beni kaygılandırıyordu; onun üzerine titizleniyordum. Kaygımı eliyle bir yana itip, "İyiyim, Bayan Simcoe!" diyordu. Hâlâ gece yarılarına kadar çalışmakla birlikte, günün çeşitli saatlerinde kestirmeye başlamıştı. Temposunu düşürmüyordu. "Jakob, eski bir Yunan deyişi vardır: 'Gece olmadan mumu yak.'" Alışveriş paketlerini tramvayla taşıyarak yılmazlığını kanıtlamakta ısrar ediyordu. Ne kadar ağır olursa olsun hiçbir şeyi bırakmıyordu, tıpkı bir sitten aldığı örnekleri bırakmadığı gibi.

Asma ile çittik biz. Asma kimdi? İkimiz de farklı yanıtlardık bu soruyu.

*

Sonra, üniversiteye kaydımı yaptırdım; edebiyat, tarih ve coğrafya derslerine giriyordum. Coğrafya bölümünde laboratuvar öğretmeni olarak çalışıp biraz para da kazanıyordum. Kostas

Londra'daki bir arkadaşından bana Yunanistan'da yasaklanmış şairlerin yapıtlarını göndermesini istedi. Çeviriye böyle başladım. Ve şöyle ya da böyle, çeviri, o zamandan beri destek oldu bana. Bu sezgisi nedeniyle, Kostas'a her zaman minnettar olacağım. "Çeviri şiir okumak," diye yazmıştı Bialek, "bir kadını bir tülün arkasından öpmek gibidir."; Katharevusa ile Demotik dilin karışımı Yunanca şiirleri okumak ise, iki kadını öpmek gibidir. Çeviri bir tür nitelik değişimidir; bir şiir, bir başka şiire dönüşür. Çeviri felsefenizi, yaşam tarzınızı seçer gibi seçebilirsiniz: Ayrıntıyı anlama feda eden serbest uyarlama, anlamı kesinliğe feda eden katı bağlılık. Şair yaşamdan dile hareket eder, çevirmen dilden yaşama; ikisi de göçmen gibi görünmezi belirlemeye çalışır, satır aralarını, gizemli imaları.

Bir akşam Grace Caddesi'nde yürüyordum, uzun gölgelerden bir yaz geçidi, gölden gelen esinti ıslak gömleğimden nazikçe içeri süzülen serin bir okşayış, çarşının gürültüsü çok gerilerde kalmış. Yeni serinlikte ve yeni sessizlikte, bir düşünceye yapışıveren bir anılar dizisi. Birden bir melodiyle birleşen kulak misafiri olduğum bir söz; hep Bella'nın saçlarının arasından geçen fırça kıllarının sesinin eşlik ettiği annemin bir şarkısı, annemin ritme uyarak aşağı inen kolu. Sözcükler ağzımdan dökülüverdi bir fısıltı halinde, sonra daha yüksek sesle, ta ki bütün anımsadıklarımı mırıldanıncaya kadar. "Mazurka neye yarar, tasasız değilse kalbim; Vurkalı kız neye yarar, karşılık bulmazsa sevgim..." "Kara kirazlar toplanmış, yeşil ağaçta kalmış..." Böyle böyle, "Gel Bana, Filozof" ile "Çar Nasıl İçer Çayını?"nın açılış dizelerine kadar.

Çevreme bakındım. Evler karanlıktı, sokak boştu, rahatladım. Sesimi yükselttim. "Budala, bu kadar katı olma, hiç mi aklın yok senin? Dumanın boyu daha uzundur evden, kedi çok daha hızlıdır fareden..."

Grace'i, Henderson'u, Manning'i geçip Harbord'a gelinceye kadar hüzünle şarkılar söyledim; ruhum sonunda bildik giysilere bürünmüş, kendini bırakıp kollarını yıldızlara uzatıyordu.

Ama sokak sandığım gibi boş değildi. Şaşırıp kalmış, karanlığın içinden onlarca yüzün beliriverdiğini görmüştüm. Bir gözler, İtalyan, Portekizli, Yunan kulaklar ormanı; çimenlerin üzerindeki sandalyelerde ve ön basamaklarda sessizce oturan aileler. Karanlık verandalarda, dev bir görünmez dinleyici topluluğu, küçük, sıcak evlerinden dışarı çıkmış serinliyorlar, böcekler içeri girmesin diye ışıkları söndürmüşler.

En iyisi daha yüksek sesle yabancı şarkımı söylemek ve anlaşılmış olduğumu hissetmekti.

*

Geceleyin, yatağımda yatmış, uyuyamıyordum; bedenim büyük bir acıyla kör cehaletini sergiliyordu.

Kütüphanede gördüğüm kızı öptüğümü hayal ediyordum, yüksek ökçeleri üzerinde salınarak yürüyen sıska kızı... Yanımda yatıyor. Birbirimizi sarılıyoruz, ama sonra neden Athos'la birlikte oturduğumu bilmek istiyor, halıya sıra sıra dizilmiş, savaşla ilgili bütün o eşyaları neden topladığımı, neden gece yarısı kalkıp fotoğraflardaki her yüzü incelediğimi, neden içime kapanık olduğumu, neden dans etmeyi bilmediğimi.

Athos akşam yemeğinden sonra çalışma odasına gittiğinde, geceye adım attım. Ama ikimiz de aynı zaman kasılması içine girdik; Zakinthos'tayken bilmeksizin yaşadığımız olaylar. Davenport Yolu ndaki kayalık yamacın basamaklarında durup ışıklarla aydınlanmış şehre bakmıştım, bir devre panosu gibi gözler önüne serilmiş. Triko ve kurşunkalem fabrikalarını, General Electric fabrikasını, matbaa makineleri ve kereste depolarını, kuru temizleyicileri ve kaportacıları geçmiştim. Shea's'daki Imperial ve Red Skelton'daki Jerry Lewis'i gösteren reklam panosunu geçmiştim. Mt. Pleasant Road'daki kömür silolarına giden tren raylarını izlemiş ya da Victory Mills'in buğday silolarının yanında bekleyen paslı gemilere doğru yürümüştüm.

Lakeshore Cement'in soğuk güzelliğini görmüştüm, her büyük silonun dibine birinin akıl edip kurduğu küçük bahçeleriyle. Ya da ince metal merdivenler, bir dantel şerit, petrol depolarının çevresini dolanan. Geceleyin birkaç ışık bu dev sınai biçimlerin iskele ve sancak tarafını belirginleştiriyor ve ben onları yalnızlıkla dolduruyordum. Bu karanlık şekilleri sanki müzikteki siyah boşluklarmış gibi dinliyordum, bir parçanın eslerini öğrenen bir müzisyen. Bunun benim gerçekliğim olduğunu hissediyordum. Yaşamımın hiçbir dilde değil, sessizlikte saklanabileceğini; odaya baktığım ve görülür olanı, yitmemiş olanı algıladığım an. Bella'nın gözden yitişini göremediğim an. Ama sessizlik yoluyla nasıl arayacağımı bilmiyordum. Bu yüzden, bir adım ötede yaşıyordum, ellerini tuşlar üzerinde hafifçe kaydırıp yanlış yerde tutan on parmak yazan biri, anlamsız, karmakarışık çıkan sözler. Bella ve ben, birbirimizden uzak duruyoruz, aramızda duvar. Bu yolla, şifreli, her harfin

yerini bulmadığı şiirler yazmayı düşünüyordum, yitimin dili yok edeceği, dil haline geleceği.

İnsan o alanı, sözcüklerde, bir imgede, zedelenmiş o kromozomu ayırabilse, o zaman belki de adlandırma yoluyla düzeni yeniden kurabilirdi. Aksi takdirde, tarih yalnızca bir iç içe geçmiş teller yumağı. Böylece şiirlerde Biskupin'e, Zakinthos'taki eve, ormana, nehre, parçalanıp açılan kapıya, duvarda geçirdiğim anlara geri dönüyordum.

İngilizce bir sonardı, bir mikroskop; onunla dinliyor, gözlüyordum, gerçeklerde saklı ele geçirilmesi zor anlamları yakalamayı bekleyerek. Bir şiirdeki bir dizenin, dertli iniltisi Allah'a bir çağrı olan derviş topluluğunun neyi olmasını istiyordum. Ama tüm başarabildiğim, yersiz bir çığlıktı. Yağmurdaki bir kamışın saf çığlığı bile değil.

*

Athos'un üniversite bağlantısı yoluyla kalıcı bir arkadaş edindim: Athos'un Maurice Salman adındaki bir lisansüstü öğrencisi. Maurice, bizden daha yabancı biriydi bu şehirde, karşılaştığımızda Montreal'den daha yeni taşınmıştı. Athos onu akşam yemeğine davet etti. Maurice zayıftı o günlerde, saçları da seyrekti, bu yüzden alnının gerisine kaykılmış bir bere giyerdi. Birlikte yürüyüşlere çıkmaya, konserlere ya da resim galerilerine gitmeye başladık. Bazen o, Athos ve ben sinemaya giderdik; sinemadaki tutkularımız birbirini tutmuyordu: Athos, Deborah Kerr'e (özellikle *Hazreti Süleyman'ın Madenleri*'nde), Maurice, Jean Arthur'a, ben ise Barbara Stanwyck'e tutkundum. Maurice'le ben şimdiden çağın gerisinde kalmıştık, öyle de kalacaktık. Oysa düşlerimizi Audrey

Hepburn'ün süslemesi gerekirdi. Eve dönerken bir lokantaya uğrardık ya da Maurice bizimle eve, bekâr mutfağımıza gelir, burada sevgililerimizin erdemlerini tartışırdık. Kerr, derdi Athos, besbelli insanın kahvaltıda, en şık otelde ya da çalılıklarda, Pascal'ın bahsini tartışabileceği bir kadındı. Maurice, Jean Arthur'un bütün geceyi birlikte bir çadırda geçirebileceğiniz ya da dans edebileceğiniz, buna karşılık anahtarlarınızı ya da çocukları nerede bıraktığınızı hatırlayabilecek bir kadın olduğunu düşünüyordu kesinlikle. Ben Barbara Stanwyck'i seviyordum, çünkü hep başı dertte, hep yüreğinin sesini dinleyen bir kadındı; ama en önemlisi, *Ateş Topu*'nda argo ağzından şarkı nağmeleri gibi dökülüyordu. "Çeneni kapa ve gazla!" "Kes bakalım otlanmayı!" "Mahallenin dilberi mi sandın beni!" Erkeklerin erkekçe, kadınların kadınca davrandığı bir dünyada yaşıyordu. Tam bir fıstıktı, bir içim suydu, onu elde etmek için hem bol mangırın, arpan, mangizin, papelin olacaktı cebinde, hem de güçlü kuvvetli, yakışıklı olacaktın. Ona deli oluyordum. Bu tartışmalarda hiçbirimiz çıplak omuzlardan ya da göğüsler üzerindeki satenden söz etmiyorduk; hele bacaklardan hiç söz edilmiyordu.

Ama çok akşam geçiremedik birlikte, çünkü tanışmamızdan kısa bir süre sonra Athos öldü.

"Athos, gerçek bir yürek ne büyüklüktedir?" diye sordum ona bir keresinde, henüz bir çocukken. Şöyle yanıtladı: "Bir avuç toprağın büyüklüğünü ve ağırlığını düşün."

Son gecesinde, Athos Mısır ormanının korunması üzerine yaptığı bir konuşmadan dönmüştü eve. Saat on buçuk civarıydı. Genellikle akşamla ilgili görüşlerini dile getirir, hatta

konuşmasının ana ayrıntılarını anlatırdı; ama konuşmayı o gün daha önce ben onun için yazmış olduğumdan, ayrıntılardan söz etmesi gereksizdi, yorgundu da. Ben ona biraz şarap ısıtıp yattım.

Sabahleyin onu çalışma masasında buldum. Her zamanki gibi görünüyordu, çalışmanın ortasında uykuya dalmış. Onu bütün gücümle kucakladım, bir daha bir daha kucakladım, ama uyanmıyordu. Her hücredeki boşluğa ulaşmak olanaksızdır. Ölümü sessiz oldu; deniz üzerindeki yağmur.

*

Athos'un ölümünün ne içerdiğine ilişkin bölük pörçük bir şeyler biliyorum yalnızca: Bütün doğa güçleri ve bu güçlerdeki enerji, nesnelere ilişkin on bin ad ve likenin alçakgönüllülüğü. Göç içgüdüleri: Yıldızlar, manyetizm, ışık açıları. Kütleyi değiştiren zamanın enerjisi. Ona en çok ülkesini anımsatan öğe, tuz: Zeytin, peynir, asma yaprakları, deniz köpüğü, ter. Kostas ve Daphne'yle elli yıllık yakın bir ilişki, onların yirmi yaşındaki bedenlerine ilişkin anısı; kendi bedeni, çocukken, on beş yaşında, yirmi beş ve elli yaşında, yaşlandıkça kalan benliklerimiz, karanlık onları silse de sözcüklerin sayfada kalışı gibi. Hem meyvenin kesilip atamayacağınız çürük kısmı, hem de meyvenin kendisi olan iki savaş; bir insanın bir başkasına yapmayacağı, bir insanın bir başkası için yapmayacağı hiçbir şeyin olmaması. Ama onun için ilk kez karanlık bir bahçede göğsünü açan kadın kimdi? Helen'in onun ellerini tutan ellerini anımsıyor muydu, yoksa Helen'in elleri onun saçlarında mıydı ya da o başını bedenine yasladığında Helen iki yana mı açmıştı kollarını? Çocuklar hayal ettiler mi, hangi sözlerinden

pişman oldu? Saçını yıkadığı ilk kadın kimdi, ilk duyduğunda hangi şarkı aşk ezgileri söyleyen kendi sesi olabilirdi?

Bir insan öldüğünde, gizleri kristaller gibi birbirine kenetlenir, bir penceredeki don gibi. Son nefesi camı buğulaştırır.

Athos'un yazı masasına oturdum. Henüz sevmediğim bir ülkedeki yabancı bir şehirde küçük bir dairede.

*

Toronto'da, Athos Zakinthos üzerine çalışmasına yeniden başlamıştı. Zakinthos, çeşit çeşit nesnelerin kazılıp çıkarılabileceği kaotik bir sitti. Öldüğü gece Athos'un yazı masası üzerinde: Meccano dolu bir tahta kutu, çocukluğunda sahip olduğu metal çarklarla menteşelerin aynısı. Aşırı su emmiş Biskupin meşesinin ince lamellerinin mikroskopla çekilmiş bir fotoğrafı. Bir yer ve hava koşulları analizine ataçla tutturulmuş Kispiox totemleri resmi. Bir lepidodendron örneğini örten cam bir kâğıt tutacağı. Huş ağacı kabuğundan minyatür bir kano. Tahta el ürünlerini dondurup saklama alanı olarak Antarktika'daki Vestfold Tepeleri üzerine bir yazı. Ottawa'da yapılacak bir bataklık ormanlar konferansı için notlar. Nova Scotia eyaleti sınırları içindeki Joggins'de bulunan fosil ağaçların mürekkepli kalemle yapılmış deseni. Kazancakis'in iki çevirisi: Darwin'in *Türlerin Kökeni* ve Dante'nin *İlahi Komedya*'sı. Fincanı dudaklarına son eğişinin izlerini gösteren kahve tortulu bir fincan.

Yazı masasında, bir mektup paketi buldum. Ölümün bizi zorladığı yakınlık. İlk önce mektuplara bakmak istemedim. Athos'un zarif Yunanca yazısını tanıdım. Mektuplar Helen'eydi, o ve Athos Viyana'da öğrenim görürlerken yazılmış-

tı, Athos'un Cambridge'e gitmesinden bir yıl önce. Zarfları yoklayıp pelür kâğıdı elimle düzelttim. Boş evin sessizliği, kendine acımanın ağırlığıyla çöktü üzerime.

"Yalnızken -denizde, kutup karanlığında- bir yokluk canlı tutabilir insanı. Sevdiği kişi aklını korur insanın. Ama zaten şehirdeyse sevdiği kişi, insanı eriten bir yokluktur bu."

"Babam Viyana'da okumama karşı değil, ama hâlâ beni yerbilimden vazgeçirebileceğini umuyor. Ödün vermiyorum, zekice savına rağmen: Mühendis olsam, rayları ya da su depolarını tasarlarken, yine karstla uğraşmam gerekirmiş..."

Athos Viyana'dayken, entelektüel ortamları ve mağaralarla, kırlangıç yuvalarıyla, tünellerle, çukurlarla delik deşik doğal ortamları keşfederek, nesnelerin örselenmiş yüzeyinden aşkın gerçek anlamını öğrenmeye geçmişti.

Haftalarca tek bir sözün edilmediği dairemizde, Athos'un gece yarısı tek başına, Ringstrasse'deki modern binalarla barok kiliseleri geçip, kısa bir süre sonra savaşın değiştireceği sokaklarda yürüdüğünü hayal ediyorum. Hakkında hemen hiçbir şey bilmediğim bir kadına -"H"sine- elli yıl önce yazılmış mektuplarını okuduğumda, kendi özlemimle sarsılıyorum. Athos'un genç sesine kulak misafiri olmaktan sıkıntı duyuyorum, koumbarosumun benim yaşımdaki sesi.

"Ailen -sevdiğin annenle kız kardeşin- her şeyi bilmek istiyorlar; ama gerçek bir evlilik daima iki insan arasında bir sır olmalıdır. Dillerimizin altındaki bir dua gibi sakınıp korumalıyız onu. Gizlerimiz, cesarete gereksinim duyduğumuzda, cesaretimiz olacaktır."

"Erkek kardeşinin mutsuzluğuna gelince, ne kadar geride kalmış olursa olsun, koşullar ne olursa olsun, sevginin her zaman iyi olduğunu düşünecek kadar safım. Bunun gerçek olmadığı ve pişmanlığın her şeyin üstüne çıktığı anları hayal edebilecek yaşta değilim henüz."

Atardamarları, alüvyonlarla dolmuş yaşlı bir nehir gibi. Yürek, bir avuç toprak. Yürek bir göl...

Athos'un Helen'i hakkında bütün bildiğim, mektuplardan öğrendiğim şeyler. Bir fotoğraf var. Helen'in yüz ifadesi öyle açık ve ağırbaşlı ki yıllar ötesinden çağırıyor insanı. Bir başlık sepeti gibi ince ince örülü koyu saçlarını yukarıda toplamış. Yüzü sevimli denemeyecek kadar köşeli. Güzel bir kadın.

Mektuplarla Helen'in resminin bulunduğu çekmecede, solgun mavi karbon kâğıtlarıyla gazete kesikleri içeren kalın bir dosya var: Athos'un kız kardeşim üzerine, Bella üzerine araştırmaları.

Vücudunun belli noktalarını kasınca ağlamak acı verir, sanki doğa ağlamaya karşıymışçasına.

"Kayıtların eksik olduğunu biliyorum..." "Lütfen şunları bir yıl boyunca her cuma günü ilan edin..." "Bildiğim kadarıyla size daha önce yazmıştım..." "...dönemi boyunca olası imla değişikliklerini göz önünde bulundurarak lütfen listelerinizi kontrol edin..." Athos'un son araştırmasının tarihi ölümünden iki ay önceydi.

Yıllar önce pes ettiğini düşünüyordum. Ama Athos'un bunu neden gizlediğini anlıyordum. Çalışma odasındaki halının üzerine uzandım. "Sevgi her zaman iyidir, koşullar ne olursa

olsun... Gizlerimiz, cesarete gereksinme duyduğumuzda, cesaretimiz olacaktır." Buna inanmaya çalışıyordum, ama gerçek umudun beklentiyle aynı şey olmadığını henüz öğrenmemiştim ve Athos'un sözleri, tıpkı Bella araştırması gibi, insana acı verecek derecede masum görünüyordu. Ama klasörü bir çocuğun oyuncak bir bebeği tuttuğu gibi tutuyordum.

Arada bir tramvay gıcırtıyla geçiyordu. Uzandığım yerden, ağır demir tekerleklerin raylarda gümdürdediğini hissediyordum. Babamın ayakkabı boyasına batırdığı parmağı bir gazetenin köşesine bir tramvay çiziyor, Varşova tramvaylarının göğe bağlandığı Y şeklindeki telleri resmediyor. "Varşova'da," diyor babam, "tramvaylar yolun ortasından geçer." "Kendi başlarına mı hareket ediyorlar?" diye soruyorum. Babam başıyla onaylıyor, "Atlar olmadan!" Uyandım. Işığı yakıp yeniden uzandım ve gözlerimi kapadım.

Haberi Kostas ile Daphne'ye yazmak ve onlara bir gün Athos'un küllerini Zakinthos'a getireceğimi söylemek üzere oturduğumda, kalemi sayfada güçlükle hareket ettirebiliyorum. "Athos'u yurduna, onu hatırlayan toprağına getireceğim." Koumbaros, insan böyle bir haberi nasıl güzel bir yazıyla yazabilir.

*

Athos'un ölümünden sonra gecelerce, onun çalışma odasında, dağınık araştırmalarının bulunduğu kutular arasında yerde uyumayı sürdürdüm. Hep bu araştırmalarını düzenlemeye niyet etmiştik. Ama Athos'un Nazi arkeolojisi üzerindeki

çalışmaları zamanla bütün enerjisini tüketecek boyutlara ulaşmıştı. Savaştan hemen sonra, büyük bir bilgi akışı başladığında, belge toplamaya başlamıştı. Gözlerimiz yavaş yavaş karanlığa alışıyordu. Athos bu konudan söz edebilirdi, buna gereksinim duyuyordu da, ama edemiyordu. Düşüncelerini düzene sokmak için sonu gelmez sorular soruyordu, "niçin"i sona bırakarak. Ama ben düşünürken, son soruyla, Athos'un öteki bütün soruların yanıtlanmasıyla ortaya çıkacağını umduğu "niçin 'le başlıyordum. Bu yüzden başarısızlığa uğruyor ve bir yere varamıyordum.

Ama yalnız başıma yaşadığım ilk aylarda, yine bildik bir uyuşturucunun -Athos'la paylaştığımız öteki dünyada yaşamakbağımlısı haline gelmiştim: Hilesiz bilgi, maddenin tarihi. Gece boyunca, gelişigüzel yazı ve not grupları halinde ayrılıp etiketlenmiş kutuların içine dalıyordum: "Kozalaklı ağaçların cinsel serüvenleri... kovalent bağın poetikası... kahve tanelerini dondurup saklamada kullanılabilecek bir yöntem..." Hayranlık uyandırıcı, ama açıklanabilir güçler: Rüzgârlar ve okyanus akıntıları, tektonik katmanlar. Ticaretin ve korsanlığın neden olduğu değişimler, minerallerin ve ormanların haritayı nasıl değiştirdiği. Athos'un yalnızca turba konusundaki yazısı bile küçük bir kitap olacak kadar uzundu, "Bir Tuz Ahtı" yazısı da öyle. Viyana'da "Andaçtan Tıpkı-Örneğe" adını verdiği kültürlerde parodi üzerine bir tasarı için örnekler toplamaya başlamıştı.

Genellikle yerbilimsel ayrıntıları insanlarla ilgili ayrıntılara uygulardı, toplumsal değişimi bir manzarayı çözümler gibi çözümlerdi; ağır bir ikna süreci ve afet. Patlamalar, kaynaş-

malar, seller, buzullaşma. Kendi tarihsel topografyasını oluş turuyordu.

Onun kutuları arasında geçirdiğim geceler boyunca, Athos öldükten sonraki aylarda, onun düşüncesi imgelemimde bir Escher baskısını andırmaya başladı; pencere olan duvarlar, kuş olan balıklar ve modern bilimin parlak atılımı: Kendini çizen el.

Sonraki üç yıl boyunca, elimden geldiğince Athos'un SS-Ahnenerbe üzerine notlarını derledim. Dairemizde artık tek başıma kalmıştım; onun çalışma odasında çalışırken, Athos'un varlığını öylesine güçlü hissediyordum ki piposunun kokusunu, elinin omzuma dokunuşunu duyabiliyordum. Bazen, gece geç saatte, bir telaş içimi kaplar ve gözümün ucuyla onu görürdüm, holden bana bakarken. Araştırmasında, Athos günahtan arınmanın olanaklı olduğu bir yere ulaşıncaya kadar aşağılara iner; ama yalnızca tragedyaya özgü bir günahtan arınmadır bu.

Benim için aşağı inişin, Athos'la ilgili çalışmam sona erdikten çok sonra da süreceğini biliyordum hep. O zamanlar bir mühendislik şirketinde yarım gün çevirmenlik yaparak geçimimi sağlıyordum. Günlük iş sona erdikten sonra, Athos'un çalışma masasına yığılır, çok sayıdaki dosyaları ve olguları topladığı kutuları karşısında yılgınlığa kapılırdım. Ara sıra Maurice Salman'la akşam yemeğine çıkardık; Salman artık müzede bir iş bulmuştu. Maurice'in arkadaşlığı kurtardı beni; zor durumda olduğumu görüyordu. O dönemde, Maurice, İrena'yla tanışıp evlenmişti. Çoğu zaman İrena bize yemek yapar, biz de Athos'un göründüğü kadarıyla sonu gelmez kitabını - *Yalancı*

Tanıklık Etmek- bitirme işini tartışırdık. Bazen mutfağa bakar ve İrena'nın bir eşarp gibi omzunun üzerinde duran uzun sarı örgüsüyle ocağın üzerine eğilmiş, bir yemek kitabı okuduğunu görürdüm; duygulanmamak için bakışımı ondan kaçırmak zorunda kalırdım. Öyle olağanüstü bir görüntüydü ki bu: Bir tencereyi karıştıran bir kadın.

Koumbarosumun işini bitirdiğim gece, Biskupin'deki meslektaşlarına ithafını yazarken, içimde büyük bir boşluk, ağladım. "Cinayet insandan geleceğini çalar. Ölümünü çalar insandan. Ama yaşamını çalmamalıdır."

*

Kanada'daki soğuk, loş dairemizde, denize temiz su döküyorum, yalnızca Yunanların "Ölüler içsin diye" ağıtını anımsayarak değil, avının ağzına temiz su döken Eskimo avcısının ahtini de anımsayarak. Foklar, tuzlu suda yaşadıklarından, bitmez bir susuzluk çekerler. Hayvan, su karşılığında hayatını feda eder. Avcı sözünü tutmazsa, bütün talihini yitirecektir, başka hiçbir hayvan kendini yakalatmayacaktır ona.

En iyi hocalar, zihne değil yüreğe bir niyet koyanlardır.

Athos'un derslerine saygı duymam gerektiğini biliyorum, özellikle bir tanesine: Sevgiyi gerekli kılmak. Ama henüz bunun aynı zamanda Bella'ya verdiğim söz olduğunu anlamıyorum. Her ikisine saygı duymak için, bitmez bir susuzluğu gidermem gerektiğini de.

FOSFOR

Aydınlık bir Ekim günü. Rüzgâr havanın mavi menevişine karşı parlak yapraklar saçıyor. Ama tek bir ses bile yok. Bella ile ben bir düşe girdik, çevremizi büyük bir yoğunlukla saran canlı renk, her yaprak sanki uyku eşiğindeymiş gibi kıpırdıyor. Bella mutlu: Onun yüz ifadesinde tüm kayın ormanı bir araya geliyor. Şimdi nehri duyuyor, ona doğru ilerliyoruz, Brahms'ın 2 No'lu Intermezzo'sunun anaforları ve burgaçları iniyor, iniyor, andante non troppo, yalnızca son bir yükselişle. Dönüyorum, Bella gitmiş; bakışım gözden yitmesine neden oldu. Çevremi kolaçan ediyorum. Sesleniyorum, ama birden yaprakların gürültüsü bastırıyor her yanı, bir çağlayanlar akışı gibi. Hiç kuşku yok, nehre yürüdü. Oraya koşuyor, çamurlu kıyıyı kazıyorum ondan bir iz bulmak için. Hava karanlık; kızılcık onun beyaz giysisine dönüşüyor. Bir gölge, siyah saçları. Nehir, siyah saçları. Ay ışığı, beyaz giysisi.

Çocukluğumda ağaçla yüz yüze gelmem gibi, uzun bir süre Alex'in yatak odası kapısında asılı duran ipek giysisine bakıyorum, sanki kız kardeşimin hayaletiymiş gibi. 1968 yılında, Toronto'daki küçük yatak odamızda, bir zamanlar Athos'la

paylaştığım dairede. Yarı karanlıkta, Brahms'ın intermezzolarından en akışkanı akıp gidiyor sürekli olarak.

Her şey yanlış: Beyaz mobilyasıyla yatak odası, yanımda uyuyan kadın, duyduğum korku. Çünkü uyandığımda, biliyorum ki yok olan Bella değil, benim. Hiçbir yerde bulamayacağım Bella beni arıyor. Beni nasıl bulabilir burada, bu yabancı kadının yanında? Bu dili konuşup, yabancı yiyecekler yerken, bu giysileri giyerken ben?

Kitap okurken üzerinden eğilip baktığım gibi, aynı şevkle alıştırma yaparken de Bella'nın başının etini yerdim—ayfadaki siyah simgelerin gizemine nüfuz etmek için. Bazen babam çalardı, ama çalışı hiç de Bella nın çalışı kadar güzel değildi; üstelik ellerinden asla tam olarak çıkaramadığı deri cilasından da utanç duyuyordu. Ama bir parçayı ağır aksak çalışını dinlemekten hoşlanırdım; ve geri dönüp baktığımda, işten hırpalanmış elleri temiz bir klavye üzerinde görmek doğru geliyor bana, sanki böyle sesler çıkarma çabası işlemiş gibi ellerine.

Bella'nın çaldığı parçaların bestecilerini ya da adlarını anımsayamayacak kadar küçüktüm, bu yüzden benim için bir şey çalmasını istediğimde melodiyi mırıldanırdım. Yıllar boyunca ona o kadar sık şarkı söylemek istemiştim ki bana parçaların adlarını öğretmeye karar vermişti. Yalnızca iki parçanın adını biliyordum, çünkü en çok bunları çalmasını istiyordum ondan. Bir Brahms intermezzosu ile Beethoven'ın "Ay Işığı." Beethoven'ın sonatını çaldığında, kız kardeşim rüzgârın hap-

solduğu ve mehtapta dalgaların her yöne doğru hareket ettiği, dağlarla çevrili derin bir göl hayal etmemi söylerdi bana. Ben ay ışığında gölde taşlar kaydırırken, belki de Bella, Ludwig ile Ölümsüz Sevgilisi hakkında karmaşık bir hayal kuruyordu. Belleğimde, sanki Beethoven'ın yetişkinlik tutkularını anlamış gibi çalıyor, sanki o da bir mektupta şunları yazmayı hayal edebiliyormuş gibi: "İçimdeki her şeyi ortaya dökmeden dünyadan ayrılmam olanaksız... Tanrım, bana yalnızca katışıksız sevinç dolu bir gün bahşet."

Müzik kütüphanesi evden birkaç blok ötede, bir parkın ortasındaydı. Tam bir müzik kütüphanesinin olması gerektiği gibiydi: Ahşap panolu odalar, pelüş döşeli sandalyeler, pencerelerinde rüzgârla kıpırdayan ağaçlar. Yalnız başına ve başkalarıyla müzik dinlemek, bir lokantada yalnız başına akşam yemeği yemek gibi, tuhaf ve sıkıntılı bir etkinlikti; yine de *Yalancı Tanıklık Etmek* basıldıktan sonra, haftada bir iki kez, akşam yemeğinden sonra oraya gitmeyi alışkanlık haline getirdim. Alfabe sırasıyla, her harf için bir besteciyi düzenli olarak dinlemeye, sonra yeniden başa dönmeye karar vermiştim.

Mart ayında soğuk bir gece, ödünç alma masasında duruyordum, Faure'nin noktürnlerini iade etmiştim. Gazetem yanımdaydı, kütüphane görevlisinin bana piyano ve yaylı kentetlerini getirmesini sabırla beklerken bulmacaya bakıyordum.

"Yaşasın, yaşaşın, Faure!"

Arkama dönüp, Kianou mağaralarını andıran mavi gözlerle -kıpır kıpırlıkla, güçle, enerjiyle- karşılaştım.

"Bir *check list* (kontrol listesi) hazırlıyorum, *Liszt Çek* mi?"

Hırkasının önü açıktı ve altta ipek bluzu statik elektrikle üzerine yapışmıştı.

"Hayır." diyebildim. "Hem," birkaç saniye sonra, "...nix Bach, Bax ve Bix."

"Çekoslovakya'daki şehirle ilgili olanı buldun mu?" diye sordu, bulmacaya işaret ederek...

"Oslo! Öyle ya, Çek-oslo-vakya."

O sırada, kütüphane görevlisi kentetlerle geldi. Ne söyleyeceğimi bilemeden plağı aldım ve ağzımda bir şeyler geveleyerek, müzik notalarının bulunduğu kutulara yürüdüm. Birkaç dakika sonra, üzerinde paltosuyla gördüm onu. Bir cesaret, onun arkasından kapıdan atıverdim kendimi dışarı.

"Baharı severim." dedim aptalca, sonra rüzgârdan korunmak için paltosuna sıkısıkıya sarındığını gördüm.

Konservatuvardaki konserlerden haberim olup olmadığını sordu.

"Bedava. İED."

Boş boş baktım ona.

"İşçi Eğitim Derneği... Sendika... Her pazar öğleden sonra saat ikide."

Çaresiz, durdum, siyah kepine uçuşan kumral saçlarını izledim. Sonra ayaklarıma ve onun uzun bacaklarına, üzeri kürklü botlarına baktım.

"Hoşça kal." dedi.

"Görüşmek üzere..."

"Seylan! Habeşistan Samoa. Romanya olmaz, Tibet. Moskova!"

Yürüyüp uzaklaştı ve bir kez dönüp bakarak gösterişli bir selam verdi, bir asker alma ilanındaki kadın birliği gibi.

Alexandra'yla tanışmam böyle oldu.

Babası Sandra diyordu ona, o da aldırmıyordu buna. Babasına hiçbir şeyi kanıtlamak zorunda değildi. Babasına Dr. Right diyordu -bir Freud göndermesi değildi bu, Dr. Maclean'in yerel argodaki karşılığıydı- bir dokunur pir dokunur doktor.

Dr. Maclean, genç kızını İngiliz askerlerine özgü gururla yetiştirmişti. Alex'e Londralı hemşerilerinin nasıl bombardımanlardan korumak üzere tarihî hazineleri -yeni bulunan Sutton Hoo miğferi de dahil olmak üzere- Aldwych İstasyonu'ndaki tünele götürdüklerini anlatıyordu. Ona, Tümgeneral "Semender" Freyberg hakkında hikâyeler anlatıyordu: Girit'te, onun komutasında tıp subayı olarak askerlik yapmıştı. Freyberg, Rupert Brooke'u Skiros adasında defnetmiş ve Byron gibi Çanakkale Boğazı'nı yüzerek geçmişti. Alex Gillian Dodson Maclean, sivil yaşamında bir usta büyücüler ailesinden gelen İngiliz

istihbarat ajanı Jasper Maskelyne'nin öykülerini dinliyordu keyifle. Maskelyne, büyüyle savaşın kazanılmasını sağlamıştı. Sıradan büyüler -sahte yol levhaları, patlayan koyunlar, uçak inme pistlerini gizleyen yapay ormanlar ve gölgelerle yaratılan yapma savaşlar- yapmanın yanı sıra sihirbazlık numaraları, geniş ölçekli stratejik illüzyonlar da sahnelemişti. Koskoca Süveyş Kanalı'nı projektörler ve tarama ışıklarıyla gizlemişti. İskenderiye limanını kıyıdan bir mil yukarıya kaydırmıştı; her gece, İskenderiye yerine, yapma molozu ve yağlıboya bomba çukurlarıyla eksiksiz bir yapma şehir bombalanmıştı.

Alex bana bu sihirbazlık gösterilerinden söz ettiğinde, Speer'in hayalet mimarisini düşünüyordum, Nürnberg'deki ışıldak payandalarını, gün ışığında gözden yiten hayalet kolosseumu. Odanın duvarları ayakta dururken, gün ışığında yok olan neoklasik sütunlarını düşünüyordum. Kendini kutulara ve sandıklara koydurup sonra bunlardan kurtulmayı başararak seyircileri şaşırtan Houdini'yi düşünüyordum—birkaç yıl sonra başka Yahudilerin kaçmak için çöp kutularına, kutulara ve dolaplara saklanacağını bilmiyordu elbette Houdini.

Alex'in annesi, o on beş yaşındayken ölmüştü. Babası bir bakıcı tutmuştu. Alex ile doktor haftada en az bir akşamı sözcük dominosu oynayarak geçiriyorlar ve hafta sonları birlikte İngiliz *Times* gazetesinin bulmacasını çözüyorlardı. Alex'in söz oyunları açısından zengin bir dağarcığı vardı. Babasının başka iki doktorla paylaştığı kliniğinde sekreter olarak çalışıyordu. Boş vakitlerinde Alex tıp sözcükleriyle anagramlar uyduruyordu: *Physician, heal yourself: Ill? Pay-shy? Our fee in cash* (Doktor, iyileştir kendini: Hasta mısınız? Ödemediniz mi ücretinizi?

Ücretimiz peşin.) Kendisi de doktor olmayı düşünüyordu, ama uğraştığı pek çok şey vardı. Asıl tutkusu müzikti, profesyonel bir dinleyiciydi. Klasik müzik konserlerine, caz kulüplerine gidiyor, kayıtları dinliyor, birkaç ölçüden sonra kimin kornet ya da piyano çaldığını söyleyebiliyordu. Alex'le müzik kütüphanesinde karşılaşmam, pencere pervazındaki güzel bir kuş gibi bir armağandı. Bir sınırın ötesindeki özgürlük gibiydi, kumdaki vaha gibi. Uzun ince, zarif kollarıyla bacakları, tek bir bütün içinde büyük bir çekicilikle birleşiyordu. En iddialı olmaya çalıştığı anlarda yüzü ya da kollarıyla bacakları on üç on dört yaşında bir çocuğu ele veriyordu. Bu değişken masumiyet, bir mıknatısın demir parçacıklarını çekmesi gibi çekiyordu insanı; yüreğimin her köşesindeydi, diken diken ve duygu yüklü, kıpır kıpır ve kalıcı.

Sanırım ben de değişkendim, ama dışarıdan nasıl göründüğüm konusunda bilinçli değildim. Ikimiz de sıpsıskaydık. Bana sevgiyle baktığında, ne görüyordu? Babası Avrupa'yla doldurmuştu aklını: Hep yağmur yağan, romantik, her şeyin yoğun ve şansa bağlı olduğu bir Avrupa. Okul arkadaşlarının oluşturduğu Ingiliz topluluğunun güvenliği içinde olmadığında, göçmen olgusuna, sendikanın örgütlediği etkinliklere yönelmişti. Babasının, Madhion'lu yaşlı kadınların süpürge ve kovalarla Almanlara direndiğini gördüğünden beri Yunanlara özel bir saygısı vardı. Sanırım Alex, benim, babasının onun için hazırladığı romantik âşık olduğumu düşünüyordu.

Alex kendinden emin görünüyordu, ama her zaman birinin kollarını iki yanına bükmesini umuyordu ya da böyle bir umut taşıdığını sanıyordu. Bir tatlı kaçıklar güldürüsünde

boşuna ciddi bir an yakalamaya çalışan bir karakterdi. En ince ayrıntısına kadar modern olmak için çok çaba harcamış, ama aynı zamanda entelektüel bir yaşam istemişti—öyle uzun uzun okumadan. İyi niyet, bir ilişkide yok olan en son şeydir. Bir anda birbirimize bağlandık ve ayrılmamız beş yıl sürdü. Sıçrayıp kollarını boynuma dolardı bir çocuk gibi. Kırmızı ayakkabılar alıp yalnızca yağmur yağdığında giyerdi, ayakkabıların ıslak kaldırımdaki görünüşlerinden hoşlandığı için. Felsefeden söz etmek isteyen bir devridaim makinesiydi. Alex dans etmiyorsa, amuda kalkardı.

Bassel's'de ya da Diana Sweets'te otururduk; sigara kokusunun ekmek kokusunu bile bastırdığı Konstantine'in fırınındaki dumanın ortasında konuşurduk. Konstantine'in yerine "Nırıf Fırın" diyordu Alex: İlk sözcük İkincinin tersten okunmasıydı. Alex sözcükleri tersten okumaya bayılıyordu ve şehre yürürken genellikle birkaç tane parlak tersten okuma çıkarıyorduk: "Too far Edna we wander afoot (Çok uzak Edna, yaya gidiyoruz oraya)" "Are we not drawn onward, we few, drawn onward to new era? (Yeni çağa yaklaşmıyor muyuz, biz birkaç kişi, yaklaşmıyor muyuz yeni çağa?)"

Ama Alex'in en büyük zevki, arkadaşlarıyla Top Hat, Embassy Club ya da Colonial'da içki içmekti. Royal York'da küçük, yuvarlak, kumaş kaplı masalara oturur ve yüksek ökçeleri gibi solcu fikirlerini atardı ortaya. Bir keresinde kederli bir genç katılmıştı aramıza. Babasının bir yatak fabrikası vardı, ama çocuk sendikadan yanaydı. Utancı iki yönlüydü. Sonra, eve

yürürken, Alex güldü. "Bu çocuğa acıma boşuna! Sendikada bir yavrunun peşinde koştururken başı derde girdi!"

Alex, amaçladığı üzere, beni şoke ediyordu. Diliyle ümitleri silkip atıyordu; katılığı bir tür yemin etme biçimiydi. "Yavru" sözünü övünerek söylüyor ve ben onun aşırı dilindeki hayal kırıklığına uğramış masumluğa karşı büyük bir sevgi duyuyordum içimde.

Alex bir kılıç yutucu, bir ateşbazdı. Onun ağzında İngilizce tehlikeli ve canlı, yakıcı ve sıcaktı. Alex: Bulmacalar Ecesi.

Alex entelektüel içki âlemlerine gidiyor, bütün gece tartışıyor, kalabalık barlarda erkeklere doğru eğilip, ideallerle dolduruyordu kafasını. Şaşırtıcıydı. Ama siyasi bir uçarıydı. Onun aristokratik Marksçı arkadaşlarıyla Kanada politikasını tartışmaya cesaret edemiyordum. Onların üst sınıf komünizmlerini onlarla, kesinliklerini açıkça belli eden ve hiçbir zaman gerçeklerin kuramlarını çürüttüğünü görmek gibi bir talihsizliği yaşamamış bu insanlarla nasıl tartışabilirdim? İçim güvensizliklerle dolup taşıyordu; elektrik devrelerim Avrupa cinsiydi, voltajım prize uymuyordu.

Alex'in yalnızca bir konuda kendine güveni yoktu. Masumiyetini açığa vuramayacak kadar mağrur olduğundan, erkekleri uzakta tutmak için flört ediyordu. Onun sözcüklerden oluşan zırhına hayranlık duyuyordum, ondan kendi utangaçlığıma nasıl katlanacağımı öğreniyordum gizlice. Maurice'in söyleyebileceği gibi, Alex biçare bir âşıktı; zevk için parlak kariye-

rinden, yüksek ideallerinden vazgeçemeyen bir kadındı. Ama benim bariz, acı dolu deneyimsizliğim onun arzusunu ortaya çıkarıyordu. Alex, onun saçlarındaki, boynundaki kokuyu duyacak kadar yakınında durduğu anda kalakaldığımı biliyordu.

Maurice ve İrena ile birlikteyken, sıradan bir sözcük -ceket, küpe, bilek- bir konuşmanın ortasında aklımı başımdan alıyordu. Dilim tutuluyordu. Maurice felaketi görüyordu gerçi, ama Alex'in bir su samuru kadar kıvrak olduğunu da görüyordu; üzerine oturmuş giysisi ya da üzerinde bir pantolon, bir sandalyenin kolundan sarkıttığı bacağıyla sessiz bir patlama.

Royal York'daki odamızda karım olarak gözlerini ilk açtığında, Alex esnedi. "Gerçekten de bir kere olsun bir otel odasının şöyle altını üstüne getirmek istiyor canım."

Alex'in bir sandalye üzerindeki kazağı, yün kumaşa sinmiş kokusu. Mobilyaların arkasına tıkıştırdığı çeşitli el çantaları vardı, ne zaman dışarı çıksa bunların birinden ötekine gizemli eşyalar aktarılırdı. Alex, Athos'la paylaştığım daireye taşınmıştı ve şimdi bir yabancı gibi bu yeri keşfediyordum. Eski kadınlar uygarlığına girmiştim. Alex'in parfümlerindeki ve makyajındaki, losyon ve pudralarındaki poliglikoller, Athos'un bezir yağı ve şeker bileşikleri şişelerinin, polivinil asetat ve mikrokristalin mumunun, alkilen oksitlerinin ve ısıyla sertleşen reçinelerinin yerini alıyordu.

Maurice ile İrena, Alex'le beni akşam yemeğine çağırdıklarında, İrena düğün hediyesi çatal-bıçak takımıyla dantelli bir sofra

örtüsü kullanıyordu. İrena telaşlı, mutluluk saçan bir kadındı ve bize haşhaş tohumlu kekini utangaçlıkla karışık bir gururla sunuyordu. Alex bu akşamlardan zevk almak istiyordu, ama huzursuzdu. Yanında viskiyle sigara getiriyor ve oturduğu geniş koltukta ayaklarını altına alıyordu; ama ben onun bir an önce fırlayıp kaçmaya hazır olduğunu görebiliyordum. Ne zaman Maurice ile İrena'nın evine gitsek, Alex başka bir yerde bir şeyleri, her şeyi kaçırdığını hissediyordu. İrena'ya yardım etmek için mutfağa gittiğinde ya da iyi geceler dileyip ayrılırken İrena'ya sarıldığında, bir gün Alex'in hepimizi, olduğumuz gibi sevmeyi gerçekten öğreneceği umuduyla dolardı kalbim.

Alex öyle davranıyordu ki sanki biz anne babaydık, o da inatçı, yaramaz çocuktu. İrena'nın arkasından gidip tencerelere bakıyor ve beğeniyle yiyecekleri tadıyor, sonra mutfaktaki tabureye oturup sigara içiyordu. Sebzeleri kıyarken, İrena'ya babasının kliniğinden ya da hayran olduğu son cazcıdan söz ediyor, sonra dikkati dağılıp bir başka sigara yakıyor, bu arada İrena işini bitiriyordu. Evlilik Alex'e ahlaksal güvenlik vermişti; deli dolu eğlenceleri ve taşkınlıkları artık toplumsal açıdan zararsızdı. Konuşmalarımızdan, uzun yürüyüşlerimizden hoşlanıyordu; artık ciddi olarak çeviri yapmaya başlayıp evde çalıştığımdan beri ikimiz için yemek pişirmemden hoşnuttu. Alex ev işlerini paylaşıyordu, ama sınır çizgisi çamaşır yıkama ve onarılması gereken giysilerdi; onun sözleriyle: "Euripides? Eumenides." Ben Kostas'ın Londra'daki arkadaşı için Yunanca şiirler de çeviriyordum. Ve bir süre, öteki göçmenlere gece okulunda İngilizce öğretmiştim. Henüz pek şiir yazmıyordum, ama birkaç çok kısa öykü yazmıştım. Şu ya da bu biçimde, bir yerlerde gizleniyor; yalnızca ben yarı uykuya dalmışken geliyorlardı.

Kâbuslarım yeniden başladığında evleneli yaklaşık iki yıl olmuştu. Buna rağmen, Alex'le benim, evliliğimizin köklü başarısının gece mutluluğumuz olmadığını görmemiz biraz zaman aldı.

Alex yağmurlu Pazar günleri dışarıda ağır kahvaltılar edip, sonra bir gösteriye gitmekten hoşlanıyordu. Maurice'le ben yıllardır birlikte sinemaya gittiğimiz ve Maurice'le İrena, Alex'i birlikte *Ben Hur*'u izlediğimizde tanıdıkları için, hep birlikte Maurice ile İrena'nın evinin yakınındaki sinemada oynayan filmleri izlemeye gitmeyi âdet edinmiştik. Hiçbir zaman filmi seçmez, yalnızca her defasında aynı sinemaya giderdik. Olasılıkla üzerinde anlaştığımız yegâne konu buydu; oynayan film ne olursa olsun uygundu bizim için.

Kısa bir süre önce *Cleopatra* filmine gitmiştik, Maurice'in Elizabeth Taylor'a büyük bir hayranlık duymaya başladığını görebiliyordum. Maurice, Alex'le önden yürürdü; Alex, Maurice'in ağzından müzedeki -artık müzenin meteoroloji sorumlusuydu- en son dedikoduyu almaya çalışırdı. Alex, İrena'yla bana dönüp bir kahveyi işaret ediyordu.

"'Bir tatlı götürmeye' ne dersiniz?"

Bu, Alex'in söz evirme oyunu için kullandığı argo sözdü; bu durumda dağarcığındaki en iyi söz evirmelerinden birinin söz konusu olduğunu biliyorduk hepimiz: "*Desserts, I stressed.*" (Tatlı, dedim üzerine basarak.) Alex asla yalnızca "Hadi gidip bir muhallebi yiyelim." demeyi aklından geçirmezdi.

Alex'in, Maurice'le ve İrena'yla olan birlikteliklerimizi uzatmayı önermesi olağan bir şey değildi; olasılıkla karnının aç

olduğu sonucunu çıkardım. Alex bana baktı ve ne düşündüğümü anladı. Gözlerini devirdi. "Yakaladım seni!"

"Jakob, karın hep işte neler olduğunu öğrenmek istiyor. Müzenin caz âşıklarına rastlayabileceği bir yer olmadığını bilmiyor mu? Ona yalnızca bilinen şeylerden söz edebiliyorum. Bak Alex, geçmiş yaşamlar hakkında bir şeyler bilmek istersen—"

"Neden olmasın? Caz âşıkları dokuz canlıdır, değil mi?"

"Seninle başa çıkılmaz." dedi Maurice, sözde çaresizlik içinde başını tutarak.

"Peki peki, önemli değil." dedi Alex. "Hem zaten evde gereğinden fazla tarih dinliyorum."

*

İnsan anlamı derinlerde arayabilir ya da uydurabilir.

On dördüncü yüzyıldan kalan bütün portolan haritaları -liman kılavuzları, deniz haritaları- arasında en önemlisi Katalan Atlası'dır.

Bu atlası Aragon Kralı, harita ve alet yapımcısı Abraham Cresques Le Juif'e sipariş etmiştir. Palmalı Yahudi Cresques, Mayorka adasında uzun yıllar etkinliğini sürdüren bir harita yapım okulu kurmuş; dinsel kovuşturma nedeniyle atölyesini Portekiz'e taşımak zorunda kalmıştır. Katalan Atlası, döneminin kesin dünya haritasıydı. Arap ve Avrupalı seyyahların getirdiği en son bilgileri içeriyordu. Ama belki de atlasın en önemli katkısı, dışarıda bıraktığı şeylerdi. Öteki haritalarda,

bilinmeyen kuzey ve güney bölgeleri efsanevi yerler olarak, canavarların, yamyamların ve deniz canavarlarının yaşadığı yerler olarak haritaya eklenirdi. Oysa gerçeği arayan, olgulara bağlı Katalan Atlası, yeryüzünün bilinmeyen kesimlerini boş bırakmıştır. Bu boşluğa yalnızca ve ürkütücü bir biçimde Terra Incognita (Bilinmeyen Toprak) adı verilmiştir: Haritayı açıp önüne seren her denizci için meydan okuyucu bir adlandırma.

Tarih haritaları her zaman daha az dürüst olmuştur. Bilinen toprak ile bilinmeyen toprak tam olarak aynı zaman-uzam koordinatlarında yan yana yer alır. Bilinmeyenin yerini bilmeye en çok yaklaştığımız nokta, o yerin haritadan bir filigran gibi, yağmur damlasını andıran saydam bir leke gibi silindiği noktadır.

Tarih haritasında, belki de su lekesi bellektir.

Her gün Bella parmak güçlendirme alıştırmaları yapıyordu; Clementi, Cramer, Czemy. Bella'nın parmakları, özellikle kavga ettiğimizde -parmaklarımızla birbirimizi dürterek- bana ucu yarım küre şeklindeki çekiçler gibi güçlü görünürdü. Ama Brahms çaldığında ya da sırtıma sözcükler yazdığında, normal herhangi bir kız kadar nazik olabileceğini kanıtlardı.

Intermezzo, andante non troppo con molto espressione ile başlıyor—

Brahms, Hamburg Kadınlar Korosu'nu yönetmiş ve bu koro için besteler yapmıştı. Bella'ya bakılırsa, bahçede prova yapıyorlarmış; Brahms bir ağaca tırmanıp bir dalın üzerinden

yönetiyormuş koroyu. Bella koronun özdeyişini kendi özdeyişi olarak benimsemişti: "Fix oder nix!"—"Ya olması gerektiği gibi ya da hiç." Brahms'ın ağaç kabuğuna bir çizgi işlediğini kuruyordum aklımda.

Bella cümleleri ezberleyip yineliyordu, ta ki parmakları direnemeyecek kadar yorulup doğru çalıncaya kadar. Kaçınılmaz olarak annemle ben de onun müziğini ezbere öğrendik. Ama Bella ezberlemeyi bitirdiğinde -her ölçü çizgisini, her bölümü- ve parçayı hiç durmadan çaldığında, ben kendimi yitiriyordum; artık yan yana koyulan yüzlerce parçayı değil, yalnızca uzun tek bir öyküyü fark ediyordum; sonra ev, çok uzun gibi gelen bir süre boyunca sessizleşirdi.

Tarih ahlakdışıdır; olaylar meydana gelir. Ama bellek ahlaksaldır; bilinçli olarak anımsadıklarımız, vicdanımızın anımsadıklarıdır. Tarih, Totenbuch, yani Ölüler Kitabı'dır, kampların yöneticilerinin tuttuğu. Bellek, Memorbücher'dir, yani havrada yüksek sesle okunan, yas tutulacakların adlarıdır.

Tarih ile bellek olayları paylaşır; yani zaman ile uzamı. Her an, iki andır. Kutsal ve çok sevdikleri kitaplarının Talmud Akademisi'nin ikinci katındaki pencerelerden sokağa atılıp yakılmasını -o kadar çoktu ki kitaplar, yakma işlemi yirmi saat sürmüştü- izleyen Lublin'deki âlimleri düşünüyorum. Üniversite hocaları kaldırımda hıçkırarak ağlarken, bir askerî bando marşlar çalıyor ve askerler, yaşlı adamların seslerini bastırabilmek için ciğerlerini parçalarcasına şarkı söylüyorlardı; hocaların hıçkırıkları askerlerin şarkı söylemesi gibi geliyordu

kulağa. Askerlerin hastane pencerelerinden bebekleri aşağıdaki askerlere attıkları, aşağıdaki askerlerin de süngüleri üzerinde bu bebekleri "tuttukları" Lodz gettosunu düşünüyorum. Eğlencenin tadı kaçtığında, askerler yüksek sesle yakınıyorlar, uzun yenlerinden süzülen, üniformalarını lekeleyen kanın verdiği öfkeyle bağırıyorlar; bu arada sokaktaki Yahudiler dehşet içinde haykırıyorlardı, boğazları yanıyordu bağırmaktan. Bir anne çocuğunun kucağındaki ağırlığını hissediyordu, kızının kaldırımdaki bedenini gördüğünde. Derin nefes alıp boğulanlar. Ölerek kendilerini kabul ettirenler.

Tıpkı tarih gibi, akışı durdurulamayacak dehşeti arıyordum. Okuyabildiğim her şeyi okuyordum. Ayrıntılara olan düşkünlüğüm, incitici.

Birkenau'da, bir kadın, kocasıyla kızının bir fotoğraftan yırtılmış yüzlerini dilinin altında taşıyordu, onların görüntüleri kendisinden alınmasın diye. *Keşke her şey dilin altına sığabilseydi.*

Gecelerce, Bella'nın annemle babamın evinin kapısından yürüyüşünü izliyorum sonsuzcasına. Onun ölümüne bir yer vermek için. Bunu görev biliyorum. Olguları topluyor, olayları en ince ayrıntısına kadar yeniden kurmaya çalışıyorum. Çünkü Bella, o yol üzerinde herhangi bir yerde ölmüş olabilir. Sokakta, trende, barakalarda.

Evlendiğimizde, Alex'i içeri alırsam, bir ışık huzmesini içeri alırsam, boşluğun tamamıyla kapanacağını umuyordum. Ve başlarda, yüzde yüz böyle oldu. Ama yavaş yavaş, Alex'in hiç

suçu olmaksızın, ışık huzmesi azaldı, kemik gibi soğuk, hiçbir şeyi aydınlatmaksızın, değdiği yeri yakıp yok eden beyaz karşıtlık noktasını bile.

Ve sonra dünya sessizliğe büründü. Yine su altında duruyordum, botlarım çamura kenetlenmiş.

*

Kielce veya Brno'dan, Grodno veya Brodi'den, Lvov, Torino veya Berlin'den olmaları önemli mi? Ya da çatal bıçak takımının, bir keten sofra örtüsünün veya kırık emaye tencerenin -kırmızı çizgili, bir annenin kızına miras bıraktığı- daha sonra bir komşu veya hiç bilmedikleri biri tarafından kullanılması? Ya da ilk mi son mu gittiği insanın ya da trene binerken mi inerken mi birbirlerinden ayrıldıkları ya da Atina'dan mı, Amsterdam veya Radom'dan mı, Paris veya Bordeaux'dan mı, Roma veya Trieste'den mi, Parczew, Bialystok veya Selanik'ten mi alınmış oldukları. Sofralarından mı, hastane yataklarından mı, yoksa ormandan mı koparılıp alındıkları? Parmaklarından düğün yüzüklerinin mi çekilip çıkarıldığı, yoksa ağızlarından dolgularının mı? Bunlardan hiçbiri zihnimi meşgul etmiyordu; zihnimi meşgul eden: Sessiz miydiler, yoksa konuşmuşlar mıydı? Gözleri açık mıydı, kapalı mı?

İçimdeki kaygıyı, o kesin ölüm ânından uzaklaştıramıyordum. O tarihsel kopma ânına odaklanmıştım: İnsanın yakasını bırakmayan üçleme görüntüsü—işkenceci, kurban, tanık.

Ama hangi anda ağaç taşa, turba kömüre, kireçtaşı mermere dönüşür? Aşamalı an.

Her an, iki andır.

Alex'in saç fırçası lavaboya yaslanmıştı: Bella'nın fırçası. Alex'in saç tokaları: Bella'nın tuhaf yerlerde beliriveren, kitapta kaldığı yeri belirlemek ya da piyanodaki notaları açık tutmak için kullandığı saç tokaları. Bella'nın sokak kapısındaki eldivenleri. Sırtıma yazı yazan Bella: Alex'in gece boyunca teninin dokunuşu. Omzuma yaslanıp iyi geceler diye fısıldayan Alex: Beethoven'ın saat on olmadan muhakkak yattığını bana anımsatan Bella.

Annemle babama ait hiçbir şeyim yok, yaşamları hakkında bile çok az şey biliyorum. Bella'ya ait şeylerden intermezzolar var elimde, "Ay Işığı", beni birden kendime getiren öteki piyano parçaları; bir dükkândaki pikaptan duyduğum Bella'nın müziği, bir yaz günü açık bir pencereden ya da bir araba radyosundan...

Ikinci legato ilkinden çok az, ama çok çok az yavaş olmalı—

Alex bir kâbusun ortasında beni uyandırdığında, karda durduktan sonra uyuşmuş ayaklarımı ovuşturarak kan gitmesi için çalışıyorum. Alex ayaklarını ayaklarıma sürtüyor, yumuşak, ince kolunu belime doluyor, bacaklarıma dar tahta yataktaki, tıka basa canlı kemiklerle doldurulmuş tahta çekmeceler. Battaniye yana kaymış, üşüyorum. Asla ısınmayacak bedenim. Sonra Alex'in diri, pürüzsüz bedeni, bacağı tırmanır, yukarı çıkar, beni sırtüstü çevirirken, sırtımda bir kaya. Karanlıkta, tenim gergin, yüzümde onun soluğu, kulağımın üzerinde küçük parmakları, bir madeni parayı tutan bir çocuk. Şimdi

sessiz ve bir gölge gibi hafif, başı göğsümde, bacakları bacaklarımın üzerinde ve rüyadaki soğuk tahta yataktaki dokunuş -tiksinti-, ağzım korkuyla kapanıyor. "Hadi uyu," diyor Alex, "hadi uyu."

Yaşamöykülerine güvenme asla. Bir adamın yaşamındaki birçok olay görünmezdir. Rüyalarımız gibi birer bilinmezdir başkaları için. Ve hiçbir şey sakinleştirmez rüya göreni; rüyadaki ölüm de uyanış da.

*

Athos'un üniversiteden arkadaşları arasında görüşmeyi sürdürdüklerim yalnızca Tupperlardı. Yılda birkaç kez doğuya giden tramvaya binip son durakta inerdim; burada beni Donald Tupper karşılar, birlikte Scarborough Bluffs'daki evine giderdik arabayla. Bazen Alex de gelirdi benimle; Tupperların çoban köpeğinden hoşlanıyordu, Margaret Tupper'la birlikte köpeği gezdirirlerdi: Ontario Gölü'nün berrak yüzeyine bakan kayalarda. Ben Donald'ın arkasından yürürdüm; Donald her zamanki gibi çevresine dikkat etmez, coğrafya bölümü hakkında konuşur, arada bir hiçbir şey söylemeden dizleri üzerine eğilip bir taşı incelemeye koyulurdu. Bir güz akşamı, epey uzaktaydım, bir de baktım yere uzanmış. Onu bulmak için çevreme bakınmış, onun otlara uzanıp aya baktığını görmüştüm. "Bak ayın geniş yüzeyleri nasıl derin görünüyor buradan, Büyük Göller'in ucunda. Neredeyse diri topraktan silikatların yükselip kraterlere yerleştiğini görebilirsin."

Her yıl Tupperların arka bahçesinde birkaç karış toprak aşınıp yok oluyordu, en sonunda bir yaz, boş köpek kulübeleri bir fırtına sırasında dik kayalıkların ucundan kayıp yok oldu. Margaret, bunun toprak bilimini gereğinden fazla abartmak olduğunu düşünüyordu, kocası istemeyerek de olsa daha içeri bir bölgeye taşınmaya razı oldu. Bir gece Alex'in babası bizi ziyarete geldiğinde, Alex bunu ona anlattı. "Bir kere, sarp kayalıkların üzerine bina yapmak da ne demek;" diye sordu Doktor, "kayaların binlerce yıldır aşınıp yok olduğu bilindiğine göre?.." "Tam üstüne bastın babişko, kayalar binlerce yıldır aşınıp yok olduğu için oraya yapmışlar evlerini." diye yanıtladı benim akıllı Alex'im.

*

Her an, iki andır.

1942'de, Yahudiler yere tıkıştırılıp üzerleri bir toprak tabakasıyla örtülürken, insanlar Lascaux'nun şaşırıp kalmış karanlığında ilerliyorlardı. Hayvanlar yeraltındaki uykularından uyanıyorlardı. Yerden yaklaşık on metre aşağıda, lamba ışığıyla yaşama dönüvermişlerdi: Yüzen geyik, yüzen atlar, gergedanlar, dağ keçisi, Ren geyiği. Islak burun delikleri titriyordu, toprakaltı kayasının kokusunda, derilerinden demir oksit ve manganez damlaları akıyordu terle birlikte. Fransız mağarasında bir işçi "Gecenin dinginliğinde Lascaux'da Mozart'ı dinlemek ne büyük bir zevk." derken, Auschwitz'in yeraltı orkestrası milyonları çukura götürüyordu. Her yerde toprak altüst edilmiş, hayvanlarla insanları açığa çıkarıyordu. Mağaralar, yeryüzünün tapınaklarıdır, dokununca çöken yumuşak

kısmı kafatasının. Mağaralar, ruhların barındıkları yerlerdir; gerçeklik topraktan konuşur. Delphi'de, kehanet bir mağaradan veriliyordu. Toplu mezarların kutsal toprağında, toprak kabartılar oluşturup konuşuyordu.

Alman dili eğretilemeyi yok edip, insanları nesnelere dönüştürürken, fizikçiler maddeyi enerjiye dönüştürüyorlardı. Dil/formülden gerçeğe: Düzanlamdan düzanlama. İlk tuğla Kristallnacht'ta bir pencere camını parçalamadan kısa bir süre önce, fizikçi Hans Thirring görelilik üzerine şunları yazıyordu: "Tek bir tuğlanın atıl enerjisi serbest bırakılsa, bir şehrin başına neler gelebileceğini düşünmek soluğunu kesiyor insanın ... bir milyon nüfuslu bir şehri yerle bir etmeye yeterdi bu."

*

Alex sürekli olarak ışıkları yakıyor. Akşamüstünün loş ışığında oturuyorum, bir öykü yüzeye doğru yükseliyor, birden Alex dalıveriyor içeri, pazar çarşısı ve kalabalık tramvaylarla ve özlediğim günlük dünyayla dolu olarak—ve bütün ışıkları açıyor. "Niçin hep karanlıkta oturuyorsun? Niçin hiç ışıkları açmıyorsun, Jake? Işıkları aç!"

Ulaşmak için yarım günümü harcayıp sefilliğin içinden geçtiğim an, bir ampul ışığıyla yok oluyor. Gölgeler bir sonraki sefere kadar kayıp gidiyor, Alex yine arlanmaz canlılığıyla dalıverdiğinde içeri. Hiç anlamıyor; elbette, bana iyilik ettiğini düşünüyor, beni dünyaya döndürerek, umutsuzluğun pençesinden beni koparıp alarak, beni kurtararak.

Kurtarıyor da.

Ama ne zaman bir anı ya da bir öykü gizlice çekip gitse, benden daha fazlasını alıyor kendisiyle.

Alex'in beynimi yıkadığını hissetmeye başlıyorum. Gerrard Sokağı'nda yaşadıkları, Tick Tock'taki cazı, dolar banknotlarından kuşlar yapan bir origami sanatçısının işlettiği River Nihilism'deki kahve politikası. Trudeau saplantısı ile kornet saplantısı Alex'in. Bıyığının yarısı kesik sanatçıya yaptırdığı portresi. Endamı, şimdi tamamıyla denetimi altına aldığı huysuz cinselliği—bütün bunlar unutmama yol açıyor. Athos yavaş yavaş değiştirmişti beni, sanki bir ağaç parçasını saklar gibi. Ama Alex—Alex sarsarak değiştirmek istiyor beni, her şeyi ateşe vermek. Yeniden başlamamı istiyor.

Sevgi değiştirmeli insanı, değiştirir de zaten. Ama artık öyle görünüyor ki Alex'in anlayışını istemiyorum. Şimdi ondaki anlayış noksanlığı bana bir şeylerin kanıtı gibi görünüyor.

Alex'in arkadaşlarıyla buluşmak için giyinişini izliyorum. İnsanı çaresiz bırakacak kadar kusursuz. İnce bir siyah gömlek, koluna kalın bir altın bilezik takıyor. Elbisesi bir tomurcuk gibi sıkı. Fermuarını çektiği, tokasını taktığı, iğnesini geçirdiği her şey onun güzelliğinin gücünü ortaya çıkarıveriyor.

Alex "çocuklar"la, "dişi kaplanlar"la, "ahali"yle dışarı gittiğinde, ben azrail, evde kalıyorum. "Bensiz daha iyi vakit geçirirsin."

Alex babasına, Maurice ile İrena'ya bensiz gitti. Ama onu bırakan aslında bendim.

Gece geç geliyor ve yanıma uzanıyor. Elbisesindeki, saçlarındaki dumanı kokluyorum. "Özür dilerim." diyor. "Bir daha sensiz gitmeyeceğim." İkimiz de bunu yalnızca doğru olmadığı için söylediğini biliyoruz. Tek tek her parmağımı çekiyor, her kemik eklemini uzun uzun okşuyor. Avucumu öpüyor. Tenine bir allık yayılıyor.

Ellerimi gezdiriyorum ipeksi saçlarında. Kafasının en üstündeki doğum lekesine dokunuyorum. Birkaç dakika sonra, ayakkabıları yere düşüyor. Uzun fermuarı aşağı indiriyorum ve yumuşak siyah yün ayrılıyor, solgun bir tenin izi açılıyor. Sırtında oluşmuş düğümleri ovuyorum; yüksek topuklardan, iğreti bar sandalyelerinde oturup saatlerce süren konuşmalardan, gürültü patırtı içinde söylenenleri duymak için eğilmelerden. Yumuşak, sıcak sırtında yavaşça halkalar çiziyorum, ekmeği yoğurup havasını alırcasına. Giysilerinin bedeninde bıraktığı izleri hayal ediyorum. Zayıf ve hafif, bir kuş bedeni. Duman dolmuş saçları açık ağzının üzerine dökülüyor, boğazımda. Üzerinde giysileri, bacakları battaniyenin altında beni çevreliyor—şimdi Athos'un paltosu içindeyim. Alex'in ıslak soluğunu duyuyorum, küçük kulağını.

Hiçbir arzu duymuyorum belkemiği üzerinden geçmek için, bedeninin olağanüstü her noktasını konuşmak için.

O uyurken ben uyanığım. Ne kadar uzun süre sarılırsam ona, o kadar uzağa kayıp gidiyor dokunuşumdan Alex.

Dokuzuncu ölçü çizgisinde decrescendo var, sonra pianissimodan pianoya çok çabuk geçmeli, ama on altıncı ölçü çizgisindeki diminuendo kadar yumuşak değil—

Bella önünde notalarla mutfak masasında oturuyor. Masaya parmaklarıyla vurarak alıştırma yapıyor ve anımsaması gerekenleri nota kâğıdına yazıyor. Pazar öğleden sonra. Babam divanın üzerinde uyuyor ve Bella onu uyandırmak istemiyor. Şimdi tak tak vuruşları duyabiliyorum, Alex'in yanına uzanmış yatarken. Bella'nın odalarımız arasındaki duvara tak tak vurduğunu duyabiliyorum, yataklarımızdan birbirimize iyi geceler dileyebilmek için bulduğumuz bir şifre bu.

Anneme yumurta almış eve dönerken, Bella bana Brahms ile Clara Schumann'ın hikâyesini anlatıyor. Pek huyu olmadığı halde, Bella büyük bir hevesle benimle gelmek istemişti; çünkü yağmur yağıyordu ve babamın ona doğumgününde aldığı şık şemsiyeyi kullanmak istiyordu. Şemsiyenin altında onunla birlikte yürümeme izin verdi; ama şemsiyeyi bir güneş şemsiyesi gibi taşımakta ısrar etti, bu yüzden ikimiz de ıslandık. Şemsiyeyi dik tutması için bağırdım ona. Şemsiyeyi elinden çektim, o geri çekti; sonra darılıp şemsiyenin çemberinden dışarı çıktım, ta ki ben iyice ıslanıp, o da pişman oluncaya kadar. Bella, ne zaman onu affetmemi istese bana öyküler anlatırdı. Dinlemezlik edemeyeceğimi bilirdi. "Brahms yirmi yaşındayken Clara Schumann'a âşık olmuş. Ama Clara, Brahms'ın büyük bir hayranlık ve saygı duyduğu Robert Schumann'la evliymiş. Brahms tapıyormuş Robert Schumann'a! Brahms hiç evlenmemiş. Düşün bir Jakob, Clara'ya sadık kalmış bütün yaşamı boyunca. Onun için şarkılar yazmış. Clara öldüğünde,

Brahms öylesine allak bullak olmuş ki onun cenazesine giderken yanlış trene binmiş, Frankfurt'a ulaşmak için iki günü tren değiştirmekle geçmiş. Tam zamanında gelip, Clara'nın tabutu üzerine bir avuç toprak atabilmiş..." "Bella, korkunç bir öykü bu, nasıl bir öykü bu?"

Trenlerde geçirdiği kırk saat boyunca Brahms'ın kafasının son bestesiyle meşgul olduğu söylenir, bestenin koral prelüdüyle: "O Welt ich muss dich lassen"—"Ah Dünya, terk etmeliyim seni."

Düzeltme imkânı bulamadıkları yanlışlardan koparılıp alınmaları, her şeyin yarım kalışı. Bütün ayrıntısız aşk günahları, aşksız ayrıntılar. Konuşmuş olmanın, konuşacak zamanı tüketmenin pişmanlığı. Kendini sakınmanın. Uyku için sık sık sırtını dönmenin.

Bedensel ihtiyaçlarını aklımda canlandırmaya çalışıyordum; insanın karısına, çocuğuna, kız kardeşine, anne babasına, arkadaşına duyduğu özlemle denk hale gelecek kadar aşırıya varmış insani ihtiyaçların onursuzluğunu. Ama doğrusu, yüreklerinin, yaşamlarının yarısında alınmanın travmasını aklımda canlandıramıyordum henüz. Küçük çocukları olanlar. Ya da yeni âşık olanlar, o kayra durumundan koparılıp alınmış. Görünmez olarak yaşamış olanlar, hiç bilinmeden.

*

Bir Temmuz akşamı, pencereler açık; çocukların sokakta bağrıştığını duyuyorum. Sesleri, kaldırımdan ve çimenlerden yükselen sıcaklıkta asılı duruyor. Oda kıpırtısız, dışarıda ağaçların hışırtısı. Şu sözleri söylemek zahmetine katlanacak

kadar saygısı var bana Alex'in: "Buna daha fazla katlanamam artık." Başımı masaya yasladığım kolumdan kaldıramayacak kadar yorgunum, gözlerimi açtığımda kumaşın bulanık desenini görüyorum, bakışlarımı sabitleştiremeyecek kadar yakın.

Alex "Buna daha fazla katlanamam artık." dediğinde, aynı zamanda "Bir başkasıyla tanıştım." demek bu. Belki bir müzisyen, bir ressam, babasıyla çalışan bir doktor. Ayrılmaya gelince, izlememi istiyor: "İstediğin bu, değil mi? Her parçam gidecek . . . giysilerim, kokum, hatta gölgem. Adlarını anımsayamadığın arkadaşlarım..."

Bir sinir rahatsızlığı bu, ne yapmam gerektiğini biliyor, ama yerimden kıpırdayamıyorum. Bir kasımı ya da bir hücremi bile yerinden oynatamıyorum. "Nankörsün sen Jake, onca nefret ettiğin bu pis sözcüğü kullanarak söylüyorum..."

Annemle babam beni buraya ilk kez getirdiğinde, otuz iki konserve kutusu vardı.

Senin gibi küçük bir çocuğa haydi haydi yeter, dedi annem. Unutma, her gün iki konserve. Konservelerin bitmeden çok önce, biz geri döneceğiz. Babam konserveleri nasıl açacağımı gösterdi bana. Konservelerin bitmeden çok önce, senin için dönmüş olacağız. Kapıyı kimseye açma, seni adınla çağırsalar bile. Anlıyor musun? Evin tek anahtarı babanla bende, gelip seni götüreceğiz. Perdeleri asla açma. Kapıyı hiç, ama hiçbir zaman açmayacağına söz ver. Biz geri dönünceye kadar bu odadan ayrılma, bir saniye bile. Bizi bekle. Söz ver.

Babam dört kitap bıraktı bana. Biri bir sirk hakkında, biri bir çiftçi hakkında, öteki ikisi köpekler hakkında. Birini bitirdiğimde, ötekine başlıyorum; dördünü de bitirdiğimde, yeniden baştan başlıyorum. Kim bilir kaç kez, anımsamıyorum.

Başlangıçta canım ne zaman istese odamda dolaşıyordum. Şimdi sabah dolaştığım yerle, öğle yemeğinden sonra dolaştığım bir yer var. Güneş halı ile yatak arasındayken, akşam yemeğini yiyebilirim.

Dün son konserve kutusu bitti. Yakında acıkacağım. Ama artık son konserve de bittiğine göre, annemle babam geri gelecekler. Son konserve kutusu geri gelecekler demek.

Dışarı çıkmak istiyorum, ama onlar gelinceye kadar hiçbir yere ayrılmayacağıma söz verdim. Söz verdim. Ya şimdi gelir de beni burada bulamazlarsa?

Anne, haşlanmış havuçları bile yerdim! Şimdi olsa.

Dün gece dışarıda bir sürü gürültü vardı. Müzik sesi geliyordu. Bir doğumgünü partisini andırıyordu.

Son konserve bir süre sonra burada olacaklar demek.

Suda yüzüyorum. Yer çok uzakta. Peki ya kapıyı açmazsam, ya duvardaki küçük çatlaktan çıkıp gidersem...

Alex evden ayrılalı bir hafta oldu. Dönecek olsa, beni bıraktığı yerde bulacaktı. Başımı kaldırıyorum masadan. Temmuz mutfağı karanlık.

TERRA NULLIUS

Atina'ya gece yarısı varıyorum. Çantamı Hotel Amalias'ta bırakarak yeniden sokağa çıkıyorum. Her adım, bir kapı aralığından geçer gibi. Sanki ancak gördükçe anımsıyorum şeyleri. Yapraklar sokak lambaları altında hışırdıyor. Dik Likavettos'u tırmanıyorum, zar zor yürüyorum artık, durup dinleniyorum. Bir süre sonra sıcağı hissedemiyorum, kanımla hava aynı sıcaklıkta.

Bir zamanlar Kostas'la Daphne'nin oturduğu eve bakıyorum; kısa bir süre önce yeniden döşenmiş gibi görünüyor, pencere saksılarından taşan çiçekler. Evin kapısını açmak ve yücegönüllülüklerinin yitip yok olmuş dünyasına girmek için sabırsızlanıyorum. Onları orada görmek, iki çocuk gibi küçük, divana sırtlarını dayadıklarında yere ancak değen ayaklarıyla.

Kostas, ölmeden bana gönderdiği son mektupta: "Evet, demokratik anayasa var ülkemizde. Evet, basın özgür. Evet, Theodorakis serbest. Şimdi yeniden amfiteatrda tragedyalarımızı izleyip rebetika söyleyebiliriz. Ama politeknikteki katliamı asla unutmuyoruz. Ya da Ritsos'un uzun süre hapis yatmasını—Selanik Üniversitesi'nce verilen fahri dereceyi kabul etse ya da Panathinaiko Stadyumu'nda 'Romiosini'sini okumayı kabul etse bile..."

Kostas ile Daphne'nin evinin dışında dururken, onların ölmüş olmaları, Athos'un ölümünün üzerinden yaklaşık sekiz yıl geçmiş olması olanaklı görünmüyor. Athos'un, Daphne'nin ve Kostas'ın Alex'le bile tanışmamış olmaları.

Alex'e telefon etmek, Kanada'ya giden bir uçağa atlayıp geri dönmek istiyorum; sanki Alex'e olanları, çocukluğumda üçüyle bu evde geçirdiğim o birkaç haftayı anlatmam gerekmiş gibi. Sanki bizi kurtarabilecek eksik bilgi buymuş gibi. Ona artık uyarılabileceğimi söylemek istiyorum, beni geri isterse eğer.

Otel odamda, bitkinlikten ağlayacak hale gelinceye kadar uyku girmiyor gözüme. Toronto'dan beri uyumadım, iki gün iki gece. Amalias'ta trafik hiç durmuyor. Bütün gece, geçmişteki yolculuğumdan geri döndüğümde sokağın gürültüsünü işitiyorum.

Sabahleyin Sintagma Meydanı'ndaki Almancaya hazırlıksızım, her yerdeki turistlere hazırlıksızım. Günün ilk uçağıyla Zakinthos'a gidiyorum. Uçak yolculuğunun çok kısa sürmesi, yön duygumu yitirmeme neden oluyor. Ama uçağın indiği pistin çevresi bildiğim tarlalarla çevrili. Yaban zambağı ve uzun otlar sıcak rüzgârda sessizce sallanıyor.

Bir esrime içinde tepeye yürüyorum.

Deprem, küçük evimizi bir taş yığınına döndürmüş. Athos'un küllerini gizlenme yerimizdeki kayaların altına gömüyorum. Çok eskiden ekmek yapmak için kullandığımız çirişotları, kırık temel kazığının her yerinde bitivermiş. Athos'un yok olmasıyla, evin de yok olması yerinde görünüyor. Sonra, kısmen

yeniden inşa edilmiş kasabada, kahvedekilerle konuşup Yaşlı Martin'in geçen yıl öldüğünü öğreniyorum. Doksan üç yaşındaydı, Zakinthos'taki herkes cenazesine katılmıştı. Depremden bu yana, İoannis ile ailesi ana karada yaşıyorlardı. Birkaç saat sonra, Yunus gemisiyle Zakinthos'tan ayrılıyor ve kanalı geçiyorum. Güvertedeki turuncu plastik sandalyeler karamela gibi parıldıyor. Gök, rüzgârın havada tuttuğu, dalgalanan bir mavi masa örtüsü. Killini'de bir otobüse binip Atina'ya gidiyorum yeniden. Bir tepsiden, epey geç bir saatte akşam yemeğimi yiyorum, otel odamın balkonunda. Sabahleyin uyandığımda, hâlâ tam takım üzerimde elbiselerim.

*

Ertesi gün gemiyle Idhra'ya gittim. Gemiden, büyük bir turist kalabalığını geride bıraktım. Dar sokakları tırmandıkça, kasaba, parlak güneş ışığının vurduğu beyaza boyalı duvarlarıyla aşağıda kaldı.

Athos'un ailesinin evi -şimdi oturup bu satırları yazdığım yer, bunca yıl sonra- Roussos kuşaklarının bir yazılı tarihi gibi. Çeşitli mobilyalar farklı yıllarda tepeye taşınmış izlenimini veriyor, eski eşyalar aşağıya taşınmayıp bırakılmış, üzerlerine yenileri eklenmiş, tıpkı bir katışmaç kaya gibi. Sık sık, hangi mobilyanın hangi Roussos kuşağını temsil ettiğini tahmin etmeye çalışıyordum.

Bayan Karouzos sonunda evin yeniden açılacağından memnun görünüyordu. Athos'un babasının son kez İdhra'ya geldiği 1920'lerde hâlâ bir çocuktu Bayan Karouzos. Gözleriyle

süzerken beni aptal bulup bulmadığını, "Kala kala Roussos adı bunlara mı kaldı?" diye düşünüp düşünmediğini merak ediyordum.

O ilk gece, havaya atılırken donup kalıvermiş bir madenî parayı andıran penceredeki ayla Athos'un kütüphanesini keşfettim. Yine onun koruması altında buluyordum kendimi.

Çok sayıda şiir kitabı vardı, anımsadığımdan çok daha fazla, bir de Athos'un dersleri: Paracelsus, Linnaeus, Lyell, Darwin, Mendelyev. Alan rehberleri. Aiskhylos, Dante, Solomos. Ne kadar tanıdık—ama yalnızca içinde olanlar değil: Ellerim ince çatlakları ve kabartmalarıyla derileri, mukavvaya kadar aşınmış köşeleri, deniz havasıyla yumuşamış karton kapaklı kitapları anımsıyordu. Ve kitaplar arasına bırakılmış mika gibi kırılgan gazete kesikleri. Gençken bunlar arasında bana her şeyi öğretecek o tek kitabı arardım, tıpkı tek bir dil aradığım gibi, birinin tek bir kadının yüzünü arayacağı gibi. İbranice bir deyiş vardır: Elinde bir kitap varsa, yeni bir şehrin kapısındaki bir hacısındır. Dua atkımı bile buldum, savaştan sonra Athos'un hediyesi, hiç giyilmemiş, özenle katlanmış hâlâ mukavva kutuda duruyor. Atkının alt kenarı uçuk mavi renkte, sanki denize batırılmış gibi. Bir bakışın mavisi.

Lambayı raflara doğru tuttum. İnce, ciltli Mezmurlarda karar kıldım, kırmızı cildi birçok elin dokunmasıyla kararmış. Athos bunu Plaka'daki bir ambarda bulmuştu. "Tam olması gerektiği gibi. Portakallar. İncirler. Mezmurlar."

Gezmekten ve sıcaktan çok yorulmuştum. Küçük kitabı alıp yatağa uzandım.

"Çünkü hayatım hüzünle geçiyor ve yıllarım inilti ile... Beni dışarıda görenler benden kaçtılar. Yürekten uzak bir ölü gibi unutuldum; kırılmış bir kap gibi oldum..."

"Kuvvetim çömlek parçası gibi kurudu... Köpekler beni kuşattı; şerirler takımı çevremi sardı. Ellerimi ve ayaklarımı deldiler... Esvabımı da aralarında paylaşıyorlar."

"Şer gününde beni çardağında saklayacak, çadırının örtüsü ile beni örtecek, kaya üzerine beni yükseltecek..."

Pamuklu yatak örtüsü üzerinde gerindim. Arındırıcı yaz rüzgârı -meltem- gömleğimi aşıp ıslak tenime ulaştı. Bayan Karouzos tüm lambaları doldurmuştu. Neredeyse yirmi yıldır ilk kez, evin ışıkları aşağıdaki köyün ışıklarına eklendi.

"Çengin müziğiyle karanlık bir dil konuşacağım."

İnsana sahip çıkan yerler vardır, bir de insanı kendinden uzak tutan yerler. İdhra'da kokuların verdiği sızı, belleğin batıcı iğnesiyle açıldı içimde. Eşekler ve toz, tuzlu suyla yıkanan sıcak kayalar. Limon ve tatlı katırtırnağı.

Athos'un odasında, babasının evinde. Bağırışlar duydum, sesler giderek yükseldi, kafamın içi bu gürültüyle doldu. İçime daha yaklaştım, yüz çevirmedim. Çalışma masasının kenarlarını kavrayıp, maviliğin içine daldım. Kendimi yitirdim, dünyanın

yok olabileceğini keşfettim. Uzun akşamlar boyunca, lambanın al ışığında, beyaz sayfaların saflığında.

Çocuk otlardan çiy emiyordu. Zdena'nın yanında su yoktu, bu yüzden kıza bir parmağını emmesini söyledi "...çok acıktığında da—çiğne." Küçük kız bir an ona baktı, sonra işaret parmağını ağzına soktu.

"Adın ne senin, küçüğüm?"

"Bettina." Temiz bir ad, diye düşündü Zdena, şimdi bu kadar pis bir kız çocuk için.

"Ne kadar zamandır burada bekliyorsun, böylece, yol kenarında?"

"Dünden beri." diye mırıldandı kız.

Zdena kızın yanında diz çöktü.

"Biri gelip alacak mıydı seni?"

Kız başıyla onayladı.

Zdena küçük kızın çantasını elinden aldı, çantanın sapında kan olduğunu gördü. Bettina'nın çantayı sımsıkı tutmaktan soyulmuş ellerini açtı.

Kasabaya on kilometre yol vardı. Zdena pişirilecek otlarla doldurulmuş bir kumaş parçası taşıyordu. Evde çorbalık bir kemik vardı, bu otlar yemeğe tat verecekti. Bazen Zdena kız çocuğa destek oluyordu, bazen de kız Zdena'nın botları üzerinde duruyor, birlikte yürüyorlardı.

Yürürlerken, Bettina saç uçlarını emip ıslatıyordu. Dikkatini saçının uçlarına vermiş, çevresine bakmıyordu.

O akşam küçük kız Zdena'nın çorba yapışını izledi. Ekmeğini sulu çorbaya batırıp, iyice çorbaya batmış lokmaları tıkıştırıyordu ağzına, ağzını çanağın kenarına iyice yaklaştırmıştı.

Sessizce yaşıyorlardı. Bettina, Zdena'nın elbisesindeki deseni saymaktan hoşlanıyordu, parmağını her çiçek kümesinin ortasına koyarak. Zdena, Bettina'nın küçük parmağının vücudunun çeşitli yerlerindeki ince kumaştan bedenine dokunuşunu hissediyordu; noktaları birleştirme oyunu gibi. Zdena biçim kazanıyordu.

Küçük kız onun kucağına oturup hikâyeleri dinliyordu. Zdena kırk yaşındaki göğüslerinin ve göbeğinin çocuğun ağırlığı altında sıcaklaştığını hissediyordu; içimizdeki keder, herhangi bir kimsenin kederi, diye düşündü Zdena, tam olarak uyuyan bir çocuğun ağırlığıdır.

Haftalardır hüküm süren kuru yaz sıcağıyla artık toz halini almış çamurlu yollarıyla bir Ağustos günü öğleden sonra, bir adam Zdena'nın evinde durdu. Zdena'nın ayakkabıcının kızı olduğunu (Zdena'nın babasının erkek çocuğu yoktu) duymuştu, botlarının onarılması gerekiyordu.

Zdena onarımla uğraşırken, adam ayağında çoraplar, sundurmada bekliyordu. Her tabana beş küçük çivi çakılması gerekti. Bettina dikkatle seyrediyordu. Hava çok sıcaktı. Zdena işini bitirdiğinde, ikisine de birer bardak su getirdi.

Çocuk başını Zdena'nın eteğine daldırdı, küçük kolları Zdena'nın bacaklarına sarıldı. Teselli edilmek mi istiyordu, yoksa Zdena'yı teselli etmek mi, belli değildi.

"Tıpkı size benziyor." dedi adam.

İdhra'ya bazı soruları zorla açmak için geldim.

Yanıtı olmayan soruları çok yavaşça sormak gerekir. Adada geçirdiğim ilk kış boyunca, yağmurun denizi dolduruşunu izliyordum. Bazen haftalarca, karanlık su dalgaları pencereleri kaplıyordu. Her gün akşam yemeğinden önce kayalığın ucuna yürüyüp geri dönüyordum. Athos gibi çalışma masamda yiyor, boş tabağımı, açık durması için bir kitabın arasına koyuyordum.

Savaşın çelişkileri ani ve eşzamanlı görünse de, tarih çarpmadan önce gizlice yaklaşır. Hoşgörülen bir şey, kısa zamanda iyi bir şey haline gelir.

İlk ritardandoda bu kadar çok pedala basmamam lazım—

İbrani geleneğinde atalar "onlar" diye değil "biz" diye anılır. "Mısır'dan çıktığımızda..." Bu, duygu birliğini ve geçmişe karşı sorumluluğu teşvik eder, ama daha önemlisi, zamanı çökertir. Yahudi ezelden beri Mısır'dan çıkmaktadır. Etiği öğretmenin güzel bir yolu. Eğer ahlaksal seçimler ebedî ise, bireysel eylemler, ne kadar küçük olsalar da çok büyük bir önem kazanırlar: Yalnızca bu yaşam için değil.

Bir mesel: Saygın bir hahamdan komşu köylerden birindeki cemaate konuşmasını istemişler. Pratik zekâsı çok ünlü olan haham her nereye gitse yanına gelip ona akıl danışıyorlarmış. Trende birkaç saat kendisiyle baş başa kalmak isteyen haham yırtık pırtık giysiler giyerek kılık değiştirmiş, solgun görünüşüyle bir köylüyü andırıyormuş. Kılık değiştirme o kadar etkili olmuş ki haham çevresindeki varlıklı yolcuların hoşnutsuz bakışlarına ve fısıltıyla dile getirdikleri hakaretlerine maruz kalmış. Gitmesi gereken yere vardığında, cemaatin önde gelenleri onu karşılayıp, içtenlikle ve saygıyla selamlamışlar, görünüşünü ustaca görmezlikten gelmişler. Trende onunla alay etmiş olanlar bu insanın seçkin biri olduğunu ve hata ettiklerini fark edip hemen ondan af dilemişler. Yaşlı adam susuyormuş. Aradan aylar geçtiği halde, bu Yahudiler -sonuçta, kendilerini iyi ve inançlı addeden kimseler- hahamdan kendilerini affetmesini istiyorlarmış. Haham susuyormuş. Sonunda, aradan neredeyse tam bir yıl geçtikten sonra, kutsal kitabın herkesin herkesi affetmesi gerektiğini söylediği Bağış Günü'nde yaşlı adama gelmişler. Ama haham hâlâ konuşmaya yanaşmıyormuş. En sonunda, öfkelenip seslerini yükseltmişler: Nasıl olur da mübarek bir insan böyle bir günah işleyebilir, bu mübarek günde bağışlamaktan uzak durarak? Haham ciddi bir ifadeyle gülümsemiş: "Bütün bu süre boyunca yanlış adamdan af diliyorsunuz. Trendeki adamdan af dilemeniz gerek."

Elbette, af dilenmesi gereken her köylüdür bu. Ama hahamın ortaya koyduğu görüş daha da zorbacadır: Hiçbir şey ahlakdışı bir eylemi silemez. Af dileme de. Günah çıkarma da.

Bir eylem bağışlanabilseydi bile, hiç kimse ölüler adına bağışlamanın sorumluluğunu üzerinde taşıyamazdı. Hiçbir şiddet eylemi hiçbir zaman bağışlanmaz. Bağışlayabilecek kişi artık konuşamıyorsa, yalnızca sessizlik vardır.

Tarih, kaynak suyuna sızan zehirli pınardır. Yinelemeye yazgılı olduğumuz bilinmeyen geçmiş değil, bildiğimiz geçmiştir. Kayda geçirilmiş her olay, eskiye dair, geleceğe fırlatılmış potansiyel bir tuğladır. Bu tarihin ikililiğidir: Kayda geçirilen bir fikir, yeniden dirilen bir fikir haline gelecektir. Verimli topraktan yükselir tarihin doğal gübresi.

Yıkım bir boşluk yaratmaz, yalnızca varlığı yokluğa dönüştürür. Bölünen atom boşluk yaratır, somut "eksik" enerji. Hahamın evreninde, Einstein'ın evreninde, insan hep trende kalacaktır, aşağılanmayı bilerek ama aşağılanmamış; çünkü, sonuçta, yanlış algılanmış bir kimlik olayıdır bu. Yüreği kabarır, bu kovuşturmanın gerçek öznesi değildir; yüreği alçalır, nasıl kanıtlayabilir, nasıl kanıtlamalı, sandıkları kişi olmadığını.

Orada sonsuza dek oturacaktır; Treblinka istasyonuna resmedilmiş saatin her zaman üçü göstereceği gibi. Peronda hayaletsi tavsiyenin hâlâ varlığını sürdürdüğü gibi: "Sağa git, sağa." ürkütücü esintide. Uzamı ve zamanı paylaştıklarında bellek ile tarihin birleşmesi. Her an, iki andır. Einstein: "...zamanın rol oynadığı bütün yargılarımız, hep eşzamanlı olaylara ilişkin yargılardır. Söz gelimi, trenin saat yedide geldiğini söylüyorsam, demek istediğim şudur: Saatimin yediyi gösteren akrebi ile trenin varışı eşzamanlı olaylardır ... olayın zamanının ameli

anlamı yoktur..." Olay, ancak zaman ile yerin eşgüdümüne tanık olunduğunda anlamlıdır.

Ölü yakma fırınlarının yanında, koku çemberi içinde yaşayanlarca tanık olunduğunda. Bir kamp çitinin dışında yaşayanlarca ya da odaların kapıları dışında duranlarca. İstasyon peronunda sağa birkaç adım atanlarca. Bir kuşak sonra doğanlarca.

Halbuki ikinci parmağımı kullanırsam, bir sonraki ölçü çizgisinde orta sese hazırlanmış olurum—

İroni, bir makastır, bir çatal çubuktur, hep iki yönü gösteren. Kötü eylem silinemiyorsa, iyi eylem de silinemez. Bir toplumun herhangi bir ölçütü kadar şaşmaz bir ölçü: Kahramanca görülen en küçük kibarlık edimi nedir? O günlerde ahlaklı olmak, koşan biri bir tarlayı geçerken, bir başka yana bakan ya da görmezlikten gelen gözlerin küçücük bir kırpışmasından -saniyenin binde biri kadar kısa bir süre- fazlasını gerektirmiyordu. Ya su ile ekmek verenler! Yalnızca insanlık bataklığında kalarak, meleklerden daha yüksek bir mertebeye ulaştılar onlar.

Bir anda meydana gelse de suç ortaklığı aniden olmaz.

Gerçek olduğunun kanıtlanması için, şiddetin bir kez meydana gelmesi yeterlidir. Ama iyilik, yineleme yoluyla kanıtlanır.

Pianissimoda aynı tempoyu korumam lazım—

İdhra'da en sonunda İngilizcemin deneyimi taşıyacak güçte olduğunu hissetmeye başladım. Sesin somut dış çizgisi bir

saplantıya dönüşmüştü. Dilin, sonunda kendini betimlediği şeye teslim etmesi: Işığın, sıcaklığın ya da üzüntünün en ince ayrımları. Büyünün gücüne inandığım ölçüde bir Kabalacıyım. Şiir, aşk kadar sinirseldir; beyinde yön değiştiren ritmin bıraktığı iz.

Sese duyulan bu açlık, neredeyse arzu kadar keskindir; sanki insan tenin her karesini sözcüklerle kutsayabilirmiş, böylece zamanı durdurabilirmiş gibi. Sözcük arzuda bulur yerini. Yüreğin hiçbir durağı, dünyayı güzellikle durduran, ağulayan arzudan -tek kalıcılığı yitim olan arzudan- daha çok yalnızlıkla dolu değildir. İdhra'ya dönmeden önce yayımladığım şiirler hakkında Maurice'in net bir görüşü vardı; akılsızlara acıyan bir sesle şöyle dile getirdi görüşünü: "Bunlar şiir değil, hayalet öyküleri."

Söylemek istediği, ama söylemediği bir şey de şuydu: Oğlumuz Yosha doğmadan önce, ben de ölüme inandığımı düşünüyordum. Ama ancak baba olduktan sonra kesin olarak inandım ölüme.

İdhra'da bir yıl geçirdikten sonra, yazın sonunda, Maurice, İrena ve henüz yürümeye başlayan Yosha beni ziyarete geldiler.

Maurice'le ben, Bayan Karouzos'un tavernasının küçük avlusunda birçok sıcak öğleden sonrayı birlikte geçirdik, İrena ile Yosha dinlenirken.

Bir öğleden sonra konuşurken, Maurice avucunun içiyle bir limonu yuvarlıyordu, mavi beyaz masa örtüsü üzerinde.

"Sa" dedi -özellikle gurur duyduğu bir görüşüne her zaman "c'est ca" diye başlar, acele ettiğinden böyle çıkar ağzından bu söz- "Işık ustası Zeuksis gibi olmak istiyorsun, üzümleri öyle gerçekçi çizmiş ki kuşlar yemeye çalışmışlar!"

Sandalyemde geriye kaykıldım, sandalyenin ön ayaklarını kaldırıp, başımı taş duvara yaslayarak. Avlu yana doğru eğildi. Yeşil pancurlar ve pürüzsüz gök. Sonra Maurice'in al, yusyuvarlak yüzüne baktım. O ve İrena yeryüzündeki yegâne dostlarımdı. Gülmekten kendimi alamadım, biraz sonra o da gülüyordu. Limon Maurice'in avucundan sıçrayıp, dar sokaktan aşağı, limana doğru yuvarlanarak gitti.

En baştan beri, bu tepelerde kendimi evimde hissediyordum; her uçurumun, her vadinin üzerinde gezinen kırık ikonlarla, dönüp bedene bakan ruh. Tanrılarının mavi giysileri çiçeklerden daha donuk; Kurtarıcılarının yüzünde havanın etkisiyle kırıklar oluşmuş. Kuş evleri gibi küçük tahta kutularda ikonlar, boyası dökülmüş, yağmurdan ve güneşten tahtası ip gibi ayrılmış. Sakin vızıltı içinde yazdım, yaprakları şellaklayan, evleri terle beyazlatan sıcakta, göz kamaştırıcı ışıkta kıvranan kırmızı sıcak çatılar altında.

Ama Yunanistan'da ne kadar yaşarsam yaşayayım her zaman bir yabancı olarak kalacağımı da biliyordum. Bu yüzden, yıllar geçtikçe adanın ayrıntılarına sıkı sıkıya bağlanmaya çalıştım: Denizin yüzeyinden gece karanlığını alıp götüren güneş, kış yağmurunda zeytinlikler. Ve belirli bir uzaklıktan beni gözeten Bayan Karouzos ile oğlunun dostlukları.

Karanlığı nakış gibi işlemeye çalıştım, güvenli ve sıkı dikilmiş, kumaşa gömülmüş, ışıltılı taşlarımla siyah dikişler: Bella'nın intermezzoları, Athos'un haritaları, Alex'in sözcükleri, Maurice ile İrena. Kara üzerine kara, ta ki dokumayı görmenin tek yolu kumaşı tamamıyla ışığa tutmak oluncaya kadar.

Maurice ile İrena'nın ilk ziyaretlerinin sonunda, onları bırakıp yeniden tepedeki eve uzanan yokuşu çıktıktan ve geminin suda ilerleyişini izledikten sonra, İdhra'da tek başıma kalmaya dayanabileceğimi sanmıyordum. Ama o ikinci kış boyunca, ben *Temel Çalışma*'yı bitirirken, Maurice ile İrena mektuplarıyla bana arkadaşlık ettiler ve yıllar önce Athos'un kitabı üzerine çalışırken olduğu gibi onları yanımda hissettim.

"Kendini kurtarmak için yaz," diyordu Athos, "gün gelecek kurtulmuş olduğun için yazacaksın."

"Bundan çok büyük bir utanç duyacaksın. Bırak alçakgönüllülüğün, utancından daha büyük olsun."

Ölülerle ilişkimiz sürekli olarak değişir, çünkü onları sevmeye devam ederiz. İdhra'daki o kış, bütün o öğleden sonra konuşmaları, Athos ya da Bella'yla, hava kararırken. Her konuşmada olduğu gibi, bazen bana yanıt veriyorlar, bazen vermiyorlardı.

Küçük bir odadaydım. Her şey kırılgandı. Bir şey kırmadan hareket edemiyordum. Ellerim, tuttuğu şeyleri eritiyordu.

Pianissimo kusursuz olmalı, dinleyici daha duymadan kulaklarında hissetmeli—

Nazi politikası ırkçılık ötesiydi, madde karşıtıydı, Yahudiler insan olarak görülmüyordu. Tarihin akışı içinde sık sık kullanılan eski bir dil hilesi. Ari olmayanlardan hiçbir zaman insan diye söz edilmeyecek, onlara "figuren", "stücke" -"taşbebek", "tahta", "eşya", "paçavra"- denecekti. Insanlar değil, yalnızca "figuren" gazla boğuluyordu, dolayısıyla etik ihlal edilmiyordu. Kimse enkaz yaktığı için, toplumun kirli bodrumundaki paçavra ve çöp döküntülerini yaktığı için suçlanamazdı. Gerçekten de yangın tehlikesini artıran şeylerdir onlar! Size zarar vermeden yakmaktan başka seçeneğiniz yoktur... Böylece, Yahudilerin imhası, bir ahlaki buyruklar bütününe oranla bir başkasına uyma olayı değildi, her tür güçlüğü ortadan kaldıran daha büyük bir buyruk olayıydı. Benzeri biçimde, Naziler evcil hayvanları olan Yahudilere karşı bir yönergeyi uygulamaya koydular; bir hayvanın bir başka hayvanı nasıl olabilir? Bir böceğin ya da bir nesnenin herhangi bir şeyi nasıl olabilir? Nazi yasası Yahudilerin sabun satın almalarını yasaklıyordu: Sabunun haşarata yararı ne ki?

Yurttaşlar, askerler ve SS korkunç eylemlerini gerçekleştirdiklerinde, fotoğraflar onların yüzlerinde bir dehşet, hatta sıradan bir sadizm ifadesi bile olmadığını, yüzlerinin kahkahayla gerildiğini gösteriyor. Bütün üzücü çelişkiler içinde ötekilere ışık tutan bir çelişki bu. Nazi akıl yürütmesindeki en ironik gedik. Naziler imhadan önce aşağılamanın gelmesini istiyor idilerse, o zaman kabul etmekten kaçınmak için onca çaba gösterdikleri şeyi kabul etmiş oluyorlardı: Kurbanın insanlığı. Aşağılamak, kurbanınızın hissettiğini ve düşündüğünü, yalnızca acı hissetmekle kalmayıp, aşağılandığını bildiğini

kabul etmektir. İşkenceci, bir gerçeğin açığa vurulması anında, kurbanının "figuren" değil insan olduğunu bildiği için, aynı zamanda da işine devam etmesi gerektiğini bildiği için, birden Nazi mekanizmasını anlıyordu. Nasıl taş taşıyıcı tek hayatta kalma şansının, ne kadar boşa olduğunu bilmiyormuş gibi, görevini yerine getirmek olduğunu biliyorsa, işkenceci de sanki yalanı bilmiyormuş gibi işini yapmaya karar veriyordu. Fotoğraflar hep bu ürpertici seçim anını yakalamışlardır: Lanetlilerin kahkahası. Asker, yalnızca ölümün "insan"ı "figuren"e dönüştürme gücü olduğunu fark ettiğinde, güçlüğü çözülmüş oluyordu. Bu yüzden de öfke ile sadizm artıyordu: Birden insana dönüşen kurbana olan öfkesi, vahşiliği sınır tanımayacak kadar o insanlığı yok etme arzusu.

Çelişkiyi reddettiğimiz belirli bir an vardır. Bu seçim ânı, yaşamımızı sürdürdüğümüz yalandır. Bize en yakın olan şey, çoğu zaman hakikatten daha yakındır bize.

Athos gibi, büyük kişisel tehlikeleri göze alarak iyilik yapmayı seçen az sayıda insan vardı; nesnelerle insanları asla birbirine karıştırmayanlar, adlandırma ile adlandırılma arasındaki farkı bilenler. Kurtarıcılar, sözcüğün gerçek anlamıyla insanlığı göz ardı edemediklerinden, kahramanlıkları için hep aynı açıklamayı getirirler: "Başka ne seçeneğim vardı ki?"

En büyük aşağılamanın olduğu yerde arıyoruz ruhu. Yeni Adem'in yükselmesi gereken, baştan başlaması gereken yer orasıdır.

Bella'ya yakın olmak istiyorum. Okuyorum. Lime lime ediyorum siyah alfabeyi, ama orada yanıt yok. Geceleyin, Athos'un eski yazı masasında, yabancıların fotoğraflarına bakıyorum.

Brahms, intermezzoları Clara için yazmıştır; Clara da kendisi için yazıldığından çok sevmiştir onları—

Bella'ya yakın olmak istiyorum. Bunu yapabilmek için, hayal kurarak küfre sapıyorum.

Geceleyin tahta yatak Bella'nın derisine batıyor. Buz gibi ayaklar Bella'nın ensesine gömülüyor. *Şimdi intermezzoya başlayacağım. Çok yavaş başlamamam gerekiyor.* Oda yok. Bella'nın kolları kendi üzerine kapanıyor. *Geceleyin herkes ayaktayken, ağlayışlara kulak vermeyeceğim. Bütün parçayı kollarımda çalacağım.* Derisi dirseklerinden ayrılıyor ve kulaklarının arkasından. *Fazla pedal kullanmak yok, çok fazla pedal kullanırsan Brahms'ı mahvedebilirsin, özellikle intermezzoyu; açılış su gibi berrak çalınmalı. Nota çizgisi 62, crescendo, dikkat et, ama zor çünkü burası Brahms'ın delice âşık olduğu yer. Clara için ilk çaldığında bu besteyi, Clara bunu onun için yazdığını bilerek dinliyordu.* Bella'nın başındaki kesikler yanıyor. Gözlerini kapıyor. *Intermezzodan sonra Hammerklavier'nin bazı bölümlerini çalışacağım. O zamana kadar barakadaki kişilerin çoğu uyuyor olacak.* Yaralı başına vuran ayaklar ıslak ve buz gönderiyorlar içine. *Beethoven'ın sonradan, yayımcıda eklediği adagionun başındaki iki nota; her şeyi değiştiren la ile do.* Kafasındaki deri sıyrılmış, her yer soğukla çatlıyor. *Sonra yeniden çalabilirim. İki nota olmadan.*

Kapıları açtıklarında, bedenler hep aynı konumdaydı. Bir duvara bastırılmış, etten bir piramit. Yine de ümit. Havaya, tavanın yakınındaki, yok olan son nefes boşluğuna kadar tırmanış. İnsan hücrelerinin dehşet verici ümidi.

Bedenin salt istenç dışı inancı.

Bazıları gaz odasında ölürken çocuk doğurdular. Anneler, vücutlarından yarı yarıya uç vermiş yeni yaşamla gaz odasından sürüklendiler. Bağışlayın beni, ad verilmeden doğup ölenler. Bağışlayın bu küfrü, gerçeğin vahşeti karşısında felsefeyi seçmemi.

Bağırdıklarını biliyoruz. Her ağız, Bella'nın ağzı, mucize için çabaladı. Kalın duvarların öteki yanından duyuluyorlardı. Bu sesleri tasavvur etmek imkânsız.

O en aşırı aşağılanma ânında, o kıvrık camadanda, kayranın en müstehcen kanıtı vardı. Çünkü kimse mutlak bir kesinlikle söyleyebilir mi, umutsuz olanların sesleri ile umutsuzcasına inanmak isteyenlerin sesleri arasındaki farkı? Insana olan inancımız, anatomik olarak -acımasızca- inanca dönüşmeye zorlandığında.

Sessiz evde, ay ışığının belirişi. Karanlığı sarıyor, dokunduğu her şeyi silerek. Bu inanca ulaşmak yıllarımı aldı. Bedenim dağılsa bile bu salt inancı bir daha hiçbir zaman hissetmeyeceğimi biliyorum.

Bella, benim parçalanmışlığım, senin parçalanmış kalmana neden oldu.

Hareket etmeden önce gün ışığını bekliyorum. Çiy kaplıyor ayakkabılarımı. Tepenin ucuna yürüyor ve soğuk otların üzerine uzanıyorum. Güneş şimdiden sıcak. Annemin, deriden ateşi çeken ters çevrilmiş buharlı bardaklarını düşünüyorum. Gökyüzü bir cam.

*

Göç mekanizmalarını belirleme deneylerinde, bilim adamları çalı bülbüllerini kafeslere kapatıyor ve onları göğü göremeyecekleri karanlık odalarda tutuyorlardı. Kuşlar yapay bir alacakaranlık içinde yaşıyorlardı. Yine de her Ekim ayı, bir araya yığılıyor, yerlerinde duramıyor, özlemle allak bullak oluyorlardı. Manyetik kutup çekiyordu kanlarını, gönül gözleri üzerinde gece göğünün parmak izi.

Sevdiklerinizi yitirdiğinizde, kafesteki kuş gibi güney-güneybatıya dönersiniz yüzünüzü. Günün belli saatlerinde, bedeniniz içgüdüyle dolar, o kadar çok parçanıza girilmiş, o kadar çok parçanız onlara girmiştir. Uzandığınızda onların kollarıyla bacakları sizi izler, gölgeniz üzerinde bir gölge, İbrani ve Yunan alfabesi gibi her eğiminize eğilerek: Oykünün-tarihin ortasında birbirlerini selamlamak için sayfayı bir uçtan bir uca geçen iki alfabe: Yokluğu, uzak limanların yüklerini, kayaların gücünü, mesihlerine kulak verip arkalarında onca çok şey bırakanların üzüntüsünü taşımaktan iki büklüm olmuş...

Yunanistan'a özgü kış öğleden sonralarının erken karanlığında, pencereleri soğuk odalarda, ellerimi yüzüme kaldırıp Alex'i kokluyorum avuçlarımda.

Anının ruh olmasını arzuluyor, ama yalnızca ten olmasından korkuyorum. Bilginin içgüdü haline gelip, bedenle yok olmasından korkuyorum. Çünkü onları anımsayan, bedenimin ta kendisi; Alex'i duyularımdan silmeye çalıştıysam da, annemin, babamın ve Bella'nın uykumdan çıkmasını istediysem de bu istek hiçbir işe yaramıyor; çünkü bedenim hemen aldatıyor beni. Yıllarca onlarsız yaşadım. Yine de Bella'yı bunca yakınıma getiren aynı kış öğleden sonrası: Öylesine yakın ki elimin üzerinde güçlü elini, sırtımda zarif parmaklarını hissedebiliyorum, öylesine yakın ki Bayan Alperstein'ın losyonunu koklayabiliyorum, öylesine yakın ki başımda babamın ve Athos'un elini hissediyorum ve annemin elleri ceketimi çekiyor üzerimi düzeltmek için, öylesine yakın ki Alex'in arkadan beni saran kollarını hissedebiliyorum, bir duyum içinde yiterken bile üzerimde çıldırtıcı açık gözleri: Birden korkup boş odalarda çevreme bakınıyorum.

*

Ölülerle kalmak, onları terk etmek demektir.

Bella'nın beni çağırdığını hissettiğim, onun yalnızlığıyla dolduğum bütün o yıllarda yanılıyordum. Onun işaretlerini yanlış anlamışım. Öteki hayaletler gibi fısıldıyor, ama onunla birlikte olmam için değil; yeterince yakınında olduğumda, beni dünyaya geri itebilmek için.

AŞAMALI AN

Maurice Salman'ın oğulları Yosha ile Tomas daha küçükken, sık sık bana posta yoluyla tuhaf şeyler gönderirlerdi: İçi kum dolu zarflar, yalnızca yuvarlaklardan ya da düz çizgilerden oluşan çizimler, kökeni bilinmeyen plastik parçalar. Onlara taşlar ve yabancı madenî paralarla yanıt verirdim.

Maurice, İrena ve çocuklar beni İdhra'da ziyarete geliyorlardı ve ben ne zaman Toronto'ya dönsem onlarda kalıyor, çalışma odalarına yerleşiyordum. Maurice'in müzedeki işi üniversitede iki ders vermesini gerektiriyordu, Eskil Hava da dahil olmak üzere: Geçmişi Kestirmek. "Gelecek hafta havanın nasıl olacağını bilmek kadar," diyordu öğrencilerine, "zor bir iş." Yunanca-İngilizce çeviriye olan talep sürekli artıyordu, bu sayede yeterince para kazanabiliyordum. Yıllar geçtikçe, kendi yazılarımın yanı sıra, Athos'un yazılarından oluşan iki kitabı yayıma hazırladım ve *Yalancı Tanıklık Etmek*'i Yunancaya çevirdim. Bazen Donald Tupper, coğrafya bölümü adına, beni Athos'un çalışmaları hakkında konuşmaya çağırıyordu.

Maurice ile İrena her zaman düzensizlikten kuvvet alıyorlardı. Çocukların okul projeleri: Büyük boy kâğıda keçe uçlu

kalemle ve titrek bir yazıyla yazılmış Livingstone'un günlüğü (Yosha'nın talimatı üzerine İrena kâğıtların köşelerini çarpıcı bir biçimde yakmıştı); akşam yemeği yeneceği zaman masanın bir kenarına itiliyordu. Oyun hamuru ve kumla yapılmış Gobi Çölü oturma odasında yerde duruyor, herkes üzerinden atlayıp geçiyordu. Adadaki görece yalnızlıktan çıktığımda, Maurice bağlılıkla selamlıyordu beni: "Bak hele. Keşiş curcunaya katılmak için manastırından kaçmış."

Çocukların okuldan eve geldiklerini duyardım. Aşağı katta, Yosha piyano çalışmasına başlardı. Sonra kapının çarpıldığını duyar ve Tomas'ın tek başına dışarı, avluya çıktığını bilirdim. Yosha kılı kırk yararak çalardı. Yanlış yapmaktan korkardı; yanlış notaya basmaktansa yerbilimsel dönüşümler gibi yavaş çalardı.

Evlerinde, öğleden sonra ile akşam arasındaki kısacık zamanda, tanıdık gölgeler ile tanıdık dağınıklık arasında, çoğu zaman kendimi eski, eflatunumsu kırmızı divanda uzanmış bulurdum; başım Maurice'in kitaplarının yanında, Yosha'nın büyük bir çaba göstererek, ışık kadar güzel piyano çalışını dinlerdim.

Maurice ile İrena'nın çocuklarını seviyorum, Bella'nın çocuklarını severcesine ve çoğu zaman onlara bir kez daha nehir rıhtımındaki eski öğleden sonralarımı anlatmak için sabırsızlanıyorum, kalın sazlara düşen parlak şeritler halindeki cılız güz güneşi, nehrin en sığ yerlerindeki kayalar üzerinde yeşil yosun tabakası, Mones ile benim çamur ve çubuklarla yaptığımız Kutsal Kitap şehirleri. Buz kesmiş kıyı, açık yeşilimsi gök, kara kuşlar, kar. Yosha ile Tomas çok küçükken, onların üzerine

eğilir, narin, kemikli omuzlarını tutar, babamın dokunuşunu anımsamayı umardım.

Çocukların İrena'ya yaslanmalarını izliyorum, hâlâ zaman zaman kendilerini onun okşamasına bırakışlarını, başlarını onun kucağına dayayarak. İrena bu sevgiyi bir veri olarak almaz. Yosha doğduğunda genç değildi ve Tomas'ın yaşayacağına hiçbir zaman tam olarak inanmadı. Yüzünden açıkça görülebilir bu.

Yosha'nın hiç yanlış yapmama konusundaki ciddi arzusuna kulak veriyordum, kesik kesik olmayan ama notalar arasında çok uzun zaman olduğu için kulağa öyle gelen tutkulu melodisine.

Evliliğim sona erdikten sonra yıllarca, Maurice ile İrena benim özgürlüğümü kıskanıyormuş gibi davrandılar; bana ikinci bir eş bulma iddiasıyla gizlice eğleniyorlardı aralarında. Toronto'ya ziyaretlerimde on üç on dört yaşındaki çocuklar gibi gizli bir anlaşma içinde hareket ediyorlardı. Öğle yemekleri, aile partileri, bölümdeki hocaların çağrıldığı akşam yemekleri—her olay, potansiyel olarak romantik bir mayın tarlasıydı, sürpriz mayınları yerleştiren de Maurice'ti. Maurice bana birilerini tanıştırır, sonra sıvışırdı. "Bak Jakob, bu kadını bilirim..." şeklindeki nakaratına alışmıştım, artık etkilenmiyordum.

Ama bazen dünya soyunur, giysisini kaydırıverir omzundan, bir anlığına zaman durur. O âna bakarsak, bizim karanlığa

nüfuz etme becerimizden değildir bu, dünyanın kısa bağışıdır. Kayranın yıkımı.

O, Maurice ile İrena'nın mutfağına adım atmadan, on sekiz yıldır Toronto'ya geliyordum yılın belli bir dönemi.

Önce neye bakacağımı bilemiyorum. Açık kumral saçlara mı, koyu kahverengi gözlere mi, yoksa bir askıyı düzeltmek için omzunun içinde yok olan küçük ele mi?

"Michaela, müzede yönetici." diyor Maurice, sahneden çekilirken.

Michaela'nın beyni bir saray. Tarih içinde bir tinin akışkanlığıyla dolaşıyor, İskenderiye'deki kütüphanenin yanmasına sanki dün olmuş gibi hayıflanıyor. Ticaret yollarının Avrupa mimarisi üzerindeki etkisini açıklıyor, bu arada masadaki bir ışık örüntüsünü gözden kaçırmıyor...

Mutfakta kimse yok. Bütün çevremiz, bardaklar ve üst üste yığılmış kirli tabaklarla çevrili. Öteki odada partiye katılanların gürültüsü. Michaela mutfak tezgâhına yaslanmış. Kösnül bilim kadını.

Michaela, İrena'yla tanışalı çok az olmuş. Onu soruyor.

Bir bakıyorum, Michaela'ya on iki yıl önce olmuş bir olayı anlatmaya başlamışım, Tomas'ın doğuşunun öyküsü, onun ruhuyla ilgili yaşadığım deneyim.

"Tomas doğduğunda, hiç gelişmemiş bir bebekti. Bir buçuk kilo bile yoktu ağırlığı..."

Üzerime bir önlük geçirmiş, ellerimle kollarımı dirseklerime kadar yıkamıştım, İrena onu görmem için içeri götürmüştü beni. Yalnızca bir ruh diyebileceğim bir şey gördüm, çünkü o neredeyse saydam bedene tutunmuş çocuk henüz bir ben değildi. Ruhun böylesine somut varlığına, fotoğraflarda gözlerinde belli belirsiz bir ruhun izi görülen neredeyse göze görünmez ermişe, hiç bu kadar yakın olmamıştım. Soluk olmasa, bu varlık hemen yok olurdu. Temiz plastik dölyatağında Tomas, bir elden biraz büyük.

Ben konuşurken Michaela yere bakıyor. Parlak, gür ve ikiye ayrılmış saçları yüzünü örtüyor. Şimdi başını kaldırıp bakıyor. Birden, bu kadar çok konuşmuş olmaktan utanç duyuyorum.

Sonra diyor ki, "Ruhun ne olduğunu bilmiyorum. Ama sanırım bir biçimde bedenlerimiz hep olmuş olanı çevreliyor."

Kış kaldırımında birlikte duruyoruz, beyaz karanlıkta. Sokağa nasıl döküleceğini ve bekleyen birinin özlemini nasıl harekete geçireceğini bilen bir penceredeki lamba ışığından bile daha az şey biliyorum.

Michaela'nın saçları ve şapkası sessiz yüzünü çevreliyor. Genç. Aramızda yirmi beş yaş var. Ona baktığımda öyle katışıksız bir pişmanlık, öyle açık bir hüzün duyuyorum ki neredeyse bir sevinç duygusu bu. Şapkası, kar, bana Ahmatova'nın şiirini anımsatıyor; şiirin iki dizesinde şair yumruklarını sıkar, sonra ellerini dua eder gibi kapatır: "Yıllar sonra geliyorsun, / Nasıl mutluyum seni görmekten."

Kış sokağı bir tuz mağarası. Kar yağmıyor artık ve hava çok soğuk. Korkunç, içe işleyen bir soğuk. Sokak sessizleşmiş, ak bir alan, rüzgârın yığdığı karlar donmuş dalgaları andırıyor. Kristaller sokak ışıkları altında parlıyor.

Böyle bir hava için elverişsiz botlarını gösteriyor, "parti ayakkabıları", sonra küçük meşin eldivenini kolumda hissediyorum.

*

Michaela bir bankanın üstünde oturuyor. Dairesi, kösnül bir tarikatın manastır hücresi. Eski bir âleme giriyorum, bir rüyanın ayrıntıları. Dergiler -*Nature, Archeaology, The Conservator*- ve sıra sıra kitaplar -romanlar, sanat tarihi, çocuk öyküleri- divanın yanında yere düşecekmiş gibi duruyor. Odanın ortasında bırakılmış ayakkabılar; masaya atılmış bir atkı. Kış uykusu dağınıklığı.

Karmakarışık odalar cılız ışıkta güçlükle soluk alıyor. Karanlık güz kumaşları, halılar ve ağır mobilyalar, küçük çerçeveli fotoğraflar asılı bir duvar, at biçiminde bir çocuk lambası— hepsi aşağıdaki bankanın şaşmaz hesap dünyasını bozguna uğratırcasına duruyor yerinde.

Bir pencereden tırmanıp içeri giren, yuvaya dönme hissiyle donup kalan bir hırsızım. Bunun olanaksızlığı; şans.

Michaela'nın çayla geri dönmesini bekliyorum. Sıcak odanın verdiği rehaveti hissediyorum, bembeyaz yağan karın verdiği huzuru. Michaela'nın tıka basa dolu odaları bir büyü etkisi

yarattı üzerimde. Rembrandt'ın loş ışığına resmedilmiştim çoktan.

Michaela geri geliyor, taşıdığı tepsiyi oturma odasındaki alçak bir masaya bırakıyor; gümüş bir çaydanlık, kenarları gümüş işlemeli bardaklar. Ayakkabılarını çıkarmış, ayağında kalın çoraplar var, daha da genç görünüyor. Şimdi Michaela'nın yüzünde Beatrice de Luna'nın iyiliğini görüyorum, inancını savunan ve Engizisyon'un diğer sürgünlerine barınak sağlayan Marrano meleği Ferraralı Beatrice'in... Michaela'nın yüzünde, kuşakların bağlılığı, belki de yüz Kievli kadının yüz sadık kocaya kendilerini adayışı, havasız odalarda yatakta aile sorunlarının tartışıldığı sayısız akşamlar, binlerce yakınlıklar, yabancı topraklara ilişkin düşler, ilk aşk geceleri, yıllar sürmüş bir evliliğin aşk geceleri. Michaela'nın gözlerinde, on kuşağın tarihi, saçlarında tarlaların ve çam ağaçlarının kokuları, pınarlardan su taşıyan soğuk, yumuşak kolları...

"Çay?" diye soruyor, gazeteleri halının üzerine itip yer açarak.

Bir aile öyküsünün ortasında duruyor; şimdi bu kadar çok konuşmuş olmaktan rahatsızlık duyan o. Montreal'deki oturma odalarında oturduklarında, ayaklarının altında Rus ve İspanyol toprağını hisseden, "elçilik görevlilerini andıran" anne babası hakkında. Ya kendini farklı biri olarak hatırlasın diye ya da çok eski hayallerine inansın diye Michaela'ya, kendi yaşamı üzerine aslında kendi uydurduğu hikâyeleri anlatan büyükannesi hakkında. Michaela'nın büyükannesi St. Petersburg'daki çok büyük bir evden söz ediyordu ona,

süslü eşyaların ayrıntılarından, işlemeli ahşap mobilyalardan, hatta uşakların kişiliklerinden. Yeşil ve altın rengi örtüler, şarap rengi ve siyah kadife elbiseler. Ama en çok gördüğü eğitim üzerinde ısrarla duruyor, Michaela'ya öğrencilik, hocalık ve bir gazetede yazarlık yaptığını söylüyordu.

Michaela atalarını seriyor önüme. Anılarına olan açlığım şoka uğratıyor beni. Sevgi, ayrıntı proteiniyle beslenir, gerçeği iliğine kadar emer; bedende genellik olmadığı, her tekillik büyük bir duygu patlamasına kadar tek tek konuştuğu gibi...

Divandan öne doğru uzanıyorum, o yerde oturuyor, aramızda küçük masa. Yalnızca onu dinlemek bile sanki bir günahtan arınma. Ama bana dokunursa utancımın açığa çıkacağını biliyorum, çirkinliğimi, seyrelen saçlarımı, benim olmayan dişlerimi görecek. Bedenimde, beni ben yapan korkunç şeyleri görecek.

Son bir yabancılık ürpertisi, son bir korku çakışı, özlem bıçağı sapma kadar batmadan önce. Canlı canlı derisi yüzülmek. Elim onunkine uzanıyor, daha o an hata ettiğimi biliyorum. Onun için çok yaşlıyım. Çok yaşlı.

Şimdi, olanaksızca -acıma olmaksızın olabilir mi bu?- yanağını -güneşin ısıttığı yumuşak şeftali- soğuk avucuma dayıyor.

*

Her çizginin izini sürmeye başlıyorum, bedeninin kıvrımlarını ve şekillerini ve birden onun tamamıyla sessiz olduğunu fark ediyorum, elleri kenetlenmiş; kendi aptallığımdan irkiliyorum: Özlemim onu aşağılıyor. Çok yıl var aramızda. Sonra

bütünüyle kendini verdiğini fark ediyorum, kıpırtısız, bana üzerinde gezinmem için en sıra dışı izni veriyor. Ancak onu bu yolla keşfettikten sonra, böylesine yavaşça, toprağı keşfeden bir hayvan gibi, kendini bırakıveriyor dokunuşa.

Saçlarının oluşturduğu kovukta her yanım tutuluyor. Sonra ellerim ilerleyip ince beline dokunuyor ve birden, bir duştan sonra saçlarını nasıl havluya sarıp eğileceğini biliyorum, öne eğilirken sırtının alacağı şekli hissediyorum. Hafif sesini duyuyorum—uzun müzik cümleleri ve üzerinden gümüş rengi damlalar dökülen, su üzerindeki çizdiği dairede dengede duran bir kürek gibi sessizlik. Sesini duyuyorum, ama sözlerini duyamıyorum, öylesine yumuşak ki; bütün bedeninin gürültüsü kulaklarımda. Yakınlıklarıyla soluğumu içine çeken ölüler yerine, Michaela'nın bedeninin vızıltılı uğultusu sağır ediyor kulaklarımı, kanının güç çizgileri, derisinin altındaki mavi çizgiler. Tendon telleri, ayak bileklerindeki ve ayaklarındaki kemik ormanları. Her sustuğunda, uzun bir susuşla, kavrayışımın baskısını yineliyorum. İçinin geçtiğini hissediyorum. Nasıl da güzel kanın güvene doğru çekilişi, onun yörüngesine giren uyuyanın sıcak ağırlığı, bana doğru gelişi, hoş kokulu, ağır ve bir çanaktaki elmalar gibi durağan. Kırılmış bir şeyin sessizliği değil, durağanlığın sessizliği.

Michaela, bilinçli ve düşlerdeki gibi, soyunduğunda ortalık aydınlanıyor. Elbiseleri çözülüyor. Odadaki nesnelerin yabanıl molekülleri bile birden somutlaşıyor. Yıllar sonra, herhangi bir anda, bedenlerimiz bizi anımsamaya hazır.

Uzanıyor, leğen kemiğinin oturuşu, kafatasının eğimi, kamış kemikleri ve uyluk kemikleri, sağrı kemiği ile göğüs kemiği. Kaburgalarının kavislerini hissediyorum, her soluk kulaklarının ve ayaklarının kemikçikleri arasına pompalıyor kanı.

Ama Michaela'nın teninde ölümün rengi yok. Uyurken bile, onda görünmezin belirginliğini görüyorum, üzerinden akıp geçen. Sevgilimin ıslak saçlarının alnına düştüğünü görüyorum, göbeğini geçen tuz gibi aşk izi, tene yaslanan kemiği, solukla bütünleşmiş. Kasların gergin baldırlarda attığını görüyorum. Yeniden gözlerini açıp beni kucaklayacağını görüyorum.

Şunu söylediğinde saat geç olmuştu, neredeyse öğleden sonra, gerçi Michaela'nın söyleyebileceği bir şey olsa da hayal görmüş de olabilirim: Aç mısın? Hayır... O zaman belki de bir şeyler yememiz gerekiyor, açlık bir anlığına bile olsa daha güçlü his gibi görünmesin diye...

*

Michaela'nın elleri başının üzerinde; pürüzsüz, yumuşak kollarının içindeki narin yeri okşuyorum. Hıçkırıyor. Her şeyi duymuş—yüreği bir kulak, teni bir kulak. Michaela, Bella için ağlıyor. Gözyaşlarının ışığı ile ısısı kemiklerime giriyor.

Tanınmanın sevinci ve yaralayıcı yitim: İlk kez tanınan.

Sonunda uykuya daldığımda, hayatımın ilk uykusu, Michaela'yı görüyorum düşümde—genç, güneş ışığıyla şekerimsi bir ıslaklığa bürünmüş mermer gibi. Güneşin derimin

üzerinde eridiğini duyuyorum. Bella yatağın ucuna oturup Michaela'ya bacakları altındaki yatak örtüsünün dokunuşunu anlatmasını istiyor, "Çünkü biliyorsun, artık bedensizim ben..." Rüyada, Michaela'nın yüzünden yaşlar akıyor. Sanki rüyanın içinden çekilip dünyaya çıkarılmış gibi uyanıyorum, gidip gelen bir tükenmişlik. Kaslarım ona doğru gerilmekten ağrıyor, yatakta çaprazlamasına yatarken gün ışığında.

Bedenimdeki her hücre yenilenmiş, huzurla dolmuş.

O uyuyor, yüzüm sırtına dayalı, göğsü varlığından taşıyor. Samaria Vadisi'ni az önce çıkmış, günlerce yalnızca kendi soluğunu duymuş bir koşucu gibi derin bir uykuya dalmış. Teninde geziniyorum, göbeğinde ya da bel çukurunda, rüyadan ona dönmüşüm, bedeni yumuşak toprak, sert, duyarlı tohumlar.

Her gece aramızdaki boşlukları gideriyor, ta ki düşlerin yara iziyle birleşinceye kadar. Yalnızlığım soluyan karanlıkta soluk veriyor.

Birlikteliğimiz, bir zamanlar Kastilyalı İspanyol, Yunan, Türk, Bulgar olmuş eski Selanik kadar beklenmedik, o kadar rastlantısal. Savaştan önce minarelerden müezzinlerin sesini duyabileceğiniz, bir yandan kilise çanlarının çaldığı, limanın ise cuma öğleden sonraları Yahudi Sebt günü için sessizliğe büründüğü bir şehir. Sokakları türbanlar, çarşaflar, kippalar ve Mevlevilerin uzun sikkeleriyle dolup taşan şehir. Dervişlerin semahanesini altmış minare ile otuz havranın çevrelediği şehir. Semahane:

Dervişlerin görünmez mihverler üzerinde kutsal dönüşlerle döndükleri yer, cennetten kollarıyla aldıkları, bacaklarından geçip toprağa ulaşan tanrısal kayra...

Michaela'nın kollarını kavrıyor, başımı bileklerindeki kokuya daldırıyorum. Koku bilezikleri.

Böyle küçük bir beden tarafından kurtarılmak.

*

Şehir boyunca, sütbeyazı yüz arka bahçe boyunca, Michaela uyuyor.

Başımı yastığa koyar koymaz, Yosha ile Tomas'ın holde güm güm ayak sesleriyle yürüdüklerini ve kapımın önünde sözde fısıldaştıklarını duyuyorum. Michaela'nın kokusu üzerimde, saçımda. Divanın kaba kumaşını yüzümde hissediyorum. Uykusuzlukla, Michaela'yla, çocukların sesleriyle doluyum. Sabahın ilk ışıklarının gölgeleri kalın perdelerden sızıyor.

Ne yaptın zamana...

Kahvaltı ederken çıkardıkları sesleri dinliyorum, inciten sesler. Yosha yı dinliyorum, melodiyi öğrenirken çaldığı her notayı. Yerçekimli dudaklar yere çekiyor beni. Donmuş yağmur yeni kara ekleniyor, gümüşsü ve beyaz. Maurice'in divanında, sazlar kıyılarda birbirine dolaşıyor, bahar yağmuru teneke oluklardan akıyor, odayı su basmış. Her ses—dokunuş. Michaela'nın çıplak omuzlarında yağmur. Gözlerimizin bozuk olduğunu düşündürecek kadar çok yeşil. Hiçbir işareti bir veri olarak almamak. Yine, yine ilk kez.

Michaela'yla karşılaştığım, Maurice'in verdiği partide bir ressam vardı; savaştan on yıl önce doğmuş Danzigli bir Polonyalı. Uzun uzun konuştuk. "Bütün yaşamım boyunca," dedi, "kendime tek bir soru sordum: Nasıl seni sen yapan şeylerden nefret edebilirsin, kendinden nefret etmeden?"

Anlattı: Geçen yıl sarı boya tüpleri almış, en açık sarının her tonunu; ama bir türlü kullanamamış onları. Aynı koyu pas sarısı ve kahverengi tonlarla resim yapmayı sürdürmüş.

Bir kış odasının dinginliği; kaldırımda sürünen bir kova dışında sokak sessiz, sanki çevresinde sessizliği toplayan bir ses bu. Michaela'yla uyandığım ilk sabah -başım bel çukurunda, topukları battaniye altında iki ada gibi- bunun sarı rengine ilişkin ilk deneyimim olduğunu biliyordum.

Değişimin birden olduğunu sanırız, ama ben bile öyle olmadığını öğrendim. Mutluluk denetimsiz ve keyfîdir, ama birden olmaz.

Maurice çok keyifli, şaşırmış. "Dostum, dostum—nihayet, milyon yıldan sonra. İrena, gel buraya. *Tarımın keşfi gibi bir şey bu.*"

Michaela'nın en sevdiği lokantada, bardağımı kaldırıyorum ve çatal bıçak takımı pahalı karo zemine düşüyor. Ses, tepe penceresi gibi yükseklere çıkıyor. Bana bakan Michaela kendi çatal bıçağını itiveriyor aşağı.

Kaşıkların gürültüsü arasında âşık oldum...

*

Michaela'nın ten sınırını aşıp anılarına, çocukluğuna giriyorum. On yaşında iskelede, örülmüş saçlarının uçları boya fırçaları gibi ıslak. Eski bir flanel gömleğin altında serin esmer sırtı, öyle çok yıkanmış ki kulak memelerinin derisi gibi yumuşak. Güneşte kavrulan sedir iskelenin kokusu. Yumuşak çocuk göbeği, kuş bacakları. Nasıl farklı daha sonraları yüzmek, bir kadın olarak, onu soğukla saran gölde ve şimdi göldeyken bile, gücüne biçim veren aşk olmadan yüzemeyişi, sanki hâlâ geleceğine yüzen bir kız çocuğu gibi. Akşamleyin gök alacakaranlıkla aydınlanıyor, ağaçların kararan ucu üzerinde. Baladlar okuyarak kürek çekiyor. Yıldızları birer nane şekeri gibi hayal ediyor ve eriyene kadar ağzında tutuyor onları.

Birlikte olduğumuz ilk haftalar, Michaela'yla kuzeyde göl kenarındaki birçok kasabayı arabayla geziyoruz, havaya orman kokusu karışmış, küçük evlerde yakılmış lambalar ya da karı önlemek için eğimli olarak tutturulmuş tahta döşemeleriyle ahşap kulübeleri geçiyoruz. Anılarını kendilerine saklayan kasabalar.

Beyaz kavaklar siyah gölgeler oluşturuyor, fotoğraf negatifi. Gök, kar ile yağmur arasında bocalıyor. Işık donuk bir çınlama, eski, bir ışık yankısı. Direksiyonda Michaela, elim bacaklarında. Pazar gününün akşamüstü karanlığında onun dairesine dönmenin sevinci.

Baharda, daha da kuzeye gidiyoruz, bakır madenlerini ve kâğıt fabrikalarını geçiyoruz, sanayi ile doğup sanayinin reddettiği

terk edilmiş kasabalar. Onun ergenliğinin manzarasına giriyorum, Michaela gevşeyip belli belirsiz bu manzaraya doğru açılırken ben aynı manzarayı bedensel bir sevgiyle alıyorum: Cobalt'ın harap evleri, sonradan yapılmış yol dışında her yöne uzanan ev yolları. Zarif taş tren istasyonu. Madenlerin açık ağızları. Solmuş, terk edilmiş Albion Hotel. Bunların hepsini sevdiğini görüyordum. Biliyordum: Sonra ben de ona, tıpkı şimdi onun bana kendi çocukluk manzarasını gösterdiği gibi kendi geçmişimin manzarasını gösterecektim. Beyaz bir gemiyle Ege'ye girecektik, bir bulut göbeği. Bilmediği manzara karşısında ağzı açık kalmış yabancı o olacaksa da, bedeni manzarayı bir yemin gibi benimseyecektir. Bronzlaşacak, ayakbilekleri yağla parıldayacaktır. *Bacaklarında yağmur gibi beyaz bir giysi parıldıyor.*

"Annemle babam en küçük fırsatta yola düşerlerdi. Yalnızca yazları değil, kışları da, hava nasıl olursa olsun. Montreal'in kuzeyinden yola çıkar, batıya Rouyn-Noranda'ya ve ötesine giderdik, bir esker ormanına, bir adaya... Ne kadar kuzeye sürersen arabayı, metalin topraktaki gücü o kadar zorlayıcı olur..."

Çocukken, geceleyin hızla giden arabada, yüzü soğuk arka cama yaslanmış, yıldızlarla madenler arasındaki çekimi hissedebileceğini hayal ederdi, anlamadığı kavramların metal bağımlılığı: Manyetizma, yörüngeler. Yıldızların yeryüzünün çok yakınına gelip yerin çekimine kapıldığını hayal ederdi. Camlar açık, yaz teninde karayolu havası, şortunun altındaki mayosu hâlâ ıslak, bazen bir havlu üzerinde oturuyor. O

geceleri seviyordu. Annesiyle babasının ön taraftaki karanlık şekilleri.

"Adada limandaki mağazalar yün ve naftalin, çikolata ve kauçuk kokardı. Annemle pamuklu güneş şapkaları alırdık oradan. Satranç benzeri eski oyunlar ve köprülü, günbatımlı yapbozlar alırdık; satranç taşları hep biraz ıslak gibiydi... Öncüler müzesi, Yerlilerin ve yerleşimcilerin hayaletleri ve av hayvanlarının ruhlarıyla ürkütürdü beni. Benden çok uzun olmayan erkeklerle kadınların giysilerini görüyordum, daha on on bir yaşımdayken. Jakob, küçük giysileri korkutuyordu beni! Bir efsaneye göre, Manitoulinler bir defasında adayı yakıp yerle bir etmişler, ormanı yakmış, kendi yerleşimlerini yıkmışlar, bir ruhu yerinden etmek için. Kendilerini kurtarmak için evlerini ateşe vermişler. Kâbuslar görürdüm: Ormanda koşan adamlar, bir meşaleler dizisi. Adanın arındırıldığı düşünülüyormuş; ama ruhun öç almayı tasarladığından kaygı duyuyordum. Bence, çocuklar sezgisel olarak, en ürkütücü yerlerin en kutsal yerler olduğunu biliyorlar... Ama asla aklımda canlandıramadığım bir mutluluk da vardı adada. Dışarıda yenen yemekler, fenerler, gölde soğutulan meyve suyuyla doldurulmuş bardaklar. Kök sistemlerini ve yosunları öğrendim, verandada Steinbeck'in *Al Midilli*'sini okudum. Sandalla geziyorduk. Babam bana yeni sözcükler öğretiyordu, herhalde diyordum kendi kendime, her parmak işaretinden sonra bir ünlem işareti olmalı: Cirrus! Cumulus! Stratonimbus! İyice kuzeye çıktığımızda babam bez ayakkabılarını giyerdi. Annem başına bir eşarp takardı..."

Michaela'nın taktığı gibi, şimdi bana bu öyküleri anlatırken. Kumaş profilini çevreliyor, elmacık kemiklerini belirginleştiriyor.

"Daha sonra, bu yerlere geri döndüğümde, özellikle Kuzey Kanalı'nın kıyılarına -kuzeye tek başına arabayla giden bir erişkin olarak- arabada benimle birlikte birinin olduğunu hissediyordum. Tuhaftı Jakob, sanki bir fazla ben benimleydi. Çok genç ya da çok yaşlı."

O konuşurken, terk edilmiş göl kıyısı kasabalarından geçiyoruz; kıyıdan gelen kum, yolun üzerinden geçiyor. Ölü mevsim sessizliğine bürünmüş kuzey kaplıca kasabalarının dokunaklı görüntüsü. Yakacak odunların yığıldığı sundurmalar, oyuncaklar, eski mobilyalar; yaşamlardan kesitler. Sıcak havanın hüküm sürdüğü kısa haftalar boyunca kısa bir süre uyanan kasabalar, çiçek açan cereus gibi. Ve onu yitirme korkusuyla soluk alamıyorum. Ama o an geçiyor. Espanola'dan Sudbury'ye, kuvarslı tepeler kurutma kâğıdı gibi pembe akşam ışığını emiyor, sonra mehtap ışığında soluk bir görünüme bürünüyorlar.

Sonunda, Michaela beni çocukluğunun gözde yerlerinden birine götürüyor, beyaz kumda yükselen bir kayın ormanı.

Burası, bütün bağlarımın geri dönüşsüz olarak çözüldüğü yer. Nehir taşıyor. Düğümü çözüp akıntıya bırakıyorum kendimi, şimdide asılı kalmış.

Islak kayınlar arasında uyuyoruz, fırtınayla aramızda çadırın her an yıkılabilecek naylon örtüsü dışında hiçbir şey yok,

karanlıkta parıldayan bir kubbe. Rüzgâr uzaktan süzülüyor, dalların yüksek uzantılarına takılıp; sonra bizi aşıp yağmura katılıyor, elektrik yüklü. Michaela'ya sarılıyorum, uyku tulumunun içinde, sırtımda ıslak bir gömlek gibi çadırın farkında olarak. Şimşek. Ama toprak üzerindeyiz.

Duraksamadan bana uzanıyor. Neye inandırıyor beden bizi? İki ruhumuz olmadıkça asla kendimiz olmadığımıza. Yıllarca bedensellik ölüme inandırdı beni. Şimdi, Michaela'nın içinde ama yine de ona bakarak, ölüm ilk kez bedene inandırıyor beni.

Rüzgârın ağaçlarda toplanıp sonra ormanda hafifçe dalgalanarak yoluna devam etmesi gibi, ben de onda yitiyorum. Parlak tohumlar yayılıyor koyu kanına. Parlak yapraklar gece rüzgârına; yıldızsız gecede yıldızlar. Bir tek biz Nisan fırtınasında dışarıda uyuyacak kadar aptalız. Sallanan çadırda Michaela bana öyküler anlatıyor, kulağım kalbinin üzerinde, dayanıksız naylona vuran yağmurla, uyuyuncaya kadar.

Uyandığımızda, ayaklarımızın altında bir su birikintisi var. İdhra'da ya da Zakinthos'ta değil, Michaela'nın kayınları arasında ilk kez toprağın üzerinde güvende hissediyorum kendimi, fırtınaya topraklanmış.

*

Tek bir limandan, tek bir açıdan ulaşılan İdhra'nın eğri bir yüzeyi var, başı öteye dönmüş. Kollarım Michaela'nın belinde, korkuluğa yaslanıyoruz. Geminin bayrağı alacakaranlığı

yakalamaya çalışıyor. Sıcaklık, yıldızların ani pınarıyla yıkanıp azalıyor.

İdhra'da, bahar ilk gecesinden sonraki genç bir kadın gibi kıpır kıpırdır, eski bir yaşamla yenisi arasında kalakalmış. On altı yıl kızken, iki saattir kadın olmak, Yunanistan'ın kıştan uyanışı böyledir işte. Bir öğleden sonra ışığın rengi oturur: Seramik üzerinde kuruyan bir cila.

Zeytin yaprakları acımasızca depolar güneşi, yakıcı Yunan güneşini, sonunda renkleri öyle yoğunlaşır ki yeşil mora dönüşür, yapraklar kendi açgözlülükleriyle berelenir. Sonunda öyle kararırlar ki güneşi alamazlar artık ve pırıltılarıyla ışığı buğulu aynalar gibi yansıtırlar.

Mavi havanın yukarılarında, ışık kokulu yağ gibi çarpar deriye. Üzümlerin posası ve tuzlu suyla yapış yapış her yanımız. Michaela, yaz sıcağına bürünmüş, kahve öğütüyor, bal ve incir servisi yapıyor.

Michaela zaman zaman saatlerce unutuyor bedenini. O düşünürken ya da okurken, başı eline yaslanmış, onu izlemekten hoşlanıyorum. Yerde ya da bir iskemlede, bacakları yerçekimine bırakılmış. Ne kadar güçlüyse yoğunlaşması, o kadar soyuttur düşündüğü sorun, o kadar uzaklarda dolanır bedeni aylak aylak. Uzun yollarda, salınarak yürüyen bacakları ya da açık sularda, sırtına dökülen saçları. Bu, bedeninin dersi asmasıdır, ele avuca sığmazlığıdır. Michaela'nın denetleyici aklından kurtulunca, kaçıp gider, dışarı çıkar. Michaela başını kaldırıp baktığında ve onu izlerken yakaladığında beni, ya da

yalnızca okumaya ara verdiğinde -"Jacob, Hawthorne evde kalıp Carlyle'ın kahramanlar üzerine yazısını okuyabilmek için hasta numarası yapmış gerçekten de"—bedeni geri döner, sandalyede birden yeniden beliriverir. Ve ben, aklı farkına varmaksızın aklının yetkesine karşı koyan o ağır, sinsi bacaklara derin bir sevgi duyarım. Bana bakıyor, tüm varlığıyla. Bu arada bedeniyle ben nefis gizimizi paylaşıyoruz.

Michaela'yı bir şey okurken dinlediğimde, Bella'nın şiir okuyuşunu anımsıyorum; bir çocuk olarak sesindeki özlemin bana ulaşmasını, duyguyu anlamasam da. Ölümünden yarım yüzyıl sonra, kız kardeşimin, hiçbir erkekle birlikte olmasa da ruhunun öteki yarısı hakkında bir şeyler bilecek kadar derinden, o kadar gizlice sevmiş olması gerektiğini fark ediyorum. Bu, Michaela'nın eşsiz yanlarından biri. Michaela duruyor, birden bir şey aklına geldiği için: "Beethoven'ın bütün bestelerini denize hiç bakmadan yaptığını biliyor muydun?"

*

Her sabah bu sözleri yazıyorum hepiniz için. Bella ve Athos için, Alex için, Maurice ve İrena için, Michaela için. Burada İdhra'da, bu 1992 yazında, bir duanın sıkışık uzanımında geçmişi yazıya dökmeye çalışıyorum.

Öğleden sonraları uçucu kokularda Michaela'yı arıyorum. Parmaklarında fesleğen, parmaklardan ayrık bir saça aktarılan sarmısak; alnından bileğine ter. Bölme işlemiyle bir sayı sütunundan ötekine taşınmış gibi bir tarhun yolunu izleyerek,

gününü izliyorum, omuzlarındaki hindistan cevizi yağını, denizle ıslanmış ayaklarına yapışan uzun otu.

Rüzgâr fenerlerini yakıyoruz, cırcırböceklerinin sesi eşliğinde ve Michaela bana romanların olay örgülerini, tarihi, çocuk öykülerini anlatıyor. Birbirimize kitap okuyor, yemek yiyor, içiyoruz. Köyden satın alınmış zeytin yağı ve kekikle pişirilmiş domatesli taze balık; közlenip limon sıkılmış patlıcan ve enginar. *Sessizliğin, kokuların güzelliğine bürünmüş bir sofrada, eriklerin çılgın düzeni.*

Bazen Bayan Karouzos'un oğlu kasabadan yola çıkıp tepeyi tırmanıyor ve annesinin "yaşlı Jakob ve genç gelinine" gönderdiği hediyeleri getiriyor: Ekmek, zeytin, şarap. Manos akşamları bizimle oturuyor, soframıza getirdiği belli belirsiz ciddilik arzumu keskinleştiriyor. Onların yüzlerine bakıyorum masadan. Konuğumuzun nazik içine kapalılığı, sınırlı sevgisi ve son derece sağlıklı, neşe saçan Michaela, çok sevilen bir kadın gibi -mümkün mü?- görünen.

Michaela'yı izliyorum kek yaparken. Gülümsüyor ve annesinin hamuru böyle yuvarladığını söylüyor bana. Bilmeden, elleri anılarımı taşıyor. Annemin Bella'ya mutfakta yemek pişirmeyi öğretmesini anımsıyorum. Michaela diyor ki, "Annem yufkayı böyle keserdi, o da teyzesinden öğrenmişti; hani biliyorsun ya, New York'ta erkek kardeşi olan adamla evlenen teyzesi..." Gelişigüzel, umursamazlıkla sürüp giden bir konuşma, Michaela'nın annesinin komşu kasabadan, okyanus ötesinden akrabaları konusunda anlattıkları kabuk gibi açılı-

yor. Pashka'nın yeğeninin düğününde giydiği gözüpek elbise. Amerika'da bir kızla tanışıp evlenen kuzen; ama kız kuzeninin kasabasındanmış, düşünebiliyor musun, çocukcağız komşusunun kızına rastlamak için dünyanın onca yolunu kat etmiş... Annemin, ballı kekin gizli malzemesini açığa vurmaması için Bella'yı uyardığını anımsıyorum (Bayan Alperstein'ın kıskançlığı); asla asla açıklamamalıydı bunu, kendi kızı dışında hiç kimseye, Tanrı ister de kızı olursa eğer. Krema gibi yumuşak ve ıslak olması için birkaç çorba kaşığı yulaf lapası ve kekin altın renginde olması için akasya balı... Bunu anımsadığımda, çeliği bükerken -sağlam ve esnek olması için binlerce kez katlarken çeliği- öyküler anlatan eski Japon kılıç yapımcılarını düşünüyorum, süreleri çeliği berkitme süresine göre ayarlanmış öyküler. Böylece, sustuklarında, çelik hazır olurmuş; kesin bir reçete, öyküler. Michaela'nın bana anlattıklarını -sonunda dayanamayıp kocasının kafasına çaydanlığı fırlatan kadınla ilgili bir aile öyküsü- kaçırıyorum, annemin bazen Bella'yı öfkeli mizacı yüzünden nasıl azarladığını anımsadığım için: "Keskin sirke küpüne zarar." "Kötü düşünceler geçirirsen aklından, kek kabarmaz."—ve işte Michaela, yufkayı fırına koyarken onu tatlı sözlerle kandırıyor, güzel olması için kekine fısıldıyor.

Yokluğun anısı bile kalsa, yokluk yoktur. Bir yararı yoksa ölür anı. Ya da Athos'un söyleyebileceği gibi: Elinde yurdu yok, yurdunun anısı varsa, o zaman bir harita yapabilir insan.

*

Şimdi karanlıkla karşı karşıya kalmaktan korkmuyorum. Gece yatak odasını süzüyorum, Michaela'nın benimkilerle karışmış

giysileri, kitaplar ve ayakkabılar. Bir geminin kaptan köşkünden alınmış pirinç bir fener, Maurice ile İrena'dan. Nesneler, gözlerimin önünde andaçlara dönüşüyor.

Gecelerce mutluluğum uyandırıyor beni. Bazen uykuda, Michaela'nın bacağının bacağım üzerindeki baskısı sıcaklık gibi, güneş ışığı gibi bir düşe dönüşüyor. Işığın süzdüğü.

Sessizlik: Hem boşluğa hem doluluğa tepki.

Fener ışığıyla bronz rengine bürünüyoruz. Karanlığı bozan sarı huzmede biri bakıyor, biri uyuyor; her ikisi de rüya görüyor. Dünya seyrini sürdürüyor, çünkü bir yerlerde biri uyanık. Eğer kazara herkesin uykuda olduğu bir an olsa, dünya yok olurdu. Bellekten bağımsızlaşan dünya, rüya ya da kâbus burgacında yiterdi. Bedenin yalnızca bir ruh üreteci, bir özlem fabrikası olduğu bir yere dönüşüp çökerdi.

Bir insanı hayran olduğu, etkilendiği şeylerle tanımlıyoruz.

Atomsal olarak da olsa her şey özlem duyar. Bir kütle, yüzey onu yakalayıncaya kadar sessizce yükselir. O zaman ay onu kıyıya çeker.

Bir süre sonra karımın kendi içinde yeni bir soluk duymasına dua ediyorum. Başımı Michaela'nın böğrüne yaslıyor ve düz karnına bir öykü fısıldıyorum.

Özlem duyduğum çocuk: Anne rahmine düşersen, doğarsan, şimdi benim olduğum yaşa (altmış) gelirsen, şunu söylerim sana: Lambaları yak, ama bizi arama. Ara sıra bizi düşün, anneni ve beni, meyve ağaçlarıyla kaplı ve birazcık yabanıl bahçeli

evindeyken, avluda küçük bir tahta masası olan. Sen, oğlum, Bela, eski bir şehirde yaşarken, Ortaçağ sokak taşlarına bakan balkonun. Ya da sen, Bella, kızım, bir nehre bakan evinde ya da beyaz, mavi ve yeşilin olduğu, denizin her yerde peşinden geldiği bir adada. Yağmur yağdığında, yağmur damlalarının süzüldüğü ağaçlar altında ya da yalnızca bir fırtınada aydınlatılmış küçük odalarda yürürken bizi düşün.

Lambayı yak, uzun bir fitil kes. Bir gün hemen hemen unuttuğunda, dönmemize izin vermen için yakarıyorum. Açık bir pencereden, bir şehrin oltasında bile, evliliğimizin deniz havası seni bulacak. Bir gün birden yalnızca gece karının aydınlattığı bir odada, anne babanın birbirine olan sevgisinin ne kadar mucizevi olduğunu öğrenmen için yakarıyorum.

Oğlum, kızım. Sevgiye kapanmasın hiç yüreğiniz.

Bela, Bella: Bir keresinde bir ormanda kaybolmuştum. Çok korkuyordum. Kalbim güm güm atıyordu, bir süre sonra güçsüz düşeceğini biliyordum. Düşünmeden kurtardım kendimi. Bana en yakın iki heceye sarılıp, kalp atışımın yerine adını geçirdim.

II

SULAR ALTINDA KALAN ŞEHİR

Humber Nehri, şehrin içinden güneydoğuya doğru akar. Bir kuşak önce bile, yüz kilometrelik yolunun büyük bir kısmıyla hâlâ kırsal bir nehirdi; şehrin varoşları boyunca yılankavi akar, şehre doğru akışında Weston ile Lambton Woods gibi yalnız ilçeleri rastgele birbirine bağlardı. Üç bin yıl boyunca, nehrin kıyıları boyunca, tek tük, dış dünyadan soyutlanmış cemaatler, değirmenler ve setler görülürdü.

Zaman geçtikçe, şehrin büyüyüşü nehirden yukarı gidilerek ölçülebilirdi. Toronto genişledikçe, varoşlar yavaş yavaş kuzeye doğru yayıldı, geniş, otlarla kaplı taşkın ovasını doldurdu, ta ki Weston gibi dış dünyaya kapalı cemaatler bile metropolün bir parçası haline gelinceye kadar. Humber'a en yakın evler nehre bağlandı, kavaklar, akçaağaçlar ve akmeşeler arasında kaldı. Arka bahçelerde kınaçiçeği ile yaban üzümü arasında yağmurkuşları ve mavi balıkçıl kuşları dolaşırdı.

Bugün nehir kıyısının büyük bir kısmı şehrin yayılmasından önceki görünümüne bürünmüştür. Nehrin kıyısındaki bataklıklarda, yılankavi alt tabakalarda yalnızca boyalı sukaplumbağalarıyla yaban ördekleri yaşar. Weston'ın ıssız ovaları güzel bir park alanıdır; çayırlar nehrin kıyısında dinginlik içinde yetişir.

Kısa, dik kıyıyı iner, suya ulaşırsanız, parıltılı yüzeyin ötesinde, nehrin dibinin de parladığını görürsünüz. Dönüp çamurlu kayalara ya da yalnızca aşağıya, ayaklarınıza doğru bakarsanız, Humber'ın Ekim 1954'te yığılmış belirgin tortusunu fark edersiniz.

Kıyıda, eşit aralıklarla dizilmiş dört tahta çıkıntı. Birkaç santim kazın, bir iskemlenin ayakları çıkacaktır ortaya. Nehrin bir metre kadar altında, bir tabak -belki de o bildik, çok sevilen mavi söğüt desenli bir tabak- bir raf gibi yatay olarak kıyıdan göze çarpar. Bir kitap ayracı gibi gümüş bir kaşığı çıkarabilirsiniz çamurdan.

Kitaplarla fotoğraflar artık çürümüştür; ama gömülü masalarla raflar, lambalar, tabaklar ve halılar hâlâ durur. Nehir çanak çömlek parçalarının üzerinden geçer. Kamışlar, çiçek desenli seramik bir süsün parçalarını ya da "Staffordshire, İngiltere" sözcüklerini daha belirgin kılar.

Otların altında gizlenmiş olarak, tüm çevrenizde, geniş, sessiz alan çatal bıçaklarla kaplıdır.

*

Nem, yoğun bir akıntıdır; düş zamanı gibi yavaş. Naomi buz gibi bir duştan geliyor, derisi sıcak havada yoğunluk kazanıyor. Yanıma uzanıyor, ıslak kum gibi ağır ve soğuk.

İnsan her konuşmasında yanılsamalarını bir yana bırakmalı.

Saat henüz beş, ama gökyüzü karanlık bir cephe; hep gece kokan iyonlar.

Evlendiğimiz yaz, bunun gibi bir sıcak dalga vardı, hava bir battaniye, bedene iyice yapışan bir pelerin. Vücudumuzun her parçası terden sırılsıklamdı. Gömleklerim ipince ve yumuşak. Perdeleri çekmiş, küçük dairemizi sürekli loş tutuyorduk; sıcak ile karanlık, böyle dolaşmamızın mazeretiydi. Yalnızca büründüğü tülbent sayesinde görünen Görünmez Adam gibi, Naomi bir odadan ötekine gidiyor, beyaz pamuklu geceliği karanlıkta parıldıyordu.

Bir haftadan uzun bir süre, uyunamayacak kadar boğucuydu hava. Sabaha kadar sürükleniyorduk, birkaç saatte bir birimiz ötekinin bilincine yeniden giriyordu, mutfaktan ormandaki bir ulak gibi sessizce dönerek. Aşırı soğuk olduğu için tadını alamadığımız bir bardak meyve suyunu getiren Naomi'nin holdeki ışığın çevrelediği gövdesi sıcaklık yayıyordu. Bardağı tutmaktan donmuş ellerim, onun kızgın bel çukuru üzerinde; ta ki "Ben" diye fısıldayıp, içinden bir soğukluk yükselene dek. Ya da Naomi buzdolabından getirdiği erikleri, bu donmuş, beyzi mor meyveleri kollarımdan ağzıma yuvarlardı, öylesine soğuk olurdu ki erikler dişlerimi incitirdi; kahverengi damlalar halinde boynundan aşağıya akıp kuruyan erik suyu, tatlılıkla katılaşan teni. Ya da birimiz yüzümüz ya da ayaklarımız musluğun altında, ötekimiz kendini uykuya, çok uzaklardaki, değirmenin taşıdığı suyun düşsü sesine bırakırdı.

Bazen, hem de son anda, evde çalıştığımız uzun bir pazar gününün sonunda, Naomi hazır yemek sipariş ettikten ve birbirimize tek söz etmeden yemeğimizi yedikten, sabah olduğunda yediğimiz şeylerin artıklarını görmemek için yağlı paketleri lavaboya ya da çöp kutusuna atıverdikten sonra,

karanlıkta, hâlâ sessiz, birbirimize dönerdik, ta ki o elleri ve kollarıyla yere sıkıca yapışmış, bir kaya tırmanıcısı oluncaya, kapalı gözleriyle yukarıdan aşağı bakıncaya kadar, sonra ben de yerimden kıpırdamazdım ve bir anlam seli akardı aramızda. Uyumadan önce kasları atar, bir düzenek kendini salıverirdi. Kısa sürede onu bedenimde hissederdim, bir makinenin şaşmaz yoğunluyla solurken.

Birbirimize yakın uyur, böyle bir sessizlik olmasa bunca zevk duymayacağımızı bilirdik.

*

Ailemde ne bir anlatıya özgü bir enerji, ne de bir ağıdın kızgınlığı vardı. Bunun yerine, sözcüklerimiz kayıp giderdi, sanki evimiz doğa güçlerine açıkmış ve biz hep güçlü bir rüzgâra fısıldıyormuşuz gibi. Annem, babam ve ben, duymamanın ve konuşmamanın ıslak sessizliği boyunca yürürdük. Bu sessizlik mobilyalara, babamın nemli ve soğuk koltuğuna sızardı, bir küf duvarlarda. Belli belirsiz jestlerle iletişim kurardık, bir ameliyat odasındaki cerrahlar gibi. Annemle babam öldüğünde, sesin birden dairemize girmesini, onca uzun süredir yasaklanmış olduğu yere dalmasını beklediğimi fark ettim. Ama hiçbir ses gelmedi dairenin içine. Ve ben yalnız olsam, kutuları doldurup onların eşyalarım düzene koysam da sessizlik ürkütücüydü artık. Çünkü yerin kendisi neredeyse eskisi gibi geliyordu insana.

Herkesin nesnelerin çevresindeki gölgeyi, kara sınır çizgilerini, ışık üzerlerine yapıştığında bile şeyler üzerindeki mayalanma

bozulmasını görmediğini keşfedince şaşırdım. Avını kızılötesi içinde, nabız sıcaklığıyla gören bir yılan gibi ölümün halesini görüyordum. Açıktı ölüm benim için, tabakta kahverengileşen kesilmiş meyve gibi, pörsüyüp kokan bir limon kabuğu gibi.

Her gereksinime, yiyecek ve içeceğe, babamın güzel ayakkabılarına -"en önemli şey"- minnet duyarak yetiştim. Her sabah babamın yüzünde gördüğüm sakala minnet duyuyordum, çünkü bu, diyordu babam, "bir sağlık işaretidir." Annemle babam özgürlüklerini kazandıklarında, ben doğmadan dört yıl önce, kampın dışındaki sıradan yaşamın silinip yok olduğunu görmüşlerdi. Artık sıradan bir yemek yoktu, her şey olağanüstü bir niteliğe bürünmüştü: Bir çatal, bir şilte, temiz bir gömlek, bir kitap. Bir de tabii, insanı ağlatabilecek şeyler: Bir portakal, et ve sebze, sıcak su. İnsanın geri dönebileceği bir sıradanlık yoktu, nesnelerin kör edici gücünden, tatlı suyunu haykıran bir elmadan kaçıp sığınılacak bir yer yoktu. Her şey -inorganik ve organik her şey- imkânsızlığa aitti, oradan çekip alınmıştı; ayakkabılarla çoraplar, annemle babamın kendi bedenleri. Sanki her şey bir bütünün parçalarıydı. Ve bu minnet duygusu dile getirilemez olanı da içeriyordu. Daha beş yaşımı doldurmamışken, ellerinde bahçıvan eldivenleriyle, güllerin yanındaki annemi seyrederdim. O zaman bile bütün yaşamım boyunca bunu isteyeceğimi biliyordum: Yabani otları koparmak üzere eğilen annem, güneş ışığı, sonsuz bir gün.

Daha da küçükken, gece yarısı bir melek geldi yanıma. Yatağımın ucunda bir dadı gibi duruyor ve gitmiyordu. Ona bakmaktan gözlerim ağrımıştı. Bana doğru yürüdü. Pencereye gidip kış sokağına baktım; güzelliği ilk tanıyışım, bir buz

ormanı, işli gümüşün inceliği, sokak lambası ışığında. Melek beni uyandırmak için gönderilmişti, bu yüzden o görüntü yok olduktan sonra da sabaha kadar uyumadım; bu görüntü baltalarla kırılıp açılan kapıları, köpeklerin dişli ağızlarını gördüğüm kâbuslara geçici olarak son verdi. Sonunda o kış gecesinin ve annemle bahçedeki o ânın anlamını kavradım, Jakob Beer, senin şiirlerini okuduğumda. Uyuyan bir kadının tenine ilişkin ilk deneyimini canlı, ani bir şey olarak anlatıyordun, sanki su altından havaya çıkıvermiş, ilk kez soluk alıyormuş gibi.

Sonunda o Ocak ayının sonlarındaki gecede İrena'nın doğumgünü partisinde karşılaştığımızda, Maurice Salman'ın hiçbir şeyi abartmamış olduğunu gördüm. Seni ve Michaela'yı çok güzel anlatmıştı: Uzo ile su. Ayrı ayrı, açık ve güçlü; birlikte ikiniz de bulanık bir renge bürünüyordunuz. "Etkileyici bir bedensel yaşamı" paylaşan iki insanın, diyordu Salman, gizemi. Salman'ı bilirsin! Sizden söz ettiğinde gözlerini kısar. Deniz kıyısındaki bir kaya gibi kurulur sandalyesine. En olağanüstü yanı, argo dilidir. Ne büyüleyici bir birleşimi, zihin keskinliği ile bayağılığın. Tutkudan içe işleyen bir biçimde söz eder, yine de patlak bir lastiği ya da boş bir benzin deposunu planlayan sinsi bir âşık görünümündedir. Hayran olduğu eski filmlerden çıkıvermiş gibi. Beklenmedik, pahalı bir şarap sunan, sonra şarabın yanına bir tabak kavrulmuş fıstık çıkaran biri gibidir. Belki de abartıyorum. Salman, kaba bir abartma izlenimi verir, ama aslında akıllı ve kesindir.

Salman, şiir kitabın *Temel Çalışmayı* önerinceye, kitabın açılış dizelerini okuyuncaya kadar adını hiç duymamıştım. Sonra,

kitabın annenle babanın ve kız kardeşin Bella'nın anısına adandığını gördüm. *Aileme olan sevgim yıllarca çürümüş bitki artıklarının beslediği bir toprakta gelişti, topraktan bitiveren yıkanmamış bir kök. Bir böcek gibi şişkin, bir toprak parçasının altında dev bir göz. Gözü çıkar, toprağı kör et.*

Biliyorum, insan birinin sözlerini ne kadar çok severse, onun yaşamında gerçekleştiremediği her şeyi yapıtında gerçekleştirmiş olduğunu o kadar çok varsayabilir. Bir insanın davranışı ile sözleri arasındaki ilişki, çoğu zaman anlam kemiği üzerindeki kıkırdak-yağ ilişkisi gibidir. Ama sen söz konusu olduğunda, şiirlerle insan arasında bir boşluk yok gibi görünüyordu. Başka nasıl olabilirdi ki, dile böylesine eksiksiz olarak inandığını öne süren biri için? Bir harfin bile -bir pasaporta işlenmiş "J" gibi- yaşam ya da ölüm gücüne sahip olabileceğini bilen biri için.

Son şiirlerinde sanki tarih, omuzlarımızın üzerinden okuyup gölgesini sayfaya düşürür, ama sözlerin kendilerinde değildir artık. Sanki bir şeye karar vermişsin, vicdanınla bir anlaşma yapmışsın gibi. Dilin kendisinin seni özgürleştirdiğine inanmak istiyordum. Ama karşılaştığımız gece, seni özgür bırakanın dil olmadığını biliyordum. Olsa olsa çarpıcı bir yalın gerçeklik ya da çarpıcı bir yalın yalan böylesine dingin kılabilirdi bir insanı. Gizem karanlık bir hal aldı içimde. Kendi düzensiz solgunluğumda bir doğum izi.

Ve biliyordum, ben kıyıda durmuş bakıyordum, sen ise tozlu kayadan iyice uzaklaşmış nehrin ıslaklığı içinde yatıyordun.

Salman'ın evindeki o gece dinginliğin öylesine derindi ki kösnül olarak betimlenebilirdi ancak. Deneyim senden aşırılığı

alıp çıkarmıştı. Ya da bir yerbilimcinin söyleyebileceği gibi, tortul yoğunlaşmanın saf haline ulaşmıştın. İnsan, varlığının gücünü hissetmezlik edemiyordu, Michaela'nın kalçasındaki bir kedi gibi ağır elini. İlk görüşte aşk, daha önce hiç tanınmamış olduğunu fark ettiği için ani bir pişmanlıkla haykıran bir ruhun tepkisinden başka nedir ki? Elbette, Naomi duygulanmıştı, bir süre sonra sana anne babasını, ailesini anlatıyordu. Çoğu zaman öylesine utangaç olan Naomi geçen yazdan, gölde ölen babasından söz ediyordu, sonra benim annemle babamdan—bu anlattıklarından hem canımın sıkıldığını, hem de ilginç bir biçimde ona minnet duyduğumu gördüm. Anlat ona, diye düşündüm, anlat ona her şeyi.

Sen dinliyordun; günahı dinleyen bir rahip gibi değil, kendi kurtuluşunu dinleyen bir günahkâr gibi. İnsanın kendini açık seçik hissetmesini, "temiz" hissetmesini sağlayacak ne büyük bir yeteneğin vardı. Sanki konuşmak gerçekten de iyileştirebilirmiş gibi. Tüm bu esnada, bir elinle Michaela'nın bir yerine, omzuna ya da koluna dokunuyor ya da elini tutuyordun. Gözlerin bizimle, bedenin onunlaydı. Yalnızca bir tek kez Naomi sözlerine ara verdi, birden kendine gelerek, belki de aptal olduğunu düşündüğünü söyledi, anne babasının mezarlarına bu kadar sık gidip, onlara çiçek götürdüğü için. Bu söz üzerine unutulmaz yanıtını verdin. "Tam tersine. Onlara ara sıra güzel bir şey götürmek bence doğru." Ve ben Naomi'nin yüzünde minnet duygusu gördüm; anımsamak acı veriyor bana, çünkü onun bu ziyaretlerinden -benim annemle babam!- o kadar sıkılmıştım ki onu her tür hastalıkla, anne babasının ölümünü aşamamış olmakla, on sekiz yaşından beri yas tutma

gereksinimi duymakla itham ediyordum. Tipik özelliği gereği, senin yorumunu yinelemedi daha sonraları. Kimse sessizlikte Naomi'den daha eli açık olamaz, seyrek olarak düş kırıklığı ya da öfkeyle açar ağzını (bunlar gözyaşlarıyla dışa vurulur); onun sessizliği genellikle bilgecedir. Çoğu zaman bu yüzden de minnet duyuyordum, özellikle ayrılmamdan önceki birkaç ay, Naomi giderek daha az konuştuğunda.

O gece Salman'ın evinden ayrılırken ve Naomi kollarını paltosunun içine sokarken, karımın geçirdiği dönüşüm henüz gözle görülmese de açıktı. Senin konuşman onun bedeninde bir değişikliğe yol açmıştı. Ve ben, Michaela paltosunu ve eşarbını överken Naomi'nin duyduğu zevki görüyordum; sonra sen elini sıkıp iyi geceler dilediğinde yüzünün kızarmasını.

O akşam Maurice Salman ile karısı hakkında da bir şeyler öğrendim. Onları pencere kenarında birlikte dururken gördüğümde. Kadın kısacık boylu, tam bir bohça, pahalı ayakkabılar, ipek bluz, hüzünlü bir yüz. Salman onun dirseğini koca elinde bir fincan gibi tutuyordu. Karısının kazağını dev gibi kolunda taşıyordu, bir filin sırtındaki mendil gibi. Küçük bir jest: Kadın uzandı, çocuk avucu kocasının dev gibi yanağının üzerinde. Salman'a sanki incecik bir porselenmiş gibi dokundu.

Üniversitedeyken, *Yalancı Tanıklık Etmek* yeniden basılmıştı, küçük bir sözlük kadar kalındı. Salman, tuz kitabı yoluyla öğrencilerine Athos'un lirik yerbilimini sunmuştu çoktan. Athos'un bir iyon bağının cömertliğine kadar uzanan tutkulu betimlemeleri—ne harika bir insanbiçimci. Özlem duymayan hiçbir şey olmadığına inanmak. Önemli ve yavaş yer olayları

da, insan ticaretinin ve kültürünün gelişmesi de, hepsi özlemin bir evrimi. Böyle bir hikâyeciliğin insana biçim vermemesi mümkün müydü? Bir usta tarafından eğitildiğin için şanslıydın. Dikkatini şiirlerine -*Temel Çalışma*daki- yönelttiğinde ve kütle çekimleri yerbilimini anlattığında, sanki yerin konuştuğunu duyarız.

Ölümünden sonra Salman'daki yalnızlığı hissedebiliyordum, başka hiçbir yalnızlığa benzemeyen, insanlar arasındaki o kendine özgü yalnızlık. Salman anımsıyordu - yirmili yaşlarına ilişkin anektotlar, bütün gece şehirde yürüyüşünüz; her mevsim, önce Athos'un yapıtı hakkında, sonra şiir hakkında ve son olarak Salman'ın yaraları hakkında -seninkiler hakkında değil ama (uzun yıllar boyunca)- konuşmanız. Yorgunluktan bitmiş ve terlemiş ya da yorgunluktan bitmiş ve donmuş bir halde, kek ve kahve için yirmi dört saat açık lokantada oturmanız, sabahın ikisinde ayrılıp, boş sokakta birbirinize iyi geceler dilemeniz. Salman, senin St. Clair Caddesi'nden Athos öldükten sonra ve ilk evliliğin sona erdikten yıllar sonra yalnız yaşadığın evine doğru yürüyüşünü izlermiş, nasıl da üzgün görünürmüşsün... Salman bana alışkanlıklarından, sözüne güvenilirliğinden, ahlakî ciddiyetten söz etti. Depresyonlarından. Michaela'nın, yeni karının, kusursuzluğundan söz etti.

"Ben, ruhsal bir önder aradığımızı söylediğimizde, aslında bize bedenimizle ne yapmamız gerektiğini anlatacak birini arıyoruz. Tenin kararları. Zevkten de acıdan da ders almayı unutuyoruz." dedi Salman sen öldükten sonra. "Jakob bana o kadar çok şey öğretti ki... Örneğin: Bilginin gerçek değeri nedir? Bilgisizliğimizi daha kesin kılar. Tanrı çöldeki Yahudilere başka

Tanrı seçmelerini söylediğinde, onlara bir başkası yerine belirli bir Tanrı'yı seçmelerini söylemiyordu, söylediği şuydu: Ya bir Tanrı seçin ya da hiç. Jakob ikilemlerin kesinliğine büyük önem verirdi. *İkilem Şiirleri*'nin açılış imgesini anımsarsın, upuzun bir duvara bakan bir adam ile aynı duvara öteki yandan bakan başka bir adam... Verdiğimiz partilerden birinde parçacık/dalga ikileminden söz eden birini anımsıyorum. Bir süre sonra Jakob şöyle dedi: 'Belki de mesele şu: Işık duvara düştüğünde, seçim yapmak zorunda.' Herkes güldü, fizikten anlamayıp fizik hakkında konuşan şu adamı dinleyin bir! Ama ben Jakob'un ne demek istediğini biliyordum. Parçacık laik insandır; dalga ise yaradancı insan. Ve duvarı geçtiğin sürece ister bir yalanla yaşa, ister bir gerçekle, fark etmez. Bazılarını sevgi harekete geçirirken (seçtiklerimiz), bazılarını da korku harekete geçirir (seçmemekle seçtiklerimiz). Sonra Jakob şöyle dedi: 'Belki de elektron ne parçacık ne de dalgadır, belki başka bir şeydir, çok daha karmaşık -bir ses uyumsuzluğu- acısı sevgi olan keder gibi.'"

*

Havayı geçici, değişken ve hepsinden önemlisi iz bırakmaz bir şey olarak düşünüyoruz; ama doğa her yerde anımsar. Ağaçlar, örneğin, yağmurun anısını taşırlar. Halkalarında eski havayı okuruz - fırtınaları, güneş ışığını ve sıcaklıkları, yüzyıllar boyunca yaşanmış mevsimleri. Bir orman bir tarihi paylaşır, her ağacın kesilip devrildikten sonra bile anımsadığı.

Yalnızca Maurice Salman ya da Athos Roussos, meteoroloji ile edebiyata duyduğu ilgi arasında bocalayan bir öğrenciye

bakar ve şöyle derdi: "Neden ikisini de okuyacak bir yol bulmuyorsunuz? Bazı kültürlerde erkeklerin birden çok karısı vardır..." Nahif bir tutumla, Salman'a bir hava haritası ile bir şiir arasında biçimsel bir karşılaştırma yapılabileceğini söyledim. Edebiyat tezime "Bir Hava Dizesi" başlığını vermek istediğimi söyledim ona. Daha sonra, Salman'ın ofisinden sokağa çıktım; Ekim'in günbatımı saf soluk bir ışık ile ışıyordu. Eve yürüdüm, haberimi paylaşabileceğim birinin olmasını dileyerek, beni bekleyen bir kadının olmasını dileyerek, soğuk ellerimi kazağının içine sokabileyim, sıcak teninde gezdirebileyim ve Salman'ın tezim için ne önermiş olduğunu açıklayabileyim diye: Gerçek yaşam nesnel bağlılaşığı—hava ile yaşamöyküsü.

Yıllar sonra tezimi bir kitaba dönüştürdüğümde, Naomi araştırmalarıma destek oldu. St. Petersburg'da kasvetli bir Aralık sabahı, 1849. Havada beyaz bir at kişnemesi, koşum kayışlarının sesi: Buğulu at pisliği, ıslak meşin ve kar. Tutukluların götürüldüğü at arabasına çıkıp Semyonovski Meydanı'nın buz gibi turuncu ışığına doğru Dostoyevski'yi izliyorum. Üzerinde, aylar önce tutuklandığındaki baharlık paltoyla titriyor, tutuklu kalmaktan solgun, sararmış yanaklarıyla karşıtlık oluşturan kızarmış burnu. Gözleri bağlanmış, o ve öteki sözde Petraşevski radikalleri, soğuk kış rüzgârında idam edilmek üzere sıraya dizilmişler. Büyük bir dikkatle bakıyorum yüzüne. Gözlerini örten bandın altında bile, geçirdiği dönüşüm apaçık. Silahlar ateşe hazır. Her adam merminin göğsünü yarıp içeri girişini, sıcak ısırığı, bir çocuk parmağı boyundaki şaşırtıcı darbeyi yaşıyor. Sonra gözleri örten bantlar çıkarılıyor. Daha önce bunlara benzer yüzler görmedim hiç, yüzlerinde yalnızca tek bir gerçeğin dışavurumu: Hâlâ yaşıyorlar, ateş edilmedi. Yaşa-

mın ağırlığıyla düşüyorum; yani, Dostoyevski'nin yaşamının, o andan başlayarak, her şeye yeni baştan başlayan bir insanın yoğunluğuyla yeniden açılan yaşamının ağırlığıyla.

Prangalarla Rusya'yı bir uçta bir uca geçerken, Naomi çatal batırılacak hale gelinceye kadar pişirilmiş beyaz patatesleri büyük bir özenle katılaşmış kırmızı borşun içine yerleştiriyordu. Tobolsk'ta açlıktan dizlerimin üzerine kara düştüğümde, Naomi taş gibi ağır ekmekten kalın parçalar dilimliyordu. Bu yemek şakalarına "mutfak bağlılaşığı" adını veriyordum. Staraya Russa'da öğleden sonralarını geçirip, sonra tatlı lahana çorbasından oluşan akşam yemeği için aşağı iniyorduk.

Havayı okumak da bir iş: Fırtınalara, çığlara, boralara ve sıcaklık dalgalarına, mansunlara ilişkin bütün tahmin örnekleri. *Fırtına*, *Kral Lear*'deki fırtınalı ova. *Yabancı*'da Camus'nün güneş çarpması. Tolstoy'un "Usta ve İnsan"daki kar fırtınası. Senin *Otel Yağmur* şiirlerin. Ama yaşamöyküsü... Pasternak'ı, Maria Yudino'nun Chopin çalışını dinlerken âşık olduğu ("Kar yeri kapladı... mum yanıyordu...") bir daşada alıkoyan kar fırtınası. Kocasının ölüm haberini duyduğunda yağan yağmurun altından çekilmeyi reddeden Madam Curie. Savaş bir ateş gibi yükselirken sende, Yunan yaz sıcağı. Dostoyevski, düşündüğüm ilk örnekti; Sibirya'ya acımasızca yürütülen tutuklular Tobolsk'ta durmuşlar, oradaki yaşlı köylü kadınlar onlara acımıştı. İyi kadınlar sıfırın altında otuz derece soğukta İrtiş Nehri'nin kıyılarında durmuş, onlara çay demetleri, mum, puro ve cildin içine dikilmiş on rubleyle bir *Yeni Ahit* veriyorlardı. Bu ağır koşullarda, onların sevgisi kalıcı bir yer ediniyordu Dostoyevski'nin yüreğinde. Uğultulu günbatımın-

da ve pastel rengi karda, kadınlar acınacak haldeki tutuklu kervanının -ince giysileri içinde rüzgâr tenlerini ısırırken, beyaz manzarada ileri doğru çekilip ilerleyen gevşek bir ip- yolculuğu için dualar okuyorlardı. Ve Dostoyevski yürüyordu, nasıl bunca geç olabileceğine şaşarak, bunca erken döneminde yaşamının.

*

Elimizden kaçan anılar bizi yakalayıp, bir gölge gibi gelip otururlar üzerimize. Bir düşüncenin ortasında birden bir gerçek beliriverir, mercekteki bir kıl.

Babam çöp tenekesindeki elmayı bulmuş. Elma çürümüştü, ben de atmıştım—sekiz dokuz yaşındaydım. Babam elmayı çöp tenekesinden almış, odama gelip beni buldu, sıkıca omuzumdan kavrayıp elmayı yüzüme bastırdı.

"Ne bu? Ne bu?"
"Elma—"

Annem çantasına koyardı yiyeceği. Babam, ilk açlık belirtilerinden kaçınmak için sık sık yerdi, çünkü bir kez bu belirtiler başladığında, hasta oluncaya kadar yemeden duramazdı. Üstelik bir görev duygusuyla, büyük bir özenle yerdi, gözyaşları akardı yüzünden, böyle apaçık bedensellik-ruh birlikteliği, her ikisini de aşağıladığını bilerek. İnsan ruha ilişkin bir kanıta gerek duyarsa, kolaylıkla bulunur bu kanıt. Ruh, aşırı bedensel aşağılanma noktasında apaçıktır. Babam için, yemekle bağlantılı hiçbir zevk söz konusu değildi. Bunun yalnızca psikolojik bir güçlük olmayıp, aynı zamanda ahlaksal bir güçlük olduğu-

nu fark etmem yıllar aldı, çünkü kim yanıtlayabilirdi babamın sorusunu: Onun bildiklerini bilen biri olarak, tıkabasa yemeli miydi, yoksa açlıktan ölmeli mi?

"Elma! Peki, söyle benim güzel oğlum, elma yiyecek midir?"

"Çürümüştü ama—"

Pazar öğleden sonraları şehrin hemen dışındaki çiftliğe ya da Ontario Gölü'nün kenarındaki annemle babamın çok sevdiği parka giderdik arabayla. Babam tek tük saçları gözlerine uçuşmasın diye hep bir kep takardı. İki eliyle direksiyonu sıkıca kavrayıp kullanırdı arabayı, hız sınırını hiçbir zaman aşmazdı. Ben arka koltuğa oturur, *Çocuk Elektrikçi* kitabından Morse alfabesini ya da Beaufort Ölçeği'ni öğrenirdim. ("Rüzgâr gücü 0: Duman dikey olarak yükselir, deniz ayna gibidir. Güç 5: Küçük ağaçlar yana yatar, denizlerde beyaz köpüklü dalgalar. Güç 6: Şemsiyeler güçlükle kullanılır. Güç 9: Yapılarda hasar meydana gelir.") Arada bir ön koltuktan annemin eli beliriverir, elinde salladığı bir şeker rulosu olurdu.

Annemle babam şezlonglarını açarlar (kışın bile), bu arada ben kendi başıma dolaşır, taş toplar ya da bulutları adlarına göre ayırır ya da dalgaları sayardım. Çimene ya da kuma uzanır, okurdum; bazen üzerimde kalın ceket, çamur rengi gökyüzü altında uykuya dalardım, elimde su fışkırtılan ve yanardağlarıyla *Aytaşı* ya da *Denize Karşı Duran Adamlar* olurdu. ("Sonraki saatleri anımsarken, o an duyduğum korkuyu duymamam imkânsız. Rüzgâr ile yağmur, yağmur ile rüzgâr, kurtulma ümidi olmayan bir gök altında. Tüm o süre

boyunca. Mr. Bligh dümen yekesinden ayrılmıyordu ve içinde bulunduğumuz tehlike arttıkça zihinsel bir coşku duyar gibi görünüyordu...") Hava güzel olduğunda annem hazırlamış olduğu öğle yemeğini tabaklarımıza koyardı ve rüzgâr soğuk göl üzerinde dolaşır, küme bulut ufukta ilerlerken, annemle babam termostan koyu bir çayı yudumlarlardı.

Annem pazar akşamları erkenden yemeği hazırlarken, ben oturma odasında babamla müzik dinlerdim. Babamı müzik dinlerken izlemek, benim de farklı bir biçimde dinlememi sağlardı. Dikkatle, her parçayı bir röntgen ışını gibi kuramsal öğelerine ayırırdı; tenin boz sisi duygu. Bana göstermek için orkestraları -başka insanların kollarını, ellerini ve soluklarını- kullanırdı; sözsüz bir anlaşma, tellere sığdırılmış bir anlam. Ona yaslandığımda, kolu belimde -ya da daha çok küçükken, başım kucağında- dalgın, bana göre ise yabanıl eli saçımın üzerinde olurdu. Şostakoviç, Prokofiev, Beethoven, Mahler liedleri eşliğinde saçımı okşardı: "Şimdi tüm özlemim düş görmek." "Bu dünyada bir yabancı oldum."

Sözsüz ve yakın bu saatler, onun hakkında düşündüklerime biçim veriyordu. Yerde, desenli divanda, perdelerin ipekli işlemesi üzerinde son ışığın çizgileri. Arada bir, yazın pazar günleri, güneş ışığına bürünmüş halının üzerinde bir böcek ya da kuşun gölgesi. Annemden öğrendiğim kadarıyla babamın yaşam öyküsü -tuhaf, bölük pörçük görüntüler- ve onun besteciler hakkında anlattıkları müzikle iç içe geçiyordu. Mahler'in eve dönerken geçtiği çamurlu yolda inek soluğu ve inek tezeği ve taze saman, ay ışığı tarlaların üzerinde bir örümcek ağı. Aynı ay ışığı altında, kampa geri dönen babamın dili bir yün

yumağı; silah zoruyla yürürken dayanılmaz derecede susamış, yağmur suyu dolu bir kovanın yanından geçmiş, kovanın küçük yuvarlak yıldızlar aynası. Yüzlerine düşen damlaları, ter gibi kokan yağmuru yutabilmek için yağmur duası edişi. Bir çiftçinin tarlasında lahananın ortasını yiyişi, lahanayı içi boş ama bütün gibi görünecek şekilde bırakışı, korudaki askerlerden kaçarken izini kimse bulamasın diye.

Babamın kucağından onun düşüncelere dalmış yüzüne bakardım. Hep gözleri açık dinlerdi müziği. Yüzünde *Altıncı Senfoni*'nin fırtınasıyla Beethoven, Heiligenstadt'ın orman ve tarlalarında yürürken, ardında gerçek bir fırtına, babamın ardında, çamurun ayakkabı üstlükleri gibi ayaklarından aşağı çöküşü, yağmurlu ağaçlarda bir kuşun tiz, umutsuz çığlığı. Babamın, uzun bir yürüyüş sırasında, düşüncesini elindeki bir kıymık üzerinde yoğunlaştırması, annesiyle babasını düşünmemek için. Kısa saçlarımdan elini geçirirken parmakları altında hissediyordum kafatasımı. Yel değirmeni gibi salladığı kollarıyla öküzleri korkutan, sonra olduğu yerde durup göğe bakan Beethoven. Bacaların yanındaki bir ay tutulmasına ya da çukurların üzerindeki yüzer pisliği andıran güneşin ölgün ışığına bakan babam. Babamın yüzündeki silah, uzanabileceği su kabını postallarıyla sürekli olarak uzağa itmeleri.

Senfoni, şarkılar dizisi, kuartet devam ettiği sürece, ona ulaşabiliyordum. Müziğe olan dikkatinin bana yönelik bir dikkat olduğuna inandırabiliyordum kendimi. En sevdiği parçalar, birlikte çıktığımızı bildiğimiz, sonlu gezilerdi, ritardando ve sostenuto şeklindeki işaret levhalarını, ton değişikliklerini tanıdığımız. Bazen farklı bir orkestra şefinden bir kaydı çalar

ve ben, yorumları karşılaştırırken kulaklarının ne denli keskin olduğunu görürdüm: "Ben, arpejleri nasıl hızlı çaldığını duyuyor musun?" "Bak nasıl uzatıyor... Ama burada vurgu yaparsa, daha sonra crescendo'yu mahvedecek demektir!" Ve bir sonraki hafta, bir yüz, bir yer -bir fotoğraf- gibi bildiğimiz ve sevdiğimiz yoruma geri dönerdik.

Kısa saçımın üzerinde gezinen dalgın parmakları. Onun dokunuşundan ayrı düşünülemeyecek müzik.

Babamın pantolonu altındaki ince bacaklarını hissetmek, bunların o uzun mesafeleri yürüyen, saatlerce ayakta duran bacaklarla aynı olduğuna inanamamak. Toronto'daki dairemizde, Avrupa görüntüleri, bir başka gezegenden kartpostallar. Babamın tek erkek kardeşi, bitlerin kapladığı kıvranan bir bedenin altında yok olan amcam. Öcüleri, perileri, cadıları dinlemek yerine, birbiriyle bağlantısız göndermeler duyuyordum: Kapolar, Häftlingler, "Ess Ess", karanlık ormanlar; bir karanlık sözcükler yığını, ölüleri yakmak için yığılmış odun parçalarını andıran. Komşularının Robinson Crusoe lakabını takacakları kadar yırtık pırtık, eski elbiselerle dolaşan Beethoven; bir fırtınadan önce yön değiştiren rüzgâr, sağanak yağmurdan önce kapanan yapraklar, Altıncı Senfoni, Opus 68; Dokuzuncu Senfoni, Opus 125. Onu hoşnut etmek için senfoni ve opus numaralarının hepsini öğrenmiştim. Belleğimde yer etti, saçımı okşayan parmakları altında, kolundaki kıllar, yüzüme yakın numarası.

Babamın mizahı bile sessizdi. Benim için çeşitli şeyler çizerdi: gülünç olaylar, karikatürler. İnsan yüzlü araçlar. Çizimleri bakışını yansıtırdı; nasıl gördüğünü.

"Elma yiyecek midir?"

"Evet."

"Peki sen yemeği atıyor musun? Sen -oğlum- yemeği atıyor musun?"

"Çürümüştü—"

"Ye şunu... Ye şunu!"

"Baba, çürük bu elma -yemem-"

Ağzım açılıncaya kadar elmayı dişlerime bastırdı. Karşı koyarak, hıçkırarak yedim. Elmanın çürük tadı, aşırı tatlılığı, gözyaşları. Yıllar sonra, kendi başıma yaşarken, artıkları atar ya da bir lokantada tabağımda bırakırsam, uykumda acınacak haldeki karikatür kalıntılarını görürdüm.

Görüntüler derinize işler, çevresindeki deriyi dağlar, kara damgalarını bırakırlar. Yanardağ külü gibi, en güçlü toprağı oluşturabilirler. Delinmiş yerden keskin yeşil filizler biter. Babamın içime işlediği görüntüler, bir karşılıklı yemindi. Kitabı ya da dergiyi sessizce bana verirdi. Bir parmağıyla işaret ederdi. Tıpkı dinlemek gibi bakmak da bir disiplin işiydi. Odamda kovboy perdeleri ve rock müzik koleksiyonumla güven içindeki ben, ne yapacaktım bu fotoğrafların dehşetiyle? Babam kitapları bana görüntülerden daha korkutucu (şimdi söyleyebilirim bunu) bir şiddetle fırlatırdı. Güvenli odamda onlarla ne yapacağım açıktı. Çocuk değilsin artık. Senden küçük yüz binlerce çocuk vardı.

Babamdan aldığım piyano derslerinden çekiniyor, o evdeyken hiç çalmıyordum. Kusursuzluk arzusunda ahlaksal bir buyruğun gücü vardı, her doğru nota kaosa karşı düzeni kuruyordu, bombalanmış bir evi tek tek her parçasıyla yeniden kurmak kadar olanaksız bir hedef. Çocukken bunu bir inancın belirtisi, hatta bir irade beyanı gibi olumlu bir şey olarak görmüyor; bir tür boşunalık olarak özümsüyordum. Bütün içten çabalarım yalnızca hoşnutsuzluk yaratıyordu onda. Füglerim ve tarantellalarım tam ortasında çözülüveriyor, bourrelerim ağır aksak gidiyordu; öyle farkındaydım ki babamın ödün vermez kulağının. Sonra, bir parçanın tam ortasında onun birden araya girip kesişi, benim mutsuzluğum, annemin ikimize yakarması, babamın bana ders vermekten vazgeçmesini sağladı. Son dersimizin üzerinden çok geçmeden, göldeki pazar günlerimizden birinde, babamla kıyıda yürürken, bir kuş şeklindeki küçük bir kayayı fark etti. Kayayı kaldırdığında, yüzündeki ani memnuniyet parıltısını gördüm ve bir anda onu memnun etmek için bir kayadan daha az gücüm olduğunu hissettim.

On bir yaşımdayken, annemle babam yazın son iki haftası boyunca bir kulübe kiraladılar. Zifiri karanlığı daha önce hiç yaşamamıştım. Gece uyanınca, uyurken kör olduğumu -her çocuğun korkusudur bu- düşündüm. Ama karanlıkta kendini gösteren bir başka eski korku vardı. Bacaklarımı indirip kollarımı tehlikeli havaya attım, lambayı buluncaya kadar. Bir sınamaydı bu. Güçlü olmanın çok önemli olduğunu biliyordum. Gecelerce elimde bir el feneriyle yattıktan sonra, bir karar verdim. Zorla yataktan kalkıp lastik ayakkabılarımı

giydim ve dışarı çıktım. Yapmam gereken şey, elimdeki el feneri sönükken ormanda yürüyüp, yaklaşık dört yüz metre ilerideki yola kadar ulaşmaktı. Eğer babam günlerce, kilometrelerce yürüyebiliyor idiyse, ben de hiç olmazsa yola kadar yürüyebilirdim. Ya babamın yürüdüğü kadar yürümek zorunda kalsam ne olurdu? Henüz antrenman aşamasındaydım. Flanel pijamamı terden sırılsıklam olmuştu. Yararsız gözlerle yürüyor, nehri duyuyordum, tarihin alçakgönüllü bıçağı, keskin yanıyla toprağın derinlerine inen; ormanın çatlayıp yarılan yüzünden sızan paslı kan. Gecenin ağır soluğu üzerinde ipince bir böcekler ağı, ayakbileklerimde buz gibi soğuk eğreltiotlarının tokadı—böyle sıcak bir gecede canlı hiçbir şey böylesine soğuk olamazdı. Yavaş yavaş, ağaçlar, gözlerimin seçmeye başladığı karanlıkta beliriverdi, siyah üzerine yapılmış siyah kabartmalar gibi, karanlığın kendisi kömürleşmiş kaburga kemikleri üzerine gerili solgun bir deriydi. Yukarıda, yaprakların uzak dalgası, iskeletimsi bacaklara sürtünüp hışırdayan göğün karanlık eteği. Nereden çıktığı belli olmayan tuhaf çizgiler; hayaletlerin saçı, boynuma ve yanaklarıma sürtünüyor ve çekip gitmiyordu. Orman bir cadının kucaklaması gibi çevremde kapandı, baştan aşağı saç ve sıcak nefes, diken diken bir ten ve keskin tırnaklar. Ve tam kendimi çaresiz, korkudan bunalmış hissettiğim anda, birden açıklık bir alana geldim, geniş yolun üzerinde hafif bir esinti. El fenerini yaktım ve fenerin beyaz huzmesini izleyerek, koşarak yolu geri döndüm.

Sabahleyin bacaklarıma çamur ve ısırıklarla dallardan ötürü çay rengi kan bulaşmış olduğunu gördüm. Gün boyunca tuhaf yerlerde tırmalamalar keşfettim, kulaklarımın arkasında ya da

kolumun iç kısmında, kırmızı bir kalemle çizilmişe benzeyen ince bir kan çizgisi. Sınamanın korkumu yok ettiğinden emindim. Ama geceleyin aynı halde uyandığımda, bedenim çelik gibi soğuktu. Aynı yolculuğu iki kere daha denedim, ormanın karanlığıyla yüzleşmeye kendimi zorlayarak. Ama hâlâ odamın karanlığına tahammül edemiyordum.

On iki yaşımdayken, benden oldukça büyük olmakla birlikte boyu benden pek de uzun olmayan bir Çinli kızla arkadaş oldum. Deri kepine, koyu tenine, çok güzel örülmüş saçlarına hayranlık duyuyordum. Dört bin yıl yaşında bir saç teli hayal edin! *National Geographic*'te çok iyi korunmuş bataklık insanlarını görmüştüm; onların korunması bende hem bir hayranlık duygusu uyandırmış, hem de bana bir teselli kaynağı olmuştu. Bunlar, babamın bana gösterdiği fotoğraflardaki bedenler gibi değildi. Kokulu toprağı omuzlarıma çektim, dingin süngersi turba battaniyeyi. Şimdi, duyduğum hayranlığın arkeolojiyle, hatta adli tıpla ilgisi olmadığını görüyorum: Yaşamöyküsüydü. Yanaklarında, divanda uykuya daldığında annemin yanağında oluşan kırışıklıklara benzer kırışıklıklarla yüzyılların ötesinden bana bakan yüzler, adı olmayan insanların yüzleriydi. Bakıyor, bekliyorlardı, sessiz. Kim olabileceklerini hayal etmek bana düşüyordu.

*

Müzik notaları gibi, bir hava haritasını okuduğunuzda, zamanı okumuş olursunuz. Bir yaşamın, basınç bölgeleri, cepheler,

okyanus etkileri açısından açımlanabileceğine katılacağından, Jakob Beer, eminim.

Yaşamöyküsünün geriye bakarak değerlendirilmesi, uzun vadeli hava tahmini denli elle tutulmaz, o denli çıkarsamaya dayalı bir şeydir. Tahmin, bir sezgi. Olasılıkları gözden geçirme. Asla sahip olmayacağımız, kayda geçirilmemiş bütün bilgilerin etkisini değerlendirme. Var olan şeylerin değil, yok olmuş şeylerin önemi. En sessiz özne bile -hiç olmazsa kısmen- ölümünden sonra kurulabilir. Kişisel yaşamı konusunda çekingen olarak değerlendirilebilecek Henry James, aldığı bütün mektupları yakmış. Herhangi bir kimse benimle ilgileniyorsa, demiş, öncelikle sanatımın "nüfuz edilmesi güç graniti"ni kırsın! Ama James bile, hiç kuşkusuz kendi tasarımına göre, yeniden kurulmuştur. Ona yazılmış bütün mektuplar yok edilse bile, ortaya çıkacak olan öykünün izini sürdüğüne eminim. James neyi dışarıda bırakacağını biliyordu. Ünlü insanların yaşamlarıyla dolu her yanımız; kendi alışkanlıklarımızın esiriyiz. Bir başkasının ruhunu keşfe çıkmak, bir başkasının güdülerini kendi güdülerimiz kadar derinden özümsemek, bir aşk arayışıdır. Ama olguları, yerleri, adları, etkili olmuş olayları, önemli konuşmaları ve mektupları, siyasal koşulları araştırmak—bunların hepsi, eğer öznenizin yaşamında benimsediği varsayımı bulamazsanız, hiçbir işe yaramaz.

*

Annemle babamın Kanada'ya gelmeden önceki yaşamlarına ilişkin her ayrıntıyı annemden öğrendim. Öğleden sonraları, babam müzik konservatuarından eve gelmeden önce, büyü-

kanneler ve annemin erkek kardeşleri Andrei ile Max, bütün hayaletlerin toplanma yeri olan mutfakta bir araya gelirlerdi. Babam kendi evinin çatısı altında yapılan bu hayalet toplantılarından habersizdi. Yalnızca bir kez babamın yok olan ailesinden, onun yanında söz edildiğini anımsıyorum—yemek sofrasında hakkında konuştuğumuz kişi "tıpkı Josef Amca" gibiydi. Babamın bakışı tabağından birden anneme yöneldi, korkunç bir bakış. Ben büyüdükçe, sessizlik kuralı giderek daha karmaşık hale geldi. Giderek, babamdan gizli tutulması gereken şeylerin sayısı artmıştı. Annemle aramdaki sırlar bir gizli anlaşmaydı. En büyük başkaldırımız neydi? Annem hazzın mutlak, ihlal edilmez gerekliliğini aklıma sokmaya kararlıydı.

Annemin dünyaya olan acı verici sevgisi. Onun bir renkten ya da bir tattan, en yalın şeylerden -tatlı bir şey, taze bir şey, ne kadar gösterişsiz olursa olsun yeni bir giysi, sıcak havaya olan sevgisi- duyduğu zevke tanık olduğumda, coşkusunu küçük görmedim. Bunun yerine, bir daha baktım, bir daha tattım, dikkatimi vererek. Onun duyduğu minnet duygusunun hiç de aşırı olmadığını öğrendim. Şimdi, bunun onun bana armağanı olduğunu biliyorum. Uzun bir süre, annemin bende aşırı bir yitim korkusu yarattığını düşündüm—ama hayır, hiç de aşırı değil.

Yitim bir uç noktadır; annemdeki her şeyi çoğaltıp, babamdan her şeyi çekip aldı. Bu yüzden, annemin daha güçlü olduğunu düşünüyordum. Ama şimdi bunun bir ipucu olduğunu görüyorum: Babamın yaşadıkları, çok daha az katlanılabilirdi.

*

Çocukluğumda, kasırgalar tuhaf şiddetleri, kötülüklerinin gelişigüzel kesinliği ile beni hayrete düşürürdü. Bir apartmanın yarısı yerle bir olmuş, yine de yok olan duvarın biraz ötesinde, akşam yemeği sofrası kurulu duruyor. Bir cepten bir çek defteri alınıvermiş. Bir adam evin kapısını açıyor ve ağaçların tepesi üzerinde elli altmış metre yukarı taşınıp yarasız beresiz yere düşüyor. Bir yumurta kutusu yüz elli metre havaya uçuyor, sonra yeniden yere düşüyor, tek bir yumurta kabuğu bile kırılmadan. Yükselen hava akımlarının üzerine düşen, bir yerden ötekine bir saniye içinde güvenle taşınan bütün nesneler: Bir turşu kavanozu yirmi beş mil yol gidiyor, bir ayna, köpeklerle kediler, şaşırıp kalmış yataktakilere dokunmadan yataktan alınıveren battaniyeler. Koca koca nehirlerin yukarı kaldırılıp -nehir yatağını kuru bırakarak- yeniden aşağı inmesi. Bir kadının yirmi metre taşınıp, sonra bir "Fırtınalı Hava" plağının (hiçbir yeri çizilmemiş) yanındaki bir tarlaya bırakılması.

Bir de acımasız kaprisler var: Pencerelerden fırlatılan çocuklar, yüzlerden koparılan sakallar, kesilen başlar. Kapı büyük bir gürültüyle parçalanıp açılırken sessizce akşam yemeğini yiyen aile. Hortum sokağı dolanır, amaçsızca geziyor gibi görünür, kurbanlarını seçerek, kaprisli, kır görünümünün arasından geçen sinsi kara huni, bin trenin sesiyle inildeyerek.

Bazen annem yemeği hazırlarken ona bir şeyler okurdum. Ona bir Texas hortumunun etkileri hakkında bir yazı okumuştum: Hortum kişisel eşyaları toplayıp çölde elmalardan,

soğanlardan, mücevherlerden, gözlüklerden, elbiselerden oluşan yığınlar -"kamp"- oluşturmuştu. On yedi futbol sahasını kaplayacak kadar çok kırık cam: "Kristallnacht." Anneme yıldırım hakkındaki haberi okudum—"Yakalarındaki Ess Ess işareti, Ben."

On bir ya da on iki yaşımdayken, annemle konuşmalarımdan "bir sanatı olanların hayatta kalma şanslarının daha yüksek olduğunu" öğrenmiştim. Kütüphaneye gidip Armac'ın *Çocuk Elektrikçi*'sini buldum ve oturup yeni bir sözcük dağarcığı edinmeye başladım. Kondansatörler, diyotlar, voltmetreler, indüksiyon bobinleri, kargaburnu pense. "Bilgi Hazinesi" dizisini taradım baştan sona: *Yeni Başlayanlar için Elektronik, Yaşayan Bilim Dünyası*. Sonra; doğru sözcükleri bilmenin yeterli olmayabileceğini fark ettim. Çekinerek babamdan para istedim, ilk devre panomu ve bir havya satın almak için. Babamın bu konular hakkında pek bilgisi olmamakla birlikte, bunun yararlı bir şey olduğunu görmesine ve bir süre ilgimi teşvik etmesine şaşmadım. İki konumlu anahtarlar, devre anahtarları ve çeşitli düğmelerle kadranlar almak için birlikte Esbe Bilim Malzemeleri Mağazası'na gittik. Doğumgünümde bana bir mikroskopla lamlar getirdi. Teçhizatımın kalanını kendim edindim: Islak ve kuru nemölçer, Bunsen beki, deney tüpleri ve huniler, pipetler, konik şişeler. Annem cömertçe bir yüklüğü temizleyip laboratuarıma yer açtı, orada tek başıma saatlerce vakit geçiriyordum. Annemin yırtık bir gömlekten benim için diktiği laboratuar önlüğü bile beni yolumdan döndürmedi. Elektrik ya da kimyaya yeteneğim olmadığı için yaptıklarımın hiçbirini pek beceremiyor ve sürekli olarak

kitaba bakmak zorunda kalıyordum, ama lehimin kokusunu seviyordum ve ilk devrem o karanlık yüklükte bir lambayı yaktığında hayranlıkla kalakalmıştım.

Bir yaz günü öğleden sonra, holün sonunda oturan bir komşu kapımızı çaldı ve bana bir çizgiroman verdi: *Resimli Klasikler*. Annem, bir erkek giyim mağazasında çalışan ve hep tertemiz giyinen Bay Dixon'dan özellikle çekiniyordu. Bay Dixon kitabı torunu için almıştı; ama torununda o sayının -Sayı 105, Jules Verne'in *Dünya'dan Ay'a Yolculuk*'u- olduğu çıkmıştı ortaya. Bay Dixon'ın para kabul etmeyeceği açıklık kazanıncaya kadar annem ısrarla kitabın parasını vermeye çalıştı. Sonra teşekkür üstüne teşekkür etti. Bu arada ben balkonun yolunu tutmuş, okumaya başlamıştım bile: "Bir insan neredeyse ömrü boyunca Ay'ın çevresinde dönmeye yazgılı olup, sonra da yaklaşık iki yüz bin mil yükseklikten Pasifik'e düşer de hayatta kalırsa, korkmamayı öğrenir."

Ondan sonra, edebiyat başyapıtlarının resimli versiyonlarını biriktirmek için annemden para koparmaya başladım. Bunlardan her birini gösterişli kapağından son paylayıcı anlaşmaya kadar -"Artık Resimli Klasikler basımını okuduğunuza göre, orijinali okuma zevkinden yoksun bırakmayın kendinizi"- baştan sona yutarcasına okuyordum. Özü bitirdikten sonra, kabuğu bile kemiriyordum: Son sayfalarda birçok konuda eğitici denemeler vardı. Kısa yaşam öyküleri ("Nicholas Kopernik - Güneş Sistemi İncelemelerinin Kilit Adamı"), ünlü operaların olay örgüleri ve asla unutmadığım derin gizler. Örneğin, *Sezar'ın Fetihleri*'nin sonunda: "Bir lejyonda altı

bin asker vardır." "Yunan gemilerinin baş tarafına, gemiler görebilsin diye, göz resmi yapılırdı." "Sezar kendisinden her zaman üçüncü kişi olarak söz etmiştir."

Bir de "Kahraman Köpekler" dizisi vardı: Bir çocuğu bir boğadan kurtaran uyanık seter Brandy. Efendisi Hunlardan saklanan Direniş Kahramanı Foxy.

Satın aldığım ilk çizgiroman Nordhoff ile Hall'in bir deniz serüveniydi. Anlatıcının yaşadığı fırtınaları, gemi isyanlarını okuyordum ("'Gemiyi ele geçirdik...' 'Ne, deli misiniz siz, Bay Churchill?'") *Denize Karşı Duran Insanlar*'ı seçtim, çünkü kitabı açıp şu satırları okumuştum: "Olan her şeyi yazmak... Şimdiden üzerime çöken yalnızlığımı savuşturmak için kâğıtla kalem istedim..."

On dört yaşımda, haftalarca süren tutturmalarımdan sonra, annem bazı okul arkadaşlarımla Kanada Ulusal Sergisi'ne gitmeme izin verdi—her yıl yapılan bir fuardı bu. Kalabalıkta o günkü kadar büyük bir coşkuyu, böylesine doğrudan, anonim bir aidiyet duygusunu hiç yaşamamıştım. Tişörtlerimiz lekelenmişti, ellerimiz ve ayakkabılarımızın tabanları yapış yapıştı ve tutkal gibi kalabalığın tamamı Ağustos güneşinde bir coşku tufanı gibiydi. Hayretten ağzımız açık, renkli televizyona baktık, kurulması gerekmeyen ve Better Living Building'teki devre panosu teknolojisinin sağladığı olağanüstü teknik olanaklarla donanmış saatlere baktık. Gösteri alanını dolaştık, Uçan Çark ve Ateş Çemberi üzerinden yere bağırdık. Dinlenme gereksinimi duyduğumuzda, ziraat pavyonları bölü-

mündeki parmaklıklara yaslanıp, koyun kırpma ve süt sağma makinelerinin çalışmasını izledik. Annemi hoşnut etmek için en son ev aletleri -yer cilalama makineleri, elektrikli içecek karıştırıcılar, elektrikli açacaklar- üzerine parlak broşürler topladım. Alışveriş torbam karton bayraklarla ve şapkalarla, çeşitli şirketlerin ve ürünlerin tanıtımım yapan kalemlerle, Beehive Corn Syrup şekerlemeleriyle, minyatür tıraş losyonu örnekleriyle ve leke çıkarıcılarla, yiyecek kutuları ve çay poşetleriyle dolup taşıyordu. El çantalarımızı bize sunulan her şeye ayrım gözetmeksizin açıyorduk.

Eve döndüğümde, annemin görmesi için her şeyi masanın üzerine boşalttım. Annem ortaya serdiğim şeylere baktı, sonra kaygıyla hepsini çantaya doldurdu yeniden. Aldığım şeylerin bedava olduğuna inanamıyordu; bir yanlışlık yapmış olmam gerektiğini düşünüyordu. Bir avuç dolusu dolmakalemle kurşunkalemi eliyle havaya kaldırdı. Bağırdım, "Onlar verdiler bunları bana! Yemin ederim! Bunlara 'bedava örnek' diyorlar, çünkü bedava!.." İsteri krizine tutulmuştum.

Annem, babama göstermemem ve çantayı odamda saklamam konusunda söz aldı benden. Ertesi sabah erkenden, köşeye yürüyüp hazinemi belediyenin çöp kutularından birine fırlatıp attım.

Şimdi aramızda bir başka tür bağ vardı. Annem zaman zaman belli belirsiz bu olaydan söz ediyordu. Bu şeyleri uygunsuz olarak -tabii, kazara- aldığımdan emin olsa da beni koruyacaktı. Benim hatam. Bizim sırrımız.

O zamandan başlayarak sınırlarımı genişletmeye, okuldan eve dönerken yolu uzatmaya başladım. Şehri öğrenmeye başladım. Derin vadiler, kömür depoları, tuğla ocağı. O zamanlar söze dökemesem de üzerimdeki etkisi çok çekiyordu beni. Boş fabrikaların terk edilmişliğinin sessiz dramı, depo sandıkları, çürümeye yüz tutmuş yük gemileri ve sanayi kalıntıları.

Annemi, pencerede ya da balkonda beni beklemekten vazgeçmeye, bana özgürlüğümü vermeye, geç saatlere kadar beni beklememeye teşvik ettiğimi düşünüyordum. O zamanlar bunun ne kadar acımasız bir şey olduğunu bilmediğimi düşünmek istiyorum. Babamla sabahları evden çıktığımızda, annem dönüp dönmeyeceğimizden emin olamıyordu hiçbir zaman.

Okul arkadaşlarımı eve getirmemeyi öğrendim. Mobilyalarımızın eski ve tuhaf olmasından kaygı duyuyordum. Annemin ortalarda dolaşıp gösterdiği ihtiyattan utanç duyuyordum. "Soyadınız ne... Anne-babanız ne iş yapıyor... Nerede doğdunuz?.." Annem, babamla bana kendi dünyamıza ilişkin bilgiler soruyordu; öğretmenler ve sınıf arkadaşlarıyla ilgili bilgiler, babamın piyano öğrencileri, haklarında son derece az şey bildiğimiz kimselerin kişisel yaşamları. Annem evden çıkıp bakkala gittiğinde, ya da yazın çevredeki bahçelere bakmaya gittiğinde özenle hazırlanırdı (bahçe işleriyle uğraşmayı seviyor ve balkonumuzdaki bir pencere saksısı ile sarmaşık parmaklığına o gözkulak oluyordu). "Çalınmasın diye" pasaportlarımızı ve yurttaşlık belgelerimizi çantasında taşırdı. Köşedeki mağazaya kadar yürüyecek olsa bile, eviyede asla yıkanmamış bulaşık bırakmazdı.

Annem için, zevk hep ciddi bir şeydi. Kahve kutusunun kapağını her açısında kokuyu kutsardı. Yeni yıkanmış çamaşırlarımızın her kokulu kıvrımını durup içine çekerdi. Sanki Tanrı kendi elleriyle yapmış gibi, marketten aldığı pastanın bir dilimini yemek için yarım saat harcayabiliyordu. Her ne zaman yeni bir şey -çoğunlukla gerekli bir şey (bir giysi çok fazla onarılmışsa)- alsa, onu İlk Bluz ya da İlk Çift Çorap gibi okşardı. Senin, Jakob Beer, hiçbir zaman takdir edemeyeceğin bir oranlar kösnülüydü o. O gece bana bakıp beni insanlardan oluşmuş hayvanat bahçene koydun: Güzel karısı olan bir başka örnek; bir başka *academicus dejecticus.* Ama mumyalanmış olan sendin! Sakinliğinle, çevreye yayılan doygunluğunla.

Gerçek şu ki beni dikkate almadın o gece. Ama Naomi'nin bir çiçek gibi açıldığını gördüm.

Üniversitede ikinci yılıma başlamak üzereydim ve tek başıma yaşamaya kararlıydım; yaz boyunca annem kabul etmemişti bunu. Güneşli bir Ağustos sabahı, kitap kutularımı beton garajın nemli serinliğine taşıyıp arabaya yüklemiştim. Annem yatak odasının kapalı kapısı arkasına çekildi. Ancak en son kutuyu taşıdıktan sonra, gerçekten evden ayrılırken çıktı dışarı. Kederli, bir yiyecek paketi hazırladı ve o plastik torba onun elinden benim elime geçtiğinde, aramızda bir şeyler yitmiş oldu, geri dönüşü olmaksızın. Yıllarca, her ziyaretin sonunda kapının eşiğinde, o anlamsız torba -bir öğünlük yiyecek alan, açlığı bir saniyeliğine giderebilen torba- verildi bana. Sonunda giderek daha az incitici hale geldi bu ve torba, pazar günü

gezilerimizde annemin ön koltuktan bana geçirdiği şeker rulosunu andıran bir şeye dönüştü.

Kendi dairemdeki ilk gece, şehirden yalnızca birkaç kilometre ötedeki yatağıma uzanıp annemin telefonlarının karanlıkta çalmasına seyirci kaldım. Bir hafta boyunca aramadım, sonra birkaç haftada bir aradım, bunun onları merak içinde bıraktığını bilmeme rağmen. Sonunda eve gittiğimde, gördüm ki annemle babam ayrı ayrı sessizliklerini sürdürmekle birlikte, benim ayrılışım aralarında yeni bir yakınlık -yeni bir yara- oluşmasını sağlamış. Annem hâlâ gizleriyle bana yöneliyor, ama sonra bunları geri çekiyordu. Önceleri, bana duyduğu gereksinimden ötürü beni cezalandırdığını düşünüyordum. Ama annem kızgın değildi. Kendimi özgür kılma çabalarım daha derin bir yara açmıştı. Korkuyordu. Sanırım, zaman zaman annem bana gerçekten de güvenmiyordu. Bir şey anlatmaya başlar, sonra susardı: "Seni ilgilendirecek bir şey değil." Karşı çıktığımda, oturma odasına gidip babama eşlik etmemi önerirdi. Naomi hayatımıza girdiğinde bu daha da sık olmaya başladı.

Babamın tavrı değişmedi. Evi ziyaret ettiğimde, onu yine ya umutsuzca saatine bakıp sabırsızlanırken ya da odasındaki bir kitaba -toplama kamplarından hayatta kalan bir başkasının anlatısı, bir başka fotoğraflı yazı- hiç kıpırdamadan bakarken görüyordum. Sonraları, üniversitenin yakınlarındaki eski bir evin üst katındaki dairemde, yatak örtümün üzerindeki desene, kitap rafına bakıyordum. Yolun karşısındaki kuru temizleyiciye, çiçekçi dükkânına ve markete. Annemle babamın da

uyumadığını biliyordum, uykusuzluğumuz özen göstermemiz gereken eski bir anlaşmaydı.

Hafta sonları şehirde kendime acıyarak yürüyüşlere çıkar, sonra geri dönerdim; geceleyin, kitaplara dönerdim. Üniversitedeki öğrencilik yıllarımın büyük bir bölümünü, dersler ve bir kitapçıdaki yarım günlük çalışma dışında yalnız geçirdim. Müdür yardımcısıyla bir aşk ilişkisi yaşadım. İlk kucaklaşmamızdan sonra sürdürdük ilişkimizi, göründüğü kadar tatsız olduğundan emin olmak için. Nefis dolgun bir vücudu vardı, taş gibiydi her yanı, ama özellikle politikası. Siyah, uzun bol giysisi altında, üzerinde son derece cüretkâr sloganlar bulunan tişörtler giyerdi: "Sağ elin aldığını sol el verir." Bazen okuldan arkadaşlarımla sinemaya ya da yemeğe giderdik, ama dostluk kurmak için gerçek bir çaba göstermedim hiç.

Uzun bir süre, annemle babamın kapısından dışarı yürümekle bütün enerjimi harcamış olduğumu hissettim.

*

Babam, yasal yurttaşlık sınırları içinde kendini olabildiğince silmiş bir insandı. Bu yüzden, emeklilik başvurusu zamanı geldiğinde -bu gelir onlar için elzem olsa da- uzun bir kavga çıkacağından emindim. Ne gibi belgelere ihtiyacı olduğunu öğrenmek için gerekli devlet dairesini aramış ve anneme bilgi vermiştim.

Birkaç hafta sonra onlara akşam yemeğine gittim. Babam, odasındaydı, odanın kapısı kapalıydı. Annem ocağı kısıp mutfaktaki masaya oturdu.

"Bir daha babanla emeklilik konusunu konuşma."

"O kadar formaliteyle uğraştık—"

"Dün oraya gitmiş."

"Güzel. Nihayet..."

Annem bir aptalı savarcasına ellini salladı.

"Her şeyi anladığını sanıyorsun... Gitmesi gereken yere gitmiş. Belgelerin hepsi yanındaymış. Doğum belgesini yetkiliye vermiş. Adam 'Doğduğunuz yeri çok iyi biliyorum.' demiş. Baban herhalde adam da oralı olsa gerek diye düşünmüş. Ama sonra adam sesini alçaltıp 'Evet, 1941 ve 1942'de oradaydım.' demiş. Babana bakmış, o zaman baban anlamış. Adam tezgâhın üzerinden eğilerek öyle alçak sesle konuşmuş ki baban zar zor duyabilmiş: 'Gerekli evrakınız yok.' Baban olabildiğince hızlı çıkmış oradan. Ama saatlerce eve gelmedi."

Sandalyemi arkaya ittim.

"Yapma, Ben. Onu rahat bırak. Sana söylediğimi bilirse, odasından çıkıp akşam yemeği yemez."

Her durumda yemeğe gelmeyeceğini biliyordum. Annem birkaç gün babamın verdiği dersleri iptal etmek zorunda bile kalabilirdi.

"Gitmesine sen sebep oldun. Gitmesi için sen konuştun onunla. Bedava şeyler almanın çok kolay olduğunu düşünüyorsun."

*

Birçokları yokluğu kendilerinde keşfederler; ağaçlar bir yana itilir ve hüzün doldurur açıklık alanı. Sonra neyi sevdiğimizi biliriz.

Ama ben yokluğun içine doğmuştum. Tarih, çalıların pis kokusunun sardığı bir alan bırakmıştı; kurtlar köklerin bıraktığı toprağı çiğniyordu. Yağmurlar en alttaki kısımları balçıklaştırmıştı, çepeçevre polen örtüsüyle bataklığın yeşil hüznü.

Orada annem ve babamla yaşıyordum. Üzüntünün çürüttüğü bir saklanma yeri. En başından beri Naomi bizi biliyordu sanki. Nefes alıp verircesine, doğallıkla, yüreğini verdi. Ama benim için sevgi, nefesini tutmak gibiydi.

Naomi sağlam toprakta durup kolunu uzatıyordu. Elini tuttum, ama yerimden kıpırdamadım.

Naomi kendi güzelliğini bilmiyordu. Yüz çizgileri güçlü, aralıklıydı, teni konuştuğunda pembe bir renk alırdı, ten rengi duygularının güvenilir bir göstergesiydi. Zayıf ya da denetimsiz değildi, ama kadife gibi zengin ve rahat bir görünümü vardı. Atletik bacaklarının ve uzun sarışın saçlarının belirgin olarak ortaya koyduğu güzelliğini göz ardı ederek kendini küçük görür, daha uzun, daha zayıf, daha zarif hatlı olmak isterdi; belindeki nefret ettiği incecik bir et parçası üzerinde dururdu. Naomi bedensel nitelikleri gibi aklının gücünü de takdir etmez, okuduğu onca şeyi göz ardı edip okumadıkları üzerinde dururdu. Dikkatle dinleyip, sonra büyük bir şaşmazlıkla konunun özüne inen bir şey söylerdi—emin bir bilek

hareketiyle meyveyi ikiye ayıran bir kılıç ustası. Örneğin, o gece Maurice Salman'ın evinden dönerken yolda söyledikleri. Keskin bir vuruşla şöyle dedi: "Jakob Beer, sonunda doğru soruyu bulan bir adama benziyor."

Üniversitede öğretim üyeliği işim kalıcı bir nitelik kazandıktan kısa bir süre sonra, hava ile savaş hakkındaki ikinci kitabımla ilgili araştırmalar yapmaya başladım. Naomi, yine bana yemek yoluyla eşlik edecek gibi görünüyordu, çeşitli tatlıları ve alevli servis edilen yemekleriyle. Neyse ki bunun hiç de gülünç olmadığına karar verdi. Kitabın adı Trevelyan'ın bir sözünden alınmıştı: *No Mortal Foe*. Trevelyan, Fransa'yla savaş sırasında İngiliz deniz gücünü mahveden fırtınadan söz ediyordu; gerçek düşmanla ilgili belirlemesi doğruydu: Denizde fırtına, güverteyi saatte yüz mil hızla geçen su zerrecikleri, nefes almanızı, görmenizi ya da ayakta durmanızı engelleyen uğultulu bir rüzgâr demektir.

Birinci Dünya Savaşı sırasında, Tirol Dağları'nda, düşman askerlerini gömmek için çığlar kasıtlı olarak oluşturulurdu. Aşağı yukarı aynı sıralarda, strateji uzmanları bir silah olarak hortumlar oluşturmayı düşündüler, ama bu fikir üzerinde durulmadı; çünkü hortumun kendi hatlarınıza dönmeyeceğinden emin olamazdınız.

Paris'ten Ghartres'a giderken III. Edward neredeyse bir dolu fırtınasında yaşamını yitiriyordu. Dev dolu tanelerinden kurtulursa barış yapacağına ant içti Meryem Ana'ya; Bretigny Antlaşması'nı yapmakla da sözünü tutmuş oldu. İngiltere'yi,

İspanyol donanmasını mahveden fırtına kurtardı. Dolu fırtınaları Fransa'dan beş yüz mil alanı tarayıp hasadı mahvetti, Fransız Devrimi'ne yol açan yiyecek kıtlıklarına yol açtı. Rusya'nın kadim müttefiki kış, Napoleon'un "Büyük Ordu"sunu alt etti. Hamburg'un bombalanması hortumlara yol açtı. Askerî "cephe" terimi, Birinci Dünya Savaşı'ndaki hava tahmincisinden ödünç alındı...

Almanlar Yunanistan'ı işgal ettiğinde, Atina'dan yayınlanan bütün hava durumu raporları RAF ve Yunan Meteoroloji Servisi tarafından bilinçli olarak kesildi. Yunanlar Akdeniz hava haritasında bir boşluk yaratmak zorundaydılar; Almanlar hava taktikleri için Yunan hava durumu raporlarından yararlanamasın diye.

Himmler, Almanya'nın işgal ettiği ülkelerdeki havayı bile değiştirecek güce sahip olduğuna inanıyordu. Polonya toprağını -"şimdi Alman toprağı"- parmakları arasında ovuşturduğunda, şunları düşünüyordu: Ari ırktan olanlar ağaçlar dikecek, "çiyi artırıp bulutlar (oluşturacak), yağmur yağmasını sağlayacak, böylece doğuya doğru ekonomik açıdan daha elverişli bir iklim yaratacaklardır..."

Naomi derslerimden birine -Yaşamöyküsünün Biçimleri- dinleyici olarak katılmıştı. Onunla ilk kez karşılaştığımda, bana sıra dışı bir kız kardeşi anımsatıyordu. O günlerde, sanki ablasından ödünç alınmışa benzeyen bol giysiler giymeyi yeğliyordu. Bunu son derece çekici buluyordum. Kocaman

ceplerinden ellerimi sokup bol elbise kollarına ulaşma arzusu veriyordu bana.

Naomi'nin dairesi o kadar küçüktü ki bir doktor muayenehanesinde yaşamak gibi bir şeydi orada oturmak. Zorunluluktan, her şey bir başka şeyin arkasına saklanmış, devrilmeye hazırdı, içkisini bir kitaplık rafında B harfi sırasına, Bachelard, Balzac, Benjamin, Berger, Bogan kitaplarının arkasına koymuştu. İskoç viskisi, Sir Walter'in arkasında duruyordu. Acemi şakalara bayılıyordu, ne kadar acemice olursa o kadar iyiydi, katıla katıla gülüyordu. Bu tuhaf davranışları evlilik hayatımızda da sürdü. Bir doğum gününde, karmaşık bir define avı hazırlamıştı, son ipucu elbette pastaya götürüyordu.

Naomi 1950'lerin bilimkurgu filmlerine tutkundu, geceleri geç saatlere kadar oturur, bu filmleri izlerdik. Genellikle sıradan bir yaratık olup, röntgen ışınlarına maruz kalarak bir dev haline gelen yalnız canavarın tarafını tutardı. Televizyon ekranına seslenir, dev boyutlu ahtapotu, yoluna devam edip görkemli kollarıyla köprüyü ezmeye teşvik ederdi. Naomi, hep kendisine başvurulup, nükleer mürekkepbalığını (ya da gorili, örümceği veya arıyı) yok etmesi istenen genç bilim kadınının, gizli örneği olduğunu öne sürüyordu; laboratuvar önlüğünü gecelikten daha çekici hale getiren nükleer fizikçi, deniz biyologu.

Müziği seviyor ve her tür müziği dinliyordu: Java gamelanını, Gürcü korolarını, Ortaçağ laternasını. Ama asıl gurur kaynağı, dünyanın dört bir yanından topladığı ninni koleksiyonuydu. Yeni doğan çocuklar için, yatağa yatmayıp erkek kardeşiyle

oturmayı isteyen çocuklar için, uyuyamayacak kadar heyecanlı ya da korkmuş çocuklar için ninniler. Savaş dönemi ninnileri, terk edilmiş çocuk ninnileri.

Naomi ilk olarak uzandığı divandan şarkı söylemişti bana. Pencere açıktı, sıcak, rüzgârlı bir Eylül akşamıydı. Sesi fısıltılı otlar kadar alçaktı. Çatının üzerindeki ay ışığını hayal ettirdi bana bu. Bir getto ninnisi söyledi, şaşırtıcı bir tatlılığı olan bir hüzün gibi geldi bana. Karanlıkta kollarındaki, bacaklarındaki ve çiçek desenli eteğinin ince pamuğundaki güneş yağının kokusunu alabiliyordum. "Yüreğine göm alfabeyi, her harfte gözyaşları olsa da." "Küçük kulağına söylüyorum ezgimi, uyku gelsin, küçük kapıyı kapayan küçük bir kol."

İçimde, en içimde, bir şeyler ışıldıyordu. Kendime geldim: Hayatımın en büyük eylemi; başımı kucağına koyacak kadar kaldırmak. Etekliğine soluğumla öpücükler konduruyordum. Yüzü üzerimde duruyordu, ay parçası, dökülen saçlarıyla.

Şimdi aradan sekiz yıl geçtikten sonra, Naomi hâlâ ninniler topluyor, ama arabada yalnız başına dinliyor onları. Trafikte onu ağlattığını hayal ettiğim eski şarkılar. Naomi bana son kez şarkı söylediğinden bu yana uzun bir süre geçti. Bir bilmece ezgisini ya da bir Çingene ezgisini ya da bir Rus şarkısını dinleyeli uzun bir süre geçti; bir partizan şarkısını ya da Fransız Yabancı Lejyonundan bir şarkıyı, denizdeki balıkları yatıştırmak için bir Ay-li-ruh veya Ay-liu-liu'yu, dal üzerindeki kuşları düşlere daldıracak bir Bayushki-bayu'yu.

Şimdi özlemindeki bütün neşe yok oldu.

Yıllar geçtikçe, Naomi'nin mantıksız sözleri bir yaz yağmuru gibi hazırlıksız yakalamaya devam etti beni. Süpermarketin meyve sebze bölümünde, edebiyat dışı kitaplar editörüyle evlenmenin yararlarını gördüm. Marul seçerken, Chopin'in "Cenaze Marşı"nın, öldüğünde onun için çalındığını öğrendim. Vergilerimizi belirlemeye çalışırken, "Baa baa black sheep" ile "Twinkle Twinkle Little Star'ın melodisinin aynı olduğunu öğrendim. Tıraş olurken ya da gazeteleri toplarken birçok şey öğrendim. "Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, bir Alman kimyacı Almanya'nın savaş borçlarını ödemesi için deniz suyundan altın elde etmeyi denedi. Daha önce, patlayıcı maddeler yapmak için havadan azot elde etmeyi başarmıştı. Söz savaştan açılmışken, Amelia Earhart'ın 1918 yılında Toronto'da gazilere bakıcılık yaptığını biliyor muydun? Bakıcılıktan söz açılmışken, Escher bir konferans vermek üzere Toronto'da bulunduğu sırada, acil bir ameliyat geçirmek zorunda kaldı."

Aylar boyunca, Naomi belediye işleriyle ilgili bir dizi üzerinde çalıştı.

"Şehirde neler olduğunu anlat bana."

Yatakta, üzerinde bir amip kadar biçimsiz gözde gri tişörtlerinden biri, ayrıntılarla beni baştan çıkarırdı. Avukatlar, mimarlar, bürokratlar; onun betimlemelerinden hepsini öğrenirdim. Kitap ve müzik zevklerinden özel ve toplumsal yaşantılarındaki tuhaf olaylara kadar -seçkin yaşamlara ilişkin ince ayrıntıların hepsi- şehrin sıra dışı ve mahrem yaşamına ilişkin şeyler öğrenirdim. Şehirler, uzlaşma buluşmaları üzerine, belirli

yiyeceklere duyulan ortak zevkler üzerine, evlerdeki havuzlarda rastlantısal toplantılar üzerine kurulur. Üçüncü haftaya geldiğimizde, anlamlı bir bakışla bana belirli bir politikacının antik cam tutkusunu anlatıyor ve ben yeni park tüzüklerini anlıyordum. Naomi bu hikâyeleri bir saraylı gibi anlatırdı. Etkisiz, gevezece dedikodular gibi değil, sivil gücün iç mekanizmalarını açığa vuruyor olduğunun serinkanlı bilinciyle. Ve bazen, konuşmaya ara verdiğinde, bir beklentiyle kıvranarak ona öfkelenirdim, tıpkı ağzımda ezerek keşfettiğim bir tat gibi.

Ben de ona yatak öyküleri anlatarak karşılık veriyordum: Hava durumu raporları. Kar çığa dönüşmeye hazır olduğunda, en ufak bir hareket ya da ses, felaketi harekete geçirir; bir tavşanın sıçraması, bir hapşırma, bir bağırış. Sadık bir hayvan, birileri arayıncaya kadar bir kar öbeğinin yanında üç gün beklemiş; yeni düşen karın büyük bir bölümü hava olduğundan hayatta kalan şaşkın Zurslu postacıyı ortaya çıkarmışlar. Rusya'da bir hortum bir hâzineyi yerden havalandırıp, bir köyün sokaklarına bin gümüş kopek yağdırmış. Bir yük trenini raydan çıkıp yeniden yerine oturmuş, tersi yönde.

Arada bir, itiraf ediyorum, bazı şeyleri uydururdum. Naomi hep anlardı. "Kaynağını söyle, kaynağını söyle!" derdi; bana bir yastıkla vurur, gözlüklerimi sapından sallardı.

Arabada oynadığımız bir oyun vardı. Naomi o kadar çok şarkı biliyordu ki herhangi bir ninni ya da baladı herhangi bir kimseyle eşleştirebileceğini öne sürüyordu. Bir kış günü Naomi'ye, annemle babamı düşündüğünde aklına hangi şarkıların geldiğini sordum. Neredeyse hiç beklemeden yanıt verdi.

"Hem annen hem baban için, 'Gece.' Evet, 'Gece.'"

Ona baktım. Anlamamam onu telaşlandırmıştı, sakıngandı. "Şey... Çünkü Liuba Levitska'nın bu şarkıyı söylediğini duymuşlar gettoda."

Ona baktım. İçini çekti.

"Yola bak Ben—Liuba Levitska. Annen onun güzel bir sesi olduğunu söyledi, gerçek bir şarkıcı olduğunu. Yirmi bir yaşındayken *La Traviata*'daki Violetta'yı söylemişti. Yidce olarak! Çocuklara gettoda şan dersleri vermişti. Onlara 'Tsvey Taybelech'i -'İki Küçük Kumru'- öğretmiş, çok geçmeden herkes bu şarkıyı söylüyormuş. Biri ona getto dışında saklanmasını önermiş, ama annesini bırakmamış. İkisi de orada öldürülmüşler... Savaşın ortalarında, ölmüş olanlar için gettoda bir anma konseri vermiş. Büyük bir tartışma olmuş, çünkü adamın biri mezarlıkta konser vermenin yanlış olduğunu söyleyerek yakınmış. Ama annen dedi ki, baban Liuba Levitska'nın 'Gece'sini dinlemekten daha kutsal hiçbir şey olamayacağını söylemiş adama."

"Peki, Jakob Beer için hangi şarkıyı seçerdin?"

Naomi yine hemen yanıtladı sorumu, sanki ben sormadan çok önce kararlaştırmış gibi:

"Ah, 'Moorsoldaten' tabii, tabii 'Turba Bataklık Askerleri.' Yalnızca bataklıklar hakkında olduğu için değil... Bir toplama kampında, Borgermoor'da yazılan ilk şarkı olduğu için

de. Maurice'in evinde görüştüğümüzde ona bu şarkıdan söz ettim. Elbette duymuştu şarkıyı. Naziler, tutuklular turbayı keserken Nazi marşlarından başka şarkı söylemelerine izin vermiyorlardı; bu yüzden kendi şarkılarını yaratmaları bir ayaklanma anlamına geliyordu. Şarkı bütün kamplara yayıldı. 'Her nereye baksak, bataklık ve turba alanları... Ama sonsuza dek hüküm süremez kış.'"

Birkaç dakika, kasvetli bir sessizlik içinde yolumuza devam ettik. O Şubat özellikle yağışlı geçiyordu ve yollar tam bir felaketti. Okul arkadaşlarımla botlarımız arasında karlı suyu ezişimizi anımsadım, suyunu çıkarıp, beyaz buzdan küçük öbekler bırakarak. Okul avlusu küçük bir dağ sırasına dönüşünceye kadar büyük bir şevkle çalışırdık.

"Onlar için yapabileceğin tek şey bu." dedi Naomi.

"Ne? Kimin için?"

"Önemi yok."

"Naomi."

Karım yün eldiveninin parmaklarını çekip, sonra yeniden geriye itti. Biraz camı açtı, içeri bir parça kar girdi, sonra camı kapadı.

"Ölüler için yapabileceğin tek şey, onlara şarkı söylemektir. İlahi, miroloy, kadiş. Gettolarda, bir çocuk öldüğünde, annesi bir ninni söylerdi. Çünkü kendinden, kendi bedeninden sunabileceği başka hiçbir şey yoktu. Kendi uydururdu ninniyi,

çocuğun en çok sevdiği oyuncaklarından söz eden bir teselli şarkısı olur bu. Ve bu ninnileri başkaları duyar, sonraki kuşaklara aktarır: Kuşaklar sonra o küçük şarkı bize o çocuktan söz eden tek şey olur..."

Naomi uyumadan hemen önce, bir biçimde bana sarılıp yatacağı uygun konumu bulana kadar denerdi. Bir o yana bir bu yana hareket eder, bacaklarını ayarlar, doğru açıları araştırır ve buz altındaki bir penguen gibi gövdelerle battaniyeler arasında en iyi soluk alma deliğini bulurdu. Gövdesini yaslar, sonra konumunu değiştirir, yeniden yaslar, sonra da bir kâşifin bir düş ülkesini ele geçirme kararlılığıyla uyurdu. Çoğunlukla, uyandığında tam aynı konumda olurdu.

Bazen Naomi'ye baktığımda, onun hareketlerinin tatlılığı -işiyle yatağa yerleşmesi, yanında küçük bir şekerleme tabağı, üzerinde biçimsiz tişörtü, yüzünde çok çocuksu bir memnuniyet ifadesi- yüreğimi sıkıştırırdı. Kâğıtlarını bir yana atar ve örtülerin üzerine uzanırdım. "Sorun nedir, ayıcık?" "Sorun ne..."

Annem bana, hep bir öpücükle iyi günler dilerken -süt için köşeye ya da posta kutusuna koşturuyor olsa bile- fazladan harcanan bir saniyenin asla boşa harcanmamış olduğunu öğretti. Naomi bu huyumu seviyordu; sevmesinin de basit bir nedeni vardı: İnsan sevgilisinin alışkanlıklarını hep büyüleyici bulur; ama bu alışkanlığın kökenini anlamıyordu.

Onsuz ne yapardım? Korkmaya başladım. Bu yüzden onunla her konuda kavga ediyordum. Annemle babama kadiş söyle-

diği için. Bu, bardağı taşıran damla oldu: "Mutlu çocukluğum yüzünden beni cezalandırmak istiyorsun; cehennemin dibine kadar yolun var, aptal kendine acımalarının da!"

Haklı olduğu için, Naomi bu sözlerine üzülmüştü. Her açık sözlülük zamanla üzer bizi. Onu seviyordum, bir tek "cehennemin dibine" sözüyle bir düş kırıklığı nöbeti içinde savaşı bir yana bırakan savaşçım. Sevginin her şeye karşılık olduğunu düşünen Naomi bile bunun tarihe gerçek tepki olduğunu bilir. Benim gibi o da tarihin yalnızca azaldığını bilir, içinizde büyümeye devam ederken, ta ki her yanınız dolup hareket edemeyinceye kadar. Ve bir müzik parçası, bir çekmece, belki de bir iki hastane kaydı içinde gözden yiter insan, kayar, yok olur; en çok sevdiklerini söyleyenlerce bile bir yana bırakılır.

*

Annemle babam Toronto'ya geldiklerinde, onlar gibi buraya göçenlerin çoğunun şehrin aynı bölgesine yerleştiğini görmüşler: Spadina'dan Bathurst'e, Dundas'den College'a bir sokaklar dörtgeni, kuzey yönünde Bloor Street'e doğru daha yerleşik yayılma dalgalarıyla. Babam aynı hatayı yapamazdı. "Bizi bir araya getirme zahmetine bile katlanmıyorlar."

Bunun yerine, annemle babam Weston'a taşınmışlardı: Şehrin merkezinden ayrı, kırsal bir bölgeydi burası. Humber Nehri kıyısında küçük bir evin yüklüce ipoteğini ödeyip evi almışlardı.

Komşularımız kısa süre sonra annemle babamın yalnız olmak istediklerini anladılar. Annem içeri girip çıkarken başıyla bir selam verirdi. Babam, nehre bakan arka kapıya olabildiğince

yakın park eder, böylece komşunun köpeğinden uzak durmuş olurdu. En önemli eşyalarımız, piyano ile ömrünü doldurmak üzere olan arabaydı. Annemin gurur kaynağı bahçesiydi, öyle düzenlemişti ki bahçeyi, güller evin arka duvarına yükselebiliyordu.

Nehri seviyordum, beş yaşındaki keşiflerim annem tarafından sıkı sıkıya denetlenmiş olsa da; daha ayakkabılarımı çıkarmaya başlar başlamaz mutfak penceresinden bir "hayır, hayır" sağanağı. Bahar dışında, Humber tembeldi, söğütler akıntıyı engelliyordu. Yaz geceleri, kıyı büyük bir oturma odası haline gelirdi. Suda yer yer sundurma ışıkları yansırdı. İnsanlar akşam yemeğinden sonra nehir boyunca yürür, çocuklar nehrin kıyısındaki çimenlere uzanıp suyu dinler ve Büyükayı'nın belirmesini beklerdi. Ben dışarı çıkamayacak kadar küçük olduğumdan yatak odamın penceresinden izlerdim. Gece nehri bir mıknatıs renginde olurdu. Eski bir çorap içindeki bir tenis topunun boğuk bir sesle duvara çarptığını ve komşu evdeki kızın hafifçe şarkı söylediğini duyardım: "Bir denizci denize gitmiş, denize, denize bakalım ne görürüm demiş, ne, ne..." Zaman zaman bir sivrisineği yakalamak için ellerin birbirine vurması, zaman zaman hep karanlık uzaklıkta gibi görünen bir oyunda bir çocuğun bağırışı dışında, yaz nehri sessiz bir çizgiydi. Günbatımını yayıyordu çevreye, herkes sessizleşiyordu çevresinde.

Annemle babam, Weston'da, Tanrı'nın onları görmezden gelebileceğini umuyorlardı.

*

Bir sonbahar günü, yağmur dinmiyordu. Öğleden sonra saat ikide, ortalık çoktan kararmıştı. Günü evde oynayarak geçirmiştim; evde en sevdiğim yer, mutfak masasının altındaki alandı, çünkü oradan annem ev işlerini yaparken onun belden aşağı kısmını rahatlıkla görebiliyordum. Bu kapalı alan sık sık yüksek hızda, roket gücünde bir araca dönüşüyordu, ama babam evde yokken piyano iskemlesini de bu yerin bir yanına koyuyor ve tahta iskemleyi bir geminin dümeni gibi çeviriyordum. Serüvenlerim hep annemle babamı düşmanlardan -asker uzaylılardan- korumayı amaçlayan yaratıcı düzenlemelerdi.

O akşam, yemekten hemen sonra -hâlâ sofradaydık- bir komşu kapıyı çaldı. Bize nehrin yükselmekte olduğunu, bir an önce evden çıkmamızın kendi yararımıza olacağını söyledi. Babam kapıyı adamın yüzüne çarptı. Ağır ağır yürüdü, havada öfkeyle ellerini ovuşturuyordu.

Beni uyandıran çarpma sesi, yatak odamın altındaki tavana çarpan piyanoydu. Uyandığımda annemle babamın yatağımın yanında durduklarını gördüm. Dallar çatıya çarpıyordu. Sular ikinci katın penceresine ulaşıncaya kadar babam evi terk etmeye yanaşmamıştı.

Annem beni bir çarşaf içinde bacaya bağladı. Yağmur iğne taneleri gibi yüzüme vuruyordu. Yağmur yüzünden nefes alamıyor, havanın ortasında su yutuyordum. Rüzgârın içinden tuhaf ışıklar çakıyordu. Buz gibi bir zift şeklini almış nehrim tanınmaz hale gelmişti; karanlık, sonsuzcasına büyük bir uçan nesneler seli. Bir gece su gezegeni.

İplerle, bir merdiven; apar topar aldılar bizi. Sanki kıyıdaki projektörlerin kavrayışından kurtulmuş gibi, evimiz karanlığa gömüldüğünde, sokaktaki diğer bütün evler gibi hızla nehrin akıntısına kapılıp sürüklendi.

Şanslıydık. Evimiz, içinde oturanlarla birlikte sürüklenen evlerden değildi. Bulunduğumuz yüksekçe yerden, komşularımız çatılara tırmanmaya çalıştıkça üst katların içine düşen düzensiz ışık huzmelerini görüyordum. El fenerleri birer birer söndü.

Nehrin öte yakasından çığlıklar duyuluyor, ama zifiri karanlıkta hiçbir şey görülemiyordu.

Hazel Kasırgası, kuzeydoğuya ilerliyordu, barajları, köprüleri ve yolları yıkarak, rüzgâr tıpkı bir elin bir gömlek kolundaki fazla ipi kopardığı gibi koparıp parçalıyordu elektrik hatlarını. Şehrin öteki kesimlerinde, insanlar sokak kapılarını açtıklarında bellerine varan suyla karşılaşıyorlardı; görünmez bir sürücünün su üzerindeki arabayı geriye doğru sürdüğünü görecek kadar vakitleri oluyordu ancak. Bazılarının yalnızca bodrum katlarını su basmıştı; bu insanlar aylarca sürpriz yemekler yediler, çünkü sel suları kilerlerindeki konservelerin kâğıt etiketlerini söküp çıkarmıştı. Şehrin bazı kesimlerinde insanlar geceyi sakin sakin uyuyarak geçirmişler, 15 Ekim 1954 fırtınasını sabah gazetesinde okumuşlardı.

Bir sokak tamamıyla yok oldu. Birkaç gün sonra, nehir yeniden sakinleşmiş, sanki hiçbir şey olmamış gibi dinginlikle akıyordu. Taşkın ovasının kıyıları boyunca, kedilerle köpekler ağaçlara dolanmıştı. Hiç alışık olmadığımız türden şenlik

ateşleri enkazı yakıp yok ediyordu. Komşular bir zamanlar akşamları yürüyüşe çıktıkları yerde, şimdi kişisel eşyalarının kalıntılarını aramak için yeni kıyılarda dolaşıyorlardı. Bir kez daha, annemle babamın şanslı olduğu söylenebilir, çünkü aileye ait çatal bıçak takımlarını ya da önemli mektupları veya ne denli mütevazı olursa olsun aile yadigârlarını kaybetmemişlerdi. Bunları daha önce yitirmişlerdi zaten.

Hükümet, evleri sele kapılıp gidenlere yardım tazminatı dağıttı. Annemle babamın paraya dokunmamış olduklarını, ancak onlar öldükten sonra keşfettim. Yetkililerin bir gün bu parayı geri isteyeceklerinden korkmuş olmalılar. Annemle babam bana borç bırakmak istememişlerdi.

Babam bulabildiği kadar çok sayıda öğrenciye ders vermeye başladı. Müzik konservatuarının yakınlarında hücre gibi bir daireye taşındık. "Dış kapıların hepsi birbirine benzediği için" babam apartmanda yaşamayı yeğliyordu. Annem ne zaman yağmur yağsa korkuyordu, ama yerden yüksekte yaşamaktan ve binanın güvenliğimizi tehdit edecek kadar yakınında ağaçlar olmamasından mutluydu.

On üç on dört yaşlarımdayken anneme evi neden bir an önce terk etmemiş olduğumuzu sordum.

"Kapıya vurup evden çıkmamızı söylediler. Baban için, bundan daha kötü bir şey olamazdı."

Annem babamın nerede olduğunu görmek için mutfaktan hole bakar ve sonra ellerini kulağımda birleştirip fısıldardı: "Babanın iki kez kurtulduğuna kim inanabilir?"

*

Annemin Naomi'yi çok sevmesi beni rahatsız etmişti: Giderek yoğunlaşan bir kıskançlık. Babam gibi dışarıda bırakılmıştım. Aralarındaki samimiyeti ilk kez görüp şaşırmam, Naomi'nin bir tencereyi ovmasını beklerken olmuştu. Bulaşık bezini bir taç şeklinde katlamıştım, annemin bana öğretmiş olduğu püf noktalarından biriydi bu. Umursamaz bir edayla, masumca, Naomi "Tıpkı kuzenin Minna." gibi dedi.

Annem hangi yemeğe ne koyulacağı ya da elbise modelleri hakkında konuşma bahanesiyle Naomi'yle uzun uzun sohbet ediyordu mutfakta; bu arada ben, sessiz, babamla oturma odasında oturuyor, bilmem kaçıncı kez kitap ve plak raflarını tarıyordum. Annem Naomi'nin elini kim bilir nasıl tutuyor, ona yaklaşıyor, onunla sırlarını paylaşıyordu. Naomi, yüzünde bir gülümseme, ballı kek tarifiyle mutfaktan çıkıyordu. Annemle babama cömertçe sunduğu sevgi dolu özeni, Naomi'nin tipik özelliği olan ilgiyi -bir hatayı hep anlayışla, yüce gönüllülükle karşılaması- bir araya sızma, yönlendirme gibi, bir iktidar oyunu gibi yorumlamaya başlıyordum. Daha sonraları, onun annemle babamın mezarlarına gidişlerine bile güven duymadım, onların anısına götürdüğü çiçeklere ve dua taşlarına. Naomi, tıpkı bir adamın metresine mücevher aldığı gibi bana suçsuz bir vicdan alıyordu sanki. Niçin yapıyorsun bunu, niçin? Şöyle bir düşündüğünde, ne yararı var bunların? O hep aynı şeyi yapardı; başını bir suçlu gibi eğerek, beni utandıran bir yanıt verirdi: "Onları sevdim ben."

Herhangi bir kimse nasıl olur da annemle babamı sevebilirdi? Alışmamış bir göz, babamın sessizliğinin, aksi sertliğinin ve öfkesinin, umutsuzluğunun ötesine geçip, aciz bir piyano öğretmeninin ötesine geçip, bir zamanlar Varşova'daki zarif öğrenci şefi nasıl görebilirdi? Bilmeyen bir yürek, bir kuşu andıran annemin desenli yünlü giysilerinin, kristal broşlarının ötesine geçip, çekmecesinde kokulu tül kumaşa sarılı, uzun, deri opera eldivenleri ve dolabındaki bir ayakkabı kutusunda bir kartpostal koleksiyonu saklayan, kuşakları hatırlamak için yemek pişiren, babamın muhalefetiyle karşılaşmaksızın diri çiçekleri olsun diye balkonunda çiçek yetiştiren tutkulu kadını nasıl görebilirdi? Ne hakla Naomi onların güvenini kazanmıştı?

Kendi babasının müzik sevgisinden söz ettiğinde babamda yarattığı beklenmedik sevgiyi anımsamaya başlıyordum. Onlarla nasıl da pervasızca konuşuyordu Naomi! Uzun bir süre, bunun beni ne kadar incittiğinin farkında değildim. Aslında, bu samimilikten, Naomi'nin boş bir apartman dairesine getirdiği aile duygusundan hoşlandığıma bile inandırmıştım kendimi. Dolambaçsız ve tatlıydı, bir mum boya gibi, ondan önce her şeyin kanla yazılmış olduğu bir yerde. Açıklığıyla, Kanadalılara özgü iyi niyetiyle içeri dalıverirdi, görünüşte acının ince ayrımlarına, sevgiyle korunan burukluğa, çatışmalar dağdağasına, incelikli kısıtlamalara aldırmaz görünerek. Ve şimdi hiçbir şeyin babamı açamayacağını ya da yumuşatamayacağını -yaşamının sonunda bile- anlarken, bir biçimde kendini Naomi'ye açmış olduğuna inanmaya başladım. Elbette açmıştı; ama benim kuşkulandığım gibi sır ortağı olmamışlardı. Aramızda bir yabancı, dışarıdan bir kişi olarak Naomi küçücük

evimize girmiş ve içe kapalılığımızı yok etmek yerine, yalnızca çiçek getirmiş, bir divana oturmuş, bizim davranış tarzımızı benimsemiş, asla konumunun dışına çıkmamıştı. Ağırbaşlı, sabırlı, kusursuz bir konuk. Babamın açılması sandığım şey, yalnızca sessizliğinden vazgeçmek zorunda kalmayacağını fark eden bir insanın duyduğu rahatlamaydı. Naomi'nin zarif varlığının herkeste teşvik ettiği kolaylık bu. Özel yaşama sonuna kadar saygı duyan bir insan.

*

İnsanlar sorarlar: Renkli rüya görür müsün? Ama benim bilmek istediğim, rüyalarda ses olup olmadığı. Benim rüyalarım sessiz. Babamın masanın üzerinden annemi öpüşünü izliyorum, annem geç saatlere kadar oturamayacak kadar narin. Düşünüyorum: Merak etme, saçını ben tararım, seni yataktan taşırım, sana yardım ederim—ve beni tanımadığını fark ediyorum.

Rüyalarımda, babamın yüzü, pazar günleri müzik dinlerken takındığı ifadeyle, büzülüyor; bir taş parçasının çarptığı gölün kıpırtısız yüzeyinde bir yansıma. Rüyalarda babamın parçalanıp dağılmasına engel olamıyorum.

Ölümünden bu yana, babamın evin orasında burasında bulduğu gizli yemek köşelerine onun becerikliliğinin, özalgısının bir kanıtı olarak saygı duymaya başladım. *Keşfetmen gereken, insanların derinliği değil, yükselişleridir. Derinlikten yükseklere uzanan yollarını bul onların.*

Annemin dolabının arkasında küçük bir valiz vardı, ben büyüdükçe annem valizin içindeki şeyleri değiştirdi. Çocukken beni ürküten bu küçük valiz, şimdi onların özdenetiminin ne denli büyük olduğunu gösteriyor bana.

Annem birden yaşlanmıştı. İçi dışına çıkmıştı; derisi kemiklerinin arkasında gizleniyordu. İki büklüm sırtının üzerindeki kumaşın çekişini fark ediyordum, kafasındaki ince saçı. Sanki kapanacakmış gibi görünüyordu, açılır kapanır bir sandalyenin tak sesiyle kapanacakmış gibi. Ondan geriye kalan tek şey, korkunç bir ses çıkaracak şeylerdi: İskelet, gözlük, dişler. Yine de bir yandan eriyip giderken, bir yandan da bedeninden daha fazla bir şey haline geliyor gibiydi. Naomi'nin bir kız evlat gibi ilgisinin beni nasıl derinden yaraladığını fark ettiğim zamandı bu: Her küçük, kokulu el losyonu şişesi, her parfüm şişesi, her gecelik. Bir de bizden sonra varlığını sürdüren nesnelerin beyhudeliğinin yarattığı üzüntü.

Annem öldükten hemen sonra babam neredeyse ulaşılmaz hale geldi. Şeyleri duyuyordu, fısıldama denli beyaz. Beyni hayaletlerin frekansına ayarlandığında, ağzı bükülü bir teldi. Annemin ölümünden bir yıl sonra, kendi ölümünden iki yıl önce bir sonbahar pazar günü bu ziyaretlerden biri sırasında, Naomi çay hazırlarken mutfak penceresinden babamı izliyordum. Avlumuzda oturuyordu; okumadığı kitap otların üzerine düşmüştü. Komşulardan biri yaprakları yakıyordu. Yeni tıraş olmuş yüzünde, yıllardır dokunmadığım teninde serin, dumanlı havayı düşünüyordum. Bu anının benim için güzel bir anıya dönüşmüş olması ne tuhaf. Bahçede yalnız babam,

karısının yalnızlığı içinde yitmiş. Neden tutması gerektiğini bilmediği bir şeyi tutması söylenen bir çocuk gibi kucağında bir hırkayı tutuyordu. Şimdi algıladığım güzellik izi şu: Belki de uzun bir yaşam boyunca ilk kez, babam dönüp daha mutlu bir zamana bakarak zevk duyuyordu. Öyle sessiz oturuyordu ki kuşlar ondan korkmuyor, yaprakları yeni dökülmüş dallardan aşağı süzülüyor, babamın çevresindeki çimen üzerinde bir esinti yayıyorlardı. Onun orada olmadığını biliyorlardı. Yüzünde, divanda birlikte oturduğumuz bütün o pazar öğleden sonralarından bildiğim ifade.

Babamın son gecesi. Çevir sesini bekleyerek kulağımda tuttuğum ahize, hastaneye gelmesi için Naomi'yi bekleyişim. Çevir sesini her zaman ölümün, kalp atışlarının sona erişinin mekanik çevreniyle bağlantılı olarak düşüneceğim. O zaman bütün yaşamım boyunca onun hakkında yanılmış olduğumu fark ettim, ölümü istediğini, ölümü beklediğini düşünmekle. Hiç bilmemem, hiç tahmin etmemem nasıl mümkün olur? Gerçeklik yavaş yavaş oluşuyor içimizde; tıpkı bir parçayı tekrar tekrar çalan müzisyen gibi, ta ki onu birden ilk kez duyuncaya kadar.

Bir Mart akşamı, babam öldükten yaklaşık olarak iki ay sonra, annemle babamın dolaplarını, ceplerini ve babamın çekmecelerini gözden geçiriyordum. Yatak odalarını temizlemeyi en sona bırakmıştım. Babamın hiçbir zaman puro için kullanmadığı tav kutusunda, bir zarf içinde, tek bir fotoğraf. Fotoğrafları, ele geçirilen geçmiş olarak düşünüyoruz. Oysa bazı bazı fotoğraflar DNA'ya benziyor. Onlarda tüm geleceği-

nizi okuyabiliyorsunuz. Babam öyle genç ki zar zor tanıyorum onu. Bir piyanonun önünde durmuş, kucağında bir bebek. Öteki eli küçük bir kız çocuğunun yüzünü fotoğraf makinesine doğru çeviriyor. Kız, üç dört yaşlarında olsa gerek ve onun bacağına sarılmış. Babamın yanında duran kadın annem. İnsanın ağzını açmadan, ses çıkarmadan ya da yüzündeki kasları oynatmadan konuşması mümkün ise, işte annemle babam öyle görünüyorlar. Fotoğrafın arkasında ince uzun bir yazıyla yazılmış Haziran 1941 tarihi ve iki ad. Hannah. Paul. Bir kız çocuklarının olmuş olduğunu anlayıncaya kadar uzun bir süre fotoğrafın her yanına baktım; savaştan hemen önce doğmuş bir oğullarının. Annem zorla gettoya götürüldüğünde, göğüslerinden süt taşıyordu.

Fotoğrafı Naomi'ye göstermek için eve getirdim. Mutfaktaydı. Bir anda oldu. Fotoğrafı zarftan çıkarırken, daha hiçbir açıklama yapmadan, Naomi "Ne kadar üzücü, ne kadar korkunç." dedi. Sonra, sözlerinin bende yarattığı şoku görüp, çöp tenekesinin üzerinde tabakları kazımaya ara verdi.

Sır saklama ustası annemle babam, son nefeslerine kadar en önemli sırrı benden saklamışlardı. Yine de olağanüstü bir anda, annem bunu Naomi'ye söylemeye karar vermişti. Özlemini duyduğu kız çocuğu. Annem karımın böylesine acı verici bir şeyden kolay kolay söz etmeyeceğini tahmin etmişti, ama bunu Naomi'ye açtığında, gerçeğin zamanla bana ulaşacağını biliyordu. Naomi, annem ve babamla yakınlığının beni ne kadar altüst ettiğini biliyordu. Ama bir sırra ortak olduğunu bilmiyordu.

Yine de onu suçladım.

Mahremiyet, evliliğin gerçek derinliğidir; annemin öyküsünün kapladığı yer.

Geçmiş umutsuz bir enerji, canlı, bir elektrik alanı. Tek bir ânı seçiyor, öyle ailenin içinden bir fırsat ki kaçırdığımızı bilmiyoruz, gerilerden gelip zorla içimize giren ve sonraki her şeyi değiştiren bir an.

Annemle babam birbirlerine söz vermiş olmalılar, annemin sonuna kadar sadık kaldığı bir söz.

Naomi hiç bilmediğim başka bir şeyi açıkladı. Annemle babam üçüncü çocuklarının doğumunun fark edilmemesi için dua etmişler. Bana ad vermezlerse, ölüm meleğinin geçip gideceğini ummuşlar. Benjamin'in kısaltması değil Ben, yalnızca "ben"—erkek çocuğun İbranicesi.

*

Kar yavaş yavaş ağaçların altından yok oldu, ıslak gölgeler bırakarak. Bütün kış boyunca gizli kalmış pis birikintiler çimenlere yayılıp, oluklardan akmaya başladı.

Annemle babamın dairesini temizledikten sonraki haftalar, Humber'ı eşeleyip karıştırmaya başladım; baharın ilk günlerinde kıyıların aşınarak geride bıraktığı nesneleri topladım—bir andaç kaşık, bir kapı tokmağı, paslanmış bir mekanik oyuncak. Bunları nehirde temizleyip, arabanın bagajındaki bir kutuya koydum. Anımsadığım herhangi bir şey bulamadım.

Bir gün yağmur paltoma işlemiş, paltomun kollarıyla sırtım ıslanmıştı. Evde, mozaik parçaları kadar küçük porselen parçalarını boşalttım cebimden ve kırık tabakları banyo lavabosunda yıkadım. Tırnaklarımın altından nehrin pisliğini temizledim. Boş küvetin kenarına ıslak giysilerimle oturdum. Bir süre sonra üzerimi değiştirip çalışma odama gittim. Akşam yemeğinin kokusunu duyuyordum—aşağı kattan yükselen domates sosu, biberiye, defne yaprakları, sarmısak kokusu. Hava sokaktaki çatıları ve arka bahçedeki çitleri göremeyeceğim kadar kararıncaya dek oturdum, yalnızca çalışma lambam ile kitap rafları yansıyordu pencerede.

Yatak odasına gidip uzandım. Naomi'nin merdiveni çıktığını duydum, ayakkabılarını çıkardığını işittim. Yanıma, sevdiği konumda, sırt sırta, küçük çoraplı ayaklarını baldırlarıma dayayarak -içimi umutsuzlukla dolduran bir yakınlık hareketi- yattığını hissettim. Karanlık odada kendi görüntüsüne baktığını hayal ettim. Dayanabilirdim buna, kaç kez söylemiş olsa da: Bildiğini sanıyordum, bildiğini sanıyordum. Yalnız, küçük ayaklarını baldırlarıma dayamamış olsaydı—hiçbir şey olmamış gibi.

Ağzımı açmamam gerektiğini biliyordum. Düzeltmek için kırılması gereken kemiklerin zavallılığı.

*

Küçük evimizde, yaşlı karaağaçların ve ceviz ağaçlarının bulunduğu sokağımızda uyanınca, kepenkleri kaldırmadan, bazen gözlerimi bile açmadan, yağmur mu kar mı yağdığını

biliyordum. Dolabın, sandalyenin, kaloriferin, Naomi'nin komodindeki tahta fırçasının üzerindeki ışıktan sabah ya da akşam saat kaç olduğunu hemen anlıyordum. Kış, Mart, yaz ortası ve Ekim'de durum farklıydı. Altı ay içinde, avludaki iki akçaağacın renginin tamamıyla değişeceğini biliyordum, biri kızıldan daha kahverengi. Her şeyi fark etmek midemi bulandırıyordu. Değişimin solgun dereceleri, günlük çöküş.

Sonra, havanın bir hatanın yıldönümünü gösterdiği günler vardır. Yalnızca havanın anımsadığı adsız bir an. Hepimiz iyi olsak olacağımız yer.

Bedenini unutmak için yiyeceği kullanan babamı düşündüm. Zamanın bir yön gösterme olduğu müzikte yaşıyordu o.

*

Babam öleli çok olmamıştı sen öldüğünde ve hangi ölümün bir kez daha senin sözlerine dönmemi gerektirdiğini söyleyemem. Naomi'nin masasında son kitabın *Zamana Ne Yaptın*, benim masamda ise *Temel Çalışma*.

Bir akşam, yemeğimizi tavada döndürürken, Naomi artık sağlığı seyahat etmesine izin vermediği için Maurice Salman'a yardım etmemi ve senin defterlerini İdhra'dan almamı önerdi. Naomi'nin fikriydi bu: Ayrılık.

Birkaç gün sonra, mutfak kapısında durmuş, arkası bana dönükken konuşmuştum.

"Ben gerekli ayarlamaları yaptım, gelecek Ocak ayına kadar ders vermek zorunda değilsin."

Naomi avuçlarını mutfak masasına bastırıp durdu. Sandalyenin izi duruyordu kalçalarında. Bu öylesine üzdü ki beni, gözlerimi kapamak zorunda kaldım.

"Ama doğum gününde burada olmayacaksın, ipoteğin yakında yenilenmesi lazım, ben hediyeni aldım çoktan..."

Okyanusun ortasındaki bir gemi, deprem dalgasını algılamayacaktır; iki dalga tepesi arasında seksen beş mil uzaklık vardır. O an, korku sarmalıydı bedenimi, eter kokusunu duymalıydım, bıçağın kenarını hissetmeliydim. Olmadı. Bunun yerine, ortak yaşamımızı harcayıp yalnızca şöyle dedim: "Sana yazacağım..."

Naomi'nin bedeni çok iyi bildiğim bir haritaydı, aynı yerlerden katlanmış, aynı kat yerlerinden ayrılan. Onu bir daha açıp yaymadım hiç; yalnızca küçük bir karesini açtım her defasında, karanlıkta ulaştığım bölgesini.

Yunanistan'dan ayrılmadan önceki Haziran gecesi hava boğucu derecede sıcaktı. Naomi soğuk duştan çıkıp, üzerinden su damlaları, yanıma uzandı. Islak kum gibi soğuk.

*

Annemin ölümünden birkaç yıl sonra, babam, Naomi'yle ve benimle yaşadığı kısa süre boyunca uykuyu tamamen bir yana bırakmış gibiydi. Geceleyin evde dolaştığını duyuyordum. Sonunda, bir doktora görünmeye ikna ettim onu; doktor da beni rahatlatan bir şey yapıp uyku ilacı önerdi. Ama, onu

onca uzun süredir rahatsız eden açlık ikilemine birden bir yanıt bulmuş, ilaçların hepsini içmişti babam.

İdhra'ya, Balkanlar üzerinde buharlaşan serin Rus rüzgârı meltemle geldim: Yaz öğleden sonraları, Yunan teknelerinin yelkenlerini şişiren ve tişörtleri uçuşturan esinti. Kuzey Kutup Dairesi'nden binlerce mil güneye uçan yılmaz yelkovan kuşlarıyla ulaştım adaya; buzullardan ve buzdağlarından kopmuş buz parçaları kadar beyaz. Dalga dalga denizi sıyırırcasına uçuyorlar, keskin kanatları göğün mavi zarfını yırtıp açıyor. Meltem, nemin oturmasını engelleyen bir atkuyruğu rüzgârı. Havayı ovarak temizliyor, ta ki boyası altında tahta bir kapının damarı görününceye kadar; limon kabuğundaki gözenekler ve liman kıyısındaki bir kahvede masa üzerinde duran bardaktaki buz kıvrımı görününceye kadar; bir duvarın gölgesinde uyuyan bir köpeğin burnundaki ıslaklık görününceye kadar—karaya çıkmadan yirmi dakika önce. İnsan hangi yaşta olursa olsun meltem deriyi gerer; umutsuz yolcunun, geleceğini ardında bırakacak kadar uzun gezmemiş yolcunun öfkeli yüz ifadesini yatıştırır. Güvertede ağzınızı açarsanız, meltem kafanızı beyaz bir çanak gibi pürüzsüz ovup temizler, yumuşatır, her düşünce yenilenir ve açık seçiklik arzusuyla dolar içiniz, kesin kasların gerilişi, kesin arzular. Martıları ekmekle besler gibi geçmişinizin parçalarını beslersiniz, parçaların suya düşüp

gömüldüğünü ya da keskin gagalarca havada kapılıp yutulduğunu görürsünüz.

Bir açı dışında her açıdan İdhra çıplak, her yanı likenle kaplı mavi bir kayadır, sığ bir su birikintisindeki balina. Gemi son bir kez dönüyor ve ada birden başını kaldırıp gözlerini açıyor. Bir sihirbazın gömlek yenlerinden çıkarılıvermiş bir demet yaban çiçeği. Yüzyıllarca, ister on beş tonluk bir sakturia üzerinde, ister elli tonluk latin donanımlı bir latinadika üzerinde olsun, Eğin Körfezi'nden geçen -İstanbul limanlarından İskenderiye, Venedik, Trieste ve Marsilya'ya- bu yolun denizcileri, dönüş noktasını dönüp İdhra limanının dik amfiteatrına çıktıklarında yeni gelenlerin nefeslerinin kesildiğini duymuşlardır. Denizciler, rıhtımda yayılmış ağların parıltılı altın lamesini görmezlikten gelerek, ışıkla akışkan lav kırmızısı çatıları, sanki ıslak boyayla parlayan yüz beyaz evin doygun mavi ya da sarı kapılarını görmezlikten gelerek yelkenleri gerer, çekerler. Ve boğazınızdaki gerilme yüzünden, gözlerinizin doymazlığı yüzünden kendinizi aptal gibi hissedersiniz.

*

Salman, geminin öğleden sonra adaya çok geç ulaşacağı, ilk gün senin evine yürüyemeyeceğimiz konusunda uyardı beni. Bayan Karouzos'a önceden benim adıma mektup yazmıştı; Bayan Karouzos'un bir amiralin köşkünden bozma sakin otelini oğlu Manos işletiyordu. Otel limanla senin evinin ortasında; Salman a göre, yolun kalanı sabahleyin kolaylıkla yürünebilir oradan. Odalar ortadaki avluya bakıyor; avlu aynı zamanda otelde akşam yemeklerinin yendiği bir açık hava lokantası.

Burası, büyük bir olasılıkla tıpkı Salman'ın anımsadığı gibi. Bir düzine küçük masa. Taş duvarlarda asılı duran fenerler. Yüzümü yıkayıp uzandım. Yataktan, pencere gözenekli, renkli bir kareydi, mavi bir resim.

Aşağıdaki avludan gelen sesler uyandırdı beni, pencere şimdi karaydı ve yıldızlarla kaplıydı. Çatal bıçakların ve tabakların çıkardığı sesi dinledim.

Bardağıma su ekleyip uzonun duman rengine dönüşmesini izledim.

İdhra'ya geldiğimde, Salman adına başarılı olacağımdan emindim, defterlerinin evinin bir yerinde öylece durduğu fikri kahrediyordu onu. Son bir konuşmanın özlemini çeken eski dostunu görmek sana acı verirdi. Yeterince iyileşip kendi adına gelmeyi, Yunanistan'ı bir kez daha ziyaret etmeyi umuyordu. Bayan Karouzos senin kâğıtlarını gemiyle göndermişti ona, ama günlüklerin yoktu bunların arasında. Salman günlüklerin ciltli kitaplara benzemesi gerektiğini düşünüyo; çünkü Bayan Karouzos'a kitapları göndermekle uğraşmamasını söylemişti. Salman'a her şeyi nazikçe araştıracağıma söz verdim.

Evinde haftalar geçirecektim, her defasında küçücük bir alanı inceleyen bir arkeolog gibi. Çekmecelere ve dolaplara baktım. Çalışma masan ve dosya dolapların boştu. Sonra kitaplığını araştırmaya başladım: Çok büyük, çok kapsamlı, neredeyse evin her duvarını tepelere kadar kaplayan bir kitaplık. Aurora borealis üzerine, meteoritler üzerine, gökkuşakları üzerine

kitaplar. Budama sanatı üzerine. Trafik lambaları üzerine. Gana'da soylu yaşam, pigme müziği, Cenovalı liman işçilerinin deniz kulübeleri üzerine. Nehirler üzerine, yağmur felsefesi, Avebury, Uffington'un beyaz atı üzerine. Mağara sanatı, botanik sanatı, veba üzerine. Çeşitli ülkelerden savaş anıları. Şimdiye kadar gördüğüm en titiz şiir koleksiyonu: Yunanca, İbranice, İngilizce, İspanyolca.

Çıkmalar, sayfalar arasına sıkıştırılmış kâğıt parçaları, yer işaretlemek üzere kullanılmış fatura parçaları dikkatimi dağıtacaktı. Tekrar tekrar okunmuş, dağılmakta olan kitapları özenle gözden geçirdim; söz gelimi, Klasik Mimari Rehberi'ni: Ellerimin arasında dağılıveren bir kalıntı.

Bir tören başlığı üzerine yazılmış bir kitapla bir saat geçiriyor; sonradan işçi örgütçüsü olan Atina'daki bir liman işçisinin yaşamı üzerine yazılmış bir başka kitapla iki saat daha geçiriyordum. Bir defasında raftan Michaela'nın harcamalar defterini aldım, bir de Atina'ya yapılan gezilerde veya Kanada'ya dönüş yolculuklarında aranması gereken şeylerin listesinin bulunduğu bir defteri. Kalın, ciltli bir kitabın Michaela'nın müzecilikte etik üzerine tezi olduğu ortaya çıktı; tez Amerikan Doğa Tarihi Müzesi'nde canlı bir sergiye dönüştürülen Grönlandlı Inuit Minik'in tragedyası üzerinde duruyordu. Minik, babasının iskeletinin serginin bir parçası olduğunu keşfetmişti. Michaela'nın yazma üslubu akademik değildi, Minik'in öyküsünün hüznü ve öğleden sonranın sıcağı birden içimde bir yararsızlık duygusu yarattı.

Sonunda, defterlerini kolaylıkla bulamayacağım açıklık kazandığında, onları dışarıda kayaların arasında gizlemiş olduğunu

düşünmeye başladım, savaş sırasında değerli kitapları Vilna'nın Strashoun Kütüphanesi civarındaki topraklara gömerek korumuş olan kâğıt tugayı gibi. Varşova, Lodz, Krakow'daki evlerin zemin döşemeleri altına saklanmış bütün tanıklık mektupları gibi. Bahçeni ve evi yer yer çevreleyen taşlı toprak parçalarını kazmayı bile düşündüm. Duvarları kırmayı geçirdim aklımdan.

Ama hatam, gizlenmiş bir şey aramaktı.

*

Evinin kapısından, uzaktaki limana baktım—bu yükseklikten, yalnızca küçük bir soyut resim, sanki ters çevrilmiş bir araba eşyalarını koya dökmüş gibi.

Kızağa çekilmiş ve acil olarak boyanması gereken bir tekne, denize bakan kayalığın kıyısında duruyordu. Her an havaya yolculuk etmeye hazırmış gibi görünüyordu. Onu tepeye taşımak için bir düzine güçlü adamla katır gerekmiş olmalı.

Gün nefisti. Esinti sıcağı uzakta tutuyordu. İçeri girmeden bir süre küçük verandada durdum.

Kepenklerin kenarlarından gelen ışık huzmeleri odada zikzaklar çiziyordu. Bir panik duygusu sardı bedenimi. Karanlıkta bekleyen, beline kadar çıplak bir kadın beliriverdi. Tahta olduğunu, bir geminin baş süsü olduğunu anlayıncaya kadar, odaya baktım, öyle büyüktü ki yön duygusunun yitmesine yol açıyordu, sanki tüm gemi arkasındaydı da eve çarpmıştı.

Yeniden dışarı çıktım ve iki penceredeki kepengin çengelini çıkardım, sonra ilk kez geniş kapıdan içeri adım attım. Işık içinde toz tanecikleri uçuşuyordu. Mobilyalardan bazıları,

üzerlerine çarşaf serilmiş, kar parçaları gibi duruyordu, aşırı sıcakta ürpertici bir şey.

Kalın bir tahta bölme, ana odayı çevreliyordu, bir geminin güvertesi gibi. Bu geçitten oturma odasına bakılabiliyordu. Üst duvarlarda, bel vermiş, aşırı yüklü kitap rafları diziliydi. Daha sonra bu balkonun ötesinde senin küçük çalışma odanı gördüm, çatının bir köşesine tıkıştırılmış bir oda. Bir daldan yapılmış, üzerinde kâğıt avizesi olan bir abajur, bir hamak, yine kitaplar dizili geniş bir koltuk, bahçeye ve dalgalara bakan bir pencerenin lumbarı. Hava olaylarına ilişkin çeşitli resimler, aralarında bir de güzel, eski bir yalancı ay baskısı. Yazı masasında, çeşitli taşlar, bir sıvılı pusula, kapağına bir deniz canavarı resmi işlenmiş cep saati ve egzotik bir düğme koleksiyonuyla dolu bir tabak. Hayvanlar, meyveler şeklinde düğmeler: Çapa işli altın denizci düğmeleri, gümüş, cam, istiridye kabuğundan, tahta, kemik düğmeler.

Ev, dışarıdan göründüğünden daha büyüktü, arka tarafı tepeye doğru kıvrılıyordu, hazine değerinde şeylerle dolu odalar. Eski, süs işlemeli barometreler. Rüzgâr haritaları, gelgit haritaları, çanlar. Çeşitli küreler, kayağan taşından yapılmış boş bir küre de var aralarında, olasılıkla bir öğrenci kıtaların ve ülkelerin konumlarını çizerek öğrenebilsin diye. Duvarlardan sarkan çeşitli daha küçük oyma süsler, içlerinden biri tuzun aşındırdığı tahtadan bir melek, elini göğsüne koymuş, karışık saçlarında deniz rüzgârı.

Ev sevgi taşlarıyla örülmüştü. Her şeyi rüzgâr ya da deniz aşındırmış, her şey eski ve tuhaf, çoğunlukla yalnızca kişisel bir değeri var.

Bir düzine şişede gemi, bir ay haritası. Kapağı üzerinde bir kavis oluşturan siyah demir çubuklarıyla bir denizci sandığı. Bir duvarda bir cam kase, içinde karmakarışık bir fosil koleksiyonu. Olağandışı deniz kabuklularının, taşların, mavi cam, kırmızı cam şişelerin durduğu denizlikler. Kartpostallar. Denizlerin sürükleyip karaya attığı odun parçaları. Seramikten, tahtadan, pirinçten, camdan yapılmış mumluklar. Her boy ve şekilde yağ lambaları. Farklı boylarda, her biri el şeklinde kapı tokmakları.

Eve kendisi bakamayacak kadar yaşlı olan Bayan Karouzos, mobilyaları örtmesi için kızını göndermişti. Dolaplardaki giysilerin üzerine bile çarşaflar örtülmüştü. Ölülere ait nesnelerle aramızdaki ilişki tuhaftır; atomlar örgüsünde, onların dokunuşu kalmıştır. Her oda yokluk saçıyor, yine de senin varlığınla dolup taşıyordu. Divanın örtüsünü kaldırdığımda, hâlâ divanın bir ucundan sarkan bir battaniyeyi ve bedenlerinizin yastıklar üzerinde oluşturduğu -görülmez ağırlık- girinti çıkıntıları gördüm. Kavuniçi, mavi sorguçları ve kıvrımlarıyla Skyros çömlekleri. Geniş bir tahta masa, masadan geriye itilmiş bir iskemle, sanki sen ya da Michaela az önce ayağa kalkmışsınız gibi.

Mutfakta, iyice kullanılmış bir Yunan-Yahudi mutfağı kitabı, hamur işleri sayfasında açık kalmış, Plinius'un aynı ölçüde kullanılmış ve belli ki bırakılıp unutulmuş *Doğa Tarihi* kitabı. Mutfağa, Michaela'ya bir bölüm okumak üzere gelip dalgınlıkla kitabı orada bıraktığın canlanıyor hayalimde. Ya da belki de Michaela, yüksek bir raftan onun için bir şeyi indirmen için ya da bir sos hakkında fikrini sormak için seni

çağırdı ve sen ona sarıldın, bir an akşam yemeğini unutup kitabı orada bıraktınız.

Alt alta üst üste sandallarını kapıda gördüğümde, babamın ayakkabılarını gördüm, sen ve babam öldükten sonra ayakkabılarınız yalnızca ayaklarınızın şeklini değil, yürüyüş biçiminizi büyük bir bağlılıkla korumuştu: Kullanılmış deride devinimin kalıntısı. Tıpkı elbiselerinin hâlâ onların izini taşıdığı gibi, bir yırtıktaki, bir yamadaki öykü, uzun gömlek kolları. On yıllar depolanmış orada, bir ya da iki gömme dolapta. Bir ev, bir günlükten çok daha mahrem bir göz atıştır. Bir ev, kesintiye uğramış bir yaşamdır. Vezüv'ün püskürmesiyle son yedikleri yemek hâlâ midelerinde taşlaşıp donmuş aileleri düşündüm.

Burada acı verici bir biçimde yalın bir yaşamın kanıtı vardı: Düşüncelerle ve hayat arkadaşlığıyla geçirilmiş günler. Yalnız başına okumalar, yüksek sesle okumalar. Sebze ekerek, yüzerek ve öğleden sonralarının sıcağında uyuyarak geçirilmiş günler, lambaları doldurma vakti gelinceye kadar bir fikri işlemekle, düşünmekle geçirilen saatler.

Terasında oturup denize baktım. Masanda oturup göğe baktım.

Bedenime konuşan yerinin gücünü hissettim. Farkına varmaksızın, kıskançlığım sönüp gitti. Her gün evine giden yokuşu tırmanmaktan, bahçenin gölgesinde yemek için her gün saf yiyecekler -meyve, peynir, ekmek, zeytin- taşımaktan bacaklarım güçlendi. Bir sabah, önceki gecenin kötü düşleri tepenin yarısında durup, sonra duraksayarak geriye döndü ve aşağı akmaya başladı, sanki görünmez bir sınıra varmış gibi. Nasıl burada kendini, yalnız, gelinciklerin kırmızı ve sarısında, *Temel*

Çalışma'ya başlayacak kadar güvenli hissettiğini anlamaya başladım. Korkuya nasıl yavaşça indiğini, dalgıçların suyun altına indiği gibi, iradeli ve yöntemli. Nasıl daha derine indiğinde, sessizliğin güm güm öttüğünü.

Her gün bir başka güzellik tılsımı keşfediyordum, Michaela'yla paylaştığın yaşamın ipuçlarını: Mum artıkları, belli ki geceleyin birlikte oturduğunuz bahçedeki taş sığınaklarda katılaşmış mum birikintileri, hiç kuşkusuz alevin açtığı taş yarığı, imgelerin her yerdeydi.

Güneşin döşeme taşlarındaki yirmi dört saatlik izinin peşini sabırla sürerek terastaki çeşitli durma noktalarınızı keşfettim. Gölgelik yerin peşi sıra sürüklenerek götürülmüş sandalyeler. Lambalar her doldurulduğunda yağın aktığı yer.

Yatağın üzerinde, "Zamana Ne Yaptın"ın yazılı bir kâğıt tabakası, İngilizcenin altına mürekkeple yazılmış Yunanca çeviri, bir gölge; yukarı yazılmış İbranice çeviri, bir ışık yayıntısı. Geceleyin açık havada yenen yemeklerden söz ediyordun: İnsanın sofraya bir yüzüş, tırmanış ya da birliktelik sonrasında karnı zil çalarak, aç mı aç geldiği yemeklerden; doyurulup geri dönecek olan açlık. Michaela'nın kollarının *dairevi dili*.

Akşamları, aşırı büyümüş lavanta çiçeği ve biberiyenin dalga dalga kuşattığı terasında oturup "Gece Bahçesi" şiirinin anlamını düşünüyor ve vurguyu başlıktaki ilk sözcük üzerine düşürmüyordum. Yaşamını eksiksiz olarak bir başka yaşama getirdiğin tek an. Bir pusulanın iğnesi gibi titreyerek. Salt karar ânı.

Evde, anıtsal bir olayın izi olan sessizlik vardı. Mobilyalarda, binlerce gündüz düşünü özümsemiş, uyku getiren güzel kokuların bulunduğu yabanıl bahçede apaçık görülüyordu bu. Pencerelerin yanındaki yastıklarda. Şimdi yağmurla dolmuş, terasta unutulmuş bir fincanda.

Michaela'yla geçirdiğin o birkaç yıla ait şiirlerin, ilk kez geleceği hisseden bir adamın şiirleri. Sözcüklerinle yaşamın birbirinden ayrı değil artık, *onyıllarca derinde gizlendikten* sonra.

Bu terasta bu masada oturup, sanki herkes böyle yaşıyormuş gibi yazdın.

*

Ruhumu yavaşça soyacak

Epey aşağıda, tuz leylakların ağır kokusunu denize çekiyor; koku, tatlı erguvan, boğuluyor maviye batarak. Tatlılık tek ses çıkmadan boğuluyor. Coşkun.

Yapraklar enerjiden daha yeşil bir milyon el, kapalı pencerenin ötesinde sessiz. Sıcak oda, tahta denizliklerin kokusu ve güneşte kavrulan döşemelerin. Dışarı, çıplak tepeler baktığımda, öylesine parlak ki göz gölgeler yaratıyor.

Ruhumu yavaşça soyacak
bir kadın var mı

Resim yapabilsem, bir kâğıdı pencereden bu manzaraya karşı tutar, bırakırdım manzara onu kavurup içine gömülsün; ona lekesini bırakan bir kavrayış gibi süzülsün, insanın hiçbir zaman

algılayamayacağı bir yere duyduğu özlemle siyahlaşan ışığa duyarlı kâğıt gibi. Ben baktıkça çözülüyor tepeler; ama hissettiğim yitim, çoktan kavrayış noktasının ötesine geçmiş birinin yitimi. Artık bulunmayı istemeyen bir insana yazmak gibi.

Ruhumu yavaşça soyacak
bir kadın var mı, bedenimi inançlı

Dalı eğen limon, bir yaprağı ötekinden ayıran gölgenin ağırlığı, sendeki o yere bastırıncaya kadar. Tepeler gözlerini yakıncaya, sen kendini bırakıncaya kadar. *Yaprağı havadan ayıran yoğunluk / bir boşluk değil, bir mühür* oluncaya kadar.

Ruhumu yavaşça soyacak
bir kadın var mı, bedenimi inançlı kılacak

Sineklerin güzel vızıltısı beni uyandırıncaya kadar.

Haftalarca sıcakta, uzun süre kapalı kalmış odaların kokusunda sürüklendim, defterini arayışımı giderek yavaşlatarak. Açık kapıdan, sıcaktan kavrulmuş otların rüzgârla yükselen dumanları.

Bir öğleden sonra gözlerim açılıverdi. Bir adrenalin sağanağıyla, senin ve Michaela'nın kapının eşiğinde belirebileceğinizi hissettim. Bir gölge geçmişti evden, bir düşünce kadar kısa, bir andan ötekine hiçbir şey değişmemiş olsa da.

Bu fikir sardı bedenimi: Hâlâ yaşıyorsunuz. Gizleniyorsunuz, mutluluğunuzla baş başa kalmak için.

Daha önce hiç yaşamadığım bir anlayış enerjisi doldurdu içimi.

FOSFOR

On sekizinci yüzyıldan önce, yıldırımın topraktan yükselen bir ışık yayılması ya da bulutların birbirine değmesiyle meydana gelen sürtünme olduğu düşünülüyordu. Yıldırımın gerçek niteliğini keşfetmeye çalışmak popüler bir uğraştı, çünkü kimse tehlikenin gerçek boyutunun farkında değildi. Yıldırımı ehlileştiremezsiniz. Sıcak ile soğuğun çarpışmasıdır o.

Çok kısa bir süre içinde, beyaz, sıcak bir okun, ardından bir başkasının, sonra bir başkasının yere düşmesi için, toprak ile bulut arasında yüz milyon volt birikir—yıldırımın topraktan yükselmesi için bir kanal oluşturan iyonların zikzak hareketi. Çevredeki hava molekülleri aydınlanır.

Yıldırım bulutunun altındaki elektrikli alanda, çarpmalar arasında, kayaların keskin bir sesle vınladığı ve metalin -bir saat, bir yüzük- tavadaki yağ gibi cızırdadığı işitilir.

Yıldırım camı buharlaştırmıştır. Bir patates tarlasına düşmüş ve toprak altındaki patatesleri pişirmiştir, harmancı onları topraktan çıkardığında kusursuz olarak pişmiş patatesler bulur. Kazları uçuşlarının ortasında kızartmış, yemeye hazır kazlar yağmıştır yere.

Ani, yoğun ısı kumaşı genişletebilir. İnsanlar kendilerini çıplak buluverirler, giysileri çevrelerine dağılmış, çizmeleri ayaklarından çıkmış.

Yıldırım, nesneleri, ağırlıklarının üç katını kaldırabilecekleri kadar manyetize edebilir. Elektrikli bir saati durdurup yeniden çalıştırır, akreple yelkovan normal hızlarından iki kat hızla geriye doğru gider.

Bir binaya, sonra yangın alarmına çarpıp, itfaiyecileri çıkardığı yangını söndürmeye getirtebilir.

Yıldırım bir adamın gözlerini açmış, saçlarının bitmesini sağlamıştır.

Top yıldırım bir pencereden, bir kapıdan, bir bacadan girer. Sessizce evi dolanır, kitap rafında şöyle bir durur, sanki nereye oturacağına karar veremiyormuş gibi, içeri girdiği hava yolundan çıkıp gözden yiter.

Birkaç saniyede, birikmiş bin an serpiliverir. Hücreleriniz yeniden toplanır. Çarpılıp, erimiştir madeniniz. Yanmış biçiminiz sandalyeye işler, toplumda yaşadığınız bir zamanki yer. Daha da kötüsü, yitirmiş olduğunuz her şey olarak görünür size. En özlediğiniz kimse olarak.

Petra, Karouzo'nun avlusunun köşesindeki bir masayı seçti. Tek başına oturdu. Giysilerinden ve hareketlerinden Amerikalı olduğu hemen anlaşılabiliyordu.

Saçı parlak bir su kıvrımı. Geniş ağzı ve mavi gözleri. Güneş, tamamıyla dışarıda geçirilen uzun günler yüzünden, derisine işlemiş. *Bacaklarında beyaz bir giysi parıldıyor yağmur gibi.*

Başını arkaya attı. Arzum, bir ışık parıltısında aniden pürüzsüz görünen bir metalin pürtüklü kenarı.

Bazen, yıldırım nesnelerden ve sonra insan dokusundan geçtiğinde, nesneyi bir ele, bir kola, bir göbeğe işler—kalıcı bir gölge, bir deri fotoğrafı bırakarak ardında. Hayvanların böğürlerinde eksiksiz manzaralar belirmiştir. Avlunun öte yanında, Petra'nın kutsal dövmesinin olduğunu kuruyordum aklımda: Sırtının ortasında, bir Lichtenberg çiçeği. Bu imgenin çocukken ona işlendiğini hayal ediyordum, bisikletinin lastik tekerleklerinin onu kurtarmış olduğunu. Kahverengi ipeksi sırtının çukurunda, görünmez bir tüy yumağının ötesinde, elektriğin solgun nefesi kalmıştı. Öyle solgun bir çiçek ki yağmurla sürüklenip gidivereceğini ya da bir yıldızçiçeği gibi nefesinizle yok olacağını duyuyorsunuz. "Dudaklarından Tanrı'nın kulağına." Ama hayranlığınızın en küçük bir etkisi olmaz. Çiçek hayaletsi ve kalıcıdır; ızdırap veren yara izleri.

*

Petra'nın bileklerine ve kulaklarına tapıyorum. Limon yapraklarının hışırtılı sesi ve kabarık saçını ensesinden kaldırırken kollarından aşağıya birlikte kayan bilezikleri: Yeşil ile altının sesleri. Yemeklerden sonra, şişelerle bardaklar, ekmek kabukları ile tabaklar, bir yatağın çevresine oraya buraya bırakılmış giysiler kadar mahrem.

Kayıtsız tavrı yaralıyor beni: "Adadan ayrıldığımızda..." "Eve döndüğümde..." "Arkadaşlarım..."

Yüzdükten sonra saçlarından sular damlıyor. Islak vücudunda, otlardan bir mayo.

Gözlerim kararıyor. Öğleden sonranın akşama dönüşümü, pencere mavi, sonra daha koyu mavi. Avludan yükselen konuşma gibi, tek tek sözcükler bilince yükseliyor: Petra, toprak. Tuz.

İnsanı neredeyse şoka uğratan bir kendini bırakmayla uyuyor, siyah saçı çarşaflara saçılmış.

Sabahleyin, Petra'nın saçları pamuklu giysisi altında gözden yittiğinde, serinliği kendi omuzlarımda duyuyorum.

Petra'nın kokularını öğreniyorum, kalınlığı içinde hâlâ ıslak saçları, kafa derisine yakın, ensesinde. Göğsünün altındaki ter çizgisini biliyorum, yüzüme dayadığı ellerinin ve bileklerinin kokusunu. Karanlıkta tanıyabilirim onu, *denizin silmediği tatlar*. Bedenini biliyorum, her pürüzsüz noktayı, ışık ile gölge arasındaki her çizgiyi, her şekli. Yüzeye uzanan her kemik çizgisini, doğumdan önce çizilmiş her kırışığı—dizinin, dirseğinin arkasındaki çizgiyi, avucundaki çizgileri, boynundaki. Kaşlarının yayını, ayaklarının dış çizgilerini ezbere biliyorum. Dişlerini, dilini biliyorum. Kulaklarını, gözkapaklarını. Çıkardığı sesleri biliyorum.

*

Eylül'ün sonları. Geceleyin rüzgâr masa örtülerinin kenarlarını kaldırıyordu. Adaya limanın bir bölümünü restore etmek için gelmiş olan Mimar Stavros dışında, Bayan Karouzo'nun evi boştu. Neredeyse dört aydır İdhra'daydım, Petra'yı tanıyalı da neredeyse üç ay olmuştu. Petra, her gün yüzmeden önce *-ince bacakları, dörtlük notanın kuyrukları gibi uzun, sığ sulardaki balık kadar sağlam-* ona aldığım bilezikleri, Satürn halkalarını kolundan çıkarırdı. Daha sonra, bunları yeniden takardı, bronzlaşmış kollarında parlayan iki bal çizgisi. Düz kayalara uzanır ve dalgaların bacaklarını okşamasına bırakırdı kendini. Belki de bir oyuncu, bir öğretmen, bir gazeteci olmak istiyordu, henüz karar vermemişti. Yirmi bir yaşındaydı, eve gitmek istemiyordu.

Bana okul arkadaşlarını anlattı; seyahatlerinin İtalya ve Ispanya'daki ilk bölümlerini. Ona Brindisi'de, dans pistinde Avusturyalı bilgisayar satıcısının önerdiği şeyi: "Orada, Cafe Luna'nın tam ortasında."

Çok iyi dinlemediğimi itiraf etmeliyim. O konuşurken, mayosunun içine taşlar bırakırdım, tuzlu ve koyu bir hal alıncaya kadar. Bunları geri alırdım sonra. Kayıp parçalar.

Adada, senin adımlarının izinden gittik Jakob. Birlikte olduğumuz haftalarda, bir rehber gibi, Salman'ın onca bağlılıkla saklayıp bana aktardığı bütün gerçekleri anlattım, İdhra'nın elle çizilmiş bir haritası üzerinde: "Burası, Jakob'un 'Pusula'ya başladığı yer. Burası onunla Michaela'nın yüzdükleri yer. Burası her Cumartesi gazete okudukları yer."

Ona nasıl bazen senin ve Michaela'nın vapurla Atina'ya gidip kitap ve İngiliz ürünleri satan bir mağazadan tuhaf gıda maddeleri -HP Sosu, acılı baharat, Cadbury Çikolatası ve Bird's Hardalı- aldığınızı, sonra geceyi Plaka'da küçük bir otelde geçirip adaya ertesi gün döndüğünüzü anlattım.

Londra'da, yatağının üzerinde Monet'nin su zambakları resmi asılı bir otelde (evde, Michaela'nın çalışma masası üzerinde de aynı resim vardı) yalnız başına kalırken "Her Yabancı Şehirde"yi nasıl yazdığını anlattım ona: *Her yabancı şehirde yeniden öğrenirim / uzak, sevimli yüzünü.*

Petra'nın ona aldığım giysileri giymesini istiyordum. Benim tabağımdan yiyecekler tatmasına ya da bardağımdan içmesine bayılıyordum. Ona edebiyat ve fırtınalar hakkında bildiğim her şeyi anlatmak, uyuyuncaya kadar saçlarına fısıldamak istiyordum—sözlerimin düşlerini yaratmasını.

Sabahları, bedenim uyuşuk ve zevkle yüklü olurdu. *Ben her hayaletin doğmamışı, bir milyon yaşamdan kurtardım kendimi,* Petra'nın gergin, esmer bedeni yanında umursamazlıkla uyuyordum, bu arada ruhlar çarşafların ve tenin aşırılığına sızıyorlardı. Kendimi tamamıyla bıraktığımda, sanki hareket edemeyecek kadar doluymuşum gibi uyuyordum.

*

Sonunda, onu senin evine götürdüm. Petra, senin yerinin bir tür mabet haline geldiğini anlamıştı ve odalarda sanki bir müzede yürür gibi yürüyordu. Manzaraya şaştı. Ekimin ortalarında bile sıcak olan öğleden sonra güneşinde giysileri-

ni çıkarıp terasta öylece durdu. Nefesimi tuttum. Naomi'yi görüyordum, evden ayrılmadan önceki gün, arka bahçedeki yeşil yağmur ışığında, kollarında ıslak çarşaflarla. Arka kapıda, Naomi şortunu çıkarmış, sırılsıklam ıslanmıştı; ıslak gömleği mutfak tezgâhı üzerindeydi, üzerindeki su damla damla eviyeye akıyordu. Karımın güzelliğini gördüm ve ona sarılmadım.

Petra beni içeri soktu, arkasından yukarı kata çıktım. Çalışma odanın kapısını açtı ve onun yanındaki odanın; sonra yatak odanı buldu. Perdeleri açtı ve gösterişsiz oda harika bir yer haline geldi; yataktaki camgöbeği yastıklar dışında her şey çarpıcı derecede beyazdı, sanki güneş ışığı dalgası içeri girip ardında deniz parçaları bırakmış gibi.

Sonra Petra ağır yatak örtüsünü çekmeye başladı.

Michaela'nın notunu bıraktığı yerde bulduk. Kusursuz bir günün sürpriz dolu sonu olarak tasarlanmış. Yastıklar arasında, senin keşfetmeni bekliyordu not, Michaela'yla Atina'dan bir daha dönmediğiniz gece. Mavi mürekkeple yazılmış iki dize.

Kız çocuğuysa: Bella
Erkek çocuksa: Bela

Yatak örtüsünün kalanını çekip alarak, Petra'yla yere uzandık.

Petra kusursuz; ne bir ben ne bir yara izi. Ikimizin de canı acıyana kadar. Yüzünden gözyaşları süzülüyordu. Çenemi sıkıp kendimi bıraktım. Lekeli yatak örtüsüne sırt üstü uzandım, ter içinde ve saçlarını yüzüme çektim.

Annemin bana söylediği bir ninni vardı: "Ştiler, ştiler—Sus, sus. Çok yol var oraya giden, ama dönen yol yok hiç..."

Babama ilk şeflik önerisi doğduğu kasabadan gelmişti. Savaştan kısa bir süre önce, annemle babam Varşova'dan oraya taşınmışlardı. Kasabanın yakınında sakin eski bir orman vardı. Annemle babam hafta sonu piknikleri için oraya gidiyorlardı. 1941'de, Naziler ormanın adını haritadan sildiler. Sonraki üç yıl boyunca, o küçük koruda adam öldürdüler. Daha sonra, kalan Yahudiler ile Sovyet tutuklular sızıntılı çukurları yeniden açıp sekiz bin ölüyü yakmak zorunda bırakıldılar. *Cesetleri toprağı kazıp çıkardılar. Çıplak ellerini yalnızca ölümün üzerine değil, yalnızca cesetlerin sıvıları ve bakterileri üzerine değil, duyguların, inançların, itirafların üzerine koydular. Bir insanın anıları, sonra bir başkasının, yaşamlarını hayallerinde canlandırmayı görev bildikleri binlerce insanın...*

İşçiler birbirine zincirlenmişti. Gizlice, üç ay boyunca otuz metreden uzun bir tünel de kazdılar. 15 Nisan 1944'te, tutuklular firar etti. On üçü tünelden sağ çıktı. Aralarında babamın da olduğu on biri, ormanın daha içlerinde gizlenen bir partizan topluluğuna ulaştı. Babam ve diğerleri tüneli kaşıklarla kazmışlardı.

Naomi bir çocuğun korkuyu miras almaması gerektiğini söylüyor. Ama kim ayırabilir korkuyu bedenden? Annemle babamın geçmişi en ince ayrıntısına kadar bana ait. Naomi, babamın ağzına tüküren askerin, babamın kanı aracılığıyla, benim ağzıma tükürmesinin önüne geçebileceğini sanıyor.

Korkuyu ağzımdan silebileceğine inanmak istiyorum. Ama Naomi'nin bir çocuğu olduğunu düşlüyorum, alnındaki yazının çocukla birlikte büyümesini engelleyemem. Beni korkutan sayının görünüşü değil, deriye işlense bile. Bir biçimde benim izleyişimin bunun olmasına yol açması.

Babamın fotoğrafının arkasındaki iki adın, onlarla konuşulmuş olsa, annemle babamın evindeki sessizliği doldurup doldurmayacağını bilemeyeceğim asla.

Petra'yla yatarken mutfağa geri döndüm, annemin akşam yemeği malzemelerinin durduğu masada ağladığını gördüm. Aynı masada, annemin elini tutan Naomi'yi görmek.

Naomi'nin, babamın onca yıl boyunca sakladığı fotoğrafı tanıdığı mutfağa gittim; orada Naomi'yle sessizce oturduk, akşam yemeğimizin artıkları bulaşık suyuyla kabarırken.

Seninle karşılaştığımız gece Jakob, karıma şöyle dediğini duydum: Aşkın ilk kez ölüme inanmamızı sağladığı bir an vardır. Kaybını, düşünmüş olsan bile, uyuyan bir çocuk gibi sonsuza dek taşıyacağın birini tanırsın. Bütün keder, herhangi bir insanın kederi, demiştin, uyuyan bir çocuğun ağırlığıdır.

*

Uyandığımda Petra kitaplığın önündeydi; senin eşyalarını karıştırırken masaya saçılmış, sandalye ve divanda açık bırakılmış ciltler. Yıllarca onca büyük bir sevgiyle korunmuş olan şeyleri saçıp savururken Petra'nın kusursuz çıplaklığı.

Yerimden fırlayıp bileklerinden tuttum.

"Delirdin mi?" diye haykırdı. "Bir şey yaptığım yok. Yalnızca etrafa bakıyorum—"

Giysilerini kaptı, ayağına sandallarını geçirip gitti.

Sıcaklık sersemleticiydi. Elimdeki değerli deri ciltler üzerine ter damlaları dökülüyordu. Kapıda durdum ve Petra'nın siyah saçlarının kalçalarının üzerinde salınışına baktım, kayaları geçip yoldan yürürken küfrettiğini duydum.

Raflardaki boşluklara baktım yeniden.

Ortadaki şeyleri onun bıraktığı gibi bırakmak zordu, onları eskiden oldukları yere koymamak da. Kapıda bir süre kararsız kaldım.

*

Vapur akşama doğru geliyor ve Atina'ya geri dönüyor. Petra, Bayan Karouzoslara döndü; valizlerini yapacak bol vakti var.

O gece tek konuk bendim. Manos masa örtüsünü bağladı ve rüzgârlı avluda tek başıma yemek yedim.

Manos gözlerini yere indirdi, omuzlarını kaldırdı, ne düşündüğünü biliyordum: Karın olmayan bir kadınsa söz konusu olan, ne denebilir ki?

Üniversitede tanıdığım, neredeyse ergenlerin merakıyla -ben de yaşamış mıydım bunu?- bana sırrını açan kişiyi anımsadım: Biriyle birlikte olduktan sonra, aklı hep çocukluk anılarıyla

dolup taşıyormuş. Yıllarca bu güzel duyguyu, çocukluk yalınlığının yeniden ele geçirilmesini, kadınlara duyulan sevgi sanmıştı. Sonra, bunun yalnızca fizyolojik bir şey olduğunu fark etti. Beden, dedi, tamamıyla aldatıyor bizi. O zaman kadınları kıskanmıştım ondan. Şimdi özlemin ona verdiği avuntuyu kıskanıyordum.

Petra'nın yanında yatarken içindeki karmaşık duygularla kalakaldığı bütün o geceler; şimdi o ayrılmak üzereydi.

Saat dokuzda, bir Güç 5 rüzgârı esiyordu. Kazak ve çorap giyecek kadar soğuktu.

Orta karar bir fırtına bile saatte altı yüz dalgayla vurur kıyıya. Her gün, yarım ton hava başınıza basınç yapar. Uyuduğunuzda, beş ton yatağınıza bastırır sizi.

*

Ertesi gün, evin gelen fırtınayla daha da karanlıklaştı. Lambaları yaktım. Sonunda, yağmur yağmaya başladı. Toprağın yumuşak ve dolu dolu halini seyrettim: Petra'nın saçları.

Öyle şiddetli yağıyordu ki yağmur, duvarların birleşme noktalarından su sızdırabileceğini düşündüm. Denize bakan pencereler zangırdayıp durdu. Evde yer yer, karanlığın içinden lambaların ışığı seçiliyordu.

Yerleşik yokluğun yerini yeni bir yitim aldı. Ama bütün mistisizm yok olmuştu. Ev boş gibi duruyordu.

Keşke kötü hava senin ruhunla Michaela'nın ruhunu cezbedip geri getirse, lambaların ötesindeki gölgelere sığınsanız.

Keşke Naomi'nin şarkılarından biriyle sizi cezbedip geri getirebilsem: "Derin sulara vardığında, üzüntüden boğulma. Büyük bir ateşe vardığında, üzüntüden yanma... Küçük kumru, küçük kumru..." Naomi anlatmıştı bana: Liuba Levitska gettodaki annesi için bir parça yiyecek götürmeye çalışırken yakalanıp, hücre hapsine kapatılmış. Öteki tutukluları teselli ettiği söylentisi yayılmış bir süre sonra. "Liuba kulede şarkı söylüyor." Ve herkes kendi üzüntüsünü yaşarken, duvarların ötesinden "İki Küçük Kumru"yu dinliyormuş.

Petra'nın ortalığı nasıl dağıttığını fark etmemiştim. Belki de bir saat içinde, her odanın altını üstüne getirmişti.

En büyük zararı çalışma odanda yapmıştı. Çalışma masanın üzerindeki şeylerin düzeni değiştirilmiş, masanın çekmeceleri açık bırakılmış; şöyle bir bakılıp, gelişigüzel üst üste dizilmiş, açık vaziyette bir sandalyeye bırakılmış kitaplar. Odan, yaşamını adadığı bir göndermeyi bulmak için kendisine bir dakika vakit tanınmış bir bilim adamınca yağmalanmış gibi görünüyordu.

Yavaş yavaş evi düzenledim, her kitaba hayranlıkla bakarak kıvrılmış sayfalarını düzeltim, oturup birkaç paragraf okudum her birinden, gemilerin ve tarihöncesi bitkilerin resimlerine hayran kaldım.

Çalışma odanın yanındaki odada kitapları yerleştirirken buldum onları. Petra'nın bıraktığı yığınlardan birinde değil, onların yanındaki bir rafın üzerinde. Olasılıkla sık sık bir cebe

ya da bir piknik sepetine ulaştırılmaktan kenarları ezilmiş iki kitaptı. Biri hafifçe suyla şişmiş gibi görünüyordu, sanki bir gece kitabı terasta açıkta bırakmışsın gibi, belki de rüzgâr fenerlerinin ışığında Michaela'ya yüksek sesle okuduktan sonra. İlkinin içinde adın ve Haziran 1992 tarihi. İkincisinde Kasım 1992 tarihi, ölümünden dört ay önce.

Yazın küçük ve okunaklıydı, bir bilim adamınınki gibi. Ama sözcüklerin öyle değildi.

Akşama doğru yağmur hafiflemişti; siyah camlardan aşağı süzülüyordu. Hâlâ rüzgârı duyabiliyordum. İlk defterini açmadan önce uzunca bir süre çalışma masanda oturdum.

Sonra gelişigüzel okudum.

Zaman kör bir kılavuz...

Ölülerle kalmak, onları bırakmak demektir...

Bir fotoğraf, bir adı söylemeden ağzını kapayan sevgi yıkabilir insanı...

Mağarada saçları...

*

Aralarına Michaela'nın notunu da koyduğum günlüklerini, ceketimle ayakkabılarımın yanındaki kapıya yasladığımda akşam olmuştu çoktan.

Çarşafları mobilyaların üzerine örtmeye başladım.

Bilim, bir yanlışın bir diğerini düzeltmesiyle yapılan keşiflerin öyküleriyle doludur. Evindeki iki sırrı açığa vurduktan sonra, Petra bir sır daha keşfetmişti. Divanın yanındaki yerde duran, Naomi'nin eşarbı.

Kısmen düşemezsin. Kıyıdaki ilk saniye süresince, yükseliyormuş gibisindir. Ama sessizlik yok edecektir seni.

Hawaii'de, sessizlik bir deprem uyarısıdır. Hayaletsi bir sessizliktir, çünkü dalgaların sesini ancak durduklarında fark edersin.

Eşarbı alıp ışıkta inceliyorum. Kokluyorum. Koku tanıdık değil. Naomi'nin bu eşarbı en son ne zaman taktığını anımsamaya çalışıyorum.

Naomi'nin yüreğini çaldığın geceyi anımsıyorum. Nasıl sevgiyle yanıtlamıştın onu. "Onlara ara sıra güzel şeyler götürmek doğru bence."

Bunun Naomi'nin eşarbı olmadığını biliyorum; Naomi'nin buna benzer bir eşarbı olduğunu biliyorum. Eşarp, küçük bir sessizlik karesi.

Sekiz yıldır tanıyorum Naomi'yi—el bileklerinin ya da ayak bileğindeki kemik düğümünün neye benzediğini söyleyemem sana ya da saçının ensesinde nasıl uzadığını; ama daha odaya girmeden nasıl bir ruh hali içinde olduğunu söyleyebilirim. Ne gibi yemeklerden hoşlandığını, bir bardağı nasıl tuttuğunu, belirli bir resim ya da haber başlığı hakkında ne yorum

yapacağını söyleyebilirim. Anıları hakkında ne düşündüğünü biliyorum. Neyi anımsadığını biliyorum. Anılarını biliyorum.

Naomi aşağı iner, kahve makinesini çalıştırır, sonra gelip benimle duşa girerdi, kokularımız hâlâ onun üzerinde olur, ona sarıldığımda sabunlu cildim bu kokuları yok ederdi. Son aylarımızda, erkenden kalkıp araba gezilerine çıktığımız, şehrin dışında bir yerde -hepsi de küçük kasabalardaki küçük lokantalar: Driftwood, Castle, Bluebird- kahvaltı ettiğimiz, yollarda dolaştığımız, nadasa bırakılmış toprağı, tepeleri geçtiğimiz kış sabahlarını özlediğini biliyorum. Bazen geceyi bir yerde geçirir, hep yabancı yataklarda uyanırdık ve sevgiyi harcardım—harcardım.

*

Son kez dönüp eve baktım. Çarşaflar belli belirsiz parıldıyordu. Parlak yastıklar ve halılar, oyma süsler, çeşitli yolculuklarda dünyadan toplanmış parçalarla dolu pervazlar: Senin sultan çadırın, deniz kaptanı kabinin, mülk sahibi çalışma odan—tükenmiş.

Senin küçük verandandan İdhra kasabasının ışıklarını görebiliyordum, saçılmış madenî paralar gibi. Rüzgâr keskindi.

Yeniden içeri girdim, merdiveni çıkıp yatak odana girdim ve Michaela'nın notunu yerine koydum.

Bunu senin için mi yoksa seni öylesine çok özleyen eski arkadaşın Maurice Salman'ı korumak için mi yaptığımdan emin değilim.

*

Karanlık rüzgâr bulut kütlesini yeniden denize doğru itmişti ve adanın üzerindeki gece göğü şaşırtıcı derecede berraktı. El fenerimin ışık huzmesi altında yağmurun düzleştirdiği tarlalar parıldıyordu.

Evin çevresini dolaşıp, kepenkleri kapattım.

ARA İSTASYON

Atina'nın Sintagma Meydanı üzerinde bir boran bulutu asılı duruyordu. Sis sileceklerin altına bulaşmış, taksinin camı gıcırdıyordu.

Yabancı bir şehirde yağmur, bildiğiniz bir yerdeki yağmurdan farklıdır. Nedenini bilmiyorum, ama kar her yerde aynıdır. Naomi bunun alacakaranlık için de geçerli olduğunu, akşam karanlığının her yerde farklı olduğunu söylüyor. Bir keresinde bana, nasıl yılbaşı günü Berlin'de yolunu kaybettiğini, otele geri dönmeye çalıştığını anlatmıştı. Çıkmaz bir sokağın sonunda bulmuştu kendini, Berlin Duvarı'nın karşısında, üç yanı çimento, neredeyse kararmış havada. Akşam karanlığı basmış, yılbaşı gelmiş, o ise yalnız olduğu için, ağlamaya başladığını söylüyor. Bana kalırsa, onu ağlatan Berlin'di.

Sıcak yiyeceğin ve içkinin desteğiyle tatmin bulan çevremde yemek yiyenlerle bir yoldaşlık hissettim aramda. İnsanlar çenelerini işleten kabuklu bir ekmekten kalın dilimler çiğniyor, buharı tüten sütlü kahvelerinin dev fincanlarına çörekleri ve kekleri batırıyorlardı.

Taverna, vaha, kral yolu üzerindeki kır hanı. Ara istasyonlar. Dostoyevski ve Tobolsk'taki merhametli kadınlar. Taşkent'te yaralı askerlere şiir okuyan Ahmatova. Skherie'deki Phaiakların içtenlikle karşıladıkları Odysseus.

Atina'nın merkezindeki en popüler kahvelerde bile ıslak yün ve yağlı ceketlerden hayvan ve tarla kokuları yükseliyordu. Lokanta bir gürültü kovuğuydu; espresso makinesi, köpüren süt, yüksek sesli konuşmalar. Bir parıltıyla başımı çevirip Petra siyah saçlarını ensesinden kaldırdığında iki altın halkanın gözden yittiğini gördüm. Sonra yeniden belirdiler, Satürn halkaları. Petra ayağa kalktı. Eli Petra'nın sırtında bir adam onu masaların arasından kalabalık caddeye çıkardı.

Lokantanın kapısına ulaştığımda geçtiklerini görebildim yalnızca, Petra'nın koyu saçlarında yitmiş bilezikler gibi, meydanın köşesindeki ışık duvarı içinden. Plaka'nın ışıksız yollarında gözden yitişlerini seyrettim.

Yağmur dinmişti. İnsanlar yeniden sokaklara dökülmeye başlıyorlardı. Ay da yüzünü gösteriyordu. Karanlığa yalnızca kahvelerin gürültüsü sızıyordu, bir gazetenin siyah harfleri içinde yiten bir karınca gibi Plaka'nın karanlık yollarına girdiğimde bir süre sonra sarhoşların gürültülü sesleri de sessizlikte yitti.

Dağı kıvrılarak yukarı çıkmaya başlamıştım, ağaçlıklı, dar çarşı yolları yavaş yavaş yerini engebeli bir zemine bırakıyordu, taşlar arasında biten otlar vardı, evler arasında boş alanlar. Bir süre

sonra vadideki Atina zar zor seçiliyordu, ay ışığının sudaki kıpırtıları gibi, dik yamacın ön kısmı altında.

Çıkıntılı kaldırımlar, sanayi çiti, eski teller ve kırık şişeler, ay ışığının aydınlattığı küçücük noktalar. Şimşir bahçeleri, balkonlardan sarkan çamaşırlar, dışarıda bırakılmış mutfak iskemleleri, küçük bir masada unutulmuş bir yemeğin su altında kalmış artıkları. Evler kayaya daha sağlam oturmuştu, daha harap ve canlıydı yukarı tırmandıkça. Kullanımın enkazı, terkin değil.

Yol kırık mobilyalarla, mukavva kutularla, iyice ıslanmış gazetelerle dolu bir şehir alanına açılıyordu. Çöp yerini yabani çiçeklere bırakıyordu. Islak otlar arasında ilerleyip, uzun bir süre aşağıdaki şehre baktım. Hava serin ve diriydi.

Sonra, karanlığı birileriyle paylaştığımı fark ettim Seslerinden âşıkların genç olmadıklarını anladım. Yerimden kıpırdamadım. Adam kısa bir çığlık attı ve birkaç saniye sonra güldüler.

Beni kendime getiren mahrem ilişkilerine bu kadar yakın olmam değildi, o küçük kahkahaydı. Petra'yı düşündüm, karanlıkta bana dönen, gözleri bir hayvanınkı gibi ciddi. Alçak sesli konuşmalarını duydum ve birbirlerinin elbiselerini düzelttiklerini hayal ettim.

Idhra'dan vapura bindiğimde, bir delikanlının bir başkasına söylediklerini duymuştum: Büyük ailelerin yaşadığı kırsal bölgelerde kocalarla karılar çoğunlukla, çocukları duymasın diye evlerinden tarlalara kaçarlarmış. "İlk çocuk otların üstünde

düşmez ana karnına, ama bütün öteki çocuklar orada düşer! Kaldı ki kadınlar göğe bakmaktan hoşlanırlar."

Tarladan yürürlerken elbiselerinin hışırtısını duyuyordum.

Işık azaldı. Otele dönüş yoluna koyulduğumda, gün ağarmaya başlamıştı.

Evlendiğimizde şunu söyledi Naomi: Bazen bir yere tırmanıp çıkmak için iki ele de gereksinimimiz vardır. Bazen dik yerler vardır, orada insan diğerinin önünden yürümek zorundadır. Seni bulamazsam eğer, kendime, daha derinlerime bakarım. Ayak uyduramazsam, çok ilerideysen, geriye bak. Geriye bak.

Yunanistan'dan ayrılmadan önceki gece otel odamda, sıradan üzüntünün coşkusunu biliyorum. Sonunda bana ait mutsuzluğum.

*

Saatlerce, soğuk pencereye yaslanıp, kalın, kıpırtısız Atlantik'in üzerinde, geri dönüşümü canlandırıyorum gözümde.

Saat beş otuz, Naomi şu an geliyor eve. Evin kapısında anahtarlarıyla kapıyı açmaya uğraşırken düşünüyorum onu. Bir elinde bir kitap, belki de Hugill'in *Yedi Denizden Heyamolalar*'ı. Ötekinde, bir alışveriş poşeti. Mandalinalar, kokulu kabukları, tatlı vitaminleri. Fırının ısısıyla çatlamış ekmek, içinden zorla açılmış yumuşak hamur. Naomi'nin yüzü soğuktan ve sisten pembeleşmiş, çoraplarının arkalarına çamurlu su sıçramış.

Havaalanından bindiğim gece taksisinde annemle babamın arabasındaki arka koltuktan dışarı bakıyorum, çocukken geçirdiğim kış pazarlarını anımsayarak. Işıklı şehrin girişindeki tekinsiz boş alandan geçiyoruz, dondurucu Kasım göğü altında düz çiftlik alanını geçiyoruz. İlk yıldız ışığı, tarlalar üzerinde bir don tabakası. Botlarım içindeki çocuk ayaklarım üşümüş. Küçük şehir çayırları, kardan daralmış sokaklar. Çevrede bir yerde kürekle temizlenen bir kaldırımın sesi, motoru boşta çalışan bir araba.

Taksi eflatun çayırların üzerindeki pencerelerin sarı parıltısını geçiyor; belki de Naomi evde değildir, bizimki dışında her evin ışıkları açık...

"Yunanistan'da tıpkı seninki gibi bir eşarbı olan birini gördüm. O eşarbı taktığını anımsıyorum. Hâlâ duruyor mu?"

"Yüzlerce kadında aynısından vardır bu eşarbın. Eaton's mağazasından aldım. Neden bu kadar önemli bu eşarp, söylesene?"

"Hiç, hiç."

Şimdi, yirmi bin fit yükseklikten, şehrin pürtüklü kenarı görünüyor, bir hücre duvarının titrek sınırı.

Yatakta Naomi'ye akıntı yolları üzerinde parıltılı yaratıkları, deniz bitkilerini içine alan ve parıltılı, kıvrımlı geçitlere dönüşen, gece okyanusu boyunca akıp giden su kaynaklarından söz edeceğim. Ona Wascana Gölü'nden kaldırılan yarım milyon ton suyu anlatacağım, bir yün yumağı gibi bir dikenli tel çitini, direkleri ve başka şeyleri yuvarlayıp sürükleyen hortumu.

Ama hortum geçene kadar odalarında saklanan, sonra kapıyı açtıklarında evin kalanının yok olduğunu gören çiftten söz etmeyeceğim...

Naomi karanlık mutfakta oturuyor. Ben kapının eşiğinde durup ona bakıyorum. Hiçbir şey söylemiyor. Kasım ayı, ama sineklikler hâlâ duruyor, ıslak yapraklar ağa yapışmış. Sineklikler bulanıklaşıp gri cama dönüşüyor ve başını eğmiş masadaki ellerine bakış tarzı korkutuyor beni.

Karım sandalyesinde kaykılıyor, saçları yarı yarıya kapatıyor yüzünü. Ve yüzü böylece gözden yittiğinde, ses olacak ağzımda: Naomi.

Idhra'da bir kadınla birlikte olduğumu, onun saçlarının yatağın kenarından yere döküldüğünü itiraf etmekten alıkoyacağım kendimi...

Naomi, bana anlattığın bir öyküyü anımsıyorum. Küçük bir kızken çok sevdiğin bir çanak varmış, dibinde de bir desen çiziliymiş. Her şeyi yemek, boş çanağın çiçeklerle dolduğunu görmek istermişsin.

Uçak geniş bir kavis çizerek alçalıyor.

Bir zamanlar, babamı kar mavisi mutfakta otururken görmüştüm. Altı yaşındaydım. Gece yarısı aşağı kata inmiştim. Ben uyurken bir fırtına çıkmıştı. Mutfak pencereye yığılmış yeni rüzgâr birikintileriyle parlıyordu; bir buzdaki yarığın içi gibi mavi. Babam masada oturmuş, yemek yiyordu. Yü-

zünü görünce çarpılmıştım. Yemeğin babamı ağlattığını ilk görüşümdü bu.

Ama şimdi, havada binlerce metre yükseklikte bir başka şey görüyorum. Annem babamın arkasında duruyor ve babamın başı anneme yaslanıyor. Babam yemeğini yerken, annem onun saçını okşuyor. Mucizevi devreler gibi, her biri ötekinden güç alıyor.

En çok gereksindiğim şeyi vermem gerektiğini anlıyorum.

TEŞEKKÜR

"Gemi tehlike içindeyken, onları anımsadı..."

Nikos Pencikis

Savaş araştırmamda birçok kitaptan -özgün tanıklıklar ve tarihçilerin yapıtları- yararlandım; özellikle Terrence Des Pres'in *The Survivor*'ı yazı sırasındaki kararlılığımı yeniledi. John Berger'ın yapıtları da güçlendirdi kararlılığımı. Gathercole ve Lowenthal'in yayıma hazırladığı *The Politics of the Post* ile Apsley Cherry-Garrard'ın *The Worst Journey in the World*'üne de çok şey borçluyum. Theotokas'tan kısa alıntılar, Mark Mazower'in *The Experience of Occupation, 1941-44*'ünden alınmıştır; Wilson, Bowers ve Taylor'dan alıntılar, Griffith Taylor'ın *With Scott, The Silver Lining*'i ile Edward Wilson'ın *Diary of the Terra Nova Expedition*'ındandır. Birinci Bölümdeki Yidce şarkı sözlerinin çevirileri J. Silverman'ın *The Yiddish Song Book*'undan; İkinci Bölümdekiler ise Shoshana Kalisch'in *Yes, We Sang*'indendir—bu kitap belirli sorulara uzun süre aradığım yanıtları da getirmiştir. *Mezmurlar*'dan alıntılar,

Peter Levi'nin çevirisindendir. Yorgo Seferis'ten alıntı, Rex Warner'ın çevirisindendir.

Çok değerli teşviki için Jeffrey Walker'a özel teşekkürlerimi sunarım.

Kitabın yayıma hazırlanmasında gösterdiği titizliği, kendini adayışı ve desteği için Ellen Seligman'a teşekkür ederim. Metni büyük bir dikkatle gözden geçiren Heather Sagnster'a da.

Sam Solecki, Vivian Palin, Bob ve Grace Bainbridge, George Dalt, David Sereda ya teşekkür ederim. Beth Anne, Janis, Linda, Herschel, Dor, Luigi ve Nan'e de (granit hırsızı senin için yazılmıştır). Michaelslara, özellikle Arlen ve Jan'e teşekkürler. Ve David Laurence'a özel bir teşekkür.

Son olarak, Yunanistan Yahudi Müzesi'nden Nikholas Stavroulakis'e ve Atina'daki nazik karşılamaları için Avraam Mordos ile ailesine teşekkürlerimi sunarım.

"Bu olağanüstü güzel kitap, bir dünya... Mucize gibi yaratılmış. Umutsuzu iyileştiriyor, yitikle dans ediyor. Güvenin ve okuyun."
John Berger

"Michaels'ın dili bir akış, bir yarış değil; zamansız gizemlerin içinde ve etrafında, üstü kapalı bir anlatımla geziniyor."
Time

"Batı uygarlığındaki ihtişam ile korku arasında bir diyalog kurmanın vahşi güzelliğine, belki de sadece bir şair cesaret edebilirdi."
Los Angeles Times Book Review

"Bu, harikulade bir roman."
Guardian

Parçalanan yaşamlar, kesişen yazgılar, geçmişin gölgesinde sonsuz acı ve yarının umudunda küçük mutluluklar... İkinci Dünya Savaşı'yla altüst olan yaşamlarını, birbirlerine sevgiyle tutunarak yeniden inşa etmeye çalışan insanların hikâyesi.

Şair Anne Michaels'ın ilk romanı ***Bölük Pörçük Yaşamlar***, bugüne kadar on dokuz dile çevrildi; aralarında Orange Prize, Guardian Fiction Award ve Lannan Literary Award'ın da bulunduğu sekiz ödüle layık görüldü.

39448
ARP

ISBN 978-605-08-1134-0
9 786050 811360
₺16,50
timas.com.tr